

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૮૮-૨૨૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રાજકોટી ૧૩૨૨

વિષય ૨૪૪૭:૨

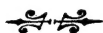
શાહજાદો ખુશ રૂ. ❀

રજપૂત અને મોગલ
જમાનાની અતિ
રસિક સચિત્ર વાર્તા.

મુળ લેખક :

શ્રીયુત હરીસાધન મુખ્યોપાધ્યાય.

અનુવાદક :

હરખજી મુલજી વ્યાસ.

કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પ્રકાશક : શિવજી દેશાઈ એન્ડ કુંપની.

નાથાની ખીલડીંગ, મસજદ બંદર રોડ, મુંબઈ, નં. ૩.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીરાર્ટ-સંમ્પદ
૮૮૨૨
૬૨૫૭૦૨

જેથ સ્વામિત્વના સર્વ હક્ક પ્રકાશકે પોતાના સ્વાધિતમાં રાખ્યા છે.

આ પુસ્તક “સાંભળ વર્તમાન”
ગ્રીન્ડીંગ પ્રેસમાં ફરતન ન. વાપ્છા
વાંધીએ છાપ્યું અને ગુલામ હુસેન
હાલ મકુમલે શિવજી દેશાઈ એન્ડ
કો. લ્લી નાયાણી બીદરીંગ, મસજીદ
બંદર રોડ, મુંબઈ, નં. ૩, માંથી
મળે છે.

[ચિત્રકાર:]

[શ. અ. મ. માલી.]

દુર્લભ ચાંદનીમાં, પુલ્કિંમાના પ્રેમપૂર્ણ મુખ સામે તાણી રહ્યા. તેને લાગ્યું કે બાહ્યે તે સુંદર બની છે. પુલ્કિંમાના મલીન મુખ ઉપર બાહ્યે અપૂર્વ નવોલો
બની નીકળી છે. તેનાં સૌમ્ય નેત્રોમાંથી બાહ્યે કંઈ હતાશય પ્રજ્વા પ્રસરી રહી છે.

શાહજાદો ખુશરૂ

[ત્રીયુત હરિસાધન મુખજીવાચના બંગાળી ઉપરબી.]
રાજપુત અને મોગલ જમાનાની રતિક વાર્તા.

લખનાર :

રા. હરખલ મુલજી વ્યાસ.

ચિત્રકાર: રા. અનંત મદહાર માલી.

પહેલો પરિચ્છેદ.

“દુર્જયસિંહ ?”

“હા, હજાર શાહજાદા !”
“ચપ, ચપ ! ‘શાહજાદા’ એમ
ખાલતો નહિ. એ ગુફાના પથરોનેય કાન હોય
છે, તેનેએ એતના પહોંચે છે. અને એ વાત
પણ ધ્યાનમાં રાખજે, કે છુપાયલા દુશ્મનોની
શ્રવણશક્તી ઘણી તીવ્ર હોય છે.”
“સમજ્યો, પરંતુ જનાબેઆલીનો શો
હુકમ છે ?”

“દુર્જય ! આનમાંથી તલવાર બહાર
કાઢ.”

“કાઢી, જનાબ.”

“એ તલવાર ઉપાડી કસમ ખા.”

“પરંતુ શી બાબત, તે આગળ જાણવું
જોઈએ, સાહેબ.”

“કેમ ? તું” તો પ્રથમથીજ સોગંદ લઈ
બંધાયેલો છે, કે કોઈ સવાલ કર્યો વિનાજ
મારા ફરમાનને તોષે થવું.”

“એ વચનનું પાલન ન્યાં સર્વ મોઢમ
હોય, એવે પ્રસંગે થવું અસંભવ છે.”

“કેમ ?”

“હજું આપના મનની વાત ખરાબર
સમજી શકતો નથી. અત્યાર સુધી કંઈક બી-
જીજ ધારતો હતો, પરંતુ હવે—”

“ત્યારે તો હવે મારા મનનો સંકલ્પ
સમજ્યો જણાય છે, દુર્જય !”

“હા, જનાબ.”

“શું ? કહે ત્યારે.”

“મહારાજ આનસિંહનું ખુન કરવું

એજ આપણો સંકલ્પ હોવા જોઈએ.”

“ખરાબર તે જ.”

“પરંતુ પહેલાં તો, મારા ધારવા પ્રમાણે
શાહજાદા સલીમપર આપનું લક્ષ હવું.”

“હવું ખરું, પરંતુ હમણાં નથી. દુર્જય !
મારી માદ જોધબાઈએ મને સમજણ પાડી
કે ફરજ હોય જનનત તેમના વાલિદ-પિતા
છે. માટે વાલિદની સામે થઈ ગુન્હા અને ક-
લંકનું કાળજી લગાડતો નહિ. તે ગુન્હા, તે
કલંક અતિ ભયંકર, ભુગના ભુગો પર્થત
એ કલંકની કહાણી લોહીને હરફે લખાઈ રહેશે.
આથી મેં વાલિદના ખૂનના કસદ કે
ખ્યાલનો તર્ક કર્યો છે.”

“ત્યારે મામાના ખૂનનું પાપ ?”

“મામાના ખૂનના કલંકિત પાપને મુકાબલે
એ ખિસાત વિનાનું છે.”

“આવી વાત મહારાજ આનસિંહના ભાણે-
જને યોગ્ય તો નથીજ.”

“લાયક નાલાયકનો વિચાર કરનાર તું નથી,
હમણાં માત્ર હું એટલુંજ જાણવા માગું છું,
કે તું મારું ફરમાન ઉઠાવવા તૈયાર છે કે
નહિ ? આ કામના બદલા તરીકે તને દશ
હજાર અશરરી મળશે.”

“દશ હજાર તો શું ? પણ લાખેએ
નહિ, મોગલોના શહેનશાહતને બદલેએ નહિ,
જાણ્યું શાહજાદા ? હું રાજા આનસિંહનો
વિશ્વાસ, નિમકહલાલ, ગુલામનોએ ગુલામ છું.
મહારાજ આનસિંહે ઘણી વાર આ કમીનાને
જન બક્ષી છે. અખરના શાહી ખાનદાનના

નમકથી આ બદન બન્યું છે. વળી ખુશિયા-શુમ હવે કરવી એ નામદર્ બાવજાનું કામ છે, નીચતું કામ છે. રાજપુત વીર, ધનને બદલે એવું પિશાચી કામ કરવા નહિ લક્ષ્યાય.”

“શાહનંદા સલીમનું ખૂન કરવા તો તું તૈયાર હતો?”

“તેનું કારણ છે.”

“શું કારણ જણાવી શકે છે દુર્જય?”

“એક વાર આગરાના શાહી મહેલમાં એક સાધારણ ભૂલને માટે સુલતાન સલીમે માર્ગ અતિ અપમાન કર્યું હતું. હું રાજપુત! એ અપમાનનો બદલો હજી વળી શકાયો નથી.”

“બમ ચપ કર, વધારે સાંભળવા ઇચ્છતો નથી. જો મારા ફરમાનને માન આપતો હો તો ઠીક; નહિતર અત્યાચી તું દુશ્મન છે.”

“જો એમજ દુશ્મન ગણતા હો, તો દુશ્મન.”

“તુંને અહીથી જીવતો ફરવા દઇશ નહિ. આ નાનકડી ચુક આજ તારા ખૂનથી રંગશે. દુર્જય! તારી તલવાર આ પળેજ શરણે કર; ન કરે તો મોતને માટે તૈયાર થા.”

“મોત! ઓહ મોત!! એ તો રાજપુતોને મન રમત માત્ર છે, શાહનંદા! હું મોતને માટે તૈયાર છું. પરંતુ બદનમાં જાન છે, ભાં સુધી તલવાર શરણે નહિ કરે.”

“કેમ?”

“આ તલવાર રાજ માનસિંહે પોતે બહાદુરીના બદલા તરીકે આપી છે.”

“એમ છે, તો મોતને માટે તૈયાર થા. પરંતુ ખુદાની દુહાઇ છે તને. એક વાર વિચારી જો.”

“હું પણ ભગવાન એકલિંગની દુહાઇ આપી કહું છું કે વિચારવાનો વખત હોય તોપણ હું તમારું ફરમાન ઉઠાવવા સંમત નથી.”

“ત્યારે મરવાને તૈયાર છે?”

“હું.”

આનમાંથી ભયંકર સર્પણી જેવી ઉજળા વળ તલવાર ખેંચી દુર્જય દર્પિત ભાવે પોતાના હરીફની સામે આવી ઉભો રહ્યો. ચુકાની અંદરના દીપકના પ્રકાશથી તીલણ ધારવાળી તલવારો ઝળકી રહી. જાણે એ વીજળીના ઝળકારા તે અંધકારમય ચુકામાં આમ તેમ ધ્રુમે છે.

પછી બંને જણ ખુદલી તલવારે ચુકાની બહાર એક નાના મેંગાનમાં આવ્યા. તે કંઇક વિરલ પ્રકાશવાળા અંધકારમય સાંકડા આંગણામાં બંને વીરો વચ્ચે મહાયુદ્ધ શરૂ થયું. તલવારોના ધ્રુવ જણા અગ્નિના તણખા અરવા લાગ્યા. એકાએક દુર્જયસિંહની તલવાર ભાંગી ગઇ. વાય, દુર્જય!

દુર્જયસિંહનો હરીફ બીજો કાઇજ નહિ. પણ ખુદ શાહનંદા ખુશર હતો. શા કારણે બંને વચ્ચે દુશ્મની જામી તેનો પાહકવર્ગને પહેલાંથીજ આભાસ થયો છે.

દુર્જયની તલવારના બે ટુકડા થતા જોઇ, ખુશરે એ તોના સામે વળતો ધા કરવાને પોતાની તલવાર ઉઘડી

ખાતી દાથે, જાતી કાઠી આગળ વધતાં હસીને દુર્જયે કહ્યું: “શાહનંદા! મોત એ રાજપુત માટે મોટી વાત નથી. પરંતુ—”

તલવાર નીચી નમાવતાં કંઇક ધીરા અવાજે ખુશરે બોલ્યો: “પરંતુ શું?”

દુર્જય કંઠો ખેંચકારી સહિત બોલ્યો: “જે દીલ્લીના તખ્તને ઉમેદવાર, જે હિંદુ-સ્તાનનો ભવિષ્યનો શહેનશાહ તેના અતઃકરણમાં આટલી બધી નીચતા?”

“ખબરદાર! નીચતા કયાં જોઇ?”

“મારી તલવારના ટુકડા થઇ ગયા છે. આ નસોમાં રાજપુતનું લોહી વહે છે. મોગલ બહાદુરોની હરહંમેશની શુભઅત-બહાદુરી કયાં છે-શાહનંદા! હથિયાર વિનાના દુશ્મનને હથિયાર આપ.”

“જાણ્યું. તું મોતથી ડરે છે. વાતોનાં ઓથાં તજે તું મને ભૂલાવવા ઇચ્છે છે. તને જીવતો જવા દેવાથી મારું સર્વ કંઈ નાશ પામશે. તને પ્રેરો જાણવા વિનાજ મેં તારો વિશ્વાસ કર્યો હતો. મારો તે ભ્રમ હવે ભાંગ્યો છે. તને કતલ ન કરે તો આજની બીના ઉઘાડી પડી જાય. તારી તલવાર ભાંગી ગઇ છે. તો હવે તને ફરી સખળ થવાનો અવશર આપીશ નહિ.”

વધારે કશું નહિ બોલતાં શાહનંદા ખુશરે એ પોતાની તીલણ તલવાર ફરી તોળી. અને તે જ સમયે એક પરમ સુંદર સ્ત્રી, તે સ્થાને ધસી આવી. શાહનંદાના પોચા હાથે બળપૂર્વક ચાંપી રાખ્યો. તે સ્ત્રીની શક્તિથી શાહનંદા અધીરો થઇ ગયો. તે મનમાં બબડ્યો “નાઝનાન! તારા કુલોથી એ કામળ, ફરન-

વીસમી સહી]

[ચિત્રકાર: રા. અનંત મ. માલો.

શાહબાદા ખુશ રહે.

એક પરમ મુન્દર સ્ત્રી તે સ્થાને પસી આવી: તેણે શાહબાદાનો હાથ બળપુર્વક ચાપી રાખ્યો.

સૌંદર્યબાં હાથોમાં આ કેવી અલિપ્ત શક્તિ ?” ખરેખર તે નાઝનીનના કુચ્વતથી ખુશરૂની તેજસ્વી તકવાર તેના હાથમાંથી ખસી જઈ નીચે પડી ગઈ.

તરતજ તે અસીમ સૌંદર્યવાની સ્ત્રીએ પડેલી તકવાર વીજળી વેગે ઉપાડી લઈ. દુર્જય સામે ધરી. અને વિકટ હાસ્ય હસતાં બોલી: “દુર્જય ? હવે તારો વારો છે. એ તેજ તકવારથી આ શાહી ખાનદાનના કંઠકનું મસ્તક હમણાં ધડથી જુદું કરી દે. મોગલોની મસનદ-ગાદી-ના હરીફ દૂર થાઓ.”

ખુશરૂએ તે સ્ત્રીના બાહુની શક્તિનો આશ્ચર્યભર્યો અનુભવ કર્યો હતો. વળી તેના અનુલનીય રૂપના દર્શનથી મોહિત થવાથી તેની હિંસકવૃત્તિનો તેણે ત્યાગ કર્યો.

કેવાં સુંદર કાળાં, તારસા જેવાં તેનાં નયનો ! કેવી સુંદર સર્પ જેવી વક્ર, કાળી ભમરો ! કેવી તીવ્ર તેજસ્વી નજ નજર-નિગાહ અને તે જ નિગાહમાં કેટલો તિરસ્કાર ! કેટલી સખ્તી ! કેટલી બેદરકારી ! કેટલી ખુદનુમાદ-આત્મવિશ્વાસ ! સાથે કોમળ કમળા જેવા, કુદરત સરસા હાથોમાં કેવું જંગમ કમળ !

શાહનદો ખુશરૂ અન્યથા ચિત્તે, પત્રક-હીન ત્રિ, એકી ટશો તે અનીચ રૂપ જેવા લાગ્યો. આંખોની પત્રકે પત્રકે તે તે સ્ત્રીના અખૂટ રૂપભંડાર જોઈ મુગ્ધ થઈ ગયો. તે મધુરી હુર જેવી કાન્તિની મીઠી જ્યોતિમાં આત્મભાન લુપ્ત થઈ ગયો. તે શયતાનના અધિકાર-મય રાજ્યમાંથી જાણે બેઠેલ તના ઉજ્જવલ પ્રકાશમય, સુખમય રાજ્યમાં આવી પહોંચ્યો. અન્યથાભર્યા અવાજે તેણે સવાલ કર્યો: “નાઝનીન, તમે કોણ ?”

બીજો પરિચય.

આ ગ લાગી ચુકી છે જાણી તે નાઝનીને વીજળીની ચપળતા ધારણ કરી, લાલી ચુકત ઝોળપર મુઠું હાંસી લાવી ધીર ભાવે કહ્યું: “હું કોણ ? હું એક રાજપુત સ્ત્રી.”

શાહનદો કંઈક અસંતુષ્ટ ભાવે બોલ્યો: “તે તો, તમારા સુકોમળ હાથની શક્તિ ઉપરથી જ જાણી શકાયું હશે. પરંતુ આ દુર્જયસિંહના જીવનની ખાતર તમારો આવડો આમલ કેમ નાઝનીન !”

“કેમ ? સાંભળવું છે શાહનદા ? એ દુર્જયસિંહ મારું સર્વસ્વ, મારા જીવનના

આધાર, પ્રાણના પ્રાણ, હૃદયે શેણીત, ધમનીઓનું સ્પંદન અને મારા હૃદય આકાશનો કંઠકરહિત ચંદ્ર. હજી વધારે કંઈ સાંભળવું છે શાહનદા ?”

“નહિ, સર્વ જાણ્યું. તમારા એ દુસ્તે ખુશરૂ-દેવીદુલ્લ સૌંદર્યના બળે, હું દુર્જયને માફ કરું છું.”

આ સાંભળીને ધવાયકા વાદ્યની પેઠે વીર ગર્જના કરી દુર્જય બોલ્યો: “પૂર્ણિમા, તું અહીં શા માટે આવી ? અહીંથી ચાલી જા.”

તે સ્ત્રી દૃઢ સ્વરે બોલી: “તમે મારા નાથ, તમે મારા દેવતા, તમે મારું સર્વ કંઈ છે, તમેજ જ્યારે આજ્ઞા કરો છો, તો ચાલી જઈ છું. પરંતુ આ શાહનદો ખુશરૂ શયતાન ? એ શયતાનને હાથે મારા જીવનના નાથને અસહાય અવસ્થામાં નાથ પામવા નહિ દઉં.”

દુર્જયની ભાંગેલી તકવાર ઉંચકી લઈ તે રાજપુત રમણી બચકર કોપથી ભેરવ ગર્જના કરી બોલી: “શાહનદા !”

ખુશરૂ હજીએ એ અવલુનીય રૂપરૂપમાં અંગ્રહ રહ્યો હતો.

તે આશ્ચર્યમાં લીન થઈ, પત્રકહીન નજરે હજીએ એ દેવીએને પણ દુલ્ભ એવો રૂપભંડાર એક ચિત્તે જોઈ રહ્યો હતો. જોતાં જોતાં વિચારનો દનો: “દુર્જય ! શાપાશ છે, કે આવી હસીન પર્વતી તું મહોત્સવ મેળવી શક્યો છે.”

રમણીએ ખુશરૂને ધ્યાનમગ્ન જોઈ કહ્યું: “શાહનદા ! આપની તકવાર લઈ લ્યો. તેવાર થાઓ. હું રાજપુત સ્ત્રી છું. મારા સ્વામીનું કંઠક હું જ ફેરીશ. મારી આ બચકર છુરી તમારા હૃદયના લોહીથી તમે થશે.” આમ કહી પૂર્ણિમાએ પોતાનાં વસ્ત્રોમાંથી એક તીલણ ધારવાળી છુરી બહાર કાઢી.

ખુશરૂ મોટા સંકટમાં પડ્યો. અહો ! આવા સૌન્દર્યની દેવીનું આ નાશકારક શસ્ત્ર પણ કેવું સખકર, કેવું સુંદર છે !

ખુશરૂ હસતે મોઝાએ બોલ્યો: “નાઝનીન ! મેં તમારી આગમ એમજ હાર કબુલી છે. આ હું ચાહ્યો.”

એ સમયે દુર્જયસિંહ એકાએક શાહનદા સામે આવી રસતો રોકી બોલ્યો: “જશો ક્યાં શાહનદા ? આજ આ નિર્જન યુદ્ધનું આગજી ધનસાનના લોહીની તરસ છિપાવવા

પોતાનું સંગીત મુખ વિકાસી રહ્યું છે. પ્રથમ એ રૂધિરતરસ્યા સ્થાનની તરસ છીપાવા દે. મારી ભાંગેલી તલવારજ મારે માટે પુરતી છે. પૂર્ણિમા! જાઓ. રાજપુત વીરોના નામને અણોગ્ય રીતે કલક લગાડશે નહિ. જો ખરેખર મને સ્વામી ગણી પૂજતી હો, તો મારી નિઃકલક કીર્તિને તારા પ્રેમ કરતાં કીર્મતી ગણજે. અને હમણાંજ અહીંથી ચાલી જા.”

દુર્જયના અતિ બાહુબળનો ખ્યાલ પૂર્ણિમાને નહોતો એમ નહિ તેથી તેણે વધારે વાક્યવ્યય કર્યો નહિ. હસીની પેઠે ધીર ગંભીર પગલે તે ગુફાના આંગણમાંથી ચાલી ગઈ. દુર્જય મનમાં ધોલો: “જાઓ દેવી! આટલા દિવસો તેને તિરસ્કાર અને બેદરકારીની નજરથી જોઈ છે. અતિ કમનસીબ હું, ત્હારા આ-માની મોટાઈ સમજી શક્યો નહિ. જાઓ સુચરિતે! આજ જો શાહનંદા ખુશરૂની સમશેરથી આ વિશાળ દેહનું રક્ષણ કરી શકું તો સમજજે એ હવે તારૂં જ છે.”

બિચારો શાહનંદો ખુશરૂ! તે રૂપના અખારમાં અંજળ ગયો હતો. બાદશાહી રંગ મહેલમાં રૂપવતી સ્ત્રીઓનો ટોટો હતો. પરંતુ ત્યાં જોઆ હતી, તેઓ એની તુલનામાં કંઈ હિસાબમાં નહોતી. તે કાંતિમતી, રૂપવતી, તેજવતી, ગવીંણી સ્ત્રીનું નામ પૂર્ણિમા રાખનારને ધન્ય છે? વાદળને ઓળે રમતી, પૂણી પ્રકાશીત ચમકતી વીજળીના પ્રભાવે જળે આની પાસે મલીન જણાયો.

ખુશરૂ અવાચક થઈ ગયો હતો. દુર્જયની પણ તે જ સ્થિતિ હતી. કોઈને મુખે ઉચ્ચાર નહોતો. બંને એ એકજ વિચાર કરતા હતા. પરંતુ ગતિ અને રીત બંનેની ભિન્ન ભિન્ન હતી. એમજ કંઈક વખત વીતી ગયો.

રાતનો બીજો પ્હોર પુરો થવા આવ્યો હતો. જે મશાલના અજવાળાથી ગુફાનું આંગણ અત્યાર સુધી અજવાળાઈ રહ્યું હતું, તે પણ ધીમે ધીમે ફિણ થતી જતી હતી. ભૂખ્યો અગ્નિ તેના તેલ-રસનું પ્રચંડ વેગે શોષણ કર્યો જતો હતો એટલે તે નીબેએ શી રીતે? મરણ કાંડે પડેચિલા રોગીના મુખની પેઠે, તે મશાલનું તેજ્યે ક્રમે ક્રમે પ્રકાશ-હીન થવા લાગ્યું હતું.

સહસા મોનભગ કરી કઠોર અવાજે દુર્જય ધોલો: “શાહનંદા!”

શાહનંદાનું ચિત્ત કોઈ અજાણ્યા સ્વપ્ન-

રાજ્યમાં પ્રવેશ કરી કોઈ અવ્યક્ત સુખના ઉદ્ઘાસમાં, પુરમાં તણાતાં જતાં ધાસનાં તરણાંની પેઠે આમ તેમ ધ્રુમરી કર્યા કરતું હતું. દુર્જયસિંહના લલકારથી તેના નિમગ્ન ચિત્તમાં પાછો જાન સચાર થયો, સ્વપ્નનો ચોહ ભાંગી ગયો.

ખુશરૂ ધોલો: “કેમ દુર્જય?”

“મધ્ય રાત થઈ ગઈ છે. આપણા બે વચ્ચે એક નિશ્ચય જલદી થઈ જવો જોઈએ. તે વાત શું ભૂલી ગયા શાહનંદા?”

“શાનો નિશ્ચય, દુર્જય?”

“આપે રાજપુતની સમશેર ભાંગી છે. હું તેનો બદલો લેવાની રાહ જોઈ રહ્યો છું.”

“જે પેલી રૂપવતી પૂર્ણિમાનું પ્રેમપાત્ર, જે તેનું હૃદયરત્ન તેની છાતી વિદારવાને ખુશરૂની તીખી સમશેર તૈયાર થઈ નથી.”

“એવી વાતો સાંભળવા ઇચ્છતો નથી. આ પથરની ખોનેએ કાન છે. દુર્જય તેના પરાજયનું કલક ફેડવા ચાહે છે.”

“તું તો પરાજીત થયો નથી દુર્જય?”

“પરંતુ આપ મુસલમાને રાજપુતનું શસ્ત્ર ભાગ્યું છે.”

“એમાં કંઈ નવાઈ નથી, દુર્જય. મારા અખાખા બાબા અકબરે રાજપુત શ્રેષ્ઠ રાણા પ્રતાપની તલવારનું મારવ કંડુ માર કરી નાખ્યું છે.”

“ના—શાહનંદા, તે વાત બરાબર નથી. માત્ર મોગલોની ઉઘાડેલી છે ખરી. આપના દાદા અકબર નહિ, પરંતુ મારા પ્રભુ મહારાજ માનસિંહે રાજપુત થઈ રાજપુતની તલવારનું માન મુકાવ્યું છે. એજ તેને માથે કાળો ડાઘ છે. તેનો સેવક હોવા છતાં, તેટલા ખાતર તેની નિન્દા કરવાને હું તૈયાર છું.”

“નહિ—દુર્જય, તારી સમજમાં ભૂલ છે. જોકે હું મારા બાબાનો કમનસીબ મોટો છું, જો કે હું બાબા તરફ બેધમાન છું, તોપણ ખાનદાનની જાહેજલાલી ભૂલી શકતો નથી. મારા બાબા સુલતાન સલીમ—”

“એ નવી તકરારનું એ નિરાકરણ આપણે કરી લઈએ. આપનું કહેવું છે કે, આપના પિતા સુલતાન સલીમ પ્રતાપનો ગર્વ ઉતાર્યો. પરંતુ હું કહું છું. મારા મહેરબાન રાજ માનસિંહે તે કરી રાજપુતોની તલવારોનો મહિમા વધાર્યો છે. એ કલકિત કીર્તિ માનસિંહની. સલીમની નહિ.”

ખુશર દુર્જનના આવાં વ્યંચવાળા વચ-
નોથી ઉશ્કેરોઇ આનમાંથી તલવાર ખેંચી
ખાલ્યો : “દુર્જન ખબરદાર ! મારા બહાદુર
બાબાનું અપમાન કરતો અટકજે. જે તેને
નામે અપમાન લગાડે તે મોતને લાયક છે.”

“દુર્જન મુશ્કેરતાં કહ્યું : “શાહનદા,
પિતૃભક્તિ તો પ્રશંસાને પાત્ર છે. પરંતુ—
કહેવાનું વાક્ય પુરું થાય, તે પહેલાં
પાછળથી કોઇએ કઠોર સ્વરે ધ્વનિ કર્યો :
“હાય ! કમનસીબ ખુશર. અરે ! અભિમાની
દુર્જન !”

ત્રીજો પરિચ્છેદ.

તે ચેતનાહીન, શબ્દહીન પચ્ચેરાથી ઘેરા-
યેલી યુદ્ધએ આવનારના એ શબ્દો ઉચ્ચ
લઇ, ફરી ભયંકર શબ્દ પડ્યો પાડ્યો : “હાય !
કમનસીબ ખુશર !”

તે આંખી ખુઝાઇ જતી મશાલ જાણે હાંસી
કરતી હોય તેમ એક વાર પ્રકાશી ઉઠી. અને
તરતજ ક્ષિણતેજ થઇ તે સ્થળને વધારે અધ-
કારમય બનાવી દીધું.

આંખા અજવાળામાં એ અચળ યુદ્ધ જાણે
મુખ પ્હોળું કરી ખુશરને ગળી જવા આવી.
અધકારથી વીંટળાયેલા પ્રચંડ શરીરવાળા
આવનારના કંઠમાંથી નીકળેલો અવાજ
ખુશરને કાને વજ્રનાદથીએ ભયંકર અવાજે
અથડાવા લાગ્યો. તે તિરસ્કારપૂર્ણ વાક્ય જોના
મુખમાંથી નીકળ્યું હતું તેને ખુશર સાંભળ-
તાંજ પામી ગયો હતો.

હારાતની ભાવિસત્રાદ, પિતૃદ્રોહી ખુશર,
અંત્રમુગ્ધની પેઠે નિશ્ચલ, નિસ્તબ્ધ થઇ ગયો.
જાણે તેની જીવનશક્તિ નાશ પામી. ખુશર
એકી ટશે, ફાટી આંખે તે આવનારની સાંમે
જોઇ રહ્યો છે. ઝડપે શબ્દ નથી. વીરમય-
નાં ધનઅધકારમાં તેની તે સુંદર કાંતિ જાણે
શબની પેઠે મલીન થઇ પડી. તે મહાબાહુ
માણસે સામે આવી સુમ પારી “ખુશર !”

તે યોલાવવાનો જવાબ નથી. ખુશર
નિર્વાક, પ્રલયકાળની મેઘ ગળના જવા
ગંબીર અવાજથી, જેનું વીર હૃદય પણ
વાયુથી હાલતાં પાંદડાંની પેઠે કંપે છે અને
ધીમે ધીમે ધડકે છે.

તે આવનારે ફરીથી હાંસીપૂર્ણ કઠોર
અવાજે કહ્યું : “શાહનદા ખુશર ! તું અધ-
ભરશાહનો લાયક વારસ છે. શા માટે
મારા મોતની વ્યવસ્થા કરી નાંખતો નથી ?

અરે કમનસીબ ? તારા ખાતર માફ ? સર્વસ્વ
ખોવાને હું તૈયાર છું. ઐશ્વર્ય, પદવી,
માન, સત્તા સર્વનું બળીદાન આપવા તૈયાર
છું. પરંતુ એ બધા આ-મનોગનો બદલો
આપવા માટે તું મારા હૃદયનું શોણિતલોહી
ચાહે છેના, ખેટા ! આ વિશાળ હૃદયના
ઉબ્ધ લોહીથી, આ પરતાવાના તાપથી બળતા
જીવનથી, જે તારી ઇષ્ટ સિધ્ધી થતી
હોય, તારો સ્વાર્થ સંધાતો હોય તો તેમજ
કર. યાદ રાખજે, આ હૃદયમાં જે ઉબ્ધ
લોહીનો પ્રવાહ વહી રહ્યો છે, તે તારીજ
ખાતર છે.”

આવનાર યુદ્ધના મુખ આગળ હસતે
ઝડપે ઉભો રહી તેની વિશાળ જાતી
તરફ અંચલી નિર્દોષ કરી કઠોર
મશ્કરીભર્યા અવાજે ફરી ખાલ્યો : “ખુશર,
તારા કલ્યાણનો યત્ન કરતાં, મેં સહેનશાહ
અધકારની ખૂંટી ધોરી છે. તારા પિતા
સુલતાન સલીમની ‘આંખનું કણ’ થયો છું.
અને તો પણ મારા લોહીનો તરસ્યો છે !
આ હૃદયની શોણિત ધારાથી જે તારું પ્રયો-
જન સિદ્ધ થતું હોય—ભારતવિજયી માન-
સિંહ તેની વિશાળ જાતી પ્રસારી કહે છે—
આવ શાહનદા ખુશર તારી આશા પૂર્ણ
કર. તારા પ્રયોજન યજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ કર.”

ખુશર મહારાજા આનસિંહના કઠોર હાસ્ય-
મય, જવાબામય વાક્યના મર્મે મર્મે કંપી ઉઠ્યો.
તેની જીંદગીમાં પૂર્વે આવી કહ્યું કસોટીનો
સમય કદી તેણે અનુભવ્યો નહોતો.

આનસિંહ ફરી ગંબીર સ્વરે ખાલ્યો :
“ખુશર, મારા પ્રાણ ! આવ, તારું ઇચ્છીત
સાધી લે. આ હૃદયમાંના લોહીથી યદિ અધકાર-
શાહનું અમૃત્ય તખ્ત તારા અખતીયારમાં
આવતું હોય, તો આ પ્રાણનું દાન આપવાને
હું હમણાંજ તૈયાર છું ! તારી માતાને મેં
આ હાથે પાળી-રમાડી ઉછેરી છે. તેની પાસે
ભગવાન એકલિંગનું નામ દઇ મહાકાળેશ્વરનું
નિર્માલ્ય સ્પર્શ કરી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે ન્યાં
સુધી જીવત હશે, ત્યાં સુધી તારું ઇષ્ટ સાધન
કરીશ, તારા સ્વાર્થનું રક્ષણ કરીશ.
પોતાના લાભને લાત મારી તારું હિત
સંભાળીશ. કેમ ખેટા ? શું જોઇ રહ્યો છે ?
આ લે મારી તલવાર.”

આનસિંહે આનમાંથી મણિજીવિત તલ-
વાર ખેંચી કાઢી કહ્યું : “આ સમશેર, જેની

તાંસુ ધારે હમણાં વીજળી ચમકી ઉઠી, તે તારા પિતામહ અકબરે સ્વહસ્તે ચિતોડન્યાના સ્મરણથી મને ધારણ કરારી હતી. ખેટા! આજ સમજ્યો કે મેં રાજપુત હોવા છતાં, ચિતોડનો નાશ કરી રાજપુતોનો સર્વનાશ કર્યો છે. જે સમશેર આજ સુધી હું કલંકના યોગ રૂપે વણા કરતો હતો, મારા અંતમાં પડેલી, મારી ધ્વજને આધીન તે તલવાર આજ તારા હાથમાં સોંપી દઈ છું. જે કામને માટે હું પોતે તૈયાર છું, તેને માટે દુર્ન્યાની સહાયતાની શી જરૂર, ખુશર? ”

દુર્ન્યા પણ આશ્ચર્યચક્રિત થઈ, સ્થિર ભાવે માનસિંહની જવાબામયી મર્મવાણી સાંભળતો હતો. પોતાનો માલિક માનસિંહ ઉસ્કેરાઈ આમરક્ષણનો છેલ્લો ઉપાય પણ નષ્ટ કરે છે, એમ જાણી તે ઉતાવળે આગળ આવી યોદ્ધો: “આ શું કરો છો, મહારાજ! આપની તલવાર છોડશો નહિ.”

માનસિંહ યસ્તાના આવેશમાં લાલ આંખો કરી દુર્ન્યા તરફ જોઈ યોદ્ધો: “સાવધાન! દુર્ન્યા! તું એક હુકમ તામીલ કરનારથી વધારે નથી. ધ્યાન રાખ તું હજુએ મારા હુકમને આધીન છે. જો કે તું મારો ભાણેજ છે, મારી બહેનના જીવનરૂપ છે, છતાં તું શાહનંદા સામે થયો હતો. તેના જીવને જોખમમાં નાખવા તૈયાર થયો હતો. નરાધમ! હમણાંજ યુદ્ધ છોડી જ. નહિ તો જે ખુશરથી શક્ય ન હતું, તે હુંજ કરી નાખીશ. મુમ રીતે મેં બધું જાણ્યું છે.”

દુર્ન્યાસિંહ, આમ તિરસ્કારપાત્ર થઈ મલીન મુખે, કંપીત હૃદયે, વિના શબ્દે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. જતાં જતાં મનમાં બળડ્યો: “મહારાજ! આ સેવક આપનો હિતેચ્છુ ગુલામ જ છે, તેથી વધારે કંઈ જ નથી. આટલા દિવસો મેં આપની સમશેરના પરાક્રમે જીવ્યાં હતાં. હમણાં જેઈ છું, સ્નેહ-બળમાંએ આપ અદ્વિતીય છે. સમજ્યો, આપના એ પાપાણુ હૃદયમાં સ્નેહ અને મમત્વનો પણ કંઈ અભાવ નથી. તેમ ન હોય તો, જે ખુશર આપના પ્રાણ લેવાને કાવતરું કરતો હતો તેનો બધો યુગાદ માફ કરી તેના ઉપર આટલી મહેરબાની ક્યાંથી કરો? પરંતુ આપ એટલું ન જાણી શક્યા. જાણવાની એટલાએ ન કરી પ્રભુ. આપનો આ ગુલામ, આપની દયા, વજુભાગી મહેરબાનીની સામાન્ય કૃતજ્ઞતા દેખાડવાને માટે આપનાં

મુમ ખૂનમાંથી આપનો કીમતી જીવ બચાવવા શાહનંદા સામે થયો હતો.” મનમુગ્ધ નાગની પેઠે દુર્ન્યા મને મને એ બધી વાતો ગણગણતો ગણગણતો, ઉતરે મુખે, ક્ષુબ્ધ હૃદયે તે યુદ્ધ છોડી ગયો.

શાહનંદા ખુશર, તે હતભાગ્ય રાજપુત, સુવતન સહીમતો પુત્ર, શહેનશાહ અકબરનો પાત્ર આ અદ્ભુત ઘટના જોઈ સ્તબ્ધ નિ:શબ્દ થઈ ગયો. કંપતા વ્યાકુળ હૃદયે માનસિંહના કડક કટાક્ષની જવાબા સહન કરતો ઉભો હતો. અતિ દુ:ખદ પરતાવાના દાવાનળથી લેવું હૃદય બળ્યા કરતું હતું. ખુશરનાં વિશાળ ચક્ષુઓ અફસોસીના આંસુથી ભરાઈ ગયાં હતાં. તેના અંત:કરણમાં ભયકર તોફાન ચાલી રહ્યું હતું. તે પ્રબળ તોફાનમાં તેના ભૂતકાળના સંકેતો, દુરાશા, નિરાશા કૃતંતતા બધુંએ કોણ જાણે ક્યાં ઉડી ગયું. શેષ રહી કેવળ વૃષ્ટિ. તે વૃષ્ટિ અવીચ્છીન ધારાએ પડવા લાગી. ખુશરની આંખોમાંથી વહેતા ઉજ્જ્વળ આંસુઓની ધારાએ માનસિંહના હસ્તનો સ્પર્શ કર્યો.

માનસિંહે જાણ્યું કે ખુશરનું અંત:કરણ અફસોસના અગ્નિના જવાળાઓથી બળી રહ્યું છે. અને તેમાં વૈરને બદલે પરતાવો અને પ્રેમ જાગી ઉઠ્યા છે. દાનને પણ પ્રતિદાન હોય છે. માટે તેણે ખુશરને પોતાની છાતી સરસો આંખો. ખુશર મામાના તે સ્નેહમય ખેચાણથી, ઉદારતાપૂર્ણ આવકારથી, તે દૈવી ક્ષમાથી, તેની તુલના ન થઈ શકે એવી ઉદારતાથી મોહિત થઈ, પોતાની શોચનીય હાલત જાણી જઈ, ભૂમિ ઉપર ઘુટણ મંડીએ પડી, માનસિંહના વચ્ચેના છોડાને યુબન કરી રૂધાતા કંઠે યોદ્ધો: “મહારાજ! મને માફ કરો. હું તમામ ખતાદાર છું. ગર્વભરી રાજપુત માતાની ગોદને કલંકરૂપ છું.”

માનસિંહે સ્નેહપૂર્વક તેના બંને હાથો પકડી, ધીર ગંભીર સ્વરે કહ્યું: “હાય! હતભાગ્ય રાજકુમાર! હજી પણ તું તારું ભવિષ્ય પારખી શકતો નથી? તારાં અદૃષ્ટ રૂપી આકાશ ધનધોર કાળાં વાદળથી વિટળાયેલું છે. એ જાણવા છતાંએ નકારે છે? તું શું સમજે ખુશર? આ હૃદયમાં તારા માટે કેટલો સ્નેહ, કેટલી આશા છે તે શી રીતે તને સમજાવું ખુશર! મોગલ દરબારના ભયકર કાવત્રામાંથી હું નારી કેવાં કૌશલ્યથી રક્ષા કરતો આવ્યો છું! જે માનસિંહ, તેની ભગિનીના મુખ સામે જોઈ, તારી ખાતર,

નીચળી સદી]

[ચિત્રકાર: શ. અનંત મ. ખાલી.]

શાહનદા ખુશદ.

ખુશદ એ જોયું કે આંદોળમાં પ્રકાશી રહેલા મહેલની બાજુ આરસપહાણની જોડી ઉપર સ્નેહમયી માતાની પ્રતીક ઉભી છે.

તેનાં સકલ સ્વાર્થો, સકલ સન્માન, સકલ ઐશ્વર્યને તિલાંજલી આપવા તૈયાર છે, જે ત્હારી ખાતર પોતાના છવનું પણ સમર્પણ કરવા તૈયાર છે. પુ' અગાન યુવક, ત્હનેજ મારવાનો સંકલ્પ કરતો હતો? આજ નહિ, એક કિવસ જરૂર ત્હને સમજશે, કે આ માનસિંહ જે ત્હારો પક્ષ છોડી દે તો ત્હારો કેવો ભયંકર વિનાશ થાય? નહિ-નહિ, એમાં ત્હારો દોષ નથી. રાજપુત યદ્યપે રાજપુતનો નાશ કર્યો છે. પરિત્ર રાજપુત કુળમાં જન્મી, મોગલોને મેં જીતેનું કન્યાદાન આપ્યું તેના પ્રાયાશ્વતના કિવસે આન્યા લાગે છે ખુશર! ત્હારો કંઈ વાંક નથી. હું ત્હને અંતઃકરણપૂર્વક ક્ષમા કરું છું. આવ બેટા! મારી સાથે આવ."

ખુશરએ જાણ્યું: આ દેવાના જેવી ઉદારતા છે. હંમેશાં ગર્વિત, પ્રતિશોષપરાયણ, મમનાહીન માનસિંહના હૃદયમાં આટલી બધી ક્ષમા છે, તેના સ્વપ્નેએ વિશ્વાસ પણ ન આવે. મને લાગે છે કે જ્યાં હૃદયનો સંબંધ, ત્યાં ક્ષમાનું માપ તેટલું વધારે. પરંતુ સ્નેહનીએ કંઈક હદ હોય છે. ક્ષમાનેએ કંઈ સીમા હોય છે. ખુશર તો તેના આ સ્નેહાળ મામાની હત્યા કરવાનોજ સંકલ્પ કરતો હતો.

કાતર હૃદયે, મલીન મુખે, અશ્રુપૂર્ણ આંખે ખુશર આ વખતે માનસિંહના પગમાં પડી, તેના વચનું ચુપ્પન કરી બોલ્યો: "ક્યાં આવું મહારાજ! આપની સાથે? અંબરના રાજમહેલમાં શું મુખ લઇ પ્રવેશ કરીશ? આ નરાધમ ઉપર આટલી દયા, આટલી મારી, આટલી ધનાયત શા માટે મહારાજ! ગુસ્સાને બદલે મહોબત કેમ? બદલાને બદલે બ્રાહ્મણના જેવી રહેમદિલી ક્યાંથી? રાજપુત કદી તેના દુશ્મનને માફ કરે નહી. ત્યારે કેમ મારા જેવા કમનસીબ ઉપર આટલી મહેર દેખાડવામાં આવે છે મહારાજ?"

માનસિંહે મંદ હસીને કહ્યું: "કેમ? તે હું ત્હને પછી સમજાવીશ. હમણાં પુ' કંઈ પણ સવાલ ક્યાં વિના મારી પાછળ પાછળ આવ."

ખુશર મંત્રમુગ્ધની પેઠે માનસિંહની પછવાડે જવા લાગ્યો. પહાડ ઉપરથી ઉતરી તેઓ અંબરના રાજપ્રાસાદ તરફ જવા લાગ્યા ત્યારે વાદળો સાથે હરિક્ષ્ણમાં નિજ્ય મેળગી ચંદ્રમા આકાશને અજવાળી હસતો હતો. તે ચંદ્રની ચાંદનીમાં અંબર રાજપ્રાસાદમાં દેવમંદિરનું સાનેરી શિખર ઝળહળી રહ્યું હતું.

એ ઉજ્જવલ પ્રકાશની છટામાંએ અંતઃકરણના અધિકાર લઇ ખુશર મહેલને દરવાજો આવી પહોંચ્યો.

રસ્તે મામા બાણેજ વચ્ચે કોઇ વાતચિત યદ્યપ ન હતી. કેમકે બંને બિન્ન બિન્ન પ્રકારના વિચારમાં, વાક્યહીન ચંચળ ચિત્તે ઉત્કંઠાપૂર્ણ યદ્યપ ચાલ્યા જતા હતા.

દરવાન મહારાજ માનસિંહને એકએક સામે જોઇ માનપૂર્વક શયન નમાવી, દરવાજાનાં લોહદાર ખોલી દઇ, મરતબા પ્રમાણે દૂર જઇ ઉભો રહ્યો. બંનેએ વિનાશબદે શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. અંદરને રસ્તે ખુશરને પહોંચાડીને માનસિંહ સ્નેહમય સ્વરે બોલ્યો: "શાહનંદા! કદાચ ત્હારી માતા ઉત્કંઠિત ચિત્તે ત્હારી રાહ જોતી હશે. માટે જઇને તેને મળ. કાલે સવારે પાછો મારો મેલાપ થશે."

ખીલું કંઈ પણ બોલવાનો અવસર આપ્યા વિના માનસિંહ અપાટાબંધ ખીજ કિશાએ ચાલ્યો ગયો, અને પ્રેમનાં યુદ્ધમાં પરાજીત થયેલો અપકારી શાહનંદા ખુશર બળતા હૃદયે, શકિત મને, કંપિત ચિત્તે માતાના ઝોરગાના બારણા સામેના મહેલના લાગ તરફ જતાંજ ચમકી ઉભો. ખુશરએ વિસ્મય સાથે જોયું-ચાંદનીમાં પ્રકાશી રહેલા માનસિંહની એક આરસપ્હાણુની સીડી ઉપર રતનજીતિ શ્વેત વસ્ત્રોવાળી સ્નેહમયી માતાની મૂર્તિ ઉભી છે. જાણે તેના પ્રત્યેક અંગમાંથી સ્નેહ ઝરે છે. તે મૂર્તિ અતિ અધીર હૃદયે નિશ્ચલ પાપાણુની પ્રતિમા પેઠે તે ચાંદનીથી ઘોળાઇ રહેલા આરસપ્હાણુના પગથીએ ઉભી રહી ખુશરના આવવાની રાહ જોઈ રહી છે.

ચોથો પરિચ્છેદ.

ચાંદનીમાં બરફ જેવા સફેદ સીડીના પગથિઆંઓ ઉપર ઉભેલી માતાએ કઠોર અવાજે પૂમ મારી: "ખુશર?"

જાણે એ સંપોષન કંટકું તિરસ્કારપૂર્ણ, કેટલું મર્મભેદી, કેટલું અવમાનસયુક્ત!

ખુશર જડભરતવત બોલ્યો: "અમ્મા! તમે હજુએ ઉઘાં નથી કેમ?"

એકબાજુ ધૂણાપૂર્વક બોલી: "ત્હારા જેવા નેક ફરજંદને અર્જે ધારણ કર્યો, સારથી મારી નિંદ ઉડી ગઇ છે. ખુશર શા માટે પુ' મારે પેટે અવતર્યો? શાને તને રાજકુળમાં જન્મ મળ્યો? અતિ ઘેરઘેમ દુશ્મન પણ જે

કામ કરવાનું ખવાખમાં પણ ન ધારે, આજ તે તું કરવા બેઠો હતો? હાથ! કમખખત બેઠો.”

માતાના આ તિરસ્કારથી ખુશરના હૃદયમાં ફરી તુફાન જગમગ્યું. આંખોએ મર્મદાહી આંસુ ધારા વહેવા લાગી. આંસુ લુછી, લગજીત, પસ્તાવાથી બળતા સ્વરે શાહનંદો બોલ્યો: “અમ્મા! તેં પણ મારો તક કર્યો? બાબાની નિગાહ તો ઝહેરી થઇ ચૂકી છે; મામાનો અણુ-ગમે પણ બેઠો છો; પરંતુ તેં આ ફરજદને જોદમાંથી કેમ હસેલી દીધો અમ્મા? મારે હવે ઉભા રહેવાની જગા ક્યાં રહી, તે બતાવી દે અમ્મા! જોઈ છું, કે મોગલ રાજ વંશમાં જન્મ થવો એ એક મોટી કમખખતી છે.”

જોધબાઇ કંપીત સ્વરે બોલી: “કમ-નસીબ બેઠો! તેં આ ગમે જન્મી તારી અમ્માનું વૈધવ્ય ઇચ્છ્યું? મામાના કલ પર તૈયાર થયો? ત્હારા ગુનાહો મારીને લાયક નથી.”

અફસોસીભર્યા અવાજે ખુશર બોલ્યો: “ભુલને પરિણામે જે બન્યું તેની ક્ષમા-મારી થું નહિજ મને અમ્મા?”

“તારી મહોબ્બતમાં હું તને આજે માફ કરું, પણ દુનિયા સાથે જે બનાવ બન્યો તેનું કારણ થું ખુશર?”

“તે તો ખરાબર કહી શકતો નથી અમ્મા! પરંતુ શયતાન મારે ખભે ચડ્યો હોવો જોઇએ.”

“સમજ, કંઈ ઝખાનથી તું એ તમામ બોલી શકે. પોતાની બાબુને બળવાન રાખવાની કોઇ યુક્તિજ ત્હારામાં નથી. ખરું કહું તો રાજપુત અમ્માને પેટે જન્મી, શહેનશાહ અકબરશાહનો નવાસો થઇ, તે જ શહેનશાહ અકબરના જમણા હાથ જેવા રાજ માન-સિંહનો ધાત કરવાને આજ દુનિયાને ઉશકેરવાની પેરવી તેં કરી કે નહીં?”

“જુલું નહિ બોલું, કરી છે, પણ તે તે કેમ જાણ્યું અમ્મા?”

“તે સવાલ પુછવાનો તને હક નથી. શા માટે એ લયાનક કામ કરવા તૈયાર થયો હતો?”

“તે ખરાબર જાણતો નથી-કહી શકતો નથી. હું મારા મોહમાં હુમેલા દીલનો યુક્ષામ છું. કુદરતની નીચ શક્તિઓને તાપે છું. જાણું છું અમ્મા! શયતાન મને સહેલાઈથી આડે રસ્તે વાળી જાય છે.”

“જે માનસિંહે ત્હારા હીતની ખાતર, પોતાના મહાન લાલનો ભોગ આપ્યો છે, તેનેજ ધાત કરવા ચાહે છે? જે ફક્ત આ આલમમાં ત્હારો ખરો રાહબર છે, તેના ખુનથી ત્હારું કયું હીત સધાવાનું હતું ખુશર? આવા મહાન મોગલ રાજપરીવારમાં માનસિંહ સિવાય તું જેને પોતાનું સમજે એવું કોણ છે શાહનંદો?”

“અમ્મા! અમ્મા! મને માફ કર. હુંજ ત્હારા જેવી મહોબ્બતી માદરના સંતાપનું કારણ. બાબાની તકલીફનું કારણ. આવા અઝીઝ મામાને મામીક દુઃખ દેનારો. અમ્મા મને હુકમ કર હું પાછો આપરા ચાલ્યો જાઉં. ત્હારી સાથે અહીં રહેવામાં કંઈ લાભ નથી. રજા આપ અમ્મા! દાદા અકબર-શાહની પાસે જઈ. ખુલ્લે દીલે ગુનાહનો એક-રાર કરીશ: ‘શહેનશાહ હું બેધમાન છું! ખાનદાનની ખરાબીનો મુળ છું, મેં આપના અઝીઝ બેઠાનો નાચીઝ સલતનતના લોભના હવસમાં ધાત કરવાનો ઇરાદો કર્યો હતો. મેં આપના જમણા હાથ રૂપ મહારાજ માનસિંહનું ખુન કરવા ધાયું હતું. જહાંપનાહ! મને લાયક સજા કરો’. અમ્મા! ખરેખર મેં જે જે કયું છે, તેથી મારું જીવર ફાટી જાય છે. ત્હમારી કોઇની આગળ મ્હોં બતાવવા જેવું રહેવા દીધું નથી.”

જોધબાઇએ તે સીડીના પગથિઆ ઉપર ઉભી રહી, ચાંદનીમાં જોયું, કે પસ્તાવાના પુરા વેગથી પુત્રની બંને આંખોમાંથી આવણુ ભાદરવો વહે છે. તે દેખાવ તેનાથી જોઇ શકાયો નહિ. તુચ્છ સિંહાસન, તુચ્છ એ પિત્રદોહ, તુચ્છ એ રાજ માનસિંહ, માતાનાં હૃદયમાં સંતાનથી કોણ ચડી શકે?

માતાનો જીવ? થોડી વાર પહેલાં જેને પિત્રદોહી, માત્રદોહી કહી જોધબાઇએ તિરસ્કાર્યો હતો, તેનીજ આંખે આંસુધારા જોઇ, તેના હૃદયનું કંઠેરપણું, વિરાગ, તિરસ્કાર સર્વે સ્નેહનાં પ્રબળ વેગમાં સાધારણ ધાસના તણખા પેટે તણાઇ ગયાં. હેના સૌમ્ય નીલ-કમળ જેવાં નેત્રોમાં પણ અનુકંપાનાં આંસુઓ ઉભરાઇ આવ્યાં. જોધબાઇ સ્નેહાળ સ્વરે, ખુશરની અશ્રુધારા દ્વેષતાં બોલી: “ખુશર! ખુશર! ત્હારી આ અશ્રુધારા આગળ દીલ્હી-નું રાજ સિંહાસન મારે મન અંતિ તુચ્છ છે. હવે ત્હારી તિરસ્કાર નહિ કરું. હું ત્હારા સર્વે ગુનાહો માફ કરું છું.”

કૃતસતાબીના હૃદયે ખુશરએ માતાને પાદવંદન કર્યું. તેના અંતઃકરણમાં જે એક ભયંકર ડોળી ભડભડાટ સળગ્યા કરતી હતી, તેના તાપે તેના લોહીનું ટીપે ટીપું સુકાતું હતું, તે પ્રયત્ન ડોળી સંપૂર્ણ રીતે શાન્ત થઇ. હૃદય અને મનની શાન્તિ મળતાં ખુશર કંઈક સ્વસ્થ થયો.

એકબાજુ ખુશરને લઇ પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઇ. જતાં જતાં એક મમ્બેદી લાંબા નિશ્વાસ નાંખતાં મને મને યોલી: “હાય! કમ્પખત ખુશર! કાંહુ ત્હારી અમ્મા બની!”

શાહનદો ખુશર પછુ તે વખતે મને મને યોલતો હતો: “અકસોસ અમ્મા? કાં આ બદખખત ખેટો ત્હારી મોટે જન્મ્યો? તું હિંદુસ્થાનની લાવી શહેનશાહબાનુ. શેહેનશાહ અકબરના ખેટાની વહુ! ત્હને શાની ખોટ? શાનું દુઃખ હોય અમ્મા? પરંતુ આ બદખખત ખેટાને લીધેજ ત્હારી શાંતિમય અને ચેન આરામભરી જીંદગીમાં અશાન્તિની આગ સળગી ઉઠી છે. અમ્મા! મને માફ કર, માફ કર!”

પાંચમો પરિચ્છેદ.

આજ કાગણ માસની પૂર્ણિમા હતી. અંબ-ગનનયુખી શિખરોથી માંડી સપાટીના સમતલ પ્રદેશ સુધાં સર્વ લાગે ન્યોસ્નાના રૂપેરી પ્રવાહમાં નવાઇ રહ્યાં હતાં. ઉજવલ ચંદ્રને વક્ષમાં ધારણ કરી ભુર અનંત આકાશ નજી ગર્વથી ફુલાતું હતું. પહોડના શિખર ઉપરનાં એક તમાલ વૃક્ષની ડાટ છાયામાં પોતાનું કૂખ્યું શરીર સંતાડી કાપલ પંચમ સુર બાંધી ક્રમાગત કુ-ફૂ કુ-ફૂ શબ્દ કરી રહી હતી, જે સ્વ નિશા ગગનના ઉંડાણમાં વિલીન થઇ જતો હતો.

માનસિંહે, આગરાના રંગમહેલની અંદર આવેલા યુલાખ બાગનું અનુકરણ કરી અંબ-રના રાજ મહેલમાં એક યુલાખ બાગ બનાવ્યો હતો. વસંતના મલય પવન યુખીત ખીલેલાં યુલાખમાંથી અતિ મધુર ચિત્તઉન્માદ-કારી વાયુ વહેતો હતો. ચાંદનીમાં મુગ્ધ થયેલા પુષ્પની સુવાસના મદમાં વ્યાકુળ થયેલા બે ચાર લક્ષ્મણીન ભ્રમરો નીરવ નિસ્તબ્ધ રાત્રીએ અર્ધ ઉઘડેલાં યુલાખો ઉપર ખેસી પોતાની સૌંદર્યભાવના અને રસસ્રતાનો પરિચય આપતા હતા.

આકાશમાં સોળ કળાનો ચંદ્રમા, પૃથ્વીપર વસંતનો પૂર્ણ વિકાસ, પુષ્પોની મીઠી સુગંધી વહતો મલય પવન, કોકિલાની પંચમ રાગણી, એ સૌ એક સાથે મળી નજી કોઇ સ્વર્ગીય શોભા વિસ્તારતાં હતાં. અને એ સૌંદર્યની તીવ્રતા અને પૂર્ણતા અસહ્ય થવાથી, કલકલ ગિરિ નદીના તટ પર આવેલી ઘટામાં ખેડેલા બપૈયો “પીફૂ-પી-ફૂ” પુકારી રહ્યો હતો. વસંતોત્સવ અથવા ‘ફાગુઆ’ એ અંબ-રના લોકોનો પ્રધાન ઉત્સવ મનાતો. હિંદુ રાગના શાસનમાં અંબર શહેરમાં પડદા-પોશની પ્રથા ન હતી. ટોળે મળી સ્ત્રીઓ વસંતગીત ગાતી, ચંપા, ચંપેલી, માલતી આદિ ફુલોના રૂપેરી થાળ લઇ શ્રી રાધા ગોવિંદના મંદિર તરફ જતી હતી. નજી એ રૂપેરી થાળોમાં રાખેલાં ચંદન, અયુર, કરતુરી આદિ પદાર્થોની સુગંધમાં મલય-પવન-વાહી આંખામોરની ગંધ પછુ કુખી જતી હતી.

સુદર નેત્ર દારે એવું તે દ્રશ્ય હતું. તે સુખદ રાત્રે, ન્યોસનાથી ઘોળાયલી પૃથ્વીને ખોળે, નવા કુમળાં ઘાસ અને પલ્લવો પદ-દલીત કરતાં કરતાં રાધા કૃષ્ણના પ્રણય કલ-હનાં ગાન ગાતાં ગાતાં, હસમુખી રાજપુત લલ-નાઓ હાથણીઓની પેઠે ગંભીર પદવીક્ષેપ કરતાં કરતાં મંદિરને માર્ગે જતી હતી. તેનાં ધીમાં ગંભીર પગલાંથી પગમાંના આભુષણોના પ્રતિધ્વનિમાં, પુટતાં યુલાખ ઉપર યુજન કરતા પ્રેમી ભ્રમરોના મધુર યુજનો કુખી જતાં હતાં.

વસંતોત્સવના આનંદ સાગરમાં સૌ તરતાં હતાં. આંખાના નવા મોરની વાસથી મોહિત ચિત્તે, નવ વસંત મદ વિદ્વેલા રમણીઓએ એકે એક રાધા ગોવિંદના મંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો.

અંબર શહેર પાસેના પહોડી રસ્તો રાત્રીના વધવા સાથે ક્રમશઃ નીરવ થતો જતો હતો. કારણકે લગભગ મધ્ય રાત્રી થવા આવી હતી.

તે સૌ રાજપુત રમણીઓએ મંદિરમાં જઇ રાધા ગોવિંદને યુલાખજળની પીચકારીઓ વડે સ્નાન કરાવી, અળીલ યુલાલ છાંટી, તેને ચંદન યુષ્પથી વિલુપિત કરી, જેનું જે માનસ-મનની ઇચ્છા-હવું, તે અસ્પૃશ્ય સ્વરે યુગલ મૂર્તિને જળાવી પ્રણામ કર્યાં. પછી પુરોહિત પાસેથી પ્રસાદી લઇ મૃદુ સ્વરે ઠોરી-વસંત ગીત— ગાતાં ગાતાં તેઓ પાછાં ધર તરફ વધી. અર્ધેક ધડી પછી ચાંદનીથી પ્રકાશીત રાજમાર્ગ સંપૂર્ણ ખાલી થઇ ગયો.

તે નિર્જન રાજમાર્ગ ઉપર કોઇ પુરુષ ન હતો. દૂરના તળાવ પર, ધીમા ધીમા તર-જોનાં શુદ્ધ નૃત્યમાં ચંદ્રની પ્રતિમા નાચતીતી, ડોલતીતી, હીંચતીતી, કોઇ કોઇ વાર તે કંપન સ્થીર થઇ જતું હતું.

પાસેના પ્હાડી પ્રદેશમાંના એ ચાર કલિયાર-હરજો એ તળાવની ઉપરનાં ઉજવલ ચંદ્ર-પ્રતિબિંબ નિરખવાને માટેજ જાણે કિનારે આવી, મુક્તમાત્ર ઉભા રહી પાછા પ્હાડીમાં સંતાતા હતા.

એ નિર્જન રાત્રે તે તળાવની સામી પાળને સાંકડે રસ્તે એક વીર પુરુષ એકાકી ફેરા મારતો હતો. તેનું દરેક ગંભીર પગલું તેના અંતઃકરણમાં ચાલી રહેલી દારણ ચિંતાની સાક્ષી પુરતું હતું.

સહસા એ નિર્જન સ્થાને એક રમણીએ દેખાવ દીધો. તેનું અધુરું મુખ ધુમટાથી ઢંકાયલું હતું. તે સ્ત્રીએ પેલા વીર પુરુષ પાસે જઇ ધીમેથી કહ્યું: “દુર્જયસિંહ!” એ સંબોધનથી દુર્જય પાછો ફરી ઉભો રહ્યો. નિરાશા વ્યંજક સ્વરે કેવળ ‘પૂર્ણિમા’ એટલું બોલ્યો. તે વધારે બોલી શક્યો નહીં. કેટલીક વારે અશ્રુપુર્ણ આંખે બોલ્યો: “એ પૂર્ણિમાને કિવસે ચિરકાળને માટે વિદાય લેવા આવ્યો છું. પૂર્ણિમા! મને વિદાય આપ.”

પૂર્ણિમા દુર્જયના રૂંધાયાલા અવાજથી વિસ્મય પામી. પાસે આવી તેને કંઠે વળગી. ધીમેથી બોલી: “ત્હમોરો સ્વર રૂઢ કેમ દુર્જય? આ શું? તમે કેમ અશ્રુ પાડો છો?”

પૂર્ણિમા ચંદ્રને અજવાળે દુર્જયની આંખોમાં અશ્રુ જોઇ ચમકી ઉઠી. એ અશ્રુ રેખાએ તેનાં પ્રાણને બહુજ ચંચળ બનાવી દીધાં. દુર્જયસિંહ, જે તેના પ્રાણોએ પ્રાણ, જોતાં સુખસગવડ તેનાં અસ્થિ, મળ અને લોહીમાં પ્રવેશ્યાં હતા તે દુર્જયની આંખે આંસુ!

પૂર્ણિમાએ દુર્જયનાં ચરણોમાં ખેસી, અશ્રુ સીંચન કરતાં ગદગદ સ્વરે કહ્યું: “દુર્જય! પ્રાણધાર! એક બાળુએ આ સમગ્ર જગત અને મહારંજીવન, ખીજ બાળુ-એ તમે-તમારી આંખમાં આંસુ કેમ? જો કે તમે મને પ્રેમ દ્રષ્ટીએ જોઇ નથી તોપણ ત્હમે નાથ! મારું સર્વસ્વ. આ ઉલ્લાસ-પુર્ણ ધરતીનો હમણાંજ પ્રલય થાઓ, ભગવાનની આ નૌતમ લીલાનો ભલે નાશ થાય, અનંત વિશ્વ ભલે ઉલટપાલટ થઇ જાય,

આકાશ ભલે પૃથ્વીપર ધસી પડે, તેની મને પરવા નથી. પરંતુ બોલો દુર્જય! ત્હમોરી આંખમાં આંસુ કેમ?”

દુર્જયસિંહ આવેગપુર્ણ સ્વરે બોલ્યો: “પૂર્ણિમા! આટલા દીવસો ત્હને ઓળખી શક્યો નહિ. ત્હારા પ્રેમની ગંભીરતા જાણી શક્યો નહિ. ભગવાને ત્હને કેવા સ્ત્રી દુર્લભ સાધને ધરી છે, તેએ જાણી શક્યો નહિ. કેવળ દંભ, અભિમાન અને અકૃતજ્ઞતા સમજ્યો હતા. પવિત્ર નીસ્વાર્થ પ્રેમને બદલે કઠોર હૃદયમાંથી ઉદભવેલી નિષ્કૃતતાજ મેં ત્હને આપી છે. પરંતુ પૂર્ણિમા! મને લાગે છે કે આ આપણો છેલ્લો સાક્ષાત છે.”

પૂર્ણિમા અભિમાની સિંહણની પેઠે ગર્જના કરી ઉઠી: “કેમ? કોની મગદુર છે, કે મ્હારા પુજ્ય દેવને મારી પાસેથી-મારી નજરે આગળથી-કાઢી જાય?”

દુર્જય ઉતરેલે મુખે બોલ્યો: “હજી ત્હને ખબર નથી પૂર્ણિમા! હું મહારાજ માન-સિંહની આસાથી અંબરમાંથી અંતરાયીત-દેશપાર-થયો છું. રાજઆજા છે કે ત્રણ દિવસ પછી જો કોઇ મને અંબર શહેરમાં જુએ, તો કારાગારની સજાને પાત્ર થાઉં.”

પૂર્ણિમા બોલી: “બધું જાણ્યું, બધું સાંભળ્યું છે. ત્હમોરી પૂર્ણિમાથી શું અગ્નિપુત્ર હોય? એ અંતરાયનો ત્હમને શો ભય છે. પૂર્ણિમાને યદિ આપ દાસી તરીકે ચરણે નિવાસ આપો, તો એ આપની સાથે નરકે જવાએ અચકાશે નહીં. ભગવાનની આ વિશાળ સંપત્તિમાં, ધરતીના શાંતિમય વક્ષે એ શાપિત અંબર રાજ્ય સિવાય શું રહેવાનું કોઇ સ્થળ નથી?”

“છે. પરંતુ કોઇ રીતે હું જન્મજુએ અંબર છોડવા ઇચ્છતો નથી. જે મારા નસીબે માડ્યું હોય તે થાઓ.”

આ સાંભળી પૂર્ણિમાને કંઈ કંઈ થઈ ગયું. તેણે કેટલાએ વિચારના ઘોડા દોડાવ્યા. એક વાર ચંદ્રકિરણોથી અજવાળાયલા આકાશ તરફ રહેણે જોયું. વળી એક વાર દૂર ક્ષિતિ-જમાં વિરાજતા પ્હાડો તરફ જોયું. અંતે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખી બોલી: “દુર્જય-સિંહ! ત્હમોરી એ હઠ છોડી દો. ચાલો આપણે બંને તેમ હોય તો દક્ષિણ દેશમાં ચાલ્યાં જઇએ. ત્યાં ઓગલોનો કંઈજ પ્રભાવ નથી. સુદૂર અંગણ દેશમાં હજીએ પહાણ રાજ્ય વિરાજે છે. ચાલો! એવે કોઇ સ્થાને

જન્મ, કે જ્યાં નિષ્કર, અકૃતજ્ઞ માનસિંહની કોઈ સત્તા ન હોય.”

દુર્જય એક લાંબા નિસાસા નાંખી બોલ્યો : “ગોડી! આવેશના નેરમાં જે બોલે છે તે સંભવિત છે કે ક્યાં જન્મને સરવે? મહારાજ માનસિંહના બાહુબળે સમગ્ર ભારત કંપિત, તે દિલ્હીશ્વરનો જન્મણો હાથ, પ્રધાન સેનાપતિ છે. તો ક્યાં જવાથી નિસ્તાર મળે પૂર્ણિમા?”

પૂર્ણિમા મ્હાન મુખે બોલી : “તેમજ છે દુર્જય! ત્યારે શું થશે? તમે આ હતભાગ્ય સ્ત્રીનું ધર્મકર્મ, અભિષ્કૃષ્ટ, પાપપુણ્ય, જે કંઈ કહું તે સર્વ, ત્હમારા ઉપરજ આ જીવન અવલંબી રહ્યું છે. ત્હમારી એ સુંદર મૂર્તિનું આ જીવન ધ્યાન કરવું એજ મારો ઇષ્ટ મંત્ર! હું આપની વિવાહિત પત્ની છું. નિરાધાર વંશ કલંકની વાતોથી દોરવાઈ ત્હમે મારો ત્યાગ કર્યો છે ખરો, પરંતુ આપે ત્યાગ કર્યો છતાંએ હું હિંદુ રાજપુત સ્ત્રી છું. ધર્મ અને ઇશ્વરને સાક્ષી રાખી મેં આપને સ્વામી રૂપે ગ્રહણ કર્યા છે. ત્હમે પત્ની રૂપે ચરણોમાં સ્થાન આપ્યું છે. ઇષ્ટ દેવ! નિષ્કર થઈ પગની ઠોકરે ઉઠાવશે નહીં. મને સાથે લેા. હું દાસીરૂપે આપની ચરણ સેવા કરીશ. જે ત્હમારું છુર કરવા આવશે, ભૂખી વાઇણની પેઠે ત્હનું રૂપિર પાન કરીશ. જે કદી આપ માનસિંહની આસાથી કારાગારવાસી થશે, તો તે કેદખાનામાં હું આપની ચિર સંધાતી થઈ રહીશ.”

દુર્જય ચાંદનીમાં પૂર્ણિમાના પ્રેમ પૂણ્ય મુખ સાંમે તાકી રહ્યો. તેને લાગ્યું કે જાણે તે સુંદર મૂર્તિ એથીએ વધારે સુંદર બની છે. પૂર્ણિમાના મલીન મુખ ઉપર જાણે અપૂર્વ ન્યોતિ જગી નીકળી છે. તેનાં સૌમ્ય નેત્રોમાંથી જાણે કંઈ ઉજવળ પ્રભા પ્રસરાઈ રહી છે. પૂર્ણિમા આવી સુંદર, મોહમયી, દેવી ગુણાયુક્ત પવિત્ર પુલળી હશે, એ દુર્જય પહેલાં કંઈ જોઈ કે જાણી શક્યો ન હતો.

દુર્જયના નિરાશ જીવનમાં આથી આશાનો સંચાર થયો. જે પૂર્ણિમાને તેણે ઇર્ષાળુ ન્યાતિલાંઝોની મિથ્યા કલંક વાર્તાથી ત્યાગી હતી, તેની સ્મરેના સર્વ સંબંધ તોડી નાંખ્યો હતો, તેજ પૂર્ણિમા આટલી મોહમયી! એ પૂર્ણિમામાં જાણે સોજો કળાના ચંદ્રની

જ્યોતી પ્રકાશી રહી છે. જે પૂર્ણિમા આટલી સુંદર, આટલી વફાદાર, આટલી અસ્સાસ-પૂર્ણ તેનો ત્યાગ કરવામાં પોતે મહાન ભૂલ કરી છે એમ તેને લાગ્યું. દુર્જયને લાગ્યું, જાણે પ્રેમ, સ્નેહ, કષ્ટણ અને સતીત્વની ઉજવળ પ્રભાથી તેની પૂર્ણિમા પ્રકાશી રહી છે. તોયે નિષ્કર દુર્જય નિષ્કરતાએ છાતી કઠોર કરી બોલ્યો : “હવે શું પૂર્ણિમા! જીવનભરની વિદાય આપી દે. ત્હને આટલા દિવસો ઝોળખી શક્યો નહિ, આજ ઝોળખી શક્યો છું. પરંતુ આટલો મોડો સમજ્યો. આજ કોઈ ભયંકર ઘટનાના ચક્રમાં પડતાં, ત્હારો જીવનભર ત્યાગજ કરવાનો છે. અરે! કોઈને કોઈ દિવસે મહારાજ માનસિંહ પોતાની ભૂલ જોઈ શકશે, ત્યારે આ હતભાગ્ય દુર્જય ત્હને સાંભરશે; ત્યારે હું ત્હને દેખા દઈશ. હમણું કેટલાક દિવસો, મહારાજના કોધની શાન્તિ થતાં સુધી આ અખર શહેરમાં મારે માટે સ્થાન નથી. પૂર્ણિમા! પૂર્ણિમા! મહાર અંતઃકરણ વિષાદ જળ છે તેથીજ ત્હારી પાસે છેલ્લી રજા લેવા આવ્યો છું.”

પૂર્ણિમા, તે આજાં વાદળાંથી ઢંકાયલા ચંદ્રમાંથી સરતી જ્યોત્સ્નાઓથી ઉજવલ, અખર શહેરની પેલી પારની ક્ષિતિજમાં દેખાતા રાજપ્રાસાદ તરફ જોઈ દદતા વ્યંજક સ્વરે બોલી : “નજો સ્વામી! આજ હું સાહસે હૃદય બાંધી આપને રજા આપું છું. જે સુવરાજ પુશ્કરની ખાતર મહારા સર્વનાશની સચના થઈ ત્હનો નાશ કર્યા વિના હું પણ પાછી અખર શહેરમાં પગલું મૂકીશ નહિ. હું પાપાણી થઈ આજ વિદાય આપું છું. માનસિંહનું સત્યાનાશ જશે, પુશ્કરનું એ તે જ થશે. ત્યારે હું પાછી જન્મભૂમિ અખર આવીશ, ત્યારે મારો જીવનની અવશ આશાઓ તૃપ્ત થશે. ત્યાં સુધી આ છેલ્લો મેલાપ છે. આ ગગનવિહારી ચંદ્રમાં ત્હનો સાક્ષી છે. આ પાપાણી પ્રચંડ શરીરવાળા પ્હોડો ત્હના દષ્ટા છે. આ નિર્મળ રાત્રી ત્હનો પુરાવો છે. માનસિંહ અને પુશ્કરનું જડમૂળ કાઢ્યા વિના, પાછી ઘેર આવીશ નહિ.”

દુર્જય નિવાક ચિંતામાં મગ્ન થઈ ગયો હતો. તે પોતાનું અસ્તિત્વ ભૂલી, પોતાનું સંકટ ભૂલી, કેવળ પૂર્ણિમાનાજ વિચારમાં કુબળી ગયો હતો. ચિંતાની દોરી તુટતાં સ્નેહ-મય સ્વરે બોલી ઉઠ્યો : “પૂર્ણિમા! પૂર્ણિમા!”

હાય ક્યાં છે પૂર્ણિમા! જાયા મૂર્તિની પેટે તે માયાજ કાણુ જાણુ ક્યાં લુપ્ત થઇ ગઇ. દુર્જય ઉચ્ચ સ્વરે એ પહાડી પ્રદેશમાં પડધા પાડી જોવા લાગ્યો: “પૂર્ણિમા! પૂર્ણિમા! પાછી આવ. તું જે કહેશે તે સ્વીકારવા હું તૈયાર છું.”

તે ગંભીર કંઠના પડધા દૂર સુદૂર પર્વત ગામે અજ્ઞાપિત વિમળ ચંદ્રલોકિત વિરાટ વ્યોમમાર્ગમાં મળી ગયા. હાય, તેઓ પૂર્ણિમા પાછી ફરી નહિ. દુર્જયના હૃદયમાં અમાવાસ્યોનો અંધકાર જવાબ રહ્યો.

છઠો પરિચ્છેદ.

“માતા, મને વિદાય આપો!”

“હટ, એ વાત બોલતો નહિ. શા માટે વિના કારણે તારા મનને વ્યથિત કરે છે ખેટા! મહારાજ માનસિદે તારી તમામ તક્તીરો માફ કરી છે.”

“મને એ માફ ન જોઇએ અમ્મા. વગર માગી મારી મળી એજ મહારા મનથી વધારે શરમી દગીભર્યું છે. પ્રથમ પહોર પુરો થતાં ન થતાં હું આ અંબર શહેર છોડી જઇશ.”

“ક્યાં જશે પુશર? આગરે?”

“ના.”

“ત્યારે ક્યાં?”

“ન્યાં આ એ ચરમો-આંખો-દોરી નય ત્યાં. ક્યાંછએ ઉભા રહેવાની જગ્યા મારે રહી નથી માતા! બાબાને આંખનું કણું થયો છું. આગરે જઇ તે સખત નિગાહોના તીરો સહન કરી શકીશ નહીં.”

“ચાલ, હું પણ તારી સાથે આગરે આવું. મારી આ મહોબ્બતી જોદ ન બેદી શકાય તેવા-કિલ્લા જેવી છે. તેમાંથી ત્હને કાઢી જઇ શકશે નહીં. સર્વના કોષમાંથી તે ત્હને બચાવી લેશે. તારી ખાતર હું સેંકડો પોલાદી હુમલાઓનીએ પરવા નહિં કરું. અતિ નાચીઝ કુવ્વતનું પરન્દુ પણ પોતાનાં બચ્ચાંની હીકાઝત કરવાની તાકાત રાખે છે. ત્યારે હું તો આટલી શક્તિમાન હોવા છતાં તારાં રક્ષણ નહિં કરી શકું?”

“અમ્મા! શા માટે મારા ખાતર તારા સુખનો નાશ કરે છે?”

“શાનું સુખ ફરજદ? શાનાથી મને સુખ! તુંજ માત્ર મારું સર્વ કંઈ એન આરામ છે. મારી ખુશી અને ગમી સર્વ કંઈ તું. મારી આશા તું, આનંદ પણ તુંજ. આ જીવનમાં મને શું નથી મળ્યું? શું અંબરનાં માલિકની ખેટી,

ઓગલ બાદશાહના ખેટાની મહોરદાર, એક દિવસ તમામ હિંદુસ્તાન મારા પંજોમાં પડશે એમ જાણી મારા બાબાએ મારી શાદી શહેન-શાહના વલી-અહદ ખેટા સાથે કરી. પણ લાગે છે કે એ સુખ તો જેમ થઇ ગયું.”

“અમ્મા! એ બધી વાતોનું કંઈ ફળ નથી. તેથી તો ફક્ત સંતાપજ વધશે. તમે શાન્ત થાઓ. જે થઇ ગયું છે તે હવે ફરવાનું નથી. જે થવાનું છે તેનો પણ કોઇ અટકાવ કરી શકવાનું નથી. સવાર થતાં શર-મનો માર્યો હું મહારાજને મ્હોં બતાવી શકવાનો નથી. હજી ફળર થવાને કંઈક વાર છે. ક્ષલ રાત્રે જે ગુફામાં બન્યું છે, તેના વિચારોમાં આખી રાત નિંદ આવી નથી. અહીં અંબરમાં ત્હમરી જોદમાં રહેતાંએ પાછું એન મળવાનો સંભવ ઓછો છે. માટે ખુશ દીલે મને વિદાય આપો અમ્મા!”

જેવબાઇએ કંઈ વખત કાંઈ વિચાર્યું. પછી મહોબ્બતબર્ચા અવાજ બોલી: “ત્યારે શું કરવાનો છારો છે પુશર? મારી તને તાકીદ છે કે તારા સ્વભાવ પ્રમાણે વહેમમાં પડી વધારે સ્વજાદી થતો ના. તું બચ્ચું છે. સેંકડો તક્તીરો ક્યાં છતાં, તું તારા બાબાની મારી મેળવી શકશે. તે દિલથી તારાપર બહુ મહોબ્બત રાખે છે. તું વિનયથી ત્હની સાથે વર્તશે તો કડિએ ત્હને તાર દિલ-શિકન ન કરશે કે મન ન દુભાવશે. ચાલ, હું પણ તારી સાથે આવું.”

“વળી પાછી તું બાબા પાસે જઇશ?”

“હા.”

“શા માટે?”

“તારી ખાતર.”

“તું રાજપુત્રી છે, જે અહેદો-કસમપર તું અહીં આવી છે, તે શું એટલામાંજ ભૂલી ગઇ?”

“એ અહેદો-કસમ તો યુરસા અને યુમાનનુંજ ફક્ત અંજમ હતું. અને તારી ઉપર યુરસો ને અનાદર કરવાથીજ ખાવિંદ ઉપર એ યુરસો અને યુમાન ઉપન્યાં હતાં.”

“ત્યારે હવે તે શું ગયાં છે અમ્મા?”

“હા, ગયાં છે.”

“એટલી વારમાં બહુ ભૂલી ગઇ? બાબાની તે ખેદદ જગ્યાન ‘હવે તારી શિકલ મને ખતાવતી નહિ’, એ એટલી વારમાં ભૂલી ગઇ અમ્મા?”

“તે ખાવિંદ, હું બીબી; તે બાદશાહ, હું તેની રાયત. ખાવિંદ તિરસ્કારી છતાં, જેને નામે તમામ હિંદ આજ કંપે છે, તે અકબરશાહના ખેટાની હું મહોરદાર છું, મેં મારા ખાવિંદ પર ગુસ્સો કર્યો. સસરાજી ઉપર નહીં. ગુસ્સો અને ગુમાન ધૂવાં જેવાં છે. લાંબા અરસાની જૂદાઇનો પવન એની મેળેજ ઉડી જાય.”

“બાબાએ ત્હને બોલાવવાનો આગ્રહ કર્યો છે ?”

“આગ્રહ નહીં, હુકમ કર્યો છે.”

“ત્હમને શો હુકમ છે ?”

“આ, જો.”

એમ બોલી જોધબાઇએ તેની કંચુકીમાંથી એક પત્ર બહાર કાઢ્યો, અને “ખુશરૂના હાથમાં આપ્યો. દસ્તખત જોઇ શાહજાદાએ જાણ્યું, એ ખુદ સુલતાન સલીમનાજ હતા. કેટલીકવાર અબોલ રહી તેણે કહ્યું: “મેં પણ મારો વિચાર બદલ્યો છે. નકકી ક્યું છે, કે હું પણ ત્હારી સાથે આવું. જોકે બાબાની ખફગીને પાત્ર બન્યો છું છતાં, તેની શાંતિથીજ પાછી બાબાના મહોબ્બતી જગરમાં જગ્યા મળશે. ન મળે, તકદીર અગર એટલી આલીમ હોય-તોએ એક મહોબ્બતી જગર જે હિંદુસ્થાનનો આલામાં આલા, જે ખુદ પછીની બીજી કુવત, ત્હેના દિલાવર દિલમાં મારે માટે કોશિશથી પ્યારનો જે જમાવ થયો છે, તે મને બાબાની સખ્ત નિગાહોમાંથી બચાવી લેશે. ચાલ, અમ્મા હુંજ ત્હારો નિગાહબાન બની રક્ષક રૂપે સાથે આવું.”

ખેટાના હૃદયમાં પાછી શાન્તિ વળી જાણી, જોધબાઇ સંતોષી બાવે બોલી: “ત્હારે એ માટે કંઈ ખટપટ કરવાની જરૂર નથી. જે બાંદી આ ખત લાવી છે, તેણે કહ્યું કે મને તેડવા માટે સુલતાને સો મેગલ ઘોડેરવાર મોકલ્યા છે, તેઓ આ અખરની છાવણીમાંજ છે.”

મા ખેટા વચ્ચે આ સંખધી બીજી અનેક વાતો થઇ. તે વાતો બનેલી બાવી કાર્ય-પ્રણાલી સાથે જડાએલી હતી. પછવાડે તે પ્રકાશીત થશે.

શરમના માર્યા ખુશરૂએ રાજ માનસિંહ સાથે સવારમાં મળવાનું માંડી વાલ્યું. પરંતુ માનસિંહે સર્વ વાત જાણી લીધી હતી.

ખુશરૂને જે કંઈ કહેવાનું હતું, તે તેણે તે જ રાત્રે કહી દીધું હતું. હવે તેને ખુશરૂની માતા જોધબાઇને મળવાની બહુ જરૂર હતી.

આથી તે ખેડેના ઓરડાની બહાર ઉભો રહી રનેહબાઈ સ્વરે બોલ્યો: “જેધા!” માનસિંહનો અવાજ ઓળખી, જેધબાઇ તરતજ બારણા પાસે આવી પોતાના બાઇને અંદર તેડી ગઇ. મમતાળુ રીતે માનસિંહે કહ્યું: “ખુશરૂ ક્યાં છે? મને તે સવારે મળ્યો નહિ કેમ?”

જોધબાઇ એક નિસાસો નાંખી બોલી: “ગઇ રાતે તેણે જે કયું છે, તેથી તે બહુ પરતાયો છે. તેણે મળવા જેવું કંઈ રાખ્યું છે બાઇ? અખરમાં હવે તેને માટે સ્થાન નથી, ત્હને હું સાથે લઇ જઇશ.”

માનસિંહે નાના પ્રકારની યુક્તિઓ કરી, ખુશરૂને પોતાની પાસે રાખી જવાને જોધબાઇને સમજવું. પરંતુ વિધિની દોરેલી બાદશાહની પુત્રવધૂ, તેના બાઇની કોઇ પણ યુક્તિને વશ વર્તી નહિ. આથી માનસિંહની સર્વ મહેનત ફોડટ ગઇ.

ભારતવિન્યી માનસિંહ ખેડેનો એ દુરાગ્રહ જોઇ, મનમાં મનમાં ખૂબ ગુસ્સે થયો. તેના મોં પર કંઈક વિરક્તિ જણાઇ. માનસિંહે એક નિશ્વાસ નાખતાં કહ્યું: “જેધા, ખેડે! જોઇ છું જે ભગવાનનાં બનાવેલાં નરનારી સૌ કર્મનાં દાસ છે. કર્મનાં ફળોજ ત્હને સુપથે વા વિપથે વાળે છે. સ્વાર્થી મનુષ્ય પુરુષત્વની દુહાઇ દઇ તેને રોકવા જાય છે ખરા, પરંતુ એકાદ વિશમ ધકકો ખાઇ અંતે હડી જાય છે. ત્હારો સ્વામી સુલતાન સલીમ એ કર્મબળેજ ત્હારા અને ત્હારા પુત્ર ઉપર વિરક્ત છે. કારણ ત્હમે બંને એ સમ્રાટના પ્રિય છો. ત્હમારા ઉપરનો એ અવિશ્વાસ, એ છપ્પો કર્મનાં ફળ રૂપેજ પેદા થઇ છે. અને ત્હનાં બીજ મહાપ્રતિભાશાળી સમ્રાટ અકબરે સ્વહસ્તે વાળ્યાં છે.

“હું પણ એ કર્મબળ કે કાળ બળના પ્રવાહમાં તણાઇ તેના ચક્કરમાં પડી, આ સંકટ ક્ષેત્રમાં આવી પડ્યો છું. ત્હમાં ક્યાં તણાઇ જવાશે તે જાણતું નથી. હિંદની અસંખ્ય રાજસત્તાઓનો મેં ઉચ્છેદ કર્યો છે. પરંતુ એ કર્મબળનો ઉચ્છેદ કરવાની શક્તિ મારામાં નથી. શાહજાદો ખુશરૂ અતિ ચંચળ મનના છે. અતિશય ખુશમદને વશ થયેલો, ત્હમાં બુદ્ધિ છે, હડાપણ નથી. સાહસ છે પરંતુ ત્હને સુપથે વાળવાનું ધૈર્ય નથી. શક્તિ છે, પણ ત્હમા સદુપયોગ નથી, ત્હને કાર્યમાં યોજવાની ચતુરાઇ નથી. આત્મમહતા જોઇએ

તેટલી છે, પરંતુ અહંકારનું દમન નથી. સમજતું નથી કે આટલો બધો લાડધેલો, ત્હારો પુત્ર? ત્હેના ભાવિમાં શું લખાયલું છે?”

લાલ પત્થરના એક સ્તંભને આધારે ઉભેલી જોધબાઈએ બાઈની સર્વ વાતો સાંભળી. એ સર્વ તેના અંતઃકરણમાં તીવ્ર ખાણીની પેઠે મોટી ગંધ. ત્હેનાં સૌમ્ય નેત્રોમાં આંસુ આવ્યાં. સારીને છેડેથી આંખો લુછી જોધબાઈ યોદ્ધા:

“યદિ કર્મજ પ્રબળ હોય, કર્મજ શ્રેષ્ઠ હોય, માણસ તેની ગતિને અટકાવવા સંપૂર્ણ અસમર્થ હોય, પુરુષ શ્રેષ્ઠ ભારત વિજયી મહારાજ માનસિંહ પણ જો કર્મના વેગને વારવાને અસમર્થ, અસીમ પ્રતાપી સમ્રાટ અકબર પણ ન્યારે તેના વેચાયલો દાસ, ત્યારે સામાન્ય સ્ત્રી હું શું કરવાની હતી મહારાજ? મારા સૌભાગ્ય કે દુર્ભાગ્ય પ્રમાણે એ અકળીત શક્તિને આધીન થઈ હું મોગલ સમ્રાટની પુત્રવધૂ થઈ છું. નથી જાણતી કે એ રાજ ભગવાન દાસ કે રાજ માનસિંહનાં કર્મકળ હોય.

હિંદુના ઘરમાં ઉછરી પળાઈ એટલું શીખી છું કે સ્વામી સેવા એ મહાધર્મ છે, સંતાનનું લાલન પાલન એ મોટું કર્તવ્ય છે. મહારા પ્રાણાધાર ખુશર જેથી આડે રસ્તે જતો અટકે, ભાવિ વિપદને ન ભેટે, તે જ બાબત ઉપર હમણાં મારું સર્વ લક્ષ્ય છે, તે જ મારું કર્તવ્ય છે. મહારાજ! મને તે કર્તવ્યનું પાલન કરવા દો.”

જોધબાઈનું કહેવું બહુજ લાગણીમય હતું. એ મર્મસ્પર્શી વાણીની શક્તિએ, પત્થર હૃદયના માનસિંહના ઉંડા હૃદય-પડમાં પેસી આઘાત કર્યો. માનસિંહે જોયું, જોધબાઈની બંને આંખો ઊલાઝલ ભરાઈ ગઈ હતી. વાદળ છવાયું છે, વૃષ્ટિ પડે છે, હજી વધારે પડવાનો સંભવ છે.

ત્યારે તે પ્રચુદ્ધ સ્વરે યોદ્ધા: “બહેન! મનમાં દુઃખી થતી નહિ. ખરેખર, મહારાં પાપે ત્હને આ કષ્ટ પહોંચ્યું છે. સુલતાન બધી વાતે બહુ સંદિગ્ધ છે. કારણ કે ખુદ અકબરશાહ તેના પૌત્ર ઉપર બેહદ પ્રેમ રાખે છે, સઘળા દાદાઓને એવો જ સંતાનોનાં સંતાન તરફ પ્રેમ હોય છે. મહારા પર પણ બાદશાહની મોટી મેહરબાની છે. ખુશરને સસરા ખાન સાહેબ પણ સમ્રાટની કૃપાથી હમણાં ઉચ્ચ પદે ચઢ્યો છે. આ બધાં કારણોથી સુલતાન સલીમ બેમાયો છે, કે અમે સૌ એ ડહાપણ રહિત ખુશરને

અમારા હાથમાં લઈશું, અને તેના રાજ સિંહાસનમાં આડે આવીશું. પરંતુ એ સુલતાનની મોટી ભૂલ છે. એ ભૂલાવામાં પડવાથીજ ત્હારા પર તેની અવકૃપા છે. તે ખુશર પર સંદિગ્ધ છે, અને ખાનસાહેબ અને મારા સામે જેરી નજરે જુએ છે. મારા માનવા પ્રમાણે ખુશરને કેટલાક દિવસો ત્હેના પિતાથી દૂર રાખવામાંજ શ્રેય છે. અને તું પણ ત્હેની પાસે જવાને આટલી ઉતાવળી શા માટે થાય છે, તે સમજતું નથી.”

જોધબાઈ થોડી વાર વિચારી યોદ્ધા: “મારા ખાવિદે ન્યારે મને તેડી જવા રક્ષક સૈન્ય મોકલ્યું છે, પાલખી મોકલી છે, અને મારી અલાહાબાદ રહી રાહ જુએ છે, તેવે સંકટને સમયે હું અહીં સ્થિર નથી રહી શકતી. પુત્રના ઉદ્ધત વર્તન માટે એક તો તેઓ મારા પર ગુસ્સે થયા છે, અને ઉપરથી ત્હેનાં મોકલેલા માણસોને પાછાં વાળવાથી, ત્હેને અપમાન લાગશે. અને મોગલ રાજપ્રાસાદમાં પ્રવેશ કરવાનો માર્ગ મારે માટે હંમેશનો બંધ થઈ જશે.”

માનસિંહ: “જો આટલો બધો ભય લાગતો હતો તો રીસાઈને અંબર શા માટે આવી બેઠેન?”

જોધબાઈ: “રાજપુત કન્યાના સ્વાભાવિક તેજને લીધે, ક્રોધને વશ થવાથી, એક વાર ભૂલનાં માર્યા એકાદ યોદ્ધા કામ થઈ ગયું તેથી શું ફરી ફરીને તેમજ કરવું?”

માનસિંહ: “તું ખુશીથી ત્હારા પતિ પાસે જા. પરંતુ તેમાં એક આડું મોટું ‘પરંતુ’ છે.”

જોધબાઈ: “‘પરંતુ’ વળી શાનું મહારાજ?”

“ત્હને તે સમજવું છે. અકબરશાહ હમણાં કુત્તેપુર સિક્કિમાં છે. ઉતાવળે તેઓ આગરા જશે. ત્હેને શરીરે બહુજ અસુખ છે. ખુશર નહિ તો કેટલાક દિવસો ત્હેની પાસેજ ભલે રહો. તુંજ માત્ર હમણાં સીધી અલાહાબાદ જા. સમ્રાટ પણ થોડા દિવસોમાં સિક્કિથી આગરા આવશે. મને લાગે છે કે આ વખતે ખુશર મારી પાસે રહે એ પણ યુક્તિ સંગત નથી. સમ્રાટે મને ફરમાવ્યું છે કે આજ અહવાલીઆમાં મારે કુત્તેપુર જઈ તેમને મળવું. મને લાગે છે કે મહારેએ તેમની સાથે રાજધાનીમાં જવાનું થશે. ત્યાર પછી સમય વર્તી વ્યવસ્થા થઈ રહેશે. શાસ્ત્રકાર કહી ગયા છે ‘‘સર્વ કામ વિધાયતે’’ જેવું જણાશે, જોવાશે તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરીશ.”

જોધબાઈ ત્હેના ભાઈની એ વાત મનમાં મનમાં વિચારી સંદિગ્ધ સ્વરે યોદ્ધા: “ખુશર ત્હેનાં

वीसभी सही]

[चित्रकार: रा. अनंत भ. भाटी.]

श्रीकृष्णजी भुवने.

"अनभों के धाकता नहीं" लाई ! वीर अडाभली मानसी'हनी सहेइराउहेन झटली नीय यह रहे !"

દાદા આગળ સીકિ રહે, તો હેના પિતા શું ધારશે?"

માનસિંહ: "બાદશાહ ન્યાં સુધી હયાત છે, ત્યાંસુધી ખુશરૂના પિતાની ધારણાથી શું લાજ હાનિ છે. પિતાની અવકૃપા, અનાદર, ઉપેક્ષા એ નીત્ય સહન કરવા કરતાં, દાદાની સ્નેહમય છાયામાં રહેવું, ત્હારા ખુશરૂના ભાવિરવાથને માટે બહુ જરૂરનું છે."

જોધબાઇએ મનઃભેદી દ્રષ્ટિએ એકવાર માનસિંહ સાચું જોઇ આંખો નીચી કરી લીધી. હેના આત્મામાં જાણે કોઇ બોલ્યું "જોધા, સાવધાન રહેજે અંબરકુમારી? ખુશરૂ ત્હારો મહાન વિપદનું વાદળ છે. ત્હારા અદૃષ્ટ રૂપી આકાશમાં કાળાં વાદળાં ચઢી આવ્યાં છે. જલદીથી તોફાન ઉડશે, અને તે તોફાની વટોળીઆમાં ત્હારી સર્વ આશા, વિશ્વાસ, આધાર સૌ ડુબી જશે-તણાઇ જશે."

માનસિંહે મુદૂતમાં બેઠેના આંતરિક ભાવ જાણી લીધા. હેના એ કંઠેર દ્રષ્ટિપાતને જાણી જઇ બોલ્યો: "જોધા, જીવજન બેઠે! હેનેએ મારો અવિશ્વાસ છે. હાથેરે! વિપથગામી માનો સ્નેહ!"

જોધબાઇ ભાઇના એ તીવ્ર તિરસ્કારથી લજવાઇ. હેના પુષ્પલાલીવાળા ગાલો ઉપર લાલાશ ચઢી આવી. તરતજ મનની ભાવના, દબાવી જોધબાઇ બોલી: "હમારી ને મારી વચ્ચે ન્યારે ખુશરૂ સંબંધી મતભેદ પડ્યો છે. ત્યારે ખુશરૂને બોલાવી એક વાર હેના મત કાં ન હોય? તે તો હવે છેક બાળક નથી. હેનો પોતાનો વિચાર શો છે? તે યુક્તિપુર્વક જાણી લેવા ઠીક થઇ પડશે નહિ?"

માનસિંહ સાવધાનીપુર્વક બોલ્યો: "હેના જેવા ઉછરતા જીવાનના મતામત પર કંઈ ધોરણ બંધાય નહિ. એવા તર્ક વિતર્કથી ફેકડે સમય જાય છે. યદિ તું અલાહવાદ સુલતાન પાસે ન જાય, તો હું રક્ષકોને પાછા વાળી મુકું છું. અને સુલતાન સલીમને પણ સાથે એક પત્ર લખી નાખું કે 'તું હમણાં બરાબર સ્વસ્થ નથી. મહિના એક પછી આવશે.'"

જોધબાઇ વ્યાકુળતાપુર્વક બોલી: "નહિ નહિ તેમ કરવાની જરૂર નથી. એથી તો હિંતે વિપરીત થશે. તેઓ બધું ઉધું સમજી લેશે. ભાઇ! ખુશરૂને હમણાં મારી સાથેજ લઇ જવા દો. એ બધું કંઈ મોઢમ વ્યાપાર જણાય છે. તેવા વખતે ખુશરૂને અંબરમાં રાખવો એ ઠીક લાગતું નથી."

માનસિંહ કંઈ ખાંડ્યો જાય એવું પાત્ર

નહોતો. તે કંઠેર હસતાં બોલ્યો. "કેમ જોધા, તું શું ધારે છે? ગઇ રાતે ખુશરૂએ જે વર્તન ચલાવ્યું હતું, હેનો હું બદલો લેવા ધારું છું એમ સમજે છે?"

એ સાંભળી કંઈક મૂર્ખવેદના પામી, દર્પભરી ડોકનો હલકો કરી બોલી: "મનમાં એ ધારતા નહિ ભાઇ! વીર યુગમણિ માનસિંહની સહોદરા બેઠેન એટલી નીચ થઇ શકે? તે પોતાના ભાઇની ઉદારતા, ખુશરૂ ઉપરનો હેનો સ્નેહ, ખુશરૂના કલ્યાણ વાસ્તે અદિશ્રામ પરિશ્રમ વગેરે સર્વ સમજે છે. તોએ માતાનો જીવ બહુજ દુર્બળ, બહુજ ચંચળ, સર્વદા ભાવિ અનિષ્ટના વિચારથી ગભરાયો હોય છે. એ ખુશરૂ સિવાય અન્ય તો મારી આંખોનો આરામ નથી. તમે હવે કદિએ એવાં કંઠેર વચનો ઉચ્ચારશો મા."

માનસિંહ, જોધબાઇના એ મીઠા તિરસ્કારથી કંઈક ખસીયાણો પડી બોલ્યો: "ના-ના-જોધા! મેં માત્ર ત્હારા મનોભાવ જાણવાને જ એ વાત કહી નાખી છે. પરંતુ જો તેથી કંઈ ત્હારા મનને કષ્ટ થયું હોય તો હું ધણો ફિઝગીર છું. ત્હારી ઇચ્છાને હું સંમત છું. સુલતાન સલીમના સૈનિકો મારી આજ્ઞાની ઉત્સુકતાથી રાહ જોઇ રહ્યા છે. એ સિવાય ત્હારા પોતાના ખાસ વિશ્વાસ એક સૌ સ્વારો ખુશરૂ અને ત્હારા શરીર રક્ષકો તરીકે આપું છું. તેઓ સંપૂર્ણ ખુશરૂની આજ્ઞા ઉઠાવશે. અને ખુશરૂના હિત માટે હું પણ બનતી ઉતાવળે ફૂતપુર સીકિ સમ્રાટ પાસે જઈ છું. ખુશરૂ બહુ ઉદ્ધત, બહુ ઉતાવળીઓ છે. માટે હેના ઉપર સદાય ઝીણી નજર રાખવી. ભગવાન એકલિંગ હંમણે કલ્યાણ કરે."

એ સંબંધે કોઈ તર્ક વિતર્ક નકામો સમજી જોધબાઇ બોલી: "ત્યારે ત્હારા સૈનિકોને તૈયાર થવાની આજ્ઞા આપો. હું બીજી સર્વ બાબતોમાં ત્હમારી સલાહ પ્રમાણેજ ચાલીશ. રાજધાનીમાં જો કંઈ નવી આફતોને સંભવ જણાશે તો ડાકસ્વાર મારફત તમને ખબર આપીશ."

બીજી ફિવસના ઉજવલ પ્રભાતમાં બાળ-સૂર્યનાં કિરણો અંબરની ચોતરફના પહોંડોનાં શિખરોને સોનેરી ઢોળ ચઢાવે, જે પહોંડો મખમલ જડિત શિખરો ઉપર ચઢી જોધબાઇ સ્વામીને મળવા ચાલી નીકળી. એ રાંજિત અને ઝોગલ રક્ષક સૈન્યોના ચાલક રૂપે શાહજાનો ખુશરૂ માતાની શિબિકાની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો.

સાતમેા પરિચ્છેદ.

ભાગ્ય અને ભવિષ્યનાં દોષાં, જોધબાધ અને ખુશરૂએ અલાહાબાદનો રસ્તો લીધો. શાહજહાં સુલતાન સલીમ ત્યારે કંઈક ખાસ રાજકાજને પ્રસંગે અલાહાબાદ આવી રહ્યો હતો. કોઈ ગૃહ હેતુને લીધે તેણે શાહજહાં ખુશરૂ તથા જોધબાધને અંબરથી જલદી લેને આની મળવા ફરમાન્યું હતું. અને તે ફરમાનને માન આપીને એ માતાપુત્ર અંબરે જવા ઉપડ્યાં. અંબરમાં એક સપ્તાહ વિસામો લઈ તેઓએ અલાહાબાદ જવું એમ કહ્યું હતું.

પરંતુ આનામાં ખેસતાં પહેલાં જોધબાધએ ખુશરૂને ખાનગીમાં બોલાવી કહ્યું: “મ્હારી સાથે ત્હારે અંબર આવવાની જરૂર નથી. ત્હારા પિતાએ ત્હને સિધા લેને જઈ મળવાને ફરમાન્યું છે. માટે તું ત્હની આજ્ઞાનું પાલન કર. અને વિશ્વાસુ રાજપુત નાયક કૃપાલસિંહ મ્હારી રક્ષક સેનાની સરદારી લશે.”

માતા અને પુત્રે એકજ વખતે અંબર રાજમહેલમાંથી પ્રયાણ કર્યું ખરું, પરંતુ ઉપરની છુપી ગોઠવણ મુજબ કેટલેક દૂર ગયા પછી શાહજહાં ખુશરૂએ બીજે રસ્તે લીધો, અને ત્હની સાથે ફક્ત પચાસ કસાયલા રાજપુત સૈનીકો રહ્યા. બાકીનું લશ્કર ખાનસિંહના વિશ્વાસુ સરદાર કૃપાલસિંહની સરદારી તળે શાહજહાં બેગમ જોધબાધના અંગરક્ષકો તરીકે ત્હની પાલખીની આજુબાજુ વીંટાઈને ચાલવા લાગ્યું.

કેટલેક રસ્તે ગયા પછી ખુશરૂની ટાળીએ એક પહાડી માગમાં પ્રવેશ કર્યો. એ પહાડો અરવલ્લી પર્વતોની શાખાઓમાંનાજ હતા. અને અંબરથી તે પહાડો માત્ર સાત માઈલ દૂર હતા.

મધ્યાહને તાપ સખત તપતો હતો. ખુશરૂએ ત્હની સેનાના નાયક હિંમતસિંહને કહ્યું: “હિંમત! અરધાએક કલાક ત્હમે અહીં વિશ્રાન્તિ લ્યો એટલામાં હું આ પહાડો વચ્ચેનો સમતલ પ્રદેશ જોઈ આવું.” હિંમતે ત્હને ના કહેવાની જોખમદારી વ્હારી નહિ.

શાહજહાં પોતે પણ મુસાફરીના થાકથી થાકી ગયો હતો. તે અને ત્હની બળવાન ધોડો બંને પસીને ઝેખઝેખાં થઈ ગયા હતા. દારૂણ ઉનાળાના તાપે ત્હનું સુંદર મુખ વધારે લાલાશવાળું થઈ ગયું હતું. ધોડાના મુખમાંની

લગામનું વારંવાર ધપાણુ થવાથી ત્હને મ્હોંએ શીથળા પરપોટા બાઝી રહ્યા હતા. ધોડાને એક જક્ષના થડે બાંધી શાહજહાં એક માઠ જાયાવાળા જક્ષ તળે ધાસના આસન ઉપર વિરાજ્યો. પર્વતનાં અરણ્યાંનાં ઉડતાં જલ્મિંદુઓથી શિતળ થયેલા પવનના સ્પર્શથી ત્હના કપાળ ઉપરનાં પરસેવાના ઝિંદુઓ ધીમે ધીમે અદમ્ય થવા લાગ્યાં.

એકએક દૂરના જંગલમાંથી અમૃતમય સંગીતનો ધ્વનિ શાહજહાંને કાને પડ્યો. તે મધુર સંગીતના ઉન્માદભર્યા તાન પલટાથી ત્હનો થાક દૂર થઈ ગયો.

કોણ ગાતું હશે એ? કેવો સુંદર કંઠ, આ ગાનારનો? સ્પષ્ટ સમજાય છે કે ગાનાર કોઈ નાજનીન હોવી જોઈએ. સુસ્વર ગાનારીઓનાં અનેક ગાનો રંગમહેલમાં સાંભળ્યાં છે. પરંતુ આની પેઠે આવી સુંદર રીતે તો તેઓ ગાઈ નજીવતા નથી.

ખુશરૂએ વિચાર્યું: “આ નિર્જન વનમાં એ કોણ ગાતું હશે? સાંભળ્યું છે, કે વનદેવીઓ એકાંતમાં ફરે છે. ત્યારે આ સંગીત શું કોઈ એવી પરીના વિરહી દીલનો ઉભરો તો ન હોય! કેવો સુંદર સુર! કેવું રાગ તરંગમય! વસંત-બ્રમરનું યંજન! કેવી મોહક દીલભર મુઝના! કેવું મનહર પ્રેમભર્યું સંબોધન!! કોણ એ ગાતું હશે? તે શું મને દેખા નહિ દેશે? મારી પાસે નહિ આવે?”

તે સંગીતના ધ્વનિ પ્રતિ ધ્વનિને અનુસરી, મોરલી મુગ્ધ ભુજંગની પેઠે ખુશરૂ એ જંગલમાં આગળ વધવા લાગ્યો. તેના સૌથી ઉંચા સ્થાને જઈ, કાન દઈ આતુરતાથી સાંભળવા લાગ્યો.

કોઈ ગાતું હતું:

“દીલદાર યાર પ્યારે,
“ગલીઓમે મેરે આજ્ઞ;
“આંખે તરસ રહી હૈ,
“સરત ઇન્દે દિખાજ. ૧
“મેરી ફૂં તેરી પ્યારે,
“ઇતના તો મત સતારે;
“લાખોંહીં દુઃખ સહારે,
“ટુક અખતો રહમ ખાજ. ૨
“તેરેહી હૈત મોહન,
“છાની હૈ ખાક બનબન;
“દુઃખ ઝિલે સરપે અનગન,
“અખતો ગલે લગાજ. ૩

[ચિત્રકાર]

[રા. અર્જુન મ. મોહી.

કાલાભાર છુટા આંખોમાંથી વિખરાતા વાળો વાળો, અપૂર્વ રૂપરચનાતિમંદિત એક
ગર્વભરી લલના હોની આંખોની સામે ફટી નીકળી.

પુશરએ જાણ્યું, એ કોઇ વિરહિણીની દરહભરી, પ્રિયને મળવાની આરજી હશે. વિરહ-પિડિત કોઇ ઉન્માદિની પોતાના આશક્તને ઉત્ક્રિષ્ટ હૃદયે ખોળે છે.

એ પ્રેમપિપાસામય સંબોધને પુશરનાં હૃદયદારને જમરો ધકેા માર્યા. પવનમાં પ્રસરતી સુવાસની પેઠે તહેણે તેના અણુએ અણુમાં પ્રવેશ કર્યો. તે મોહવશ થઇ નહાના સરખા પહાણાના ટેકરા ઉપર ચડ્યો. સંગીત આગળ વધ્યું, તે પછી તેવુંજ વેદનામય હતું, તેવુંજ અંકારમય હતું, તેવુંજ મનમોહક હતું. તે ઉન્માદિની વનને અંતરાળ રહી ગાયાં જતી હતી:

“મનકો રહું મેં મારે,
“કમતક ખતાદે ખારે;
“સુખે બિરહમે તારે,
“પાની ઇન્ડે પિલાજી.” ૪.

પુશર એકદીલે એ મોહમય સંગીત સાંભળવા લાગ્યો. મંદમંદ સમીરથી હિંચતી વૃક્ષની ઝળો આજુબાજુ ઝુલતી હતી, તેથી એક પ્રકારનો આર્મિક ધ્વની જગી ઉઠતો હતો. પરંતુ એ સંગીતનો બાકી રહેલો ભાગ સાંભળવાને પુશર એટલો આતુર હતો, કે એ વૃક્ષપત્રથી ઉત્પન્ન થતો ધ્વનિ તેને અતિ અળખામણે થઇ પડ્યો. કેમકે તે દેવતાઇ તાન તરંગમય સંગીતના ભાવનામય શબ્દો, એ વૃક્ષપત્રના મૃદુ સનસનાટમાં અરપછ થઇ જતો હતો.

પુશરએ વળી સાંભળ્યું. તે ગાન વધ્યું:

“સખ લોક લાજ ખોઇ,
“દિનરેન ખેટ રોઇ;
“જસકા કહી ન કોઇ,
“ઉસકા તો જી ખયા જી. ૫.
“સુઝકો ન ચૌં જુલાવો,
“કુછ શર્મ જીમે લાવો;
“અપને કો મત સતાવો,
“એ પ્રાન ખારે રાજી.” ૬.

સંગીતના શબ્દો, શબ્દો, દર્શન થતું હતું. પુશરના હૃદયમાં એ સંગીતના શબ્દોએ માણુની પેઠે આધાત કર્યો. પરંતુ એ મર્મ-મેદી કરણાભર્યું વિરહ ગાન, જેનાં પ્રાણુના પડાએ ચીરી છુટતું હતું તે ક્યાં છે? જેનો સ્વર આટલો સુંદર, જેનો આતંત્રિક ભાવ આટલો આવેગમય, જેના હૃદયમાં છુપાઇ ગઈ પ્રેમગાથા આટલી મધુર અંકારમયી, ન જાણે તે દેખવે કેવી સુંદર હશે! એકા-

એક તે અવિરામ સંગીત વિરામ પામ્યું. પુશરએ જાણ્યું તે સંગીતના બંધ થવાની સાથે પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવ્યું હોય, એમ તેને લાગ્યું.

એ નિર્જન ખાણનાં જનશૂન્ય કોતરમાં કાળા માંદરણાં જેવી બે ઉજવલ આંખો ચમકી ઉઠી. તેની આંખોની સામે જાણે લાલ પુષ્પની પાંખડીઓ જેવા ઢોઢ ઉપર બેપરવાઈની હાસ્ય-રેખાનો ઉલટો શશિ પ્રકાશી રહ્યો. કાળા ભોર છુટા અભોગથી વિખરાતા વાજો વાળો, અપૂર્વ રૂપવૈભવો મંડિત એક ગર્વભરી લલના તેની આંખોની સામે ધટી નીકળી. પુશરએ જીદ-ગીમાં અનેક નાજનીઓ જોઇ હતી. પરંતુ આ અલંકારશૂન્ય, સંન્યાસીની મૂર્તિમાં, તો તેણે અસંસારના રૂપની છટા જોઇ. એ ઊંચા મૂર્તિ તે પુણિંમની હતી. પુશરએ તે ઘટના-વાળી રાત્રે, ગુફાના ચોકમાં જ વિજળીની ચમકભરી, મૂર્તિમાન ચંચળતાના સ્વરૂપ જેવી મૂર્તિ જોઇ હતી, તે જ મૂર્તિ ન જાણે કોઇ માયાના બળે આ પહાડી પ્રદેશમાં તેની આંખોની સામે પૂત: આવી ઉભી રહી.

તે નિર્જન ખાણમાં ઉભેલો શાહજોડો પુનઃ પાડી યોલી ઉઠ્યો: “કાણુ-તે કાણુ છે? જેનો હલક-કંદરવર આવો અમૃતરસભર્યો છે, તે કાણુ જાણે કેવીએ રૂપવતી હશે. ક્યાં છો તમે, એક વાર મને દિદાર દેખાડો. તમે હુર હો, ફિરશ્તા હો કે ઇનસાન હો; જાદુગરણી હો કે પિશાબિની હો; એક વાર મારી સન્મુખ આવો. આ દુનિયાના માલિક બાદશાહ અકબર-શાહનો હું પૈત્ર છું. હું તમને આજ્ઞા કરું છું કે હમણાજ તમે મારી સમક્ષ આવો.”

હજીએ પુશરનાં તૃપિત હૃદયની આજ્ઞા મટી નહિ. જેને તે એટલા આતુર અવાજે યોલાવતો હતો તે આવી નહિ ખરી; પરંતુ તેના મધુર ગળાંમાંથી નીકળેલો સંગીતધ્વનિ તેના કાને પહોંચ્યો.

“મેરે શ્યામ દિવાની
“દદ ન જનત કોય;
“સલી ઉપર સેજ પિયાહી,
“કીસજીખ મિલના હોય. ૧
“ધાયલકી ગતિ ધાયલ જાને,
“કયા જાનેજે કોય;
“મીરાં કે પ્રભુ ગિરધરનાગર,
“બેદ સામલીશ હોય. ૨

એકએક કોઇ સાચાવી મંત્રબળે સંગીત થઈ. ધ્વાને અને પ્રતિધ્વનિ વચ્ચેની અશ-

ગ્રામણુ બંધ પડી. તાન પહોટો, મુઝ્જીના સો બંધ પડ્યું-રજા માત્ર અંતઃકરણના ઉંડાણમાં એક મોહભર્યો પ્રતિધ્વનિ.

તે નિર્જન સમતલ ખાણુ પ્રદેશ કંપાયમાન કરતો શાહનંદા ફરી ખૂમ પાડી ઉઠ્યો : “કોણ તું? ક્યાં સંતાપ રહી છે? એક વાર મ્હારી પાસે આવ, એક વાર મને દેખા દે. હું જીવના ખરા ઉમળકાથી ત્હને ખોલાવું છું.” આ પ્રદેશમાંથી યત્નપૂર્વક પુણ્ય ચૂટી, ત્હેની માળા ગુથી ત્હારે ગળે આરોપીશ. જેનો આવો મધુર સ્વર, ન જાણે તેનું લાવણ્ય કેવું એ મધુરતાપૂર્ણ હશે! આવ વનદેવી, આવ જલનામયી, આવ માનિની, એક વાર આવ મોહમયી!”

હાય! તોએ એ આતુર આવેદનનો કોઈએ ઉત્તર વાળ્યો નહિ. ખુશર સંકોચ છોડી આવેગભર્યા અવાજે ફરી બોલ્યો : “ન જાણે, નાજનીનનાં હૃદયો આટલાં સંગ-દિલ કેમ બનતાં હશે? આટલાં ખેદદં કેમ થઈ શકતાં હશે? મને લાગે છે, કે આ પ્હોડી પ્રદેશમાં વસવાથી તુંએ પાંચર-જીવનની થઈ ગઈ હોઈશ? તેમ ન હોય તો મ્હારા આટલા આતુરતાભર્યા આમંત્રણનો ઉત્તર ન મળે?”

આઠમો પરિચ્છેદ.

નિરાશ હૃદયે, તુટેલી આશાએ, ચંચળ મને, ત્યાંથી ફરવાનો ધરાદો કરી, ખુશર જેવા બે ચારેક પગલાં ચાલ્યો, કે તે જ સમયે વિજળીના ચમકારા સમી એક સુંદરી ત્હેની સામે આવી બોલી : “શાહનંદા! જલનાઓની એટલી નિન્દા કરવી આપને ધટની નથી. ખુશ નસીમે આ નિર્જન પ્હોડોમાં એ નિન્દા સાંભળનારાં નરનારીયો નથી, એટલેજ ખયાલ છે. નહિ તો આપને નામે એક મોટું કંલક કાળજી લાગી જતે.”

ખુશરએ ત્હને જોતાંજ ઓળખી, તે પૂર્ણિમા હતી. પૂર્ણિમાના શરીરે ગેરઆ વસ્ત્રો વિરાજતાં હતાં. સૈંથે સુંદર રેખા શોભતી હતી. લમરો ઉપર વિદ્યુત રેખા જેવાં તીક્ષ્ણ કટાક્ષો અને મુખ ઉપર ઘનઘન સંકોચભર્યું આત્માભિમાન ખીલી રહ્યું હતું.

ત્હેના છુટા મશરૂ જેવા સુંવાળા, કુબ્જસર્પ જેવા વાળો ઉડી રહ્યા હતા. સુગંધિત, શુભ્ર, ઉજવલ કપાળ ઉપર પીળા ચંદનની પિયળ ફરેલી હતી. ગાલો ઉપર સ્વભાવિક રતાશ ચઢી આવી હતી. તેથી એમ જણાતું હતું કે

લક્ષ્મીનાં આસન સમાં લાલ કમલોની નયન રંજન લાલિમા જાણે ત્હેના ગાલો ઉપર કુટી નીકળી હતી.

ખુશર આંખની પલક પણ માર્યા વિના કેટલીક વાર સુધી પૂર્ણિમાના મુખ તરફ જોઈ રહી મનમાં મનમાં બોલ્યો : “કુખ દારિદ્રીની પ્રચંડ જવાળા તાપથી શુદ્ધ થયેલા આવા રૂપ ભંડારની તુલના રંગમહેલમાં શોધીએ જડવી શક્ય નથી.”

સગ્રામણી કરવા જતાં, ખુશરના મનમાં આ વખતે એક રૂપવતીના રૂપનું પ્રતિબિંબ પડ્યું. પરંતુ તે પૂર્ણિમાના સૌન્દર્યભંડાર આગળ કંઈ લેખામાંએ આવ્યું નહિ. તે રૂપવતી ખીજી કોઈજ નહિ, પણ ખુદ ખુશરની બેગમ પિયારામાનુ. અકબર બાદશાહ અનેક ઉમરાવોના કબીલાઓ જોઈ યત્નપૂર્વક પિયારામાનુની પસંદગી કરી, પોતાની પૌત્રવધૂ તરીકે ત્હને શાહી મહેલમાં આણી હતી. શહેનશાહ ખુદની તેમજ મહેલની અન્ય લલિત લલનાઓની ખાત્રી હતી કે એ પિયારા બેગમ જેવી રૂપવતી રમણી મોગલ મહેલમાં ખીજી ન હતી. ખુશર પોતે પણ ત્હેના રૂપમાં મુગ્ધ હતો. પિયારા આટલા દિવસો ત્હેની હૃદયેશ્વરીરૂપે ખુશરના અંતઃકરણમાં બિરાજી રહી હતી. પરંતુ પૂર્ણિમાએ જાણે ત્હેની ઉજવલ જાયાને ભુસી નાંખી ખુશરના હૃદય ઉપર પ્રબળ અધિકાર જમાવ્યો.

ખુશરએ પોતાના હૃદયનાં ઉંડાણમાં ઉતરી જોયું, કે ત્હેના હૃદયમાંથી પિયારાની વિશ્વ-મોહક લાવણ્ય પ્રભા કોણ જાણે ક્યાંએ સરી ગઈ હતી. અને સર્વનાશી પૂર્ણિમાના રૂપશશિએ ત્હેના હૃદયને જલાજલ ભરી દીધું છે.

તે જ વખતે ધન જાયાવાળાં એકાંત રક્ષની ગળે સંતાપ એક બપૈયે એકાએક મર્મ-સ્પર્શી ચિત્કાર કર્યો. ખુશરએ તે ચિત્કારમાં જાણે પૂર્ણિમાના સ્વર સાંભળ્યો. સહસા તાજાં ખીલેલાં વનફૂલોની સુગંધીભર્યા પવને આવી ત્હેની નાસિકામાં સ્પર્શ કર્યો. ત્હેણે જાણ્યું, જાણે પૂર્ણિમાના નિઃશ્વાસની એ સુવાસ આવી. એકાંત નિર્જન સ્થાનમાં તરતજ જાણે શીતળ સ્પર્શ કરતો મલયાનિલ વહી ગયો. ખુશરએ ધાર્યું, પૂર્ણિમાના સ્પર્શ આંધીએ સુશીતળ આરામદાયક ઢોલો જોઈએ.

ખુશરૂ ચોતરફ જાણે પૂર્ણિમાનેજ દેખવા લાગ્યો. આંખો બંધ કરી જોયું તો અંતરે પૂર્ણિમા, આંખો ખોલી જોયું તો બાહરે પૂર્ણિમા. ડાબે જમણે, ઉપર, તળે જ્યાં જોયું ત્યાં, જાણે સઘળી દિશામાં જ્યોતિર્મયી પૂર્ણિમા અજવાળા રહી છે. શ્વેત બરફ જેવાં વાદળાંમાંએ દ્રષ્ટિપાત કરતાં, ત્યાંએ વાદળાંને એથે ચંદ્રરૂપે પૂર્ણિમા સંતાઇ રહી છે. તે જાણે પોતાના ઉજવળ અજવાળાં વડે આકાશને ઉજાળે છે.

કેવી તન્મયતા ! કેવો પ્રાણે પ્રાણોનો મેળાપ ! હૃદયનાં પડેપડમાં અંકાઇ રહેલી કેવી ઉજવળ રૂપરેખા ! કાંઈ એક અજાણી જનદુષ્ટ શક્તિને આધીન થઇ પૂર્ણિમાના રૂપસાગરમાં ખુશરૂ ડુબી ગયો.

કંઠાર પૂર્ણિમા, શાહનંદાની એ બહાવરી હાલત સમજી, તેનાં લાલરંગી અંધરો ઉપર મૃદુહાસ્યરેખા જાઇ, હેણે પૂછ્યું : “એકી ટશે શું જેઇ રહ્યા છો શાહનંદા ?”

નિદ્રામાંથી જાગેલા જનો પેઠે વિદૂલ ભાવે તે બોલ્યો : “શું જેઈ છું ? જેઈ છું તહાર આત્રમને પાગલ કરનાર હુસ્ને-ખુદાદાદ-વિશ્વ વિમોહિત સૌન્દર્ય જેઈ છું તહારી ઉજવળ આંખોની કાળી કાકીઓ. જેઈ છું તહારા અકીકે-ચમની કે જિંબકળ જેવા સુલલિત અંધરોનો સ્વાભાવિક રક્તરાગ. પૂર્ણિમા, પૂર્ણિમા, શા માટે તું તહારો આ હુસ્ને-રૂપ ભંગર લઇ તે દહાડે યુદ્ધના ચોકમાં મારી નજરે પડી ? હું તો તહારી એ યાદ ભૂલી જવાનો યત્ન કરતો હતો. ત્યાં ફરી પાછી અત્યારે નજરે પડી. શા માટે મારી સુતેલી યાદોને ફરી જાગ્રત કરી ? એકાંત અરણ્ય ભૂમીમાં અંધારા જેવા સંગીત ઝંકારો શા માટે મારા પાગલ ચિત્તને શરાબનો નિશો ચડાવી આપ્યો ? હિંદુસ્તાન તાજેતરના માલિક અકબરશાહના પૌત્રને શા માટે તે અંદાના તણખલાંથીએ અધમ બનાવી દીધો ?”

શાહનંદાની એ પાગલામી સાંભળી પૂર્ણિમા ઉન્માદિની પેઠે ખીલખીલાટ હસી પડી. ખુશરૂ એ કંઠાર હાસ્યથી ચમકી ગયો. મનમાં વિચારવા લાગ્યો : “આ પૂર્ણિમા તે માયાવિની કે ઉન્માદિની ? મહારા હૃદયની વાતો સાંભળી તે આટલી હસે છે કેમ ?”

ખુશરૂ આથી ચુસ્તમાં બોલ્યો : “તું હસે છે કેમ પૂર્ણિમા ?”

પૂર્ણિમા બોલી : “જનાબે આલી ! આપની હાલત જાણી મને હસવું આવે છે. સામાન્ય એક બીખારિણી ચોરસ વાસ્તે દિલ્હીશરના પૌત્રની આ પાગલતા, આ વ્યાકુળતા ખરે જોતાં એક હાસ્યજનક વ્યાપાર નહિ તો ખીજું શું જનાબે આલી ?”

ખુશરૂ કંઈ અણગમથી બોલ્યો : “સંગદિલ, મેં તહારી મર્મભેદી કપકાલરી તાનાઝની સાંભળવાને ત્હને પાસે બોલાવી ન હતી. તહારા સંગીતના સરોદે મહારા મન ઉપર કબજો કર્યો ; તહારા રૂપે મહાર ફિલ જીત્યું છે, પૂર્ણિમા ! સંગદિલ, મહારા ઉપર પ્રસન્ન થા.”

પૂર્ણિમા ગંભીર સ્વરે બોલી : “આપ શું ચાહો છો શાહનંદા ?”

ખુશરૂ : “હું ત્હને ચાહું છું.”

પૂર્ણિમા : “એટલામાંજ શું ભૂલી ગયા શાહનંદા ? હું દુર્જયસિંહની પરણેલી સ્ત્રી છું. બાદશાહનંદાના ખ્યાલને આધીન થઇ ત્હની તરસ છીપાવવાને હું મુસલમાની થાઉં ? વ્યભિચારિણી થાઉં ? શહવત-વિલાસની પુતળી થાઉં ?”

ખુશરૂ : “તેમ છે તો, તહારા શવહરનો ત્યાગ કરી જોગણ થઇ ક્યાં ચાલી પૂર્ણિમા ?”

પૂર્ણિમા : “આપનીજ તલાશમાં.”

ખુશરૂ : “મહારીજ તલાશમાં ?”

પૂર્ણિમા : “તેમજ, હું આપની પાસે અતર રાખતી નથી.”

ખુશરૂ : “કિરાકભયા દદ્દાદિલનો એ વિલાપ કોની ખાતર પૂર્ણિમા ?”

પૂર્ણિમા : “આપને માટેજ !”

ખુશરૂ : “ત્યારે શું તું મને ચાહે છે ?”

પૂર્ણિમા : “દુશ્મનને કાંઈ કદી ચાહે છે ?”

ખુશરૂ : “હું તહારો દુશ્મન શી રીતે પૂર્ણિમા ?”

પૂર્ણિમા : “અજાણ્યા થાઓ છો શાહનંદા ? આપની ખાતરજ મહારા સ્વામી દુર્જયસિંહ જન્મભૂમિ અખરથી દેશપાર થયા છે. અને કદાચ હમણાં અધારી કોટડીમાં પુરાન્યા હશે. આપના ઉપર શસ્ત્ર ઉગામ્યું, એ વાંકે મહારાજ આનસિંહે ત્હને એ સખ્ત સળ આપી છે.”

ખુશરૂ : “હું તે માટે ક્લિગીર છું. પરંતુ દુર્જયના યુનાહનો ઇન્સાફ કરનાર હું નથી-મહારાજ આનસિંહ છે. છતાં પણ મારા હાથથી તહારો કંઈ ઉપકાર થઇ શકતો હોય તો, હું તે કરવા તૈયાર છું.”

પૂર્ણિમા : “માનસિંહને આપ ફરજંદ જેવા પ્યારા છો. અકબર બાદશાહના આપ પૌત્ર છો, આપ ધારો તો અસંભવિત પણ સંભવિત થાય. આપ મારા પતિને મુક્ત કરી દો.”

ખુશર : “માનસિંહના હુકમ વિનાજ ? ત્હને જણાવ્યા વગરજ ?”

પૂર્ણિમા : “ત્હને જણાવવાથી તે છુટ આપશે નહિ. માનસિંહ એક વાર જે હુકમ ફરમાવે, તે ફેરવનાર આ દુનિયામાં કોઈ નથી. માનસિંહ મહારા સ્વામીને દેશવટો દધનેજ સંતોષ પામ્યો નહિ, હમણાંજ મેં સાંભળ્યું છે કે ત્હને કારાગારમાં પૂર્ણ છે. આપ ત્હને કહો તો કદાચ તે માને.”

ખુશર : “માનસિંહને આમ્રહ કયાં સિવાય દુનિયાના છુટકારાનો કોઈ રસ્તોજ નથી ?”

પૂર્ણિમા : “એક ખીજે પણ ધલાજ છે. આપની આંગળીએ આપના નામવાળી જે વીટી છે, તે મને આપો. સાંભળ્યું છે કે મહારા સ્વામી અંબરથી ત્રણ કોસ દૂર રતનગઢના કિલ્લામાં કેદ છે. અહીંથી રતનગઢ એક કોસ માત્ર છે. તે બીટી મળે તો કદાચ આપની સહાય સિવાય પણ હું મારા સ્વામીનો છુટકારો કરાવી શકું.”

ખુશર : “હવે હું ત્હારા મનનો વિચાર સમજ્યો છું. પરંતુ હું અહીંયાં નિર્જન પ્લાટી પ્રદેશમાં આવ્યો છું. તે ત્હં કેમ જાણ્યું ?”

પૂર્ણિમા : “આપની સવારી ન્યારે અંબરથી નીકળી, ત્હની આગળજ હું ઘેરથી નીકળી. આ પહાડોની કંઠણોમાંથી જે રસ્તો જાય છે, તે જ અંબરે જવાનો સિધ્ધો રસ્તો છે. આપની હીલચાલ જાણવાને માટે હું આ પ્લાટ ઉપર ચડી. ત્યાર પછી જોયું કે આપ આરામ ખાતર એકાંત સ્થાન શોધી છો, લશકરથી અલગ થયા છો, ત્યારે યોગ્ય અવસર સમજી આપની પાછળ પાછળ આવવાનું મેં ધાર્યું.”

ખુશર : “ગાન શા માટે ગાતી હતી ?”

પૂર્ણિમા : “આપનું લક્ષ્ય જોયવાની ખાતરજ. નહીં તો આપ પાછા જલદીથી નીચે હિતરી જાઓ.”

ખુશર : “તું બહુ અક્ષમંદ છે. ખુદાએ જેમ ત્હને રૂપનો ખનનો બધ્યો છે, તેવીજ રીતે અક્ષલ પણ માશાઅલ્લાહ ખૂબ આપી છે. ઠીક, પણ હું ત્હારી ખાતર આટલું કરું, ન્યારે તું કંઈજ નહિ કરે પૂર્ણિમા ?”

પૂર્ણિમા : “મહારો જીવ આપતાંએ જો આપનું બહુ થતું હોય તો હું તૈયાર છું. આપને હંમેશા હું મહારા ખાવિંદને રેહાઈ અપાવનાર અને જન બક્ષનાર તરીકે માનીશ. અહેસાન-ભર્યા જીવે આપના હકમાં ભલી દોઆ ચાહીશ.”

ખુશરએ મનમાં મનમાં કંઈક વિચાર કર્યો. વળી પૂર્ણિમાના મુખ સામે જોયું તો તે રૂપવંતી સૂર્ય કિરણોમાં પ્રથમથીએ વધારે ઝળકી રહી હતી. જોયું કે તે સૂર્ય કિરણોથી તમ ભૂમિ ઉપર રાતાં કમળો જેવાં ચરણ યુગલ રાખી એક ભુવન મોહિની પરીસરત ત્હની સામે ઉભી છે. ત્હના અધરો મંદમંદ કંપે છે, અને મુખ ઉપર વિદુત છટા જવાઈ રહી છે. ખુશર આત્મભાન ભૂલી બોલ્યો : “નાઝનીન ! અહેસાનનો બદલો અહેસાનથી વળવો જોઈએ. એક માસુલી અહેસાનનો હું લિખારી છું.”

પૂર્ણિમા આ વખતે વિચારમાં પડી. ખુશરના મુખ ઉપરના ઉત્તેજિત ભાવ જોઈ તે ત્હના મનનો ઉત્તુ કળી ગઈ. કઠોર થઈ બોલી : “આટલા દિવસો પછી જાણ્યું, બદલા વગર દિલ્હીના માલિકનો પૌત્ર નવાજશ કે પરોપકાર કરતો નથી. બદલામાં શું અહેસાન ચાહે છે શાહનદા સાહેબ ?”

“એક વાર ત્હારા એ ચંપકવર્ણી હાથો ચુબન કરવા દે. મહારા મનની આશા સંતોષવા દે.” એમ બોલી ખુશર આગળ વધ્યો.

ખુશરનો ભાવ સમજી, પૂર્ણિમા વિજળીને વેગે દૂર સરી ગઈ.

ખુશર આવેગભર્યા સ્વરે ઉત્તેજિત બોલ્યો : “પૂર્ણિમા, સંગદિલ, મહારો અરમાન પૂરો કર !”

અભિમાની સિંહણની પેઠે એક અગ્નિમય કટાક્ષ કરી તે બોલી : “શાની આશા શાહનદા ?”

ખુશર રૂંધાતા સ્વરે બોલ્યો : “પૂર્ણિમા ! આ સ્થળ અતિ નિર્જન, છેક જનસમાગમ શૂન્ય. કોઈ અહીંયાં નથી. જેઓ છે, તે મારા હાથ તળેના સિપાહો છે. એક વાર આ મારા તપી રહેલા જીવને ભેટ ! બવિષ્યમાં દિલ્હીની મસનદ આ હાથોમાંજ આવવાની છે ! આ ઝરીન-જમીન હિંદ મહારીજ છે. હું ત્હને હિંદની શાહનશાહબાનુ બનાવીશ. તમામ હિંદુસ્તાન આ કમળ જેવા ત્હારા કોમળ પંજોમાં નમશે. એક વાર ત્હારા આ આદ્યાખન

તેજથી સુખ બનેલા ગાલોપર ચુબન લેવા દે.”

પૂર્ણિમા હવે માથે આવેલું સંકટ સમજી; અને એમ પણ સમજી કે તે ભયંકર ઝેરી સાપ સાથે ખેલ કરે છે. પરંતુ તે રાજપુત સ્ત્રી હતી! આત્મરક્ષાના ઉપાય લીધા વિના તે ઘર બહાર ન નીકળે. આથી અભિમાન ભરી જરા દૂર સરી યોલી: “લ્યાનત! લ્યાનત! ધિકાર!”

ખુશરૂ જરા દૂર ખસી જતાં યોલ્યો: “શાને શ્યાનત-ધિકાર પૂર્ણિમા?”

પૂર્ણિમા: “આપ તો દિલ્હીના શહેનશાહ-અકબરના પૌત્ર ખરે? આ વિશાળ હિંદુસ્તાનના ભાવિ માલિક! શાહનગરી પિયારઉત્તિસાના મહોબ્બતી ખાવિંદ! આટલું નીચ આપનું જીવન! જેના દિલમાં આટલી હીનતા, તે શું કરીએ હિંદનો શહેનશાહ થઇ શકે? તુઝ્છ આ રૂપ તુઝ્છ આ હુસ્ન-સૌન્દર્ય. કેટલા દિવસ એ ટકનાર? મોસમે બહાર શું સદાએ રહે છે શાહનગદ? મહારૂં આ રૂપ જે દિવસે વારી ગુલાબની ખોંખરીઓની પેઠે ઝરી પડશે, ત્યારે એ રૂપથી જન્મેલો મોહ રહેશે શાહનગદ? પરંતુ તે પાપનું કલંક, અત્યાચારનો ડાઘ, તિરસ્કારપાત્ર આ વાસનાનો ખ્યાલ, સતીના અપમાનની ભયંકર જવાળા જાંદગીબર કદિએ ભુસી શકશે નહિ શાહનગદ?”

ખુશરૂ હંમેશાં તરંગી મનનો હતો. સર્વદા મનના ખ્યાલોને વશ રહેતો. શહેનશાહ અકબરના અતિશય લાડથી હેતુ માથું ખસી ગયું હતું. તે સ્વછંદતાના ખ્યાલોને વશ થઇ, ખુશરૂ હેના પિતાની સાથે કાંઈ કાંઈ વાર એવા વરતાવ કરતો, કે જેથી સુલતાન સલીમના મનમાં હેના ઉપર તિરસ્કાર જગી ઉઠતો. સુલતાન હંમેશા ધારતો, કે પિતાના લાડથી પોતાનો વારસ દીવસે દિવસે જહલમ તરફ વળે છે. પિતા તરીકે હેને ઠેકાણે લાવવા કઠોર ખતાં શહેનશાહ અકબર તથા ખુશરૂની માતા જોધબાઈ હંમેશાં હેની વચ્ચે આવતાં. એથી સુલતાન સલીમ એ બધાં ઉપર મનથી બળતો, એટલું જ નહિ પરંતુ દાદાનો એ હૃદયી જ્યાદા સ્નેહ, સુલતાન સલીમના મનમાં કાંઈ વાર મોટા અંદેશાનું કારણ થઇ પડતો. તે વિચારતો, જે આમાં કંઈક ગોટાળો છે, કંઈક ગંભીર હેતુ છે, જેથી હેના સોથી

સુખ્ય હકને તુકસાન થાય. જેથી હેના તખ્ત પરના હકમાં કાંટા વેરાય.

આમ છતાં પણ ખુશરૂના હૃદયમાં કેવળ નીચતા ન હતી. હેના હૃદયમાં સહજ સ્વભાવિક ઉદારતા, કંઈક આત્મસંયમ, કંઈક વિવેક શક્તિ એવા ઠંકાયેલા રૂપમાં હતા કે હેને જગાડી ઉત્તેજીત કરતાં કેટલીક મહેનત કરવી પડતી.

ખુશરૂના ચરિત્રનું આ ગુહ રહસ્ય ન જાણવા છતાં ધૈર્ય પ્રેરિત તરત શુદ્ધિના પ્રતાપે આત્મસન્માનના રક્ષણ પાતર, પૂર્ણિમાએ ખુશરૂને પૂર્વેકિત ભાવે પાનો ચડાવ્યો. અને હેના ફળ પણ ફળ્યાં. કેમકે થોડાક વિચારમાં પડ્યા પછી ખુશરૂ પરતાવા રૂપે યોલ્યો: “ખરેખર હું ભ્રમમાં પડી મહા અનર્થ કરવા તૈયાર થયો હતો. પૂર્ણિમાને તું મને ક્ષમા કર. એક ક્ષણના મોહમાં, ઉત્તેજનાથી, આત્મસંયમશક્તિની શિથિલતાથી જે કંઈ થઇ ગયું છે, તે તું ભૂલી જા. મને અંતઃકરણપૂર્વક મારી આપ. એ મારીને બદલે હું હેને દુર્જયના છુટકારા વારંતે મારા નામની મહોરવાળી આ વીંટી આપું છું. પરંતુ સોગંદ લે કે ત્હારું કામ થઇ રહ્યું એ મહોર પાછી મને આપી દેશે.”

પૂર્ણિમાએ જોયું કે આંખે લાગુ પડ્યું છે. આંખનાં ગુણથીજ રોગી વિકારનો બકવાટ છોડી સહજ વાતો કરે છે. ખુશરૂના હૃદયમાં ત્યારે ખરેખર કુલીનતાના સંસ્કારો જગી ઉઠ્યા હતા. એક ક્ષણ પહેલાં જે શખ્સ શયતાન હતો, તે હમણાં દેવ બની ગયો હતો. પૂર્ણિમા ધીરે સ્વરે નમ્ર ભાવે યોલી: “જનાબે આલીના એ હુકમને સરોચશ્રમથી બળવું છું. હું પાછી આપને મલીશ. તો પણ હું આપને મહેલમાં મલી શકીશ નહિ. ખનતાં સુધી તે સમય પહેલાં મારી સહી સાથનો એક પત્ર આપને મળશે. હેમાં જાણવેલાં સ્થાને આવવાથી આપણો મેલાપ થશે.”

તરતજ ખુશરૂએ પોતાની આંગળીએથી વીંટી ઉતારીને પૂર્ણિમાને આપી, યોલ્યો: “ખબરદાર! આનો એક હરફ પણ મહારાજ માનસિંહ ન જાણે, કે જે દુર્જયને હેણે સળ ફરમાવી છે, હેને ઊડવનાર હું છું. જો સંજોગોને લીધે તું પકડાઇ જાય તો, અને જો મહારાજ માનસિંહ હેને પૂછે કે શાહનગદની મહોરવાળી વીંટી હેને ક્યાંથી મળી તો તું શું જવાબ દેશે પૂર્ણિમા?”

પૂર્ણિમા હસતે મ્હોએ ખોલી: “કહીશ, શાહનંદાના રહેઠાણમાંથી મેં એની ચોરી કરી હતી. પોતાના સ્વામીના છુટકારા અર્થે રાજપુત સ્ત્રી ન કરી શકે એવું કયું કામ છે?”

ખુશરૂ બહુજ નખળા મનનો હતો. તે સમજ્યો કે પૂર્ણિમા કદાચ પકડાઈ નય તો પણ આ બાબતમાં ત્હેના ઉપર કંઈ જવાબદારી આવી પડે તેમ નથી. તે આશાથી પ્રફુલ્લ મને ખોલ્યો: “હવે ક્યારે મળશે પૂર્ણિમા?”

પૂર્ણિમા પણ સહાસ્ય મ્હોએ ખોલી: “ન્યારે ખુશરૂ કિસ્મત હશે ત્યારે.”

“મને મળવાને ત્યારે આગરા પધંત તું આવશે ખરી?”

“આવીશ, નહિ કેમ શાહનંદા? વચન લગ કરવું રાજપુતો માટે મહા પાપ છે અને આ આલમમાં ઝોરતોથી અશક્ય એવું કંઈજ નથી.” પૂર્ણિમા વધારે વાર ઉભી રહી નહિ. તે પલવારમાં તે જગલમાં ક્યાંની ક્યાં મળી ગઈ.

ખુશરૂ એક લાંબો નિશ્વાસ નાખતાં મને મને ગણગણ્યો: “હાય! પૂર્ણિમા, આજ જે ત્હારા જેની કોઈ અચ્ચલ ચાલોક ઝોરત હું મેળવવા પામ્યો હોત! તેમ થયું હોત! તો મહેલબતની સાંકળે ત્હને સદાયે બાંધી રાખત. જોઈ છું પાછી તું મળે છે કે નહિ? મને યકીન છે કે રાજપુતો કદી ખોટાં વચનો આપતા નથી એટલે ત્હારે એક દહાડો મ્હારી પાસે આવવુંજ પડશે. ત્યારે હું ત્હને વશ કરીશ.”

તેજ વખતે ખુશરૂનો રાજપુત નાયક હિંમતસિંહ આવી ખોલ્યો: “જનાબ! બહુ મોડું થાય છે. હજી બહુજ દૂર જવાનું છે. આપને નહિ જોવાથી શોધતાં શોધતાં અહીં આવી પહોંચ્યા છીએ. હુકમ ફરમાવો ખુદાવદા!”

તે રાજપુત રક્ષકને એકાએક સામે આવી ઉભો રહ્યો નજી પુશરૂ મને મને કંઈક ગુંથવાયો. ત્હેના મનમાં કંઈક વહેમ પડ્યો, કદાચ હિંમતસિંહે છુપાઈને સર્વ સાંભળ્યું હોય. તેથી વધારે કંઈ નહીં ખોલતાં ત્હેની પછવાડે ચાલવા લાગ્યો. બીજા એક મર્મભેદી નિશ્વાસથી ત્હેના સંકલિપત કાર્યની નિષ્ફળતા પ્રકટી રહી.

નવમે પરિચ્છેદ.

શાહનંદા ખુશરૂ બરાબર સમજી શક્યો નહિ કે પૂર્ણિમાની અતુલનીય રૂપપ્રભા ત્હેના જીવનમાં કેટલો અમલ જમાવી ગઈ છે.

પરંતુ તે એટલું તો સમજ્યો કે જે ભાગ્ય ચક્રના પરિવર્તનથી તે એ રૂપવતી પૂર્ણિમાને પોતાની મહેરદાર રૂપે મેળવવા પામે તો ત્હેની એ જન્મળી જન્મળીની અપૂર્ણ આશાઓ કેટલેક દરજ્જે પૂર્ણ થાય. ત્હેના કંટકમય જીવનમાં કંઈક પ્રફુલ્લતા પુટી હો. પરંતુ જગતમાં આ એક મોટામાં મોટો શાપ છે કે જે માણસ જે ચાહે, જેની આતુર હૃદયે કામના કરે, તે ત્હેને માટે નહિ. તેમ છતાં માની, ખુશરૂએ પૂર્ણિમાને વિદાય આપી મનમાં મનમાં વિચાર કર્યો: “દુનીઆના શહેનશાહ અકબરનો હું પૌત્ર, સમસ્ત હિંદ મને પોતાના બાદશાહરૂપે સ્વીકારવાને ઉત્સુક છે. મારા પિતા મહેરઊનિસાને શેરઅફગાનના બાહુમાંથી ઝુટવી લેવા માગે છે. ત્હેની એ કાશિશ યદિ સફળ થાય, તો મારે માટે પૂર્ણિમા મેળવવાની મહેનત શા માટે ફોકટ નય? શેરઅફગાનની સરખામણીમાં તુચ્છ એ દુનિયા! મ્હારી અટમ આશા પૂર્ણ કરતાં ને એ દુનિયાનું નામ નિશાન આ ધરણી ઉપરથી જુસી નાખવું પડે, તો તે માટેએ હું તૈયાર છું.”

એ રીતે વિચાર કરતાં કરતાં ખુશરૂ ત્હેના શરીરરક્ષક સૈન્ય સાથે ધીમે ધીમે આગળ વધતો જતો હતો. એવામાં ત્હેણે વિસ્મયપૂર્વક જોયું કે પાંચેક મોગલ સ્વારો મારતે ધોડે આવે છે.

ખુશરૂએ તરતજ લગામ પકડી. ત્હેના મનમાં એક લયંકર કલ્પનાએ ધર કર્યું. ફતેપુર સીંદ્રીથી આવ્યા પછી શહેનશાહની તબિયત બહુ સારી રહેતી નહોતી. ખુશરૂએ મનથી ધાર્યું કે સિપાહીઓ ન્યારે સીંદ્રી તરફથી આવે છે, તો જરૂર તેઓ મ્હારે માટે કંઈ અશુભ સમાચાર લાવવાના.

એ મોગલ લશ્કરનો જે સરદાર હતો, ત્હેનું નામ લતીફખાન હતું. લતીફખાન, શહેનશાહ અકબરનો ખાસ ‘આદરલી’ હતો. ખુશરૂને જોતાંજ લતીફખાને ધોડા ઉપરથી ઉતરી પડી, માનપૂર્વક શાહનંદાને કુર્નિસ બળવી.

શાહનંદા ખુશરૂએ આતુરતાપૂર્વક સવાલ કર્યો: “શી ખબર છે લતીફ, જહાંપનાહ ખુશીમાં છે?”

લતીફખાંએ ત્હેની પાછડીમાંથી એક લાલ પત્ર મ્હાર કાઢી શાહનંદા ખુશરૂના હાથમાં આપ્યો. ખુશરૂએ કંપતે હૃદયે વાંચી નાખ્યું, કે શહેનશાહની ગિમારી વધી છે, અને ખુશ-

રૂને જોવાને બહુજ આતુર છે. માટે તરતજ હેણે કુતેપુર સીકીના શાહીમહેલમાં હાજર થવું.

ખુશરૂ નસીબ ઉપર બહુજ આધાર રાખનારો હોતો. તેથી હેણે તરતજ ધાર્યું કે તેના જીવનની બધી ઘટનાઓ તેને પોતાને અધીન નથી. તે માતાની આજ્ઞા માથે ચડાવી પિતાને મળવા અલાહાબાદ જતો હતો. વચ્ચમાંથીજ નસીબે નવી ઘટના ધડી, તેનો જે ધરાદો હતો, તે ઉલટાવી દીધો.

લાતીકપાનની અપાનથી શાહનશાહની હાલત બગડેલી જાણી, ખુશરૂના હૃદયમાં કંઈ કંઈ થઈ ગયું. શાહનગર તેના દાદાનો બહુજ લાડકવાયો હતો. એટલો આદર, એટલો સ્નેહ, એટલાં લાડ, પગલે પગલે એટલી કામા, તેના પિતા સુલતાન સલીમ તેના બાળપણમાં પામ્યો હતો કે નહિ તે શંકા પડતું હતું. ખુશરૂને એક ઘડી પણ આંખિથી અદીક તે રાખી શકતો નહિ. અને ખુશરૂ પણ તેના દાદા વિના લાંબો સમય રહી શકતો નહિ.

ખુશરૂએ સર્વ હકીકત તેના નાયક હિં-મતસિંહને કરી સંભળાવી. અને ફરમાવ્યું કે: “હિંમત! શહેનશાહની હાલત ગંભીર છે. આગલી સર્વ ગોડવણો રદ કરી પ્રથમ ત્યાંજ જવું જોઈશે. અજમેર જવાની તો કંઈ જરૂર નથી, તો અલાહાબાદની તો વાતજ ક્યાં રહી. માટે તું લશ્કર લઈ ઉતાવળે મારી સાથે ચાલ.”

કુતેહપુર સીકી ત્યાંથી માત્ર પાંચ કોસ હતું. ખુશરૂ પોતાના શરીરરક્ષકો સાથે ધટતે વખતે કુતેહપુર સીકીની પહોંચ્યો. જતાંજ મહેલના મુખ્ય દરવાને પહોંચ્યું. “શહેનશાહને કેમ છે?” દરવાને શસ્ત્ર નમાવી કુનિંસ કરી કહ્યું: “શાહનગર, શહેનશાહની હાલત ગંધ રાત્રે બહુજ ખરાબ હતી, આજ સવારથી કંઈક ઠીક છે.”

એ સમાચાર સાંભળી ખુશરૂ કંઈક શાંત થયો. તે બોલ્યો: “શહેનશાહ હમણાં ક્યાં છે?”

દરવાન: “તેના ખાસ મહેલમાં.”

ખુશરૂ: “ત્યાં કોણ કોણ છે?”

દરવાન: “મહારાજ ખીરખલ તથા શહેન-

શાહના અંગત મિત્ર અમુલકઝલ.”

ખુશરૂ વખત પોવા વિના તે રથને શાહી મહેલમાં હાજર થયો. હેણે જોયું એક સ્વપ્ન જેવો જડિત પલંગ ઉપર શહેનશાહે હિંદ અકબરશાહ અર્ધ સુતેલી સ્થિતિમાં મહારાજ

ખીરખલની સાથે વાતો કરતા હતા. પરંતુ તેની બંને આંખો ઓરડાનાં ખારણાં તરફ લાગેલી હતી.

ખુશરૂએ ઉતાવળે પગલે શહેનશાહ પાસે જઈ, છુટામંડીએ પડી કુનિંસ બગવી, રદ અવાજે કહ્યું: “દાદા!”

શહેનશાહ અકબર ખુશરૂની આગમન રાહ જોતો હતો. માટે જ તે ખારણા તરફ જોઈ રહ્યો હતો. એકાએક તેને પોતાના પલંગ પાસે આવેલો જોઈ, તેમજ તેની આંખોમાં આંસુ દેખી શહેનશાહના મનમાં બહુજ લાગણી થઈ આવી.

શહેનશાહે ખુશરૂને જાતી સરતો આંખી, તેના મોંપર ચુંબન કર્યું. સ્નેહભર્યા અવાજે કહ્યું: “તું આવ્યો ખુશરૂ! કાલ મારી જે હાલત યુજરી છે, તેમાં જો ફેર ન પડ્યો હોત તો ત્યારે કદાચ સિકંદરા જઈ મારી કબર ઉપર આંસુઓ ગાળવાં પડતે.”

એ શબ્દોએ ખુશરૂના હૃદય ઉપર બહુજ આઘાત કર્યો. તે દુઃખી સ્વરે બોલ્યો: “આવા કલામો જમાનથી ન કાઢશો, જહાંપનાહ! આપ સિવાય આ કમનસીબના મોં સામે જોનાર બીજું કોણ છે?”

શહેનશાહે એ સંબંધે વધારે કંઈ નહિ બોલતાં પ્રશ્ન કર્યો: “તું સિધોજ અખરથી આવે છે?”

ખુશરૂ: “હા, જહાંપનાહ!”

અકબર: “તારી અમ્મા તારી સાથે કાં ન આવી?”

ખુશરૂ: “તે અલાહબાદ મારા વાલીદ પાસે ગઈ છે.”

અકબર: “અલાહાબાદ? કેમ? કોણ તેને ત્યાં જવાની સલાહ આપી?”

ખુશરૂ: “તે પોતાની ખુશિથીજ ગઈ છે.”

અકબર: “તારી અમ્માને તારી હાલતની ખબર ન હતી?”

ખુશરૂ: “ના, હજુ ખબર હોત તો કદાચ તે ત્યાં જત નહિ, ખાખાના એક જરૂરી ફરમાનને માન આપી, તે અલાહાબાદ તેની પાસે ગઈ છે.”

અકબર: “હવે સમજાઈ, એ હકીકત, એ સલીમના અસંખ્ય ખ્યાલોમાનો એક નજીવો ખ્યાલ માત્ર છે. કોઈ સમયે એ ખ્યાલી શક્તિ એટલી જોરમાં આવે છે કે તેમાં મહારાજકર્મો અને ફરમાનો સુદા બાજુએ રહી જાય

છે. જવા દે. પણ ત્હારા મામા માનસિંહ હમણાં ક્યાં છે?”

ખુશરૂ: “તેઓ અંબરજી હજી છે. જલદી અહીં આવવા જોઈએ.”

અંબરજીએ બ્રહ્મી ચડાવી. ખુશરૂ તે જોઈ શક્યો નહિ, પરંતુ તે તીક્ષણ નજરવાળા અણ્ણલક્ષ્મણની નજર ખંધારે રહ્યું નહિ. અણ્ણલક્ષ્મણે મનથી એને એક તરંગ માન્યો.

શરદ્ મહત્તુના આકાશની પેઠે, શહેનશાહનો મુખભાવ તરતજ બદલાયો. જે ધનવાદળે દેખાઈ ઘોઘાઈ હતો, તે તરતજ વિખરાઈ ગયું.

રહીત હતું. એ પ્રસન્નતામાં ભૂતકાળના સર્વ પ્રસન્નો, સર્વ વ્યક્તિઓ-કુળ, માનસિંહ, પૂર્ણિમા-નજી કોઈ માયાબળે ત્હના મંગે-જમાંથી સરી ગયાં હતાં. માતાનો તિરસ્કાર, પૂર્ણિમાનો રૂપભાઈ સૌ ક્યાં ક્યાં વિલીન થઈ ગયું.

ખુશરૂના મહોબ્બતી દાદા શહેનશાહ અંક-બરે કુત્તેપુર સીકીના શાહીમહેલમાં એક સ્વતંત્ર મહેલ ત્હને માટે બનાવી આપ્યું હતું. એ મહાલનું નામ હતું “પિયારામહાલ.” ખુશરૂની દિલદાર બીબી બેગમ ખ્યારેબાતુના નામ

તેણે ખુશરૂને કહ્યું: “અહીં ન આવતાં, અવ્વલ ત્હારે રંગમહેલમાં જવું જરૂરી હતું. ત્યાં એક જણ ત્હારી આમદની રાહ જોઈ રહ્યું છે, અને અતિશય નિસાસા ઉસાસ નાખે છે. જા, પહેલાં ત્હના કિલને આરામ આપતો આવ.”

ખુશરૂ બાદશાહના એ વ્યંગ્યથી બહુજ લજ્જા પામ્યો. પરંતુ માલિકે હિંદની મરજી ઉલ્લંઘવાને કોની મગદુર છે? આથી ખુશરૂએ તરતજ શાહી દિવાન છોડી ચાલવા માંડ્યું.

આત્મારે ખુશરૂનું મન હેમંતઋતુના મુજલ આકાશની પેઠે કંઈ પણ આવરણ

ઉપરથીજ એ નામ રાખવામાં આવ્યું હતું.

પિયારાબેગમ અતિ ખુબસુરત નાઝનીન હતી. પૂર્વેજ કહેવામાં આવ્યું છે કે આગરાની અનેક લલનાઓમાંથી ત્હની ચુંટણી ખુદ બાદશાહે કરી, ખુશરૂના બાહમાં સમર્પી હતી. પિયારા શહેનશાહની વ્હાલી વધૂ હતી. વૃદ્ધ શહેનશાહ પિયારાનું અનુપમેય લાવણ્ય જોઈ, વખતો વખત મનમાં મનમાં વિચારતો, કે ખુશરૂ જેવાં હિંતા પંખેરને પિયારાએ ઠીક જાણે પહેરાવ્યાં છે. જે તે કોઈ દહાડો તોડી શકશે નહિ, ક્યારે પણ છુટી ઉડી જઈ શકશે નહિ.

ખુશરૂનાં ભાગ્ય સાથે સમબંધને બંધાઇ શાહનગરી બેગમ પિયારાખાનુ શહેનશાહના ખાસ સ્નેહનું પાત્ર બની હતી. શહેનશાહ જેમ ખુશરૂને હરહંમેશ પોતાની સમક્ષ રાખવાની આનંદ માનતો. ન્યાં ન્યાં જતો ત્યાં ત્યાં હોને પોતાની સાથે લેતો, તેમજ ખુશરૂની બીબી પિયારાખાનુ માટે પણ હતું. આથી પિયારાખાનુ કૃતેપુર સીક્રીના શાહીમહેલમાં પણ એક સ્વતંત્ર સ્થાનની માલિક બની હતી. અને શહેનશાહ અહીં હોવાથી તે પણ અહીં આવી હતી.

એ લલિત લલના શ્રેષ્ઠ પિયારાને ખુશરૂ પૂરા પ્રેમથી ચાહતો હતો. પિયારાની તારલિયા જેવી સુરમારેખા-રંજીત આંખો સર્વદા ખુશરૂને ચુબકની ઘેટે આકર્ષી પોતાની પાસે ને પાસે રાખતી. ક્યારેક પિયારા, ક્યારેક પિયારાખાનુ, ક્યારેક પિયારે બેગમ એમ અનેક રીતે સંબોધતાં એ તેના હૃદયની આશા સંતોષ પામતી નહિ.

૩૫ જેવું ૩૫ આખી વિધાતાએ તેને આ જગતમાં જન્મ આપ્યો હતો. એવી ચંચળ વિદ્યુત શિખા જેવી ઉજવલ, પુણિમાના ચંદ્ર કિરણો જેવી સ્નિગ્ધ અને અમૃત વર્ષાવતી તે અકિત દૃષ્ટિમાં જાણે એક પ્રકારનો ઉંડો પ્રેમ, અરખલિત આસક્તિ, સંપૂર્ણ આત્મસમર્પણ સમાઇ રહ્યાં હતાં. તેની વાતોમાં પ્રેમના ચંચળ સુરનો આલાપ, તેની ભાષા તે જાણે પ્રેમના સ્તોત્રો, તેના સ્પર્શમાં જાણે મનમોહક શક્તિ, અને તેનાં અદર્શને જાણે સર્વ શુન્યતા જણાતી.

પતંગ જેમ પ્રકાશિત ફિવા જેઠ એકાદશે જોયા કરે છે, પછી અધીર મને તેમાં અંપલાવે છે, ખુશરૂએ તે પ્રમાણે પિયારાના રૂપ-ફિવામાં પતંગની સ્થિતિ પામ્યો હતો. એકાદ નજરે બહુ વાર પિયારા સાચું જેઠ રહેતાં છતાં કંઠિ તેને કંટાળો આવતો નહી, દર્શનની આશા અને ઇચ્છા પણ મટતી નહિ. તેનાં પ્રેમભાષાંભયાં નીલનેત્રો, અવ્યક્ત, અસ્ફુટ, નીરળ ભાષામાં કંઈક કહેતાં હતાં. ખુશરૂ દારવાર તે સમજવાની ચેષ્ટા કરતો, પણ સમજી શકતો નહિ. હમેશાં સરસ, હાસ્ય પ્રપુલ્લ સ્ફુરત અધરે સદુકપન હૃદયમાં રહેલા કોઇ ચુદ્ધ ભાવે થયા કરતું. તે નહિ સમજવાથી ખુશરૂ ધણીવાર જટીલ સમસ્યામાં પડી જતો.

અને એ રૂપસી શ્રેષ્ઠ જનદુગરી પિયારાથી ન્યારે તેના લાલ અધરોએ કોઇ કુતુહલ પૂર્ણ હાંસી ધારણ કરી, મુખ ઉપર વિદ્યુત ખિલાવી ખુશરૂને સવાલ કરતી: “એકાદશે મહારા મ્હોં સાચું શું જેઠ રહ્યા છે શાહનગદા?” ત્યારે ખુશરૂ પ્રેમમુગ્ધ કંઠે બહાવરાની ઘેટે બોલી ઉઠતો: “શું જેઠ છું? જે જંગીભર જેવાથી તુમિ ન થાય, તે જ જેઠ છું પિયારા? જે મહારા જેવા કમનસિખના સુકા જીવનમાં શિતળ જળ પ્રવાહનો કલકલ નાદ ઉમેરે છે તે જ જેઠ છું. આ રંજભરી આલમમાં જે જીવેદાન આરામ, હમેશ શાંતિ, ખુદાની ઉમદા બક્ષીસ, બેદસ્તનાં નુરી મહેલોમાં પણ મળતું મહાલ તે જ જેઠ છું. આટલી ચાહના, આટલી માયા, આટલી રહેમી, આટલી અધીનતા, આટલી મહોખતની અમૃતધારા બીજે ક્યાં મને મળશે પિયારેખાનુ?”

ખુશરૂની એવા ઉંડા પ્રેમના આવેગભરી વાતો સાંભળી સુંદરી પિયારા શરમાઇ જતી. એવી એવી વાતો સાંભળવાથી તેના ગાલોની સહજ સ્વાભાવિક લાલી એથીએ વધારે આરકત થઇ જતી. શરમની મારી ત્યાંથી નાસી જઇ મનમાં મનમાં બોલતી: “તહમારી આવી મહોખતનો બદલો મારાથી શું આ હૈયાતીમાં મંગશે? નાચીડ મહારૂં હુસ્ન-સૌન્દર્ય! બાંદીનીએ બાંદી તરીકે તહમારા કંદમોની સેવા કરવાને હું લાયક નથી. એક સાધારણ કનીઝ ઉપર આટલું ખેચાણ શાથી જગર?”

ખરેખર ખુશરૂ રૂપવતી પિયારાને તેવું સર્વસ્વ અર્પણ કરી ચાહતો હતો. ખુશરૂ ધણીએ વાર એકલો બેસી વિચારતો, કે આ પિયારાની ખરેખર રૂપે, ગુણે આલમમાં જોડી નથી. તે મહારા જગરતું ખૂન, આંખોનું તેજ, કલેબની કૂંડક! આ ખલકમાં મહારૂં પોતાનું ગણાય એવું કોઇ નથી. સૌની આંખે હું ચડ્યો છું. મહારા સર્વ ગુણરોષ, ઉચ્ચતા, દુર્બળતા, પાપ પુણ્ય સમજી જ આ પિયારાખાનુ જાણે છે. છતાં તેને મહારાપર અભાવ થતો નથી.

અને પિયારાખાનુ! તે આ દુનીયામાં અન્યને ઓળખતી નથી. ઓળખે છે માત્ર તે કંદર્પ કાંતિ શાહનગદા ખુશરૂને. તેની નજરે ખુશરૂ જેવો કાંતિમય રૂપ શ્રેષ્ઠ બીજો આ જગતમાં નથી. ખુશરૂના મીઠા હલક-સ્વર આગળ કોયલનો પંચમ ટહુકોએ તેને મન

કંઈ નથી. ખુશરની આરબુભરી આંખો પિયારા ઉપર પડતાંજ વિના યોલે જણાવી દે છે “પિયારી! તું મહારં સર્વસ્વ છે, આ દુનિયામાં ફક્ત-હું અને તું જ છીએ. મહારી જીંદગીમાં હંમેશા પ્રીતિમાં, સદાની નવી મોરમે બહાર-વસંત અને ઇશ્કના સરોદના તાન તરંગો સર્વ તું જ છે.

પિયારાના મુખે મુદાએ આ આલમમાં જે મહોબ્બત, જે ઉદારતા, જે સરલતા ખુશરને બક્ષ્યાં છે, તેવાં બીજા કોઈનેએ બક્ષ્યાં નથી. પિયારાએ પોતાનું સમસ્ત ખુશરને વેચ્યું છે. એટલું જ નહિ પણ તે, તે રૂપ થઈ, તેમાં મળી ગઈ છે.

ખુશરના સુખે સુખ, અને ત્હના દુઃખે દુઃખ, ત્હના હર્ષે હર્ષ અને ત્હના વિષાદે વિષાદ મલીન અધકારમયી બની રહે છે. ત્હના જેવી ખાવિંદને વફાદાર બીબાએ શવહરના સુખચેન માટે નેટલો ત્યાગ, નેટલો ભોગ આપવો ગયો ગણાય તેટલો તે પૂરે-પૂરો આપતી. તોપણ અનેક વખતે ત્હના મનમાં થતુ જે તેણે કંઈ કર્યું જ નથી.

મહીના એક પહેલાં આજ રથજે કુત્તેપુર સીક્રીથી ખુશર ત્હની માતાની સાથે અંબર ચાલ્યો ગયો. શાહનદાના જવા પછી, પિયારા શાકની મૂર્તિ રૂપે રંગમહેલમાં ચોતરફ ભટ્ટા કરતી. કેટલીએ લાંબી રાતો, તેણે ઉન્માદિનીની પેઠે ખુલ્લી બારીએ આગળ આશામાં રાહ જોતાં નિરાશ થઈ, આંસુ સારતાં ગાળી હતી. કેટલાએ દિવસો, ખુદ પોતાને હાથે ચુંટેલી અને ગુથેલી, ચંપક, ચંપેલી, મોગરા, ખેલા વગેરે પુલોની માળાઓ ખુશરના ગળામાં આરોપી નહિ શકવાથી ક્રોધના આવેશમાં છિન્ન ભિન્ન કરી નાંખી હતી. વળી કોઈ કોઈ દિવસે નિષ્ફળ આશા પ્રતિદાના આવેશમાં ઉન્માદ વશ થઈ મધુર નાગકેશરની માળાઓ ખુશરની તસ્વીર ઉપર ઝુલાવી, પાગલ પેઠે મને મને બખડતી : “અણ! નકલી તસ્વીરમાં આટલો મોહ! ત્હને પ્યાર કરવામાં આટલી ખુશી! ન જાણે આજ શાહનદો ખુદ હાજર હોત તો આ પૂર મહેનતથી ગુથેલી માળા તેને નજર કરતાં આટલો આનંદ થાત? પણ નહિ આજ જો તે હાજર હોત તો તેને ગળે ઝુલાવી મારી ગુથનકળા સાથેક કરત.”

વળી કોઈ જ્યોતસ્નામયી નીરળ, શાંત રજનીમાં તે મર્મભેદી દર્દ-ભર્યા શ્વાસ નિશ્વાસ નાખતાં કહેતી:

“હવે, હું વધારે આપનો ફિરાક-વિયોગ સહી શકતી નથી. વધારે વાર આપ વિના રહી શકતી નથી. ત્હમે મારું તમામ હરણ કર્યું છે. દાસી બાંદીની સેવા સુશ્રુષામાં મને સતોષ નથી. રાજભોગ ઉપર મને અરૂચી થઈ છે. સોના જડિત શાહી મહેલોનું ગુલાબ વાસભર્યા નિશ્વાસવાળું વાતાવરણ મને અહરે ભયું લાગે છે. હિંદુસ્તાનના શહેનશાહ અકબરનો આદર, સૌહાર્ગ જે મહારા મનને સાતમે આસ્માને ચઢાવી દેતા, તે પણ આજ રચતા નથી. જે સર્વ પરદાઓ શાખથી મેં પાંખ્યાં છે, જેને સોનાના પિંજરે પુરી પ્રેમ ચુખન કરતી, તે સર્વ પરદાઓ મેં ઉઠાડી મૂક્યાં છે. મહારં વહાલું બીન આજ શ્વેત આરસમયી ભૂમિ ઉપર અનાદર ઠોકરાતું પડ્યું છે. હમણાં ફક્ત વિચાર છું, રડું છું, તાસવીસ કરું છું, આંસુ સારી શામના વખતે પોશાક સજ્જ મર્મભેદી આકુળ નિશ્વાસોથી વાતાવરણનો ભાર વધારું છું. આટલા કંઈ! આટલા બેરહેમ ત્હમે? જે મહેનતે લીલી ગયા? અઝીઝ શવહર, પ્યારા ખાવિંદ, જીગર, દીવારામ, જીગર જન આવો! ત્હમારી પિયારાને એકવાર બાહુપાશમાં બાંધી દ્યો. તે જે ધણીએ દિવસોથી ત્હમારી કોમલ બગલગીરીમાં બધાઈ નથી. જાણે કેટલા જુગો વીતી ગયા!

દશમે પદિનજીદ.

અ અતુલ પ્રેમી અને વિરહ દુઃખિત પિયારાબાનુના મહેલને આંગણે આવેગમય અંતઃકરણે આવતાંજ ખુશરને કાને અમૃતભર્યા સંગીતનો અંકાર આવી પડ્યો. ખુશર મંત્રેલા પુતળાં માફક ત્હના દાર પ્રેશ પાસે ઉભો રહી ગયો. પિયારા ગાતી હતી :

ઇમ રૂઝ દિગરમ બફિરાકે તો શામ શુદ; દર આરબુએ વરલે તો ઉમરમ તમામ શુદ.
[અર્થ : તારી જુદાઈમાં સવારથી કાંઈ થતાં આ વળી બીજો દિવસ પસાર થયો; તારા મેળાપની ઉમરમાં ઉમર પૂરી થવા આવી.]

આમદ નમાજે શામ, ન આમદ નિગારે મન; અયે દિદએ પાસમાં, કે ખાબમ હરામ શુદ.

[અર્થ : સાંજની નમાજનો વખત થયો પણ તે મુંઝવે સુરત ન આવી; આ પહેરેગર આંખો! જુઓ, મુંઝવે અમને હરામ થઈ ગયું છે.]

ખાલે તો દાને દાને વ જૂદકે તો દામ દામ; મુરજે કે દાને દિદ, ગિરફતારે દામ શુદ.

[ચિત્રકાર]

[સ. અનંત મ. માલી]

હાથી દાંત અને સૂચાળે જડિત એક ન્હાનકડી સિતાર સહિત કંઈ મીઠાવી પિયારાણાનું મર્મરુપરશી
ગાન ગાતી હતી. ખુશદ મંત્રેલા પુતલા માફક લહેના કાર પ્રદેશ પાસે ઉભા રહી ગયો:

[અર્થ : તારા બદલે પરાના તલ એ તો જાણે દાણાના કણ છે, અર્થે તારા જુદક-વાળની હરો એ જાણે પક્ષી પકડવાની જલ છે. બસ પક્ષી દાણા જોતાં જ તે જાણમાં ઝડપાઈ જાય છે.]

હાથીદાંત અને સુવણું જડિત એકે નહાનકરી સીતાર સહિત કંઈ મીઠાવી પિયારાખાતુ બેગમ ઉપરતું મર્મરપશી ગાન ગાતી હતી. પિયારા સંગીતમાં પૂણું નિપુણ હતી. તેવું ગળું અતિ મધુર હતું. તે જ્યારે સારંગી વા વીણા સાથે ગાન ગાતી, ત્યારે તેનો સુર વાજિત્ર સાથે એવો મળી જતો, કે તે સાંભળતાં ઇસરાજ જાણે માયાખળે આપ મેળેજ તાનતરંગ ખેલી રહ્યું છે. શહેનશાહ અકબરને પિયારાનું ગાન બહુજ પસંદ પડતું. તેમણેજ આ નહાની સીતાર અને એક સારંગી બક્ષીસ કર્યા હતાં. દરવેશી દોહા, ગઝલ, ખ્યાલ આદિના આલાપે સંતોષ પમાડી, ચતુર પિયારા મુલુકે માલિક પાસેથી કોષવાર કીમતી સુકતામાળા, કોષવાર હીરાના હાર, અને કોષવાર અસંખ્ય અશરશીઓની બક્ષીસ મેળવતી.

ખુશરૂએ ખારણા પાસે છૂપાઈ એ મર્મરપશી સંગીત અવલથી આખર સુધી સાંભળ્યું. તેણે આ ગાન તેની પિયારા પાસે પહેલાં કદી સાંભળ્યું ન હતું. કેમકે ત્યારે તો પિયારાનો જન કિરાક-વિરહમાં ન હતો. ત્યારે તો એ પિયારી લતા ચિરમિલનનો મધુર મલયે ધીરે ધીરે ડોલતી. પરંતુ હમણાં વિરહતાપે તેના જીવનનો તે વસંતકાલ વીતી ગયો હતો. આજ દિલમાં એહદ વર્ષા આવી પડી હતી. માટેજ તે વિરહ સંગીત ગાઈ રહી હતી.

બહુ દિવસોથી તેણે પિયારાનું ગાન સાંભળ્યું ન હતું. આવું સુંદર ગાન શું કોષ ખીણું ગાઈ શકે? પુણિંમા પણ ગાતી હતી ખરી, પરંતુ ત્યારે તેનાં ગાયનની તુલના કરવાને, સમાધાયના કરવાને કંઈ કારણ ન હતું. માટેજ તે બહુ મિષ્ટ લાગ્યું હતું. ખારણે ઉમેલો ખુશરૂ મને મને બખડ્યો: “મહારી આ પિયારાખાતુ પાસે પુણિંમા, તે પિયારાની ખાંદી થવાનેએ યોગ્ય નથી.” હાયા! ચચંગ જાત!

ગાન પુરું કરી સીતારને દૂર હસેલી દઇ, પિયારા એક મર્મરેદી લાંબા નિસાસો નાખતાં યોલી: “આટલા એદદ, એરહેમ તહેમે? આટલી આતુરતાથી યોલાવું છું તોએ તહેમે દિદાર ન દોષાં?”

ખુશરૂ ખારણું ઠેલી દાખલ થતાં યોલ્યો: “આ હું આવ્યો પિયારા.”

આ શું ખ્યાલ? રવને શું સફળ થતાં હશે? પિયારાએ જાયું તેની સાથે શાહજીદો ઉભો છે. તરતજ તે સધળી રંજ વીસરી શવહરને ગળે વળગી યોલી: “આપનું મેં આટલું નિસ્તેજ કેમ પ્યારા શાહજીદા?”

ખુશરૂ પિયારાને દીલબર આલિંગન કરી, એક મખમલ મંડિત આસન ઉપર બેસાડી યોલ્યો: “મને લાગે છે રસ્તાની રંજને લીધે, અખરથી અહીં સુધી એકદમ આવ્યો છું.”

પિયારા તરતજ મોર પીંછનો યુથેલો હાથીદાંતનો પંખો લઇ વાયુ ઢાળવા લાગી. પછી આતુરતાપૂર્વક યોલી: “જહાંપનાહને મુજરો કરી આવ્યો? કાલ તેમની હાલત બહુજ દદલરી સખત હતી. તહેમે પાસે નહિ, આથી મને બહુજ ખીક લાગી. ખુદા મહેરબાન થયો! જાઓ પહેલાં ત્યાં મુજરો કરી આવો.”

ખુશરૂ મુશ્કેરતાં પિયારાનું મુખ યુખન કરતાં યોલ્યો “તે શું ખાકી રખાય પિયારા? તેમણે તો તહેને પ્રથમ મળવાનું ફરમાવ્યું. તેથી તો આ બંદા હારે ખારણે આટલી વાર યુપ રહી ઉભો હતો.”

પિયારા હસીને યોલી: “એમ કે? ત્યારે તો મહાર કિરાકી ગાવું-વિરહ ગાન બધું સાંભળી ગયા હશે? (શરમાતો) એ તો ફક્ત એક ગાયન હતું, ખીણું કંઈજ નહિ. એ કિરાકી ગઝલ તો સુલતાન મહમુદ ગઝનવીને ઐયાઝને સંયોધીને કહેલી છે. મહારી સમજ ભૂલાવો ખાતા નહિ.”

ખુશરૂ: “ના, ના. ભૂલાવો જ્ઞાનો ખાઉં? આ બંદાને ગાયનનો લાવ તું જે રીતે સમજવશે એ તે રીતેજ સમજશે.”

પિયારા ખુશરૂનું મેં જોઇ બધાં દુઃખો વિસરી ગઇ. શાહજીદાની ખિજમત એજ માત્ર તેનું પ્રથમ કામ, તે તો હજી કંઈ થયું ન હતું. પિયારા બનાવટી કોષ કરી યોલી: “જનામેઆલી! જે ખરેખરજ આપ મહારા બંદા હો, તો હમણાંજ મહારી સાથે જોશલખાનામાં-હમામખાનામાં-ચાલો. આજ હું ખુદ આ હાથેએ મહારા બંદાને નહવરાવીશ. આવો મહારા બંદા, મારી સાથે આવો!”

સુવાસિત યુલાખજળથી ભરેલા ડોળમાં સુવણુંની ઝારીથી શીતળ જળ વડે સુંદરી પિયારાએ ખાવિંદને સ્નાન કરાવ્યું. અને પછી તેને યોગ્ય પોષાક પહેરાવ્યો. આ પછી દિવાનખાનામાં આવી મીઠી શીરીની-મીઠાઇ, મધુર ફળ ભેવા અને સુસ્વાદુ વિલાસ ભોગ્યના નાના પ્રકારનાં

પકવાનોથી શાહનંદાની ભુખ અને થાક નિવારી, અને ઉંચા સરખતોથી તેના મીઠાનળને તહેણે કંડા-ગાર બનાવી દીધો. પિયારાના કોષ પણ કામમાં ખુશરને વચ્ચે આવવાની ટેવ ન હતી. તેથી સૌ સહજ પતી ગયું.

આ પછી આગ્રહપૂર્વકે સ્વામીને ગળે વળગી, તેણે મુખ ચુંબન કરી બોલી: “અંબરથી ત્હમે એકલા આવ્યા. પરંતુ અમ્મા કેમ નહિ આવ્યાં.”

ખુશર કંઈક ચિંતાયુક્ત સ્વરે બોલ્યો: “બાબાના ફરમાનથી તે અલાહાબાદ ગયાં છે.”

પિયારા: “શહેનશાહની જિભારીના સમાચાર શું ત્હમને ન્હોતા મળ્યા?”

ખુશર: “શહેનશાહે મોકલેલા સિપાહોને મેળાપ રસ્તામાં જ થયો. સારે હું અમ્માથી છુટી પડી બીજે રસ્તે જતો હતો.”

પિયારા: “ન જાણે ખુદાની શી મરજી છે! બાબાએ શું આપને અહીં આવવા ફરમાવ્યું હતું?”

ખુશર: “ના, ત્હમણે મને અલાહાબાદ જવાનો હુકમ કર્યો હતો. મેં રસ્તામાં શહેન-શાહની જિભારીના સમાચાર સાંભળ્યા એટલે અહીં આવ્યો.”

પિયારા: “હું સાધારણ ઔરત છું, મ્હારી અક્ષલ દુકાં છે. આપનાં કામો સંબંધે સલાહ આપવા નેટલી મારી શક્તિ નથી. તો પણ મને આટલું લાગે છે કે અલાહાબાદ બાબા પાસે જવુંજ આપને ઠીક હતું.”

ખુશર: “કેમ? એમ કહે છે પ્યારી?”

પિયારા: “શહેનશાહના દિલાવર-ઉદાર દિલને આપણે વાળી શકીએ. પરંતુ બાબાના સખ્ત ખ્યાલોને વાળવાની શક્તિ આપણમાં નથી. તે બહુજ અભિમાની છે, બહુ ક્રોધી છે; આપણા બંને ઉપર નસીબજોગે તે ગુસ્સે છે. આટલી નજીબ બાબતથીજ કદાચ આગ સળગી ઉઠે. સાધારણ અંગારામાંથી કોષવાર કયામત બરપા થાય છે, એ વાત શું ભૂલી ગયા શાહનંદા? આપની સામે આલા દર્જનું કિસ્મત ખુલ્યું છે. માટે ગંધગુજરી એટલી ઉકેલવી ઠીક નથી.”

પિયારા જે કહેતી હતી, તે કહાડી નાખવા જેવું ન હતું, સાધારણ વિચાર કરતાંજ ખુશરને એ સમગ્રયું. તરતજ એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખી તે બોલ્યો: “પ્યારી, ત્હારું કહેવું બરહક અને દુરસ્ત છે- પરંતુ નસીબ જે રચનાઓ રચે છે, અણદીઠ પરદા પાછળ

રહી જે જાલ જિજાવે છે, તેની સામે થવા નેટલી તો મ્હારામાં શક્તિ નથી. જે થઈ ગયું છે, તે ન થયું થનાર નથી.”

પિયારા ખુશરને ગળે વળગી પડતાં બોલી: “જે આપ કહો છો, તે તમામ હક વાત છે. લેકિન જે નજરથી દૂર છે તે તો જાણેદાન ધનસાનની સાથે દુશ્મનાઈ કરતું નથી. જે નજરથી દૂર કિસ્મત હમણા વિરૂદ્ધ, તે હમેશાં વિરૂદ્ધ રહેવાનું નથી. એક વાર તકદીર ખુશ થતાં, તેના હાથના પાછલા લેખા તે પોતેજ રફ કરી નાખશે. આપણી ચિંતા, યેચેની, ઇતેબરી, ઉદાસિનતાની કંઈ પણ જરૂર રહેશે નહિ.”

પિયારા ખરેખર માયાવિની! જે હમણા તેનીજ વાતો સાંભળી ખુશર નિરાશ થઈ ગયો હતો. વાતોનું રૂપ બદલી તેમાં ભૂલાવી તેનાં ચિંતાતુર મનને પાછું આમેદેયાતના મૃતસંજવની જલથી તેણે તેને સ્વસ્થ બનાવી દીધું.

ખુશર પિયારાને આલિંગન કરતાં બોલ્યો: “પિયારી! પિયારી! તું કાણ છે? ત્હારો કંઈ માયાવી દુનીયામાં વાસ છે? ક્યાંથી તું આ જન બક્ષનારો ઇલમ પહોં આવી છે? જ્યો મ્હારું યેચેન ફિલ પલ વારમાં ચેનમાં આવી જાય છે. નિરાશાના દુઃખદ અંધકારમાં આશાનાં ચક્રચક્રિત ફિરોજા દુડી નીકળ્યાં. બોલ પિયારી તું કાણ છે? ત્હને જેતાં શાથી હું તમામ દુખની આગ વીસરી જઈ છું?”

હસમુખી પિયારા, ખુશર તરફ જોઈ વિજળીના ચમકારા જેવું કટાક્ષ કરી તેના કદમો પર પડી ગઈ. “હું કયા માયારાન્યની પરી તે નથી જાણતા શાહનંદા? પરસ્તાનમાં મારો વાસ છે. ત્હમને અને દાદા અકબરને ઠગવાની ખાતર અહીંયાં હું આવી છું પણ મ્હારી એ મોહીનીના જલદુષ્ટ ઇલમનો ઉસ્તાદ કાણ તે જાણે છે? જે જાણવા ઇચ્છતા હો તો કહું. આટલી માયામમતા, આટલી શવહર તરફની ફિદાગીરી, આ મોહક નેત્રોની નજરબંધીનો ઇલમ હું આપની દાદી હિંદની શહેનશાહ-બાનુ, અકબરશાહની ખાસ યેગમ પાસેથી શીખી છું. અને એ પણ ભૂલતા નહિ જે, આને માટે બક્ષીશ કે સળ જે કંઈ આપવાને લાયક હોય, તેને પાત્ર તેઓ છે.”

બરાબર તેજ સમયે ગંભીર અવાજે ખાસ બાબાએથી જાણે કોઈ બોલ્યું: “બરાબર! બરાબર! આટલી બધી હિંમત! જે અકબર-શાહની ખાસ યેગમ ઉપર આરોપ?”

એ અવાજ બંનેને પરિચિત હતો. ક્ષણવારમાં ખુશર અને પિયારાએ બારણા પાસે આવી ઘુંટણમંડીએ તે આશા દરજ્જાના કદમોપર પડી, તેમના પ્રત્યે સન્માન ખતાવ્યું.

એ આવનાર બીજો કોઇજ નહિ પણ ખુદ શહેનશાહ અકબર પોતેજ હતો. સત્રાટે પિયારાને હસતાં હસતાં કહ્યું : “તારા એ નિંદા-જનક આરોપની સજા ત્હને હમણાંજ ફરમાવું છું. જરા સખર કર આ ઝોરડામાં અર્ધા કલાક! તું આ તરફ આવ ખુશર! મહારા મહેલમાં! તારી સાથે મહારે ઘણી જરૂરી વાતો કરવાની છે. દહાડો રાત એ જાદુગરી પિયારાના પાશમાં લપટાઇ રહેવાથી, એ માયાવિની ત્હને તારી ફરજો અદા કરવા દેશે નહિ.”

પિયારા બેગમ આ મધુર તિરસ્કારથી શરમમાં ડુબી ગઇ. તોપણ ત્હની હિંમત જતી ન રહી. કેમકે આવા બનાવો પહેલા પણ અનેક બની ચયા હતા. શહેનશાહ અકબર આ પ્રેમસુગ્ધ બેગમના વાર્તાવિનોદ અંતરયે રહી સાંભળી મનપુરતો આનંદ ભોગવતો. આનુ નામ તે મહાબ્ધતનો યુનાહ અને સેનેહની સજા કહેવાય!

અચાર્યનો પરિચ્છેદ.

ખુશરને છોડીને હવે આપણે એક વાર પુણિમાનું અનુસરણ કરવું જોઇશે.

માનસિંહ, ખુશરવાળા પ્રસંગ પછી દુર્જય ઉપર બહુજ ગુસ્સે થયો હતો. ખરેખર ખુશર ઉપર ત્હને પુત્રવત પ્રેમ હતો. ત્હના મત પ્રમાણે ખુશરજ હિંદના રાજ્યાસનને યોગ્ય વારસ હતો. એટલા માટેજ ત્હણે પોતાના હંમેશના વિશ્વાસ પાસખાન દુર્જયને ખુશરની સામે શસ્ત્ર ઉપાડવાના અપરાધે દેશપારની શિક્ષા કરી હતી. તે માનતો હતો કે સુભાગ્યે તે યોગ્ય વખતે શુક્રમાં હાજર થયો હતો, તેથીજ બચાવ થયો. નહિ તો, દુર્જય આવેશમાં કંઈ એવું કામ કરી બેસત, કે જેની ખાતર ત્હને ભારત સત્રાટ અકબરના ક્રોધનો ભોગ થવું પડતે. દુર્જય-સિંહ, માનસિંહનો વિશ્વાસપાત્ર હોવાથી, ત્હને અનેક દુઃખનો થયા હતા. ત્હમાં માનસિંહના અંગરક્ષક સૈન્યનો નાયક લાજપત-સિંહ મુખ્ય હતો. પુણિમાની સાથે આ લાજપતનોજ સંબંધ કરવાની વાતો ચાલતી હતી. પરંતુ કુલગૌરવમાં દુર્જયને મુકાબલે ઉતરતો હોવાથી પુણિમાના પિતાએ દુર્જયનેજ

પોતાની કન્યા આપી. આ પછી લાજપત, દુર્જય તેમજ પુણિમાના પિતાનો મુખ્ય શત્રુ થઇ પડ્યો.

દુષ્ટ માણસોની વિધવશકિતનો જન્મ જન્મ અટકાવ થાય તેમ તેમ તે વધારે જાદી બનતી જાય છે. માનસિંહ દુર્જયસિંહનો પૃષ્ઠપોષક હોવાથી લાજપત ત્હને કંઈ ન કરી શકવાથી પુણિમાનું અનિશ્ચ કરવાને તે મહેનત કરવા લાગ્યો.

સંજોગવશાત એવામાં પુણિમાના પિતાનું મૃત્યુ થયું.

લાજપતને આ સુયોગ મળવાથી ખુબ ખટપટ કરવા લાગ્યો. પુણિમાની માતાએ હેયાત ન હતી. ત્હવું સ્થાન આગરા હતું. પરંતુ ત્હના બાપનું ગામ અંબર હતું. ત્હનો પિતા ભોગલ લશ્કરને રસદ-ખોરાકી-પુરી પાડવાને લગતું કામ કરતો હતો. તેથી ત્હને વધારે વખત આગરામાંજ રહેવાનું થતું.

લાજપતસિંહે પુણિમાના પિતાના મૃત્યુ પછી બનાવટી જાળ રચી. પુણિમાની માતા સંબંધી કલાંક કહાણી ફેલાવી. તે કહાણી છેવટે દુર્જયને કાને જઇ પહોંચી. સ્વાભિમાની વશ ગૌરવે તે વાત સાચી માની દુર્જયે એ બનાવટી જાળમાં પડી પુણિમાનો ત્યાગ કર્યો.

તે પછી કુશળતાપૂર્વક પુણિમાને પોતાના હાથમાં લેવાને લાજપતે ખટપટ છોડી દીધી ન હતી. પરંતુ સાધવી પુણિમાના સતીત્વ-પૂર્ણ મુખમંડળની કાંતિ અને ત્હની આંખોમાં વજ્રાગ્નિ શિખા જેવી પવિત્રતા જોઇ લાજપત વધારે આગળ પગલું ભરવાની હિંમત કરી શક્યો નહિ.

માનસિંહે દુર્જયને કોઇ ગુપ્ત વાંક માટે અંબરમાંથી દેશપાર કર્યો છે, એવી વાત લાજપતે સાંભળી. વળી ત્હણે એમ પણ સાંભળ્યું કે ત્રણ દિવસ પછી જો તે અંબર શહેરમાં રહે તો મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે ત્હને કારા-ગૃહમાં કેદ કરવામાં આવશે.

આ બનાવ પછી એક અઢવાડીઆમાં, અંબરમાં ઉકત ફાગુઆ-ઉત્સવનો આરંભ થયો. સૌ એમ માનતાં હતાં કે દુર્જય અંબર છોડી ક્યાંક ચાલ્યો ગયો છે. પરંતુ એક વ્યક્તિનો માત્ર તે કથનમાં વિશ્વાસ નહોતો. એ વ્યક્તિ તે રાજપુત કુલકલાંક લાજપત હતો.

ફાગુઆ (ફાળી)ને દિવસે કાંઈક ચોક્કસ કામ માટે એ પ્હોડી રસ્તે લાજપત ગંભીર રાત્રે જતો હતો. સહસા એક એકાંત સ્થાનમાં એ ઝોળાએ

જોઈ, તેણે એક ન્હાના પત્થરને એથે છુપાઈ તે બંને નિશાયરોની ચુપ્ત કથા વાંતો સાંભળી. તે નિશાયરો બીજા કોઈના નહિ પણ પુણિમા અને દુર્ગ્ય હતાં. તેઓ વચ્ચે શી વાતચીત તે રાત્રે થઈ તે પાઠકોથી અજાણી નથી.

કહેવાની જરૂર નથી, કે પુણિમાના ચાલ્યા જવા પછી પ્રેતની માફક છાનામાના દુર્ગ્યની પછવાડે જઈ તેણે છુપાવાનું સ્થાન લાજપત જોઈ આવ્યો. અને બીજે દિવસે સવારેજ મહારાજ માનસિંહને તેની ખબર આપી.

દુર્ગ્યે ઇચ્છાપૂર્વક તેની અવગત કરી અંબરમાંજ તે છુપાઈ રહ્યો છે, એવી માનસિંહની ધારણા લાજપતની વાકચાતુરીથી બધાં. આથી તરતજ કેટલાક સિપાઈઓ મોકલી તે જ રાત્રે દુર્ગ્યને તેણે કારાગારમાં મોકલી દીધો. અંબર શહેરથી બે કોસ દૂર રતનગઢમાં માનસિંહનો એક ન્હાનો કિલ્લો હતો. બીજે દિવસે સવારે દુર્ગ્યને તેણે તે રતનગઢના કિલ્લામાં કેદી તરીકે મોકલી દીધો.

પુણિમાએ તે જ દિવસે સવારમાંજ એ હકીકત સાંભળી. પરંતુ તે માની શકી નહિ, કેમકે માનસિંહ સદાયે દુર્ગ્ય તરફ મમતા-ભરી નજર રાખતો, તે તેના ઉપર એટલો કઠોર કેમ થયો ?

પુણિમાએ મનમાં મનમાં વિચારી જોયું કે દુર્ગ્યને જો કોઈ માનસિંહના કોષાગ્રિમાંથી બચાવી શકે તેમ હોય, તો તે શાહનંદો ખુશરૂ છે. એટલા માટે તે ખુશરૂની શોધમાં અને તેની દયા મેળવવા અંબરના રાજમહેલ તરફ જતી હતી. પરંતુ કેટલેક દૂર જતાં તેણે જોયું કે પચાસ સવાર સહિત શાહનંદો ખુશરૂ અંબરને રસ્તે જાય છે. દુર્ગ્યની છાંટલી સ્ત્રી હોવા છતાં પણ તે અંબર રાજપ્રાસાદમાં અનેક માણસોને ઝોળખતી.

પુણિમા ઇરાદાપૂર્વક પથરોના ઢગલા એથે સંતાઈ ખુશરૂના લશ્કરની હીલચાલ ઉપર લક્ષ રાખતી હતી. તેણે જ્યારે જોયું કે તેના લશ્કરને ખીલમાં વિશ્રામ કરવાની આજ્ઞા આપી, ખુશરૂ પહોંચના એક નિર્જન રસ્તે જાય છે, ત્યારે તેણે બીજી બાજુએથી તે જ પહોંચના જંગલમાં પ્રવેશ કર્યો.

કંઈ રીતે તેણે ખુશરૂના લક્ષને ખેંચ્યું, તેની વચ્ચે શી શી વાતો થઈ, કંઈ રીતે તેણે ખુશરૂ પાસેથી તેની મ્હારવાળી વીંટી મેળવી વંચેરે બાખતોના વાયકોને પરિચય થઈ ગયો છે.

લાજપતના ચતુર્થીજ દુર્ગ્ય કારાગારમાં પડ્યો, તેણે પુણિમાનો દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પરંતુ શી રીતે એ શયતાને દુર્ગ્યનું છુપું નિવાસસ્થાન શોધી કાઢ્યું, તે તે બરાબર સમજી શકી નહિ.

ખુશરૂ પાસેથી તે મ્હોર મેળવ્યા પછી, પુણિમા ધારતી હતી કે તે ઘણી સહેલાઈથીજ દુર્ગ્યને કારાવાસમાંથી મુક્ત કરાવી શકશે. પરંતુ તેની એ આશા સંપૂર્ણ વિફળ થઈ હતી. શી રીતે, તે વાંચક હવે જોશે.

જે સ્થળે ખુશરૂ સાથે પુણિમાનો મેળાપ થયો, તે સ્થળેથી રતનગઢ ફક્ત એક કોસથી કંઈક વધારે હતું. પુણિમા એક ક્ષણ પણ ચુમાવ્યા વિના એક કલાકમાં રતનગઢ આવી પહોંચી, ત્યારે મધ્યાહ્ન થયો હતો.

પુણિમાએ દુર્ગ્યને પહોંચતાંજ પ્રધાન પહેરાવાળાને તે મ્હોર ખતાવી. દરવાને તે નિશાની જોઈ માનપૂર્વક માર્ગ આપ્યો. પુણિમાને તેણે કંઈ પ્રશ્ન ન કર્યો.

પરંતુ પુણિમા જાણતી ન હતી કે કેદખાનું કંઈ બાજુએ છે. રતનગઢનો કિલ્લો માનસિંહના અધિકારમાં હતો. અને તેના લશ્કરના રહેઠાણ તરીકે વપરાતો હતો. કેદખાનાની શોધ કરવા માટે તેણે એક વૃદ્ધ સૈનિકને ફરી તે મ્હોર ખતાવી પુછ્યું : “દુર્ગ્યને કયાં રાખવામાં આવ્યો છે. આપ કહી શકશો કે ?”

એ માણસજ બંદીખાનાનો રક્ષક હતો. તેણે નામ ક્ષેમસિંહ હતું. ક્ષેમસિંહ તે ગેરઆ વસ્ત્રો પહેરેલી સુંદરી રૂપવતી સ્ત્રી જોઈ કંઈક વિસ્મય પામી બોલ્યો : “તું કાણ મા ? કયાંથી આવે છે ?”

પુણિમાએ કંઈ મુંઝાઈને ઉત્તર આપ્યો : “હું મહારાજ માનસિંહની દાસી છું. આ દુર્ગ્યસિંહ મ્હારા નજીકના સંબંધી છે. હું અંબરથી આવું છું. મહારાજને મને મોકલી છે.”

ક્ષેમસિંહ શંકાશીલ લાવે બોલ્યો : “શા કારણે ?”

“દુર્ગ્યને મહારાજનો એક ખાનગી સંદેશ કહેવા.”

“વાર, તું મ્હારી સાથે આવ. હું તેને દુર્ગ્યની અંધારી કોટડી દેખાડી આપું છું.”

એમ કહી તેણે પુણિમાને દુર્ગ્યની કોટડી સુધી પહોંચાડી દીધી. અને જલના પહેરેગીરને છુપું છુપું કંઈક કહી દેહાડી આમળતાં આમળતાં તે બીજી બાજુએ ચાલ્યો ગયો.

પહેરેગીરે બારણું ખોલી આપ્યું. પુણિ-
માએ કેદખાનામાં જઈ જોયું તો દુર્નય એક
-હાના બિછાનો ઉપર પડ્યું ફરી સુતો હતો.
પુણિમા સ્નેહભીના સ્વરે ખાલવા લાગી :
“દુર્નય! પ્રાણપ્રિય!”

આ તો પુણિમાનોજ અવાજ! દુર્નયે
તરતજ ખેડા થઈ કહ્યું: “પુણિમા! પુણિમા!
તું અહીંયાં ક્યાંથી?”

પુણિમાએ દુર્નયનું દિલ થાપી કહ્યું:
“આરતે ખોલો. પહેરેગીરે બારણા પાસે ઉભા
છે. હું ત્હમને મુક્ત કરાવવા આવી છું.”

દુર્નય: “ફવી રીતે મુક્ત કરાવીશ?”

પુણિમા: “આ ભુઓ!” એમ કહી
તેણે પોતાની કાંચળામાંથી એક વીંટી કાઢી
દુર્નયને ખતાવી.

દુર્નયે જોયું કે શાહનગદ ખુશરના નામ-
વાળી એ વીંટી હતી. તે આતુરતાપૂર્વક
ખોલ્યો: “આ વીંટી ત્હેં ક્યાંથી મેળવી?”

પુણિમા: “શાહનગદએ મને આપી છે.”

દુર્નય: “શાં માટે?”

પુણિમા: “ત્હમારા છુટકારા વાસ્તે.”

દુર્નય: “માનસિંહની સહીવાળો પર-
વાનો ક્યાં છે?”

પુણિમા: “આ વીંટીજ ત્હમારી મુક્તિનો
પરવાનો છે.”

દુર્નયે બાળક અવસ્થાથીજ ખુશરને જા-
ણ્યું હતો. તે ત્હની રીતભાત, હાલપણ,
ચતુરાઈ સર્વ સમજતો હતો. એટલા માટે
તે ખોલ્યો: “પુણિમા! તું સત્યને શા માટે
છુપાવે છે? ખુશર એ વાત બરાબર જાણે છે
કે મને મુક્તિ આપે ત્હના ઉપર મોટું સંકટ
આવી પડે. હું અહીંથી છુટું તો ત્હના પિતા
સહાન સહીમને કેટલીક ખાસ ખાનગી
ખબરો આપી શકું, એ પણ તે જાણે છે.
ખુશરએ ત્હના બાપનું ખૂન કરવાનો વિચાર
કર્યો હતો. એ ખબર સહીમને ધણી મહત્વની
છે. માત્ર એ ખબર આપવાથીજ હું સહી-
મનો વિશ્વાસ ખની શકું. હું પુરેપુરો ક્રોનો
હોનાર છું, એ પણ તે જાણે છે. આવી
પરિસ્થિતિમાં મારા છુટકારા વાસ્તે કંઈ પણ
ચત્ન ત્હના હાથે થવો અસંભવિત છે. જ્યાં
સુધી ત્હેં આ વીંટી ફવી રીતે મેળવી તે ખુલ્લાં
દીલથી ન કહે, ત્યાં સુધી ત્હારી કોઈ વાત
હું કમલ કરવાનો નથી.”

પુણિમા મોટી મુઝવણમાં પડી. ચતુર
દુર્નયને ઠગવો એ સહજ ન હતું, એમ

જાણી તે વીંટી મેળવવાની બધી હકીકત
ખુલાસાવાર ત્હને કહી. સ્થિર બાવે બધી
વાત સાંભળી, દુર્નય મુજબતે અવાજે ખોલ્યો:
“શા માટે ત્હેં આ તુચ્છ જાદુગીને ખાતર
એવી કંગાળ બીખ માગી? શા માટે ત્હેં
તિરસ્કારવા જેવી એની દયાની પ્રાર્થના કરી?
જે ખુશરએ સમશેર ભાંગી ત્હારા રાજપુત ગૌરવને
હીનપરતી લગાડી છે, જે માનસિંહ સદેવ
ત્હારાપર કૃપા વર્ષાવનાર, તેણે ત્હને ધણું
વિશ્વાસુ સેવક જાણવા છતાં વિના તપાસી કેદ
કર્યો છે, એવા કાઠપણ માણસની મહેરબાની
મેળવવાની આ સ્વભિમાની દુર્નય કદિ ઇચ્છા
સહાં નહી કરે. શા માટે-શા માટે પુણિમા
તેં ત્હારી ખાતર એ દુર્નયતા દાખવી?”

દુર્નયની આ વાતથી પુણિમાને બહુજ
માનસિક વેદના થઈ. તે ખોલી: “શા માટે?
તેનું કારણ શું આપને દુર્નય સમજાવવું
પડશે? ત્હમે આ અભાગણી પુણિમાનું જીવન
સર્વસ્વ છે. ત્હારો આલોક, પરલોક, ધર્મ
કર્મ, સ્વર્ગ નરક એ સૌ ત્હમેજ દુર્નય!
વૃથા વિલંબ કરતા નહિ, સમય ચાલ્યો જાય
છે! ત્હમારાં વચ્ચે ત્હને પહેરવા દીઓ. ત્હારાં
આ ગેરઆં વચ્ચે હું ત્હમને કાઢી આપું છું.
તેથી કોઈ આપને આલખી કાઢી શકશે નહિ.
શાહનગદ ખુશરની આ મહેર ખતાવીને ત્હમે
સ્ફોળાઈથી કિલ્લામાંથી છટકી જઈ શકશે.”

દુર્નય કપિત સ્વરે ખોલ્યો: “તેમ થાય
તો ત્હારી શી દશા થાય પુણિમા?”

પુણિમા: “જરૂર આજ રાત્રે આ વાતનો
ઉઠાપોહ થશે નહિ. કાલ સવારે પકડાઈ જઈશ,
તો ત્હનોએ ઉપાય થઈ રહેશે. ક્ષત્રિય રાજ માન-
સિંહ કદિ સ્ત્રીહત્યા કરવાનું કલંક લેશે નહિ.”

દુર્નય ધીરક વાર કંઈક વિચાર કરી
ખોલ્યો: “પુણિમા! તું ભૂલી પડી છે. આ
સાધનોથી વિધાતાએ દુર્નયના આ કઠોર
અંતઃકરણને ધણું છે, તે તું હજીએ
જાણી શકી નથી. તે શાહનગદ ખુશર ત્હારો
મુખ્ય દુશ્મન! ત્હની આપેલી મહેરની સહાયથી,
સ્ત્રી વેશે, આ તુચ્છ જીવનની રક્ષા માટે નાસ્તી
જવાને આ રાજપુત દુર્નય હજી ટેવાયો નથી.”

પછી એક સમંભેદી નિઃશ્વાસ નાખી દુર્નય
ખોલ્યો: “પુણિમા! ત્હારી એ મહેનત ફોકટ
છે. ભગવાન એકલિંગના સોગદ ખાઈ. હું
કહું છું, આવા નીચ માણેથી હું મુક્તિ મે-
ળવવા નથી ઇચ્છતો. જા! પુણિમા અહીંથી
ચાલી જા! યદિ પ્રેમનું રહસ્ય સમજતી હો,

તો સમુદ્રી રાખા. ભગવાનના કોપથી, મહારી શુદ્ધિની ખામીથી, અથવા પૂર્વજન્મના ફળે કદાચ આપણે આ દુનિયામાં એકતા સાધી શક્યાં નથી, પરંતુ પરલોક છે. ત્યાં આપણા ભિર મિલનમાં કોઇ વિશેષ નાખી શકશે નહિ. અગાઉ કહ્યું હતું, હમણાં પણ ત્હને કહું છું, રાજપુતો પોતાના જીવનનું મૂલ્ય ધણું થોડું જ આકે છે. આ જીવનમાં જો ત્હને ન મેળવી શક્યો, મેળવવાનો સંભવ નથી, તો મરણજ મારે ઇષ્ટ છે. તે ગૌરવભર્યું મોત જીવન કરતાં એ વહાલું છે. વળી લોક પણ કહેશે કે અભિમાની દુનિયા ખરો ક્ષત્રિય બન્યો હતો. સ્ત્રીની સહાયથી, દુશ્મનની મહેરબાનીથી, ત્હેણે છુટકારો નહિ ઇચ્છતાં મૃત્યુને ભેટવું પસંદ કર્યું.”

આમ બોલતાં દુનિયાની બંને આખોમાંથી અગ્નિની જવાળાઓ છુટતી હતી. અને ત્હેનો સ્વર પણ દદતા વ્યંજક જણાતો હતો.

દુનિયાનો અભિમાની સ્વભાવ, અને નિશ્ચય પુણિમા ન્હોતી જાણતી તેમ ન હતું. તે દુનિયાની બોલવાની છટા પરથીજ પામી ગઇ હતી, કે ત્હેની બધી મહેનત ફોડટ ગઇ છે.

આંસુ ભરી આંખે, મલિન મુખે, દુનિયાના ચરણોમાં ખેસી પુણિમા બોલી : “યદિ તેમજ યાય, મહાર્ અકાળ વૈધવ્ય એજ એ વિધાતાનું ઇષ્ટ હોય, હું પરમેશ્વરની એ શિક્ષા એક રાજપુત સ્ત્રી તરીકેજ માથે ચડાવી સહી લઇશ. પરંતુ ચોક્કસ માનજો દુનિયા! હું દૃઢ પ્રતિજ્ઞા પરાયણ રાજપુત સ્ત્રી છું, મહારી વૈરવૃત્તિ આંતરે ભયંકર છે! હું પણ ભગવાન એકલિંગના સોગંદ ખાઇ કહું, કે જેની ખાતર મહાર્ અકાળ વૈધવ્ય ધટશે, ત્હેનો સમૂળ સર્વનાશ કર્યા વિના-દેખ્યા વિના-હું મરણને શરણ ચડશ નહિ.”

પુણિમા વધારે બીજું નહિ બોલતાં, ઉન્માદિની મતદૃઢ વેગે તે સ્થાન છોડી ચાલી ગઇ.

હાય! હત ભાગિની પુણિમા!

પ્રાર્થના પરિચ્છેદ.

મનુષ્ય સારું સમજી કરવા જાય છે, તે આ જગતમાં ધણીવાર ખુર બની ઉભું રહે છે. પુણિમા દુનિયાના છુટકારા વારંતર કિલ્લામાં પેહી હતી. પરંતુ ત્હેનું પરિણામ ખુર આવી ઉભું રહ્યું. જો આ ધંતનાનો અહીંજ અંત આવી જાત, તો એમ કહેવાત કે પુણિમા મોટી નસીબદાર. પરંતુ તેમ બન્યું નહિ.

પુણિમા ચોક છોડી દરવાજા પાસે આવી. ત્યાં વહ ક્ષેમસિંહ ત્હેનો રસ્તો રોકી બોલ્યો : “મા! મહારાજ માનસિંહ ત્હમને ચાદ કરે છે. તે ઉપરના એક ઓરડામાં ત્હમારીજ રાહ જોઇ રહ્યા છે.”

માનસિંહનું નામ સાંભળી અભાગણી પુણિમા ચરચરી ગઇ. ત્હેનું મુખ શય જેવું શુન્ય થઇ ગયું. પુણિમાએ કાંપતા અવાજે ક્ષેમસિંહને કહ્યું : “મહારાજની એક સાધારણ સ્ત્રીનું ત્હેમને શું કામ?”

ક્ષેમસિંહ ધારવા કરતાં વધારે ખુશ ભાવે બોલ્યો : “તે તો બરાબર કહી શકતો નથી મા! હું તો ત્હેની આંખોનો દાસ માત્ર છું. તું મહારી સાથે આવ.”

ક્ષેમસિંહ પુણિમાને સાથે લઇ, કેટલીક સીડીઓ વટાવી એક પ્રકાશિત ઓરડામાં આવી પહોંચ્યો. તે ઓરડાની સજ્જનવટ અંબરના રાજ-મહેલ જેવી તો ન્હોતી, પરંતુ કોઈ ગૃહસ્થના કિવાનખાનાને શોભાવે એવી તો હતીજ.

પુણિમાએ ઓરડામાં પેસતાંજ જોયું એક વીર પુરુષ શાંત ભાવે ત્હેની પહોળી છાતી ઉપર બંને હાથથી અદમ્ય વાળી વિચારપૂર્ણ મુખે આમથી તેમ ફરી રહ્યા હતા.

એ વીર પુરુષને જોતાંજ પુણિમા ત્હેને જોળખી ચરચરી ગઇ. તેણે જોયું કે સ્વયં રાજ માનસિંહ ત્હેની સામે ઉભા હતા. પુણિમાએ તરતજ ઘુટણમંડીએ પડી મહારાજને પ્રણામ કર્યા. અને ધીમા સ્વરે બોલી : “મા ભવાની મહારાજનું મંગળ કરો.”

માનસિંહે તીલણ નંજર એકવાર પુણિમાના મુખ ઉપર ફેંકી. પછી ધીમાશયી કહ્યું : “પુણિમા તું દુનિયાને છોડવવા આવી હતી કે અસલ બોલતી નહિ?”

પુણિમાએ કહ્યું : “હા, મહારાજ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો!”

માનસિંહ હસતાં હસતાં બોલ્યો : “એમાં ત્હારો કંઇ ખાસ વાંક નથી પુણિમા! તું પતિપ્રાણા હિંદુ સતી છે. તું સતી સાધવી છે. પતિના છુટકારા વારંતરો ત્હારો પ્રયત્ન મારી નંજરે મ્હોટો ગુનાહ નથી, પરંતુ સિધિ રસ્તે ન જતાં ત્હે કંઇક વાંકો રસ્તો લીધો. આથી મને કંઇક ગુસ્સો થયો છે. ત્હેં જો મહારી પાસે આવતી દુનિયાના છુટકારા માટે વિનવતી કરી હોત, તો કદાચ ત્હારી મહેનત વ્યર્થ ન ગઇ હોત. પરંતુ ત્હેં એ સંખ્યા જે કંઇ કર્યું છે તે સહેલાઇથી નિષ્ફળ ગયું છે.”

આટલું તું સ્થિર માનજે કે માનસિંહના સેવકો ચાર આખા રાખી કામ કરે છે. આવું રીતથી ઉલટું કામ કરવા જતાં ત્હને અપરાધ ક્યો છે, તે માફ કરવાને પણ હું તૈયાર છું. પરંતુ એક સરતે?”

પુણિમા હાથ જોડી યોલી: “શી સરત મહારાજ?”

માનસિંહ: “શાહજીદો ખુશરૂની મ્હોર-વાળી વીંટી મ્હને આપા.”

પુણિમા: “તો મ્હારા સ્વામીને છુટ્ટા કરશો? “ના, એ તો ત્હારા કરેલા યુનાહની શિક્ષા માત્ર છે.”

પુણિમા: “શાહજીદોની વીંટી યદિ આપને ન આપું તો?”

માનસિંહ: “આ કિલ્લામાં અનેક તાતરી હતીએ છે. મ્હારી આરાધી તેઓ હમણાંજ ત્હારી તપાસ કરી, તે વીંટી ખૂચવી લેશે. અને તુંએ અધારી કાટડીમાં પુરાદશ. જે દુર્જયને મેં-સ્વયં શિક્ષા કરી છે, ત્હને કેટલોક વખત રાજદ્વારી કારણેએ બંદાવાન રાખવાની જરૂર છે. ત્હને મારી આંખોમાં ધૂળ નાંખી જે છોડવા જાય ત્હેના વાંક નહિ માફ થઇ શકે તેવા છે. ત્હને શિક્ષા થવીજ જઈએ.”

પુણિમા હવે છેડાઇ, ત્હનાં નસકોરાં ટુલ્યાં. તે અભિમાની ભાવે યોલી: “પરંતુ રાજપુત કેશરી મહારાજ માનસિંહ કંઈ મોગલ નથી. હું રાજપુત સ્ત્રી છું. ધર્મ અને કર્તવ્ય સમજી જે મેં કયું છે, તેથી હું ધર્મ દૃષ્ટિએ પાળી નથી, ન્યાય દૃષ્ટિએ અપરાધી નથી. જતાં મહારાજ ઇચ્છા પ્રમાણે મને સજા કરી શકે છે!”

માનસિંહે જોયું કે ભગવાને આ પુણિમાને કંઈ એર માટીથી ઘડી છે. ભય દેખાવાથી ત્હેની પાસેથી કામ લઇ શકાશે નહિ. એથી અંબરરાજ કંઈક નરમ પડી પ્રસન્ન મુખે યોલ્યા: “પુણિમા! સાચું કહે, આ વીંટી ત્હને ક્યાંથી મેળવી?”

પુણિમાના મનમાં આ વખતે ખુશરૂને આપેલું વચન યાદ આવ્યું. તે યોલી: “મેં તે શાહજીદોના એરડામાંથી ચોરી લીધી હતી.”

ઉત્તેજિત સ્વરે માનસિંહ યોલ્યો: “અસંભવિત, પુણિમા! તું પાછી અસત્ય યોલે છે. ભગવાને ત્હને જે વસ્તુમાંથી ઘડી છે, તે જોતાં ત્હારાથી એવી હલકી ચોરી થવાનો સંભવજ નથી. સાચું યોલ, એ વાત જાણવાની મને બહુ આતુરતા છે. મનમાં રાખજે કોઇ ખાસ પ્રસંગસર મેં ત્હને અડી

યોલાવી છે. યદિ ત્હારા કામ કે વર્તનથી મ્હારા ઉદ્દેશ્યને અથવા સ્વાર્થને કંઈ નુકસાન પહોંચશે તો સમજજે કે ત્હારું સત્યાનાશ થશે. વળી એ પણ જાણજે, કે જરૂર પડે તો ત્હારું અકાળ વેધન્ય સાધવાનોએ આ માનસિંહ પાછી પાની કરશે નહિ.”

એ વાત સાંભળી પુણિમા મર્મે મર્મે કંપી ઉઠી. તે માનસિંહના ભયંકર સ્વભાવને પુરી રીતે જાણતી. ત્હેના સ્વાર્થ આડે આવવાથી કોઇનો નિસ્તાર થાય તેમ ન હતું. પ્રમાણ-આ દુર્જય ગ્યોતે! આથી પુણિમા ભોંય પર ખેસી બંને હાથો જોડી કરગરતા સ્વરે, અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે યોલી: “મહારજ સર્વસ્વ ધૂંટી લેતા ના મહારાજ! દુર્જય-સિંહના જીવન કરતાં આ જગતમાં મારે કંઈ મોઘું નથી. ત્હેના જીવનની ભિક્ષા આપો. સાચું કહું છું, મેં આ વીંટી શાહજીદો પાસેથીજ મેળવી છે. ત્હેણે પ્યોતે મ્હને આપી છે.

એમ કહી, પુણિમાએ શી રીતે તે ખીણમાં શાહજીદોને મળી વીંટી મેળવી તે સમસ્ત વાત માનસિંહને કહી સંભળાવી.

માનસિંહ સર્વ વાત સાંભળી, કંઈક વિસ્મય પામ્યો. અને એમ પણ સમજ્યો કે નિર્બોધ ખુશરૂ પુણિમાનું રૂપ જોઇ મોહ પામ્યો હોયો જોઇએ. રમકડા તરીકે પુણિમાને હાથમાં રાખવાથી ખુશરૂ ઉપર એક ખીજ દીશાએથી સારો કાણુ રાખવાની સરગતા થશે. એમ વિચારી માનસિંહે પુણિમાને કહ્યું: “શાહજીદો ખુશરૂને એ વીંટી ત્યારે પાછી આપવાની જરૂર નથી. એ ત્હારી પાસેજ રાખી લે. અને દુર્જયસિંહની જાદગી સંબંધી ત્હારે કંઈ આશંકા રાખવી નહિ. હું વચન આપું છું, કે જે માસ પછી હું ત્હારા દુર્જયને છોડી દઇશ, અને ત્હેને ફરીથી ત્હેની આગલી પદવી પાછી આપીશ. એટલુંજ નહિ પણ ત્હનેએ અંબર રાજપ્રાસાદમાં પુત્રી તરીકે સ્થાન આપીશ, ત્હારું ભાગ્ય પરિવર્તન કરી દઇશ. અને પેલા લાજપતે ત્હારી માતા સંબંધે જે ખોટી વાત ઉઠાડી છે ત્હેનું મુખ પણ જીવન પર્યંત બંધ કરી દઇશ. પરંતુ મેં જે આટલા બધાં વચનો આપ્યાં, તે પ્રમાણે ત્હારેએ એક વચને બંધાવું જોઇશે. ત્હારી મારફત એક સહજ-સાજ કામ કરાવવાની હું આશા રાખું છું. ત્હેમાં તારે કોઇ રીતે હીણપત સ્વીકારવી પડે તેનું નથી. યદિ મહારજે તે કામ કરી શકે,

અને મને હૃદય વિશ્વાસ છે કે ત્હારા જેવી સ્વાભિમાની, યુદ્ધિ મતિ, અતિ સાહસી નારીથી તે નક્કી શક્ય છે, તેા ત્હને બદલે ત્હને એક સહસ્ત્ર અશરશી ધનામ આપીશ.” મહારી સાથે હમણાંજ તું અંબર ચાલ. ત્હારે શું કરવાનું તે ત્યાં જઈ ત્હને સમજાવી દઉં છું.”

માનસિંહની આ બધી વાતો સાંભળી પુણિમાને કંઈક હિંમત આવી. પોતાની સ્ત્રી તરીકેની ઈજ્જત અને માન કાયમ રાખી, ત્હેના જીવન સમાન દુર્જયને, સુખમાં રાખવા તે ગમે તે કામ કરવા શક્તિમાન છે એમ ત્હને લાગ્યું.

પુણિમા બોલી: “મહારાજની આજ્ઞા ઉઠાવવા હું બહુ ખુશી છું. અને તે સંબંધે આપની સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરું છું. પરંતુ એક વાત ભણી શકું કે મહારાજ! શા હેતુ માટે આ અભાગધુનિ નિયુક્ત કરવામાં આવે છે?”

માનસિંહ ગંભીર સુખ કરી બોલ્યો: “પુણિમા! દુર્જયસિંહના સુખ સગવડ, ને સ્વતંત્રતા જેમ ત્હારા જીવનનું લક્ષ્ય છે, તેમ મહાર્જ લક્ષ્ય-શાહનંદા પુશરની સુખ સગવડ, મન:શાન્તિ, ઉજ્જવલ લવિષ્ય આદિ છે. ત્હારી મારફત એક એવું કામ હું સાંધીશ કે જેથી મહારા બાણેજ પુશરના સ્વાધ્ય ઉલટાઈ ન જાય. ત્હારે પુશરની હજીરમાં જવું નહિ પડે. ત્હેની રૂબરૂમાં કંઈ કામ કરવાનું નહિ આવે. માત્ર ત્હારે કામ શાહી રંગમહેલમાં અથવા બેગમો પાસે રહેશે. અથવા આપણા પેન્ના મઠમાં. જ્યાં ત્હારે કોઈ પુરૂષ સાથે પરિચયમાં આવવાની કંઈ જરૂર નહિ પડે. અંબરના કિલ્લામાં જ નહિના મહેલ છે, ત્હેમાં મહારી દેખરેખ તજેજ હમણું રહે. મહારા આ કારાવને તું સંમત છે કે?”

પુણિમા બોલી: “આપ જ્યારે બધી બાબતમાં મ્હને અભય આપો છો, ત્યારે આપના પ્રસ્તાવને અસંમત થવાનું કંઈ કારણ રહેતું નથી, મહારાજ!”

માનસિંહ પ્રસન્ન મુખે બોલ્યો: “ત્યારે હવે કાળ વિલંબ ન કરતાં મહારી સાથે અંબર મહેલમાં ચાલ, હું જાણુ તો જ હતા કે ત્હને સમજાવવી બહુ કઠણ પડશે નહિ. એટલા માટે ક્ષેમસિંહને કહીને એક પાલખી મ્હેં પહેલાંથી મંગાવી રાખી છે.”

મહારાજ તરતજ ક્ષેમસિંહને ઉતાવળે આજ્ઞા કરી: “દુર્જયસિંહને કેદખાનામાં કંઈપણ કપટ ન પડે, ત્હેની સંજ્ઞાળ રાખ. હું ઘોડાપર અંબર

જઈ છું. અને આ બાબતે ત્હેં હમણાંજ આજ્ઞાથી પાલખીદારા અંબરના મહેલમાં પહોંચાડી દે.”

મહારાજ માનસિંહે નીચે આવી ઘોડેસ્વાર થઈ અંબરનો રસ્તો લીધો. ઘટતે સમયે ક્ષેમસિંહની ગોઠવણથી રક્ષકોથી વીંટળાઈ પાલખીમાં બેસી પુણિમા અંબર તરફ જવા નીકળી.

બિચારી પુણિમા બંધવા દુર્જયને છોડવા આવી હતી. પરંતુ સંજોગના ચક્કરમાં પડી, તે પોતે એ માનસિંહની રમેલી જાળમાં બંદીની થઈ પડી. આનું નામ તે નસીબ!!

પુણિમાને ઘટતી સૂચનાઓ આપી, મહારાજ માનસિંહે વળતે દિવસે યોગ્ય વાહન અને રક્ષકોની ગોઠવણ કરી, કુત્તેપુર-સીક્રીની પાસે આવેલા ખિતાગ નામના ગામ-ગામમાં મોકલી દીધી. આ ગામમાં મહારાજ માનસિંહનાં બંધાવેલા મઠ અને દેવાલય હતાં. અને તેના અધ્યક્ષ તરીકે એક શૈવ સન્યાસી મહારાજ રહેતા હતા. તે અંબર દરબારના અશ્રિત હતા. કુત્તેપુર-સીક્રીના શાહીમહેલથી આ મઠ માત્ર બે નાડાવા દૂર હતો.

ખિતાગ એક પહોડાથી ઘેરાયલું ગામકું હતું. વાદળોથી ઘેરાયેલા ન્હાના ન્હાના પહોડાથી તે સ્થાન અતિ રમણીય અને આરામ-પ્રદ લાગતું. પહોડાનાં નિર્જન સ્થાનોમાંથી ઝૂટી નીકળેલાં ન્હાનાં ઝરણો, ઠંડા મીઠાં, નિર્મળ વાસિપ્રવાહને પોતાના વહનમાં ધારણ કરી, મંદમંદ કલકલ નાદથી રાત દહાડો એ શાંતરસમય સ્થાનમાં કોઈ અપૂર્વ માધુર્ય ભર્યું સંગીત જગવતાં. બાણુપર આવેલું જંગલ, હરણ, કલિઆર, રાઝ ઇત્યાદિ શિકારી પ્રાણીઓથી ભરપૂર હતું. તેમાં હરણોનાં ટોળે-ટોળાં અહીંથી તહીં ફરી રહ્યાં હતાં. યુગલાંઓ ભેળાં મદનીઓ પણ એતરફ દોડાદોડી કરતાં હતાં જંગલોની કારીગરીના અનુપમેય નયુના જવા કળાએલ મોર આમથી તેમ વિહાર કરી રહ્યા હતા અને આકાશમાં ધનધોર વાદળ દેખાતાંજ કેકારવ કરી દિશાઓ જગતી રહેતા.

એતરફથી દશદશ ગાઉના ઘેરાવામાં પહોડો કાપી વચ્ચેના ઉચ્ચ પ્રદેશ ઉપર, અકબરશાહે ત્હેની નવી રાજધાની કુત્તેપુર-સીક્રીના પાયે નાંખ્યો હતો. આગરાના લાલ કિલ્લામાં આવેલા શાહીમહેલનું અનુકરણ કરી કુત્તેપુર-સીક્રીના રાજપ્રાસાદ બનાવવામાં આવ્યો હતો. દિવાને ખાસ, દિવાને આમ, ખાસમહેલ, રંગમહેલ, હિરણ્ય મીનાર વગેરે મહાલયો તેમાં આવેલાં

હતાં અને તે મહેલની એક બાજુએ અકબર-શાહના માનીતા મિત્રા મહારાજ બિરખલ, અમુલ ફૂલ, અને રાજ માનસિકનાં નિવાસ ભવનો આવી રહ્યાં હતાં. અને નિકટમાંજ બિતાગનું એ જંગલ હતું. એ જંગલમાં ખુદ શહેનશાહ, અને તેમના વંશધરો શિકારની મોજ ચાખવાને જતા. તેમાં શિકારને લાયક પશુ પક્ષીઓ પુષ્કળ હતાં, પરંતુ શિકારના શોખિન અમીર ઉમરાવો શાહી મંજુરી વિના એ જંગલમાં શિકાર ખેલવા જઈ શકતા નહિ.

કોઈ મહત્વના રાજદારી હેતુથી મહારાજ માનસિકે પૂણિમાને બિતાગના ઉક્ત મંડમાં મોકલાવી હતી. આ હેતુ પાછળથી પ્રગટ થશે.

બિતાગમાં આવ્યા પછી કેટલેક દિવસે રૂપરી પૂણિમાએ ચારણીના વેશ ધારણ કર્યો હતો. આ નવીન વેશમાં તેના સોન્દર્યે સ્ત્રીરૂપનું એક નવીન દૃષ્ય વિકસાવ્યું હતું. તેના પરિવેશમાં ચંપકવૃક્ષી છટાવાલાં ગેરઆં વસ્ત્રો, કપાળે લાલ ચંદનરેખા, કંઠે મણિપદ્મ અને બાહુએ રક્તચંદન ચર્ચિત અક્ષમાલાઓ અને જમણા હાથમાં સિંદૂર ચર્ચિત ત્રિશૂળ રહેતાં. આમ બનાવવી ચારણી રૂપરૂપ ધારણ કરી, માનસિકના હેતુની સાધના માટે બિતાગ-મંદિરની પડોશના જંગલમાં વખતો વખત તેણે હેરાફેરા ખાવા માંડ્યા.

વિધિની ઘટનાને વશ થઈ તેજ સમયે શાહનદા ખુશરૂને શિકારનો શોખ થઈ આવ્યો. બિતાગના જંગલમાં શિકાર ખેલવાની વાત સાંભળી પિયારાબાનુએ પણ હાં પકડી કે તેને એ શાહનદાએ સાથે લઈ જવી. પરંતુ શીખ બેગમને સાથે લઈ શિકારે જવું એ મોગલ બાદશાહો અને તેના વંશજો માટે કેવળ નવીન હતું. આથી ખુશરૂ પિયારાબાનુની એ માગણીને પાછી ફેરવી ન શક્યો.

આ ટોળીમાં વધારે માણસો ન હતાં. પુરુષમાં ફક્ત શાહનદા ખુશરૂ, અને તેના શિકારમાં મદદ કરનાર બીજા ચાર શિકારીઓ. સ્ત્રીઓમાં શાહનદી બેગમ પિયારાબાનુ અને તેની સખી અમીરા તથા બીજી બે ચારેક તાતારી સ્ત્રી રક્ષકો.

બિતાગના મઠ અને શાહીમહેલની મધ્યમાં ‘હિરણુમીનાર’ આવેલો હતો. દતકથા છે કે શહેનશાહ અકબરે તેના ન્હાલા શિકારી હાથીની સમાધી ઉપર, તેની યાદગીરી ખાતર આ મીનારો બંધાવ્યો હતો. બીજી એવી પણ

વાત ચાલે છે કે આ વનમાં હરણો પુષ્કળ હોવાથી મૃગયાપ્રિય બાદશાહે માત્ર શિકારની ખાતર જ આ મીનારો બંધાવ્યો હતો. એ મીનારામાં શિખર ઉપર શિકારને વારંતે એક રાતા પથરોના મંડપ પણ બનાવેલો જણાય છે. બાદશાહ એ મંડપ ઉપર બેસીને, શિકારીઓએ નસાડી આવેલાં વન્ય પશુઓ ઉપર પોતાની અચ્ચક નેમથી બંદુક ચલાવતો. એ મીનારો અત્યારે પણ હયાત રહી જીતકાળની યાદી પ્રેક્ષકોના મનમાં તાજી કરાવે છે.

ખુશરૂ જે વખતે એ જંગલને બીજે છેડે શિકારમાં મશગુલ થઈ ગયો હતો, એ વખતે પિયારાબાનુ તેની સખી અમીરા સાથે મુખ્ય સ્થાનથી કેટલેક દૂર એક નિર્જન ગિરિ ઝરણાંને તીરે એક વિશાળ શિલા ઉપર બેસી વાર્તાલાપ ચકાવતી હતી. તે પ્રદેશ સંપૂર્ણ નિર્જન હતો. ત્યાં કોઈ આવી ચડવાનો સંભવ ન હતો. પથરોની હારની બાજુમાં એક ન્હાનકડો પ્હાડી વડેળો કલકલ અવાજે વહી રહ્યો હતો. એ સાંધારણ ઉંચાણવાળા જળપ્રવાહનું તળાઉ ન્હાના મ્હોટા શેવાળી ગયેલા પથરો અને કાંકરાઓથી જવાબ મળ્યું હતું. આથી તે વડેળો સદંજ પળે આકૃતિને ઉત્તરી શકાય તેમ હતું. સ્ત્રીકીના શાહીમહેલની બાજુમાં થઈને જ આ ન્હાની નદી આમળ વધતી હતી. સખત બાદશાહી હુકમને લીધે કોઈ આ નદી પાર કરી આ બાજુએ આવવાનું સાહસ કરતું નહિ, એટલુંજ નહિ પરંતુ જંગલવાસી કઠિઆરોઓ પણ આ હુકમનું ઉલ્લંઘન કરતા નહિ.

ચૈવનના તરંગોને વશ થઈ પિયારાબાનુએ કેટલાંક વન્ય પુષ્પો લઈ એક નાજુક ખલેચી ભરી લીધી હતી. જાણે તે માળા બનાવવાને અગાઉથી જ તૈયાર થઈ આવી હોય તેમ પોતાની સાથેની ખલેચીમાં સર્વ સાહિત્યો તે લાવી હતી. યત્નપૂર્વક ચુટેલાં એ વન-કુસુમો અતિ મધુર વાંસથી ભરપૂર હતાં. એટલુંજ નહિ પણ કેટલાંકનું વર્ણ શરવ પણ કંઈ જાણ્ય તેવું ન હતું. રૂપ, રસ, ગંધ, રૂપશી જે વડે કૂલોની મહત્તા, તે સર્વ એ કૂલોમાં હતું.

તે સર્વ કૂલો એક શિલા ઉપર પાથરી ખલેચીમાંથી રંગીન સુતર કાઢી પિયારાએ માળા ગુથવી શરૂ કરી.

અમીરા બોલી: “વનકૂલોની માળા બનાવવા માટે આદર્શી તકલીફ ઉઠાવવાની જરૂર શી શાહ-

નદી યેગમ? એ ખુશખો વિનાની જંગલી
યુલોની માળા પર કોણ શીદા થવાતું હતું?”

પિયારા હસીને યોલી: “હું મહારા ફિલદાર
ખાવિન્દ માટે આ માળા ગુથું છું. મહારા
એ ખાવિન્દ એટલા માયાળુ, એટલા શાંત, છે
કે હવે જે કંઈ બેટ કરીએ તે તે હસ્તે
મોંએ કચલે છે.”

અમીરા યોલી: “માયાળુ કેવા? દુનીઆની
મળ તો જો? તે હિરણ્મીના ઉપર ચડી
શિકાર ખેલે છે અને તું અહીં હવે વાસ્તે
માળા ગુથે છે. મરદો ઓરતોને આમજ ઉવેખે
છે. તોએ એ નાચીજ ઓરત જાતને કંઈ
ચેતના પહોંચતી નથી.”

પિયારા આંખ પસારી અમીરા તરફ જોઈ,
કૃત્રિમ કોષ દર્શાવતી યોલી: “બરાબર! ખરી
સમજુડી? આ મરદો ન હોત તો ઓરતોથી
એક પલ પણ ચલાવી લેવાત નહિ. મરદોની
જરૂરીઆત ઓરતોથી વધારેજ છે. જોને,
મરદો ઓરતોના સુખ ખાતર પોતાનું તમામ
નિસાર કરી દે છે, ઓરતોના રૂપને ત્વેના
ધ્યાનની વસ્તુ બનાવી, તેઓને દેવી-
ઓની પેઠે પૂજે છે. તોએ તું મરદોના
ગુણ જોઈ શકતી નથી? મરદ તો સ્પર્શ-
માણી! પરંતુ તે તું શી રીતે જાણે
અમીરા? તું તો કમ્બાખત કાંઈને ચાહતાં
શીખીજ નથી. ત્હારા કાશગર મુકમાં કદાચ
એકે મહોબ્બતને લાયક મરદ નહિ હોય?
નહિ તો ત્હારી આ હાલત હોય?”

અમીરા કંઈક યેદરકારીપૂર્વક યોલી:
“ત્હારા ફિલમાં આવે તેમ યોલ યેગમ
સાહેબા! મને તો લાગે છે કે મરદ જાતિજ
આખી મતલબી છે. તેઓ ઓરતોની કદર
કરી શકે તેમ નથી.”

અમીરા પિયારાની પ્યારી સખી, બચપ-
ણની હમસરીક અને આલાખાનદાનની હતી.
તે ત્વેના બાબા તરફથી આવી હતી. તેથી
બંનેની વચ્ચે કોઈ તરફનો સંકાય ન હતો.
છુટથી કદાં મશ્કરી ચાલતી.

એવામાં અમીરાની નજર નદીને સામે
કિનારે પડી. અમીરાએ અજબપી પામી જોયું
તો જેઞ્ઞા વસોવાળી એક અતિ સુંદર સ્ત્રી
તેજ નદીને સામે કિનારે એક રક્ષ તથે ઉભી
રહી, એકઠી નજરે તે બંને જણીઓ તરફ
જોઈ રહી હતી.

અમીરાએ પિયારાનો જમણો હાથ જરા
દબાવી કહ્યું: “રાખ ત્હારી માળા ગુથવી,

નદીને સામે કિનારે એક ચમકતી વીજળી
ઉભી છે. બરાબર જો. જોઈએ તે કોણ હશે?”

પિયારાએ જોયું, તો ખરેખર નદીને સામે
કિનારે ઘટ છાયામાં એક અપૂર્વ સુંદરી ચારણી
ઉભી છે. તેણે જાણે તેના રૂપ-અન્વવાળાથી
તે સ્થાનનો અધકાર દૂર કરી દીધો છે.
આટલું રૂપ શું માનવીઓમાં હોઈ શકે?

પિયારા નવાઈ પામી યોલી: “તેમજ છે,
પણ એ શી બાબત છે અમીરા?”

અમીરા માથું હલાવી યોલી: “કદાચ કોઈ
હિંદુ ભૈરવી હશે. આ નદીની પેલી બાજુએ
મહારાજ માનસિંહનો એક મઠ છે. જાણે છે
કે? સાંભળ્યું છે, કે એ જગ્યાએ અનેક
સાધુ સન્યાસી આવે છે; ભૈરવ, જોગણીઓ
આવે છે, કિવાનાઓ પણ આવે છે. તેઓ
હાથ જોઈને ભુત-ભવિષ્યની વાત પણ કહી
શકે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ કેટલીક મુશ્કેલ
ખિમારીઓ પણ એ લોકો મટાડી શકે છે.”

પિયારા અમીરાના કહેવામાં ટાપરી પુરતાં
યોલી: “ખરેખર, મેં પણ સાંભળ્યું છે.
બાબા એક વાર કહેતા હતા કે એક હિંદુ
સન્યાસીએ એક વાર તેના હાથ જોઈ કહ્યું
હતું કે તે ફિલ્હીના બાદશાહના સિપાહસાલાર
થશે. એ વાત અક્ષરે અક્ષર ખરી પડી છે,
જ્હેન! નહિ તો તું એને એક વાર મહાકે નામ
દેખને અહીં યોલાવી લાવ ને કહેજે કે
શાહનંદો યેગમ યોલાવે છે.”

આ સાંભળી અમીરા ઉદાસીન બાવે યોલી:
“એમ તે આવે કે? એ તો વેરાગી લોક,
ખુદાનાં વલીઓ; એને બાદશાહની થોડીજ
પરવા છે? હુસિદાસ સ્વામી અને આગરાના
પેલા સાંઘબાવાને રાજમહેલમાં તેડી લાવવા
ખુદ બાદશાહે કેટલી મહેનત કરી હતી?
પરંતુ તે મહેનત કંઈ સફળ થઈ કે?”

પિયારાએ મનથી કંઈક વિચાર કર્યો. પછી
ઉત્સુકતાપૂર્વક યોલી: “ચાલ જ્હેન ત્યારે
આપણેજ એ કિનારે જઈએ. આ તો એક ન્હાનો
સરખો વહેજો છે, એમાં શું?”

અમીરા વિરમય પામી યોલી. “ઓ આત્મા!
વળી એ શું? તું તો બાદશાહ અકબરના
મેટાની વહુ? કદાચ આ વાત કોઈના જાણ-
વામાં આવે તો લોકોમાં શું કહેવાય? અથવા
બાદશાહને કેવું લાગે? વળી આવતી વખતે
તું શાહનંદાને કહેતી આવી છે, કે નદી તીરે
અમે તમારી રાહ જોઈશું. આપણને
શોધતાં શોધતાં કદાચ શાહનંદો ત્યાં આવી

પડેએ તો, શી હાલત થાય એમન? વચ્ચે હું બિચારી મારી જાઉં.”

નસીબ હંમેશાં નવીન ચોકઠાં બેસાડ્યા કરે છે. અને ઠગારી વિધાતા એનો દારીસચો ચલાવે છે. વિધાતાજી લોભાવીને માથુંસોને સુમારે અથવા કુમારે ત્હનાં લાગ્ય પ્રમાણે ભોળવીને દારી ન્ય છે. નદીને પેલેપાર ચારણીને મળવા જવું તે સુ-માર્ગ, કે કુ-માર્ગ તે અમે જાણતા નથી. તો પણ એટલું તો ખરૂં કે સર્વશ વિધાતાએ ત્હને તે રસ્તે દારવી. હાય! સરળ હૃદય પિયારા, જો ત્યાં જવાનો આગ્રહ ન ધરત! તો ઠીકજી હતું. પરંતુ તે મનોમજી ત્હનામાં ન હતું. એટલું બુદ્ધિમજી એક સાધારણ સ્ત્રીમાં હોવું અસંભવિત છે. માટે તો તે ત્હની ઇચ્છાને અટકાવી ન શકા.

પિયારા બોલી: “શાહનદો હમણા શિકારની મજાહમાં મશગુલ હશે. તે ક્યારે પાછો આવશે ત્હનું કંઈ કેમણું નહિ. વળી ખરૂં જોતાં આપણે તો રાજમહેલની હદમાંજ છીએ. શાહનદો જોડે એ વાત થઇ હતી, કે મરજી પડે તો અમે પાછાંએ ચાલ્યાં જઈશું. નદીને પેલે-પાર જઈ આપણું કામ કાઢી લેતાં કેટલીક વાર લાગવાની હતી? એટલામાં જો શાહનદો આવી પડે, અને આપણને ન જુએ, તો ધારશે કે મહેલ તરફ ગયાં હશે. હવે ત્હને થાપ આપવાના મહારી પાસે એક નહિ પણ અનેક રસ્તા છે, અમીરા!”

અમીરા બોલી: “એમ છે, તો એક વાર બતાવ તો ખરી કે એ રસ્તા ક્યા છે?”

પિયારાએ મૃદુ હાથે અમીરાના ગાલ પર એક લપડાક લગાવતાં કહ્યું: “મર તું? વેતા-બળા! બધુંએ જાણવા છતાં નહિ જાણવાના ટોંગ કરે છે. આ મહારી ચળકતા સિતારા જેવી, સુરમાની સેરેથી શોભિતી ચર્યોના સિફ્ટ પ્રચારથી ત્હારો એ ક્ષિર શાહનદો એક બાળુએ ઉભો રહી ધ્રુવે સમજી!! મહારી કોમળ આ બને બાહુ-વેલીએ એને ગળે નાગણોની પેડે વીંટળાતાં, એ તો ગાર-ડીનો સર્પજ થઇ જશે. કમખત, તું કાં જોરત થઇ જ-મી? મરદોને બોળવવાનો ઇલમ તો શીખી નથી!!”

અમીરા મધુર હસતાં બોલી: “ઓ...મા, એમ કહેવું તો જોઈએ ના. હું તો બાંદી બત, અને શું એ રંગદમની ખબર? લિકન એ તો ઠીક પણ આ નદી ઉતરતાં

ત્હમારી કીમતી સુરવાલ બાંબજ બમડશે ત્હનું કેમ?”

“બગડે તો બગડે. એમાં ત્હારું શું થયું? તું તો અત્યારે મહારી બાંદી છે, મહારો હુકમ ઉઠાવવો એ ત્હારી ફરજ છે.” એમ કહી પિયારા અમીરાના હાથ પકડી પાણી પાસે આવી પહોંચી. અમીરાએ પણ પિયારાનો મનોભાવ સમજી આનાકાની કરવાનું સાહસ વ્હાળ્યું નહિ. બનેને એ ન્હાનું ઝરણું ઉતરતાં કંઈ વધારે અડચણ પડી નહિ.

ચૌદમો પરિચ્છેદ.

રહેલો રક્ષક તરફ ચાલવા લાગી. ચારણી હતી તેજ રક્ષતજે પ્રભા પ્રસારવતી ઉભી હતી. ત ચારણી અન્ય કોઇ નહિ પણ આપણી પૂર્વ-પરિચિત પૂણિમા હતી. રાજા માનસિંહના ઉપદેશ મુજબ પિયારાબાનુરૂપી હરણીને ફાંદામાં ફસાવવા તેણે આ જાલ પાથરી હતી.

પિયારા અને અમીરાએ ત્હની પાસે જઈ નમન કરી પૂછ્યું: “અમ્મા, આપ કોણ છો?” ચારણીએ, એક શીલા ઉપર બેસવાનું તેઓને ઇજાત કરતાં કહ્યું: “અહીં આ બેસો. હું એક ચારણી છું, ત્હમારે પુછવાની શું મતલબ છે?”

પિયારા અમીરાના કાનમાં અસ્ફુટ સ્વરે બોલી: “ચારણી! ઠીક થયું ત્યારે. મેં શાહ-નદાને મ્હોંએ સાંભળ્યું છે કે ચારણી ભૂત ભવિષ્યને જોઇ શકે છે.”

ચારણીએ મંદમંદ હસતાં કહ્યું: “ત્હમે ક્યાં રહો છો? ત્હમારો પહેરવેશ અને મુખકાંતિ ઉપરથી જણાય છે, કે ત્હમે કોઇ રાજવંશી કુળની સ્ત્રીઓ છો.”

પિયારા કંઈજ બોલી નહિ. અમીરાએ કહ્યું:

“આ બાદશાહ અકબરના બેટાની વહુ, શાહ-નદા ખુશરૂની બેચમ છે.”

ચારણી: ત્યારે તે અહીં આ શા વાસ્તે આવી છે? મહારા જેવી સન્યાસીની આગળ ત્હને આવવાની શી મતલબ?”

પિયારા આ ચોક્કસ પ્રશ્ન સાંભળી બોલી: “અમ્મા, અમને યકીન છે, કે આપ ભૂત ભવિષ્ય પારખી જાણો છો. તો અમારા કિસ્મત-માં શું છે તે અમારા હાથ જોઈ કહી શકશો? તે જાણવાની અમને મહુજ આરજી છે.”

ચારણી પિયારા એમના મોં સામે જોઈ, કંઈક ગંભીર બાવે યોલી: “આપનો હાથ ખતાવો જોઈએ એમ?”

“પિયારાએ તરજી પોતાનો વામહસ્ત લાંબા-વ્યો.” ચારણીદેવી પિયારાના મુખ સામે જોઈ યોલી: “તહાં કિસ્મત વાંચવામાં મહેને કંઈ

કદાચ ચારણી કોઈ એવું બાવે સાંભળાવે કે તહેના મનની શાંતિ હંમેશને માટે નાશ પામે! પરંતુ પિયારાના સ્વભાવની એક ખાસીયત હતી કે તે જે પકડે તે છોડે નહિ. તહેણે એક વાર મનથી કંઈ કરવાનો ઈરાવ કર્યો, તો તહેમાં બચની મારી એ કદી પાછો પગ કરતી નહિ.

આથી પિયારા

દહ સ્વરે યોલી: “અમ્મા, ન્યારે કિસ્મત જાણવાનીજ ચારણી છે, તો બહા બુરાનો ડર રાખવો કેમ કામ લાગે? મ્હારી ચાલુ હાલત બહુજ ખુશી અને ચેનભરી છે. ખુદાની મહેરબાનીથી, સ્ત્રી-ભોગ્ય સર્વ સુખ મને મળ્યું છે. તો પણ મ્હારું હવે પછીનું સુખ ફક્ત મ્હારા ખાવિદના ભવિષ્ય સાથે જોડાયલું છે. તહેને જે કહેશો, તે બધે ગમે તેટલું બચકર હોય, તો પણ હું તલમાત્ર ડરવાની નથી.”

ચારણી મોં મલકાવી યોલી: “ખુરીજ આગાહી કરવાની છે, એમ માનવાની જરૂર નથી. ત્હારી હસ્તરેખાઓ જોતાં, જે જણાય તે કદાચ માફક હોય, તો તે પણ સાંભળવાને તું તૈયાર

છે કે નહિ, તે જાણવાને એમ કહેવું પડ્યું હતું.”

વખત થોડો હતો, અને નકામી વાતોતું કથું ફળ નહિ, એમ જાણી પિયારાખાનુએ પોતાનો ડાબો હાથ ફરી લાંબો કર્યો. મોગલ રાજમહેલમાં વખતો વખત આવ્યા અનેક

“પિયારાએ તરજી પોતાનો વામહસ્ત લાંબાવ્યો.”

અડચણ નથી. પરંતુ હું જે ભવિષ્ય કહું, તે જો બચકર હોય, શોકજનક હોય, તો તે સહન કરવાની શક્તિ ત્હારામાં છે કે? કંઈ બચકર હકીકત સાંભળી મ્હારાપર ગુસ્સે નહિ થાયને?”

આ વાત સાંભળી પિયારાને પોતે કંઈક ભૂલ કરતી હોય એમ લાગ્યું. તહેણે ધાર્યું કે

કિસ્મત જોનારાઓ આવતા. યેગમોના હાથ જોઈ, તેનાં ભવિષ્ય કહેવાં અને યે પૈસાની કમાણી કુટી કાઢવી, એ તેઓનો એક રોજગારજ થઈ પડ્યો હતો. અને એવા કિસ્મત કહેનારાઓના આગમજ સમાચાર મળતાં રંગમહેલની રમણીઓમાં હલચલ મચી રહેતી.

ચારણીએ પિયારાનો હાથ ઉલટપાલટ ફેટલીક વાર ધ્યાનપૂર્વક જોયા પછી, તે યોલી: “યેગમ સાહેબા! ત્હારા ઉજળા નસીબમાં રોજયોગ છે. તું રોજ રોજશ્વરી થઈશ. આ હિંદનું તખ્તોતાજ ત્હારા નસીબમાં સરળયલું છે!”

પિયારા એ સાંભળી ખડખડ હસી પડી. ચારણી અણુગમાપૂર્વક યોલી: “હસે છે બીબી!”

પિયારા: “આપની વાત સાંભળી હસવું આવ્યું. પહેલાં મ્હારા સસરાજ સુલતાન સલીમ તો તખ્તોતાજ ઉપર બેસે. અને મ્હારાં સાસુજ શહેનશાહબાનુ થાય. ત્યાર પછી મ્હારો વારો!”

ચારણી ગંભીર મુખ કરી યોલી: “નહિ, તેમ નથી. ત્હારી હસ્તરેખા જોતાં ત્હારો ખાવિંદજ હિંદનો ભાવિ-શહેનશાહ થશે. ત્હારા સસરાજનું નસીબ ઘણું અંધકારમય છે. પરંતુ એટલું ખરું કે તખ્ત મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ સંપૂર્ણ ત્હારા ખાવિંદને આધીન છે. તેનો એ પ્રયત્ન જો પૂરેપૂરો ન થાય, તો પરિણામે ભયંકર મોત સામે ડોળા ધુરકવે છે. ત્હારો ખાવિંદ શાહનદી ખુશર જો તેનાં પિતાના હાથમાંથી રોજદંડ ખુશ્ચી ન શકે, તું ત્હારી સર્વ શક્તિથી જો ત્હારા ખાવિંદને એ કાયદે માટે યોગ્ય ન બનાવી શકે, તો ત્હારે અકાલ વૈધવ્ય ભોગવવુંજ પડવાનું.”

આ ભયાનક ભવિષ્ય સાંભળી પિયારાનું સદા હસ્તું મુખ લેવાઈ ગયું. તેને મનમાં લાગ્યું “હાય! શા માટે સ્ત્રી સ્વભાવ સુલભ ચંચળતાને વશ થઈ, અહીં મરવા આવી? જે સાંભળ્યું તે કેટલું ભીષણ, કેટલું અનિષ્ટ-કર, આ ન સાંભળવું એજ લાયક હતું.”

પિયારાએ સહસા અન્યભીથી દંગ થયલી ચરમોએ તે ચારણીને પૂછ્યું: “ત્હમે કોણ છો?”

“હું ચારણી, સન્યાસીની છું.”

પિયારા: “ત્હમે ક્યાં રહો છો?”

ચારણી: “વૃક્ષ હાયા એ અમારું આશ્રય-સ્થાન. ક્યારે ક્યાં હોઈએ તેનું કંઈ નિશ્ચિત ઠેકાણું નહિ.”

પિયારા: “ત્હમે મારા શાહી રંગમહેલમાં આવશો?”

ચારણી: “નહિ બાઈ, ત્યાં મને બીક લાગે.”

પિયારા: “કેમ?”

ચારણી: “ત્યાં સદાએ વિલાસિતા વ્યાપી રહેલી, એટલે ઇશ્વર સ્મરણમાં અંતરાય પડે!”

પિયારા પોતાના કંઠમાંથી એક મૂલ્યવાન મોતીની માળા કઢાડી ચારણીને આપવા લાગી. પરંતુ ચારણીએ તે ન સ્વીકારી, એટલુંજ નહિ પરંતુ કંઈક વિચિત્રપૂર્વક યોલી: “એવી તુચ્છ વસ્તુએ અમારે શા કામની મા? બક્ષિસની લાલચે ચારણીઓ હાથ જોતી નથી. વળી કહું છું કે ત્હારું ભાવિ બહુજ અંધકારમય છે. પ્રબળ પ્રયત્ને ત્હારે એ અંધકાર દૂર કરવો જોઈશે. સ્ત્રી જાતિની શક્તિ અતુલનીય છે. પ્રબળ પરાક્રાંત શૂરવીરો પણ તે શક્તિને આધીન થઈ જાય છે. પ્રયત્ન કર, તો દિલ્હીનું તખ્ત ત્હારુંજ છે. જો પ્રયત્નમાં પાછી પાની કરી તો સમૂળજો નાશ થશે. ત્હારા ખાવિંદનું અકાળ મોત થશે, અને તે ત્હારા સસરાજ જ કરાવશે.”

પિયારા આ બધી ભયંકર વાતો સાંભળી ભયથી કંપી ઉઠી. તેના હૃદયમાં કંઈ કંઈ થવા લાગ્યું. વામહસ્ત પર માથું ટેકવી, તે વિચારમાં પડી ગઈ. શેરી વારે મુખ ઉઘ્યું કરી જુએ છે તો પેલી માયાવી ચારણી જાણે માયાને બળે કોણ જાણે ક્યાં અંતરધ્યાન થઈ ગઈ હતી.

અમીરા વિસ્મિત દૃષ્ટિએ શાહનદી યેગમ તરફ જોઈ રહી હતી. તેણે એ કંઈ ધ્યાન રાખ્યું ન હતું, કે ચારણી ક્યારે અને ક્યાં જતી રહી.

વખત થઈ ગયો હતો. પિયારા યોલી: “કેવી ગળખભરી વાત તે ચારણી સંભળાવી ગઈ. શું થશે અમીરા?”

અમીરા યોલી: “ચારણીઓની બધી વાતો શું સાચી પડે છે શાહનદી? જે કહેતી હો, તો હમણાં તપાસ કરી આવું, એ સાધુડી ગઈ ક્યાં? હકીકત શું હશે, એ કંઈ સમજી શકાતું નથી.”

પિયારા યોલી: “ના, ના, તેની પાછળ જવાની કંઈ જરૂર નથી. એ દાંડા શક્તી મારા

ઝગરના ચેન-આરામ લઇ ગઇ. ચાલ, અમીરા! આપણે નદીને સામે કિનારે જતાં રહીએ. વખત થઇ ગયો છે.” પછી બંને જણીઓ એ ગિરિ-અરણ્ય જોળંગી આ પાર આવતી રહી.

એટલામાં તે સ્થળે શાહનદા ખુશરૂએ આવી કહ્યું: “ક્યાં ગયાં હતાં પિયારાભાનુ? હું ક્યારેના ત્હમને ચો તરફ શોધ્યા કરું છું.” પિયારા મનમાં મનમાં ગણગણી: “ક્યાં ગઇ હતી? ત્હેની મનેએ ખબર નથી. કદાચ કોઇ ક્ષયતાનની સલતનતમાં ગઇ હોઇશ.” મોટેથી બોલી: “ત્હમને આવતાં વાર થઇ એટલે અમે પહોંચી ઉપર ચડ્યાં હતાં. અને અમને શોધવા એતરફ આપને બટકતા જોઇ ગમ્મત મેળવતાં હતાં.”

ખુશરૂ કંઇક ટપકાભર્યા અવાજે બોલ્યો: “આવું જ ત્હમારું જોરતોનું ઝગર ના? ઠીક, ત્હે જેમાં સુખ માન્યું ત્હેમાં મ્હારુંએ સુખ, મ્હને હેરાન કરવામાં જો ત્હને મળત મળતી હોય, તો એ હેરાન થવામાંએ હું સુખ માનીશ. ચાલ હવે આપણે મહેલ તરફ જઇએ. આટલી બધી વાર મહેનત કરી, પરંતુ કંઇક નસીબજ એવું કે એકે હરણુ શિકારનો ભોગ થયું નહિ.”

પિયારા હસતાં હસતાં બોલી: “એ તો ઠીકજ થયું. કેમકે જે શિકારનો ભોગ નહિ થવાથી તમને મનમાં દુઃખ થાય છે, તે જ કારણે બિયારા હરણુને જીવતદાન મળ્યું. નિર્દોષ જાનવરો, ત્હેના પોતાના જંગલોમાં, મન-માન્યા આનંદમાં, કુદરતની જોદમાં બેબોદ નિડર હરે ફરે, ત્હેને મારવામાં ત્હમારા જેવા ક્ષિરે મરદોને જેટલી ખુશી, તેટલી ખુશી મ્હારા જેવી અબલાઓને પુષીમાં નથી જણાતી. ત્હમે ત્હમારાં કામકાજથી ઉઘાડા પડી જાઓ છો કે, ત્હમે મરદો બણા બેદર છો!”

એ પ્રમાણે વ્યંગ વાર્તાલાપ કરતાં કરતાં ત્રણે જણુ રાજપ્રાસાદ તરફ જવા નીકળ્યા. આ વનભૂમિથી રાજમહાલય માત્ર બે ચાર નાડાવા હવું.

આખા દિવસનો પરિશ્રમ ફેકટ ગયો હતો, એકે શિકાર નહિ મળવાથી શિકારપ્રિય ખુશરૂ આજ બહુજ ખિન્ન થઇ ગયો હતો. પિયારાના મનમાં પણ એક અન્ય તરેહની ખિન્નતા વ્યાપી રહી હતી. ભયકર દુઃખદ ચિંતાનાં વાદળે તેઓના આનંદોજવલ હૃદયને કમેકમે અનકારમય આવરણથી ઢાંક્યા

માંડ્યાં હતાં. આરણ્યે તેમને જે કંઈ કહ્યું હતું, તેની ત્હેના હૃદયપર ઉંડી અસર થઇ હતી. આથી પિયારા બહુજ ખિન્ન જણાતો હતો.

પિયારાને ખિન્ન મને ઉભેલી જોઇ ખુશરૂ એ પુછ્યું: “આજ ત્હારું હસ્તુ રમતું મુખ ગમગીન કેમ છે પિયારી?”

પિયારા, મંદિન મુખપર મધુર હાંસી લાવી બોલી: “ત્હમારા એ બેકાર શિકારનાં જીવને લીધે આખો દિવસ જંગલમાં ધુમવું થયું છે. આફતાબના તાપે તો નહિ, પરંતુ ત્હમારી જુદાઇના કિરાકનાં તાપે મ્હારું મુખ કરમાવી દીધું છે.”

સમયને કોઇ રોકા શકતું નથી. દિવસ તો ક્યારેના ચાલ્યો ગયો હતો. સંધ્યાકાળ પણ વીતી ગયો. થાકેલા ખુશરૂએ બિજાનાંના આશ્રય લીધો. પિયારાએ પણ ત્હેની બાજુના અર્ધકે બિજાના ઉપરનો ચોતાનો હક જતો કર્યો નહિ. થાકેના માર્યો ખુશરૂ નિદ્રાવશ થઇ ગયો; પરંતુ મપ્પમલ મડિત સુખશ્યામાં સુવા જતાંએ પિયારાને નિદ્રા આવી નહિ. બાજુમાં સુતેલો ખુશરૂ ગાઢ નિદ્રામાં ધોરતો હતો; પરંતુ પિયારાને એ ઇસ્તખલી શુલાબની સુવાસ ભરી કેમળ શય્યા, ધગધગતા અંગારા જેવી જણાવા લાગી. મધ્ય રાત્રે પિયારા બિજાનું છોડી ખુદલા વાતાવન પાસે આવી ઉભી. ત્યાં રાત્રીનો બીજો પેઠાર પૂરો થઇ ગયો હતો.

પિયારાએ જોયું કે પ્રકૃતિ ધીરે ધીરે રણુ-દેવીની મૂર્તિ ધારણુ કરતી જાય છે. જેમ ત્હેના નિર્મળ અંતઃકરણમાં ચિંતાના વાદળાં જવાયાં હતાં, તેમ આકાશમાંએ જળભર્યાં કાળાં, વાદળાં જવાવા લાગ્યાં હતાં, સુનીલવર્ણા, તારલા જડીત આકાશ ઉપર કોઇ કોઇ સ્થળે કાળાં ભંમર જળભર્યાં વાદળો તોડવ નૃત્ય કરી રહ્યાં હતાં. વળી તે વાદળ બેરા અપકાર સાથે જોરથી પવન પુકાવા લાગ્યો. વૃષ્ટિ જવા લાગી.

મેથથી જવાયાલાં કાળાં આકાશ તરફ, તેમજ અપકારમય કુદરત તરફ નજર નાખી, પિયારા પોતાના મન સાથે બોલી ઉઠી: “ત્હમ શું ન મને? આરણ્યે જે ભવિષ્ય ભાખી ગઇ, તે શું બની ન શકે? આ આલમમાં ન બની શકે તેવું કંઈજ નથી. મોગલ સાહી ખાનદાનમાં ન બની શકે તેવા ખનાવો અનેક બના કરે છે. ઇનસાન જેવાં ઇનસાનની કાશીશોથી શું અસાધ્ય નવા અસંભવ છે? ખુદાએ જે મ્હારા મનમાં ઇતેમરી અને

આરણ્યકની આશા જાણી છે, તે શું પૂરી નહિ કરે? હું જોરત જાત, સાધારણ મહાર કુલ્લત, એ સાધારણ કુલ્લતને ત્હારી અજબ શક્તિથી જગવી તું જ આસાધારણ બનાવી શકે છે ખુદા!

તે અધારા આકાશ ઉપર સહસા વીજળી ચમકી ઉઠી. બીજાનાં જેમ ગળના થઇ રહી.

કામળ કરદાર આ-
ખો ઢાંકી દઇ પિયા-
શમેગમ ધડક દીલે,
અચળ મને પોતાના
ઝોરડા તરફ પાછી
આવી. તે ગડગડાટ,
અધકારમય આકા-
શ, પ્રદીપ્ત વિદ્યુત
ચમકાર, ત્હીના અ-
તઃકરણમાં ભયંકર
ભય ઉપજાવ્યો.
ઉતાવળે પગલે જિ-
જના પાસે આવી
પ્રવાસને ખુશરને
આલિંગન બદ
કરી પોતાને થયેલા
ભયનો પ્રખર વેગ
ખાળ્યો. પછી અ-
નેક તર્કવિતર્ક ક-
રતી તે નિંદમાં પડી
પરંતુ તે નિંદ ભય-
કર ખવાણોથી ભર-
પૂર હતી.

અને બરાબર
આજ સમયે, ગડ-
ગડાટ અને ચમ-
કારશુકત અધારી
રાત્રે, અંબરના
રાજ મહેલના એક
એકાંત ઝોરડામાં તે મહાગડાટ, અધકારમય આકાશ, પ્રદિપ્ત વિદ્યુત ચમકારે ત્હીના અતઃકરણમાં ભયંકર ભય ઉપજાવ્યો.
મહારાજ આનંદિંદ્ર ઉઠી બિંતામાં ડુબી ગયો
છે. ત્હીની બિંતાને વિષય શો હશે, તે આપણે
જોવા-જાણવા જોઇએ.

પંદરમો પરિચય.

આ તરફ મુશળધાર વરસાદ પડવા કરતો હતો.
પવનના સુસવાટા લાગી રહ્યા હતા. કાળાં
બાદળોમાં ઉપર અપસા લીજળીયાં ભયંકર
તાડમ મૂચ ચાલી રહ્યાં હતાં.

એ સમયે અંબરેશ્વર મહારાજ આનંદિંદ્ર
ચંચળ મને પોતાની ઝોરડામાં આમથી તેમ
આટા મારી રહ્યો હતો. સંગેમરમરના ખુલ્લા
ગોખમાંથી જળસિક્કરશુકત પ્રબળ પવનના
ઝપાટા ધસી આવતા હતા. અને ત્હીના
ધકાથી ઝોરડામાંની દીપક ઐશ્વરી રક્ષાટીકની
દીવીઓ ઉપરથી કંપાચમાન થઇ રહી હતી.

કોઇ કોઇ દીપક હાલવાઇ પશુ જતો હતો.
આનંદિંદ્રે કંટાળીને ગોખ બંધ કરી દીધા.
મહારાજો અવાજ અંદર પહોંચી નહિ સક-
વાથી કેટલોક ધોંધાટ ફર ચયો. પરંતુ ત્હીના
અતઃકરણમાં જે પ્રબળ તેજોન જાગ્યું હતું તે
તો કંઈ જોણુ થયું નહિ. કદાચ જોણુ થવાને
સંભવ કે ઇલાજ પશુ ન હતો. કારણકે ત્હીની
દષ્ટિ સામે એક રૂપેરી દીવી પાસે એક ખુલ્લો પત્ર
પડેલો હતો. અને તે જ અવિતાથી મહારાજના

મનનું આપું પરિવર્તન થયું હતું. તેના વાચનની સાથેજ બહારના તોફાન જેવું અતરમાંએ તોફાન ઉઠયું હતું.

અમરેશ્વરનું મુખમંડળ ગુસ્સાથી કઠોર જણાતું હતું. વિકસિત નેત્રા અગારા જેવાં જવાળામગી જણાતાં હતાં. અને વખતો વખત આવેગમાં ચોતાના કટિ પ્રદેશ ઉપર લટકતી સમશરને મ્યાનમાંથી ખેંચી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો. વળી કોણુ જાણે શાએ વિચારે તલવારને પાછી મ્યાનમાં ધકેલી દધ ચંચળતાપૂર્વક આમથી તેમ વિચરણ કરતો હતો. વચ્ચે વચ્ચે પેલા પત્ર ઉપર નજર પડતાં, તેના મુખ ઉપર ક્રોધ, ધૂણા અને અપરિચિત વિરક્તિના ભાવો કુટી આવતા હતા.

એ ખરિતો અલાહાબાદથી આવ્યો હતો. સમ્રાટ પુત્ર સુલતાન સલીમ તેને લેખક હતો. જોધબાબ અમરથી ગયા પછી સાતમે દહાડે તે જ વિવેસે મધ્ય રાત્રે એક મોગલ સવાર આવી તે, રાખને હાથોહાથ પહોંચાડી ગયા હતા.

પત્ર ઉપર જ્યારે નજર પડતી હતી, ત્યારે ત્યારે સમાન તિરસ્કારનાં ચિત્રો તેના મુખપર જણાતાં હતાં, જમણા હાથની મુઠી વળતી હતી, ગોખમાંથી આવતા વાયુથી કંપની દીપ શિખાએ જાણે તેની ગુસ્સાભરી દગિટી વધારે કંપી ઉઠતી હતી !

પત્રમાં લખ્યું હતું :

“અમરેશ્વર !

આપ મહારા નજદીકના સંબંધી છો. તે સંબંધને લીધે આપનો વ્યવહાર સાધારણ કામકામનાં એમાં તજે જનાના પર્થિત પહોંચી શકે. પરંતુ જે કાર્યની સાથે હિંદના ભાવિ શહેનશાહનો સ્વાર્થ જોડાયેલો હોય, તેવાં કાર્યોમાં આપનો સ્વતંત્ર વ્યવહાર કેટલો ધૃષ્ટતાજનક ગણાય, તેના આપે વિચાર કરવો જોઈએ. મહારી બીબી અને ખેટા મહેને નાફરમાન થવા જેટલી હદે જાય છે. તેનું મૂળ કારણ આપજ છે. મોગલોની યુદ્ધામી કરવી એ જેના નસીબમાં લખાયેલું છે, તેને માટે હિંદના ભાવિ શહેનશાહની ધમ્મજાને માન આપવું, એ મુખ્ય કર્તવ્ય ગણાવું જોઈએ, તેવો માણસ કોઈ કોઈ વાર સુકરર કરેલી હદે ઝોળાંગી જાય, એ યુનાહ કદાચ શહેનશાહની કરડી નજરને પાત્ર ન ગણાયો હોય, તો પણ તે અમારી નજરે મારીને યોગ્ય નથીજ. શાહનંદા ખુશરૂને એક બિનપાયાદાર

કારણે અમરમાં અટકાવી રાખવાનો આપને કંઈ અધિકાર નથી. આશા રાખુ છું, કે આ પત્ર આપની આંખો ખોલશે. મહારા હુકમો તાગીલ કરવામાં આપ તલમાત્ર પણ આનાકોની કરશે નહિ એવી આશા છે.

શાહનંદા સુલતાન નૂરમહમદ સલીમ.”

માનસિંહે ફરી તે પત્ર વાંચ્યો. તેણે પ્રથમ ધાર્યું હતું કે કદાચ તે પત્ર બનાવટી હોય. સુલતાન સલીમનો નહિ હોય; કદાચ તેના જોવામાંજ ભૂલ થઈ હોય; પરંતુ ત્રીજી વાર વાંચી રહ્યા પછી તેણે એ ભ્રમ ભાંગ્યો. તેણે જોયું, કે દસ્તખત ખુદ સુલતાનનાજ હતા. સીલ મોરાર પણ તેનીજ હતી.

માનસિંહના દીલમાં ફરી હોળી ભડકી ઉઠી. એ પત્રની ભાષાદારા કરેલું અપમાન તેને હલાહલ ઝેર સમાન જણાયું, તે ભયંકર ઝેરની જવાળાઓની કોઈ તુલનાજ થઈ શકે તેમ ન હતું. તેનાથી સમગ્ર શરીર-મન, જીવ અને હાથિજેર સુદાં-જાણે સળગી ઉઠ્યું. જીંદગીભરમાં તેણે આતુર અપમાન કદી સહન કર્યું ન હતું.

બહારનું તોફાન હવે ધણુંજ શાંત થયું હતું. કંદરત પ્રચંડ કાળ સ્વરૂપ બદલી કંમે કંમે શૂંત ભાવ ધારણ કરતી હતી. બહારના ઠંડા પવનથી ઉરકરાયલા માનસિંહને કંઈક શીતળતા મળી. પરંતુ તેની આંતર જવાળાઓ પૂર્વે હતી તેવીજ રહી.

તેણે દર્ષિત ભાવે આરસની લાદી ઉપર પગ અક્ષાળી કહ્યું : “શું આટલી ખુમારી ! આટલી મગફરી ! શું માનસિંહ મોગલોનો યુદ્ધામ ? હા ! શોખીઆર સલીમ ! આ માનસિંહ ન હોત, તો મોગલો પહાણોની પેઢે ક્યારનાએ કાળનો કોળોએ થઈ ગયા હોત ! મહા પરાક્રમી દીન અને દુનીઆનો માલિક શાહનશાહ અકબર પણ જે ખોલવાની હિંમત કરતો નથી, તે તું મને સંભળાવે છે ? એ અંગ-ખિહાર અને મોદીઆના પહાણુ રાજ્યોનો સમૂહો નાશ થયો. તે કોણે કર્યો સલીમ ? સિંહના જેવી શક્તિવાળા અકબરનો, દુર્ગમ કુંગરી-કિદલાઓથી વીટળાયેલી જ્યોની માતુ-ભૂમિ છે, તેને ઝિજ્ઞાસ કરી, કાંધુલની જીત કોણે મેળવી સલીમ ? નિર્મળ આકાશના નિષ્કલંક ચંદ્રમાં જેવા, ધરાધર જેવા દર્શ્યે, ગૌરવકર્ણુ માથું ઉચકનાર, રાજપુત ગૌરવરાણા પ્રતાપે ચિતોડની ચોતરફ જે પ્રલયઅગ્નિ

સમગ્રમાં હોતો, તેમાં મોગલ રાજ સમૂળ ભરખીભૂત થયું હોત સલીમ ?

તે હિંદુ બ્રાતિ અને હિંદુદેશના કીર્તિસ્તંભ જેવા, ટેક અને સ્વમાનના સાક્ષાત અવતાર, વીરકેસરી રાણા પ્રતાપનું માન મોડનાર કોણ સલીમ ? ખરી વાત છે, કે તું અસહ્ય મોગલ લશ્કર લાઇ ચિતોડના સર્વનાશ વખતે રણુ-ક્ષેત્રમાં હાજર હતો; પરંતુ ત્હેં થું ઘાણું કે ઉઠાણું હતું સલીમ ? તો પણ મનની મોટાઇ ખતાવી પોતાનાં સ્વાર્થ, સ્વમાન, અને રાજની નવાજેશની પણ પરવા રાખ્યા વિના ચિતોડના વિનયનો યશ-મુકુટ પોતાના માથા ઉપરથી ઉતારી, ત્હારે માથે કાણે પહેરાવ્યો હતો સલીમ ? હાય ! આ રીતે થું તું આજ ત્હોને બદલો વાળે છે ? અરે ! એટલોએ ખ્યાલ પણ તું ન કરી શક્યો કે કાણલથી આરીસસા સુધીની સમગ્ર શહેનશાહત માનસિંહની મહેનતથીજ આજ મોગલોના હાથમાં છે. અને ત્હોના એક ઇસારાથીજ ને હતી ન હતી થઇ જશે ? જે તારે, તે કુખાડી પણ શકે. ત્હારા કઠોર વર્તનથી ત્હેં માનસિંહના હૃદયમાં કેટલી ઇર્ષ્યા, કેટલી ધુણા, કેટલી પ્રતિહિંસા જગાવેલી છે, ત્હોને પુરાવા થોડાક સમયમાં ત્હને મળશે."

આ પ્રમાણે અલંકૃત બડબાડ કર્યા છતાં, ત્હોના મનનો ભાર કંઈજ ઓછો ન થયો, જેવા ને તેવોજ કાયમ રહ્યો. માનસિંહ વળી ૬૬ સ્વરે બોલ્યો : "કેટલી શરમની વાત છે ! આ અપમાન અસહ્ય છે, અક્ષતવ્ય છે. બડે-નવું મ્હો આડે આવતું હોવાથી, ત્હારી ધણી ઉપેક્ષા, અનાદર તોછાડ સહ્યાં. પરંતુ ત્હારા આ પત્ને સહનશક્તિની સીમા છિન્ન ભિન્ન કરી નાખી છે. હું એક વાર જરૂર ત્હને મારે સ્વાધીન કરીશ. આજથી ત્હને હલકો પાડવા, ત્હારા પિતા અકબરની દષ્ટિમાં ત્હારી નિર્માલ્યતા લાવવી, એ માનસિંહનું મુખ્ય કર્તવ્ય રહેશે. મ્હારી સ્નેહમયી બહેન જોધબાઇ, સત્રાસી નહિ થતાં સત્રાટ જનની થવાનું માન મેળવે, એવા પ્રયત્નોજ આજથી હું માંડીશ. હિંદુનું હીરાજીત તાજ એક દિવસ મ્હારા ભાણેજ ખુશરૂના શીરની શોભા વધારશે. અને એ ખુશરૂ જીવન ભર મ્હારી ઇચ્છાને અધીન ચાલશે. અકબરશાહ, રૂદ્ધ, જરામસ્ત રાજ શોકથી પીડાતો ભગ્ન હૃદય છે. ત્હોના શક્તિમાન હાથે આજ શક્તિહીન છે. મ્હાન મન, વિકળ સુદિ, ડહાપણ દીન, અસ્ત

પામતા શાય'વાળા અકબરશાહનો શો ભાર છે, કે મ્હારી કુટ નીતિનો પાર પામી શકે ? અને તે સર્વ ઉપર માનસિંહની આ તીક્ષ્ણ તલવાર તો છેજ. જે શહેનશાહે સ્વહસ્તે કાણુલની વિનયભેદ દાખલ આ કંમરે લટકાવી દીધી હતી, તેજ તલવાર જે સમય આવશે તો ત્હારું શોણિત ચૂસવાને ચુકશે નહિ !"

અસહ્ય આવેગમાં છેલ્લા શબ્દો ત્હોનાથી મોટથી બોલાઇ ગયા. અને તેજ વખતે ત્હેણે બારણા પાસે કોઇનાં ધીમાં પગલાનો અવાજ સાંભળ્યો. તરતજ દાર બોલી બેતાં કોઇ જણાયું નહિ. ધાયું કે તે માત્ર ત્હોના હૃદય-બ્રાતિ શિવાય બીજું કશું ન હતું. ત્હેણે ફરી ઓરડામાં પ્રવેશ કરી બારણા બંધ કર્યાં.

વાતાયન બોલી માનસિંહે બોધ તો વટોળાનું જેર નરમ પડ્યું હોવા છતાં, હજી સુસવાટા કરી થયા ન હતા. કેટલીક વારે કંઈક વિચાર કર્યા પછી ત્હોની માનસિક ચચળતા કંઈક ઓછી થઇ. ઓરડામાં જો તરફ ફરી એક મમમલ આચ્છાદિત આસન ઉપર તે બેઠો.

માનસિંહ અસ્ફુટ સ્વરે બોલ્યો : "મ્હારી આશા થું પૂર્ણ નહિ થાય ? આ જનતમાં દુષ્કર પછી બીજો શક્તિમાન જે કોઇ હોય તો તે માણસ છે ! માણસથી અસાધ્ય થું છે ? સત્રાસી સંકુલિત કાય'ક્ષેત્રમાં માણસને કોઇ વાર કાય' પરત્વે દેવતા, અથવા કોઇ વાર દાનવ પણ બનવું પડે. સલીમનું સત્યાનાશ વાળવા હું દેવ મટી દાનવ થઇશ. આ શાંતિમય સંજિમાં પ્રલય પેદાશ. મ્હારો આ શક્તિ સંપન્ન જમણો હાથ ખુશરૂને માથે રાજમુકુટ પહેરાવશે. તે બધી રીતે યોગ્યજ છે. મોગલનું શાપિત નિહાસન હેતુજ છે ! સલીમને લાગવાને જે શક્તિઓની ભેટ બક્ષી છે, ત્હોની તુલના કરતાં, ખુશરૂને મેં જ્યાં સુધી જણ્યો છે, તે પ્રમાણે મને ખાતરી છે કે ત્હોમાં રહેલી અનેક શક્તિઓને યોગ્ય રીતે કેળવ્યાથી સલીમની પડતી અવશ્ય થવીજ જોઇએ. હું બહેનને વિધવા બનાવવા ચાહતો નથી, આંડું છું માત્ર ત્હોને રાજમાતા રૂપે બેવાને. મોગલના હાથમાં બહેનનો હાથ સોંપવાનું અંબરના રાજવંશને પાપ કર્યું છે, હેતુ આજ પ્રાયશ્ચિત હોવું જોઇએ. અને એ ખુશરૂ જે મટી મ્હારા ઉપરવટ થાય, ત્હોની માતાની ઉલટી શિખામણથી

સામા પક્ષમાં મળે, તો ત્હનેએ મારી મળશે નહિ.”

એ કથન પુરું થયું ન થયું એટલામાં જાણુ કોઇ ખારણુને અંતરાલથી યોધી ઉઠ્યું: “ના, ના, મહારાજજી, ખુદા આપનું રક્ષણ કરે. મને લાગે છે કે આપને એટલું આગળ પગલું નહિ ભરવું પડે.”

માનસિંહ ચમકી જઇ આસન છોડી ઉભો થઇ ગયો. કાણુ-એ આગંતુક જે એવી રીતે વચ્ચે પુરાયો? માનસિંહની કમર પર એક રત્નજડીત ઇરો હતો. દૃઢ હાથે તે ઇરો પકડી ખારણુ તરફ આવી માનસિંહ યોધ્યો: “તમે કાણુ?”

એકએક પગથી માથા સુધી ડોડાથી ઢંકાયેલા પ્રચંડ શરીરવાળો પુરુષ ત્હની સામે આવી ઉભો રહ્યો. તે યોધ્યો: “અદમ્બ! ઘેવાઇ સાહેબ!”

માનસિંહે તરતજ ત્હને ઝોળખી લીધા. ત્હને આદર સહિત બેટી, તે જ સોફા ઉપર પોતાની માનુએ બેસાડી તે યોધ્યો: “ખાનસાહેબ! આપોજી શું એ મહારાં ગુપ્ત કથનનો પ્રતિધ્વનિ કયો હતો?”

તે આવનાર હસીને યોધ્યો: “હા, મેંજ. પરંતુ આપ સરખા ક્ષિર અને શાણા મરદે આ માફક બેપરવાઇથી યોલવું ઠીક નહિ.”

માનસિંહ આ ખુલ્લી ભૂલથી શરમાઇ ગયો. પોતાની ભૂલ સમજવાથી, દીવા નીચે પડેલો પત્ર, આવનારના હાથમાં આપી બળતા હૃદયે યોધ્યો: “આવેશનું આવું ઉઘાડું કારણ બનવાથી, ઉરફરાઇ મેં જે ઉભરો બહાર કાઢ્યો તે શું અધીક ગુનાહને પાત્ર છે, ખાનસાહેબ?”

ખાનસાહેબ ઉત્કંઠાપૂર્વક આદિથી અંત સુધી તે પત્ર વાંચી, એક લાંબો નિસાસો નાંખતા યોધ્યો: “ખરેખર, આજકાલ સુલતાન આગમાં તેલ હોમે છે. આવો ખત લખતાં પહેલાં, તેણે પોતાના મનથી આટલો તો ખ્યાલ કરવો હતો, કે શહેનશાહ અકબર હજી હૈયાત છે. અને આપ ત્હના જમણા હાથ રૂપ છો.”

પોતાનાં કર્મ રૂપે માનસિંહ સ્વયં સપડાઇ જવાથી, પોતાની ઇચ્છા નહિ હોવા છતાં પણ તેને તે જ ખાનસાહેબના હાથમાં આપવો પડ્યો હતો. વાત દાખી દેવાની ખાતર તે ખાનસાહેબને કહેવા લાગ્યો: “શી ખબર છે, ખાન-ખાનન? આ વેટાળીઓ! આવો વર-

સાદ! તેમાં આ અવસ્થામાં! આટલી રાતે કયાંથી?”

ખાનસાહેબ ગંભીર મોંઝે યોધ્યો: “સમાચાર બહુ બેખમભર્યા છે, મહારાજજી!”

માનસિંહ: “ત્યારે શું શહેનશાહની માંદગી વધી ગઇ છે?”

ખાનસાહેબ: “વધી હતી ખરી. તોએ જહાંપનાઈ સમય સંભાળી લીધા છે. પરંતુ એક બીજાં લયાનક સમાચાર શહેનશાહ સુધી પહોંચ્યા છે. અતિશય શરાબપાનથી શાહનવા દાનીયાલનું દબલુમાં મરણ થયું છે. આપ જાણો છોજ, કે શહેનશાહ ત્હને કેટલા મહાય છે?”

દાનીયાલના મરણ સમાચાર સાંભળી, કંઇક ખિન્ન સ્વરે માનસિંહ યોધ્યો: “જુઓને, આ દુનીયામાં જેઓ બલાઇ, કંઇક મહત્ત્વ અને મનુષ્યત્વવાળા હોય છે ત્હને તરફજ ઘેલાજ ઉપારી લે છે! આ અંધકારી સલીમની સરખામણીમાં એ ઉદાર શાહનવા કેટલો ચઢી-આતો હતો, તે તો આપથી અબધ્યું નથી ખાનસાહેબ!”

ખાનસાહેબ મલિન મુખે યોધ્યો: “એ તમામ વાતો હમણાં જવા દો. એનાથીએ વધારે ચિંતાજનક સમાચાર આપને આપવાના છે.”

માનસિંહ: “વળી બીજા શા સમાચાર ખાન સાહેબ?”

ખાનસાહેબ માનસિંહના કાન પાસે મોંઝે લઇ જઇ કંઇક ધણું ધીમાશથી યોધ્યો. માનસિંહ કંપી ઉઠ્યો. ગંભીર ચહેરે યોધ્યો: “શી સત્યાનાશની પાડી? ખબર સત્ય છે કે?”

ખાનસાહેબ: “તેમ ન હોય તો આવી બચ-યર તોફાની રાતે, આટલી તકલીફ ઉઠાવી, વિના અંગરક્ષકે, શોડાપર કુતેપુર સીક્રીથી આટલે લાંબે આવવાની શી જરૂર?”

માનસિંહ: “શહેનશાહ હજી કુતેપુરના શાહી મહેલમાં છે?”

ખાનસાહેબ: “ના, મહારા અહીં આવતાં પહેલાં તે આગરા તરફ નીકળી ચક્રયા હતા.”

માનસિંહ: “ખુશર પણ ત્હની સાથે આગરે ગયો છે?”

ખાનસાહેબ: “ના, ખુશર હજી કુતેપુરના શાહી મહેલમાંજ છે.”

માનસિંહ ખાનસાહેબને લઇ પાસેના ઝોરડામાં ગયો. ચાકર વળેને જગાડી, ત્હનાં કપડાં બદલવાની તેમજ ખાંવાપીવાની વ્યવસ્થા

કરવાનું તેઓને કરમાવ્યું. ન્યાસિધી ખાનસાહિબ આવાપીવામાં રોકાયા હતા, ત્યાં સુધી ખાનસિંહે કંઈજ વાતચીત આગળ ચલાવી નહિ. ખાનસાહિબ પ્રથમ મૌનભંગ કરતા બોલ્યા: “હકીકત આમ છે, ત્યારે હવે શું કરવું જોઈએ મહારાજ?”

ખાનસિંહ: “રાત્રીનો ત્રીજો પંથર થઈ જવા આવ્યો છે. આપણે બંનેને આરામની જરૂર છે. માટે હવે તો કાલ સવારે ધટતી જોઈવળું કરીશું.”

સુલાબની વાસણી ભરપૂર રકતાંબુ શીરાછડું નામ તેણે સલીમને આપ્યું.

ખાનસાહિબને એક શયનકક્ષમાં પહોંચાડી, ચાકર નફરનો બંદોબસ્ત કરી શિષ્ટાચાર પ્રમાણે ખાનસિંહે રળ લીધી.

આટલી વાર એ ખાનસાહિબનું કંઈ જોળખાણ આપવામાં આવ્યું નથી. તે એક પાંચ હજારી મનસખદાર, સમ્રાટના સેનાપતિ-ઓમણિ એક, શાહબંદો ખુશરૂનો સસરો,

પિયારાબાનુનો પિતા અને એ સંબંધે અજાણ સિંહનો નંદવાઇ થાય.

ધતિહાસનાં પાનાં ઉપર તે ખાન અમુજ અથવા ખાનખાનાન અમુજ ફોકલતસ કે અમુજ ફોકાને નામે મશહૂર છે. તે એક વાર અકબરના સમયમાં ગુજરાત છતાંયા પછી અહીં સુબા તરીકે પણ આવી ગયો હતો. તે યુદ્ધકુશળ, પાકો રાજનીતિજ્ઞ અને આગરાના બે ચાર આગેવાન ઉમરાવોમણિ એક હતો.

સોળામો પરિચ્છેદ.

અમલાહાબાદ-
ના કિલ્લાના એકંત ઓરકમાં બેઠેલા સુલતાન સલીમ ચિંતા-સાગરમાં કુબી ગયો હતો. કદાચ તેને આશિંતા-સાગરમાં ક્યાંક કિનારો જણાતો નહિ હોય કેમકે જેમ જેમ સમય જતો હતો તેમ તેમ તેની માનસિક ચચળતા વધતી જતી હતી. નીચેજ ગંગા જમનાનો સંગમ થતો હતો. બંનેના મિશ્ર તરંગોના ધુધવાટથી નળે તેને વિચાર પ્રવાહ વચ્ચે વચ્ચે ઉલટી દિશાએ વહેવા લાગતો હતો. અને તેથી તેના મોં ઉપર વખતો વખત વિચરતી છવાઈ રહેતી હતી.

આકાશમાં ચંદ્રના શોભી રહ્યો હતો. વિમળચંદ્ર કિરણોમાં ગંગા જમના હસી રહ્યાં હતાં. કાળાં ઘોળા પ્રવાહ ઉપર ચચળ ચંદ્રકિરણો પડી, નળે લાખો પહેલદાર હીરાએ પથરાઈ રહ્યાંનો ભાસ થતો હતો. આથી આગળ નદી ઉપર અસાધારણ શોભા થઈ રહી હતી. ચંદ્રના અજવાળાંથી ધરા હસતી હતી. રહસ્ય પડી જવાના બંમથી નગી ઉઠેલાં પંખીઓના

મધુર-કરુણ સ્વરો શાંત સૃષ્ટિ ઉપર પથરાઇ જઇ, પંચમસુરે પ્રતિધ્વનિ કરતા હતા. તે રાત્રે સૃષ્ટિ સુંદરી આટલી નિસર્ગ ભરી હતી છતાં સુલતાન સલીમ ત્હેની ભુવન મોહીની છબીથીએ હૃદયમાં આનંદ અનુભવી શકતો ન હતો.

સલીમે કંટાળી આસન છોડી હાંક મારી “ગુલામ!”

તરતજ એક તાતારી ત્હેની સામે આવી કુનિસ કરી બોલી: “જી, સરકાર!”

સલીમે તેને કહ્યું: “ઈસ્કંદરી બીબીને સલામ કહી જણાવ કે ત્હેની સાથે સાકીને લઇને આવે.”

શાહી વારમાં, સાકી સુવર્ણ-શીરોષમાં સુવાસિત શીરાજી લાગ્યો. ત્હેની પછવાડે ઈસ્કંદરી બીબી પણ આવી પહોંચી. ઈસ્કંદરી, સુંદર ગાનારી, નર્તકી તેમજ ચતુર રસીક શિરોમણી હોવાથી, સલીમનું મન બહેલાવવાનું પ્રધાન સાધન થઇ પડી હતી. સુલતાનના દીલ બહેલાવવા માટે હમ-જીયંજી ત્હેને આગરેથી અલાહાબાદ બોલાવી લેવામાં આવી હતી.

શાહનદા સમીપ આવી, બંને હાથે તસલીમ કરી તે બોલી: “હુરુરે, આ ખાંદોને યાદ કરમાવી હતી?”

મહિન હાસ્ય સહિત સલીમ બોલ્યો: “ખરેખર, આજ મહારો મિળન બહુજ બગડી ગયો છે. ત્હેની સારવાર માટેજ ત્હને બોલાવી છે.”

ચતુર ઈસ્કંદરીએ તરતજ સાકી પાસેથી શીરાજીનું સુવર્ણ પાત્ર લઇ ખાલું ભર્યું. ગુલામની વાસથી ભરપુર રક્તાંશુ શીરાજીનું જામ ત્હેણે સલીમને આપ્યું.

પલકમાં જામ ખાલી કરી, સલીમ હસતાં હસતાં બોલ્યો: “પાસેના ઓરડામાં ત્હારે બીન રડે છે, તે પહેલાં લઇ આવ, મરે જગર! એકાદી ચીજ સાંભળવાની બહુ તલબ છે.”

હિંદના લાવિ શહેનશાહનો હુકમ! તે પોતાનું બીન લઇ શાહનદાની ઇચ્છા પ્રમાણે ત્હેની સામેની એક પર બેસી. તાંબુલ રંગથી રંગાયેલા અધર પર હાંસીની છોળા ઉડાવતી તે બોલી: “કયું ગાયન ગાઉં? જનાબે આલી ફરમાસ કરો!”

હસીને સુલતાન બોલ્યો: “જે ત્હારી મરજીમાં આવે તે ગા. મહારા ધારવા પ્રમાણે ફરમાસ એ એક ગુલામીનુંજ રૂપ છે.”

ઈસ્કંદરીએ વીણાની સાથે સુર મેળવી શરૂ કયું:

“ન છેડો હમે કિલ્લુ ખાચે હુયે હે.”

સંગીતની પ્રથમ પંક્તિ પુરી થતાં ન થતાં એક તાતારીએ અંદર આવી ખખર આપી કે શાહનદી શાહી બેગમે જહાંપનાહને સલામ કહેવાવાી છે. બેધબાઇ રંગમહેલમાં એ નામ-થીજ જાણીતી હતી. એ નામ સુલતાને પોતેજ આદરથી ત્હેને આપ્યું હતું.

સલીમ તરત આસન છોડી, અસ્પૃટ સ્વરે બોલતાં ઉઠ્યો: “શાહી બેગમે? બેધબાઇ? આટલી રાત્રે અંખરથી આવી પહોંચી?”

સલીમે હાથના ઇશારાથી ઈસ્કંદરીને તે સ્થાન છોડી જવાનું જણાવ્યું. સંપૂર્ણ ગીતનાં આદેશનો વાયુમાં મળી સ્વયં વિલુપ્ત થઇ ગયાં. બિન દીલે ઈસ્કંદરી હાથમાં બીન લઇ પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઇ.

તરતજ બેધબાઇ ઉઠે શાહી બેગમે તે ઓરડામાં આવી સન્માનપૂર્વક કુનિસ કરી કહ્યું: “સુલતાન! આપનો મિળન મુખારક!”

સલીમે બેધબાઇનો હાથ પકડી, પોતાની બાજુમાં બેસાડી, કંઈક સફરનીના રૂપમાં કહ્યું: “જેમ તું રાખી ગઇ છે, તેમજ છું. પરંતુ ઉમેદ નહોતી કે માનસિંહ મહારા બીજો ખત મળવા છતાં આટલી વારમાં ત્હને મોકલી આપશે.”

બેધબાઇ: “તમે શું વળી બીજો પત્ર ત્હને લખ્યો છે? ત્હમાં શું લખ્યું છે?”

સલીમ: “ત્હમાં શોહર અને પેદરના હકની સખ્ત માગણી છે. તે ખત ત્હેં જોયો નથી કે?”

બેધબાઇ: “નહિ, મહારા નીકળવા પછી કદાચ તે ત્યાં પહોંચ્યો હશે.”

સલીમ: “હીક, એક વાત પ્રજ્ઞ, આટલો જલદીથી ત્હારો રજપુતાણીનો ગુસ્સો દૂર થઇ ગયો.”

બેધબાઇ: “તમે મોગલો, આટલા બધા રાજપુતો સાથે મલ્યા; તોએ સારી રીતે તેમને રહેમજ શક્યો નહિ, એજ મોટું દુઃખ છે. મહોબ્બત, માયા, મમતા, ફરજ અને ઓરતોના હક નામે કેાઇ ચીજજ નહોત; મહોરદાર અને માદરની ફરજ જેવું આ દુનીઆમાં કંઈ ન હોત; તો કદાચ રાજપુતાણીનો ગુસ્સો આટલો જલદી ન જતો રહેત.”

સલીમ: “ગઇ ગુજરી વાતો છોડી દે. શાહી! જે બોલી જવાયું હતું, તેથી ત્હારી

પાસે હું ગુનેહગાર ફરતો હોઉં, ત્હને કંઈ દુઃખ દેનાર ગણાયો હોઉં, તો તે સર્વ માફ કરી દે. મહારી હાલની હાલત બહુજી શુરી છે. ભવિષ્ય તેથીએ વધારે શિદ્ધ છે. ખયેર, પણ તું એકલી કેમ? ખુશર ક્યાં છે?”

જોધખાધ: “તે કુત્તેપુર સીફી ગયો છે.”

સલીમ: “કાણે તેને ત્યાં મોકલ્યો? નહીં ત્હને ત્યાં મોકલનાર માનસિંહ હોવા જોઈએ.”

જોધખાધ: “ના, તેને શહેનશાહે યોલાવી લીધો હતો. એવી ગોઠવણ હતી કે ખુશર સીધો આગરે જાય, અને ત્યાંથી અહિં એલાહખાદ આવે એટલા માટે તો અમે જુદે જુદે રસ્તે નીકળ્યાં હતાં.”

સલીમ: “એકાએક શહેનશાહે ત્હને યોલાવી લેવાનો ઉત્તુ શા?”

જોધખાધ: “આ ખત વાંચી જુઓ, એટલે બધી હકીકત રોશન થશે.”

કુત્તેપુર સીફીથી ખુશરનો લખેલો એક પત્ર શાહી યોગમ પાસે હતો. એ પત્ર ત્હણે પતિના હાથમા આપ્યો. સલીમ આતુરતાપૂર્વક તે પત્ર વાંચી યોદ્યો:

“ખુદા સલામત! આ વખતે પણ તેણે શહેનશાહેને ભયંકર બિમારીમાંથી બચાવી લીધા. પરંતુ આ પછી ત્હને ખુશરનો કોઈ પત્ર મળ્યો છે?”

જોધખાધ: “ના.”

સલીમ: “માનસિંહ હમણાં ક્યાં છે?”

જોધખાધ: “ખૂબ સંભવ છે કે તે હજી અમરમાં જ છે.”

સલીમ: “નહિ, ત્હારી ભૂલ થાય છે. માનસિંહ મતલબનો ગુલામ છે. અને હું એમ પણ જાણું છું કે રાજપુતાના યોગ્યો પણ પોતાના માલિકની મરજ રહમજ ખૂબ ઉતાવળા દોડી જાણે છે. હું ખચીત કહું છું કે હજારો કામે છોડીને પણ માનસિંહ શહેનશાહની મુલાકાતે ગયો હશે. જેમ તું અને હું અહીં ઉભા છીએ એ સાચું છે એવું જ એ પણ ત્હને સાચું છે.”

જોધખાધ: “ત્હમે, મહારા ભાઈ ઉપર આટલા બધા શાથી ભરમાયા છો? મને લાગે છે કે ચોતરફથી આપ વડેમાવા લાગ્યા છે. આપની પહેલી ભૂલ માનસિંહ સંબંધે, બીજી ભૂલ ખુશરની હીલચાલ સંબંધે, ત્રીજી ભૂલ શહેનશાહની બીજી મહેરબાની સંબંધે થઈ છે.”

સલીમ: “જોધા, વળી એ જુના પુરાણા કિસ્સાના દફતર ખોલે છે? જ્યારે ત્હને પૂછ્યું ત્યારે મહારે પણ કહેવું જ જોઈશે. માનસિંહ ઉપર હું આટલી ગુસ્સે શાથી, તે સાંભળ. દાલિલ માનસિંહ મનમાં ધારે છે, કે તેણે બાહુબળે મોગલ સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું છે. તે પોતે ચિરાગ અને મોગલો ત્હનો પડછાયો. પરંતુ એ ત્હની ગંભીર ભૂલ છે. શુમાની મોગલ લશ્કરના સિપાહસાધાર તરીકે જ માનસિંહની એ શક્તિ છે, એ ફતેહની મગરૂરી છે. દુખની વાત તો એ છે કે, અમરરાજ આ સત્ય સમજવા છતાં, નહિ ગણકારવાનો ડોળ કરે છે. એ મહારા ગુસ્સાનાં કારણોમાંતું એક છે. બીજું એ કુટનીતિજ રાજ માનસિંહ, મહારા ખ્યાર ફરજદ ખુશરને આડે રસ્તે દોરવે છે. મહારા વાલિદ તરફ વફાદાર યોદાને એવકા બનાવે છે. જે ખુશર મહારી આંખોના આરામ, મહારાં તખ્તનો વારસ, જેને જે બાળપણમાં ત્હાની અવસ્થામાં એકદ મહોબ્બતથી પાળ્યો પોષ્યો છે, જે બાળકનો અચ્ચરાઈ એકરો જોઈ આ દુનીઆની જગ્યાએ ભૂલી આરામ અને એન અનુભવ્યાં છે, જેની મહોબ્બતમાં બંધાવાથી શાહનંદા ખુશરને વિસાર્યો છે, જગતખાધનાં દુઃખનું કારણ બન્યો છું, તે મહારા ખુશરને ત્હારો ભાઈ માનસિંહ કિવસે કિવસે જાળ પાંથરી મહારી મહોબ્બતી મોદમાંથી દૂર સરકાવતો જાય છે! શા માટે, તે સમજી શકી છે કે? તે સંબંધે વધારે કહેતાં તને દુઃખ થાય, એમ નથી હું આટલા કિવસો દુઃખ રહ્યો હતો, મહારી તું અઝીઝબીબી છે, કાલ આ હિંદની હાકમી મહારા હાથમાં આવશે, તું શહેનશાહખાનુ થઈશ. તેથી ત્હને કહું છું કે એ રાજ માનસિંહનો ઉડો આશય ફરી હિંદમાં રાજપુત શક્તિની સ્થાપના કરવાનો છે. ખુશરને આગળ ધરીને તે પરદા પાછળ રહી તમામ હિંદની હકુમત એક હાથ કરવા ચાહે છે. જે મોગલો બાહુબળે આ જરીન-જમીન કબજે કરી એકા છે, ત્હને ઉપેડી નાખવા ચ્હાય છે! તેમાં ત્હને ખુશરની આટલી જરૂર છે. તેથીજ તે ત્હના મનમાં એવી અસંભવ આશા પોષી રહ્યો છે. એવા એક ખુશ-ખવામ તે પોતાની નજર આગળ બાંધી એકા છે, કે હમણાંની ત્હની કારરવાઈ એકરકારીમાં કાઢી નાખવાથી, ત્હનો આક્રમકાર્ય અંજમ એકાવે પડે. નહિ બહાર

પાડવાનો મન્યુત મનસુખો છતાં, કહી દઉં છું કે માનસિંહના એ ભય કર હેતુની ખુલ્લી સામેતી એ કે મને ખંગાળનો સુખો બનાવવાની યુક્ત સલાહ તેણે બાદશાહેને આપી હતી. અને મને યેવફા બની ખંગાળા, બીહાર અને ઝોહીઆનો ખુદ મુખત્યાર થવાની સૂચના કરી હતી. એવો એ કુટનીતિય છે. પોતાની મતલબની ખાતર મુશરને આડે રસ્તે ન ચડાવે તેની સામેતી શું? અને એ બધાં કાર્યોમાં માનસિંહનો મુખ્ય મદદગાર હતો. ત્યારે જોવાઈ પેલો શયતાનનો સરદાર ખાન અજુજ! હું માનસિંહને તમામ અધીન અને તાબેદાર રહેતો જોવા ઇચ્છું છું, હું માનસિંહની બહાનાં વિનાની વફાદારી ઇચ્છું છું, હું તેના હાથમાંથી મુશરનો છુટકારો ઇચ્છું છું. એ માટે જે કંઈ સખત પગલાં ભરવા પડે, તે તમામ ભરવાને હું તૈયાર છું. શાહી મેગમ!”

જેધખાઇએ ધીરજથી તેના શાહરની તમામ હકીકત સાંભળી. સાંભળીને વિચાર્યું કે સુલતાન જે કહેતો હતો, તેમાં તલમાત્ર પણ અતિ-શયોક્તિ ન હતી. અને સાથે સાથે એમ પણ સમજાયું કે ખરેખર તે પોતે પણ એક મહાન સંકટમાં સપડાઇ ગઇ હતી. એક બાબત એ સ્વામીનો સ્વાર્થ, બીજી બાબત એ પુત્ર અને ભાઇનો સ્વાર્થ, એ યુગ્યનો ઉકેલ લાવવાની કોઇ યુક્તિ ન હતી. તો પણ સ્વાર્થનાં શ્રેય અને હેય એવા બે બેદ હતા. જે બાબતમાં તેનો શ્રેય સ્વાર્થ હતો, તેણે અવલંબન કરવું એજ તેને માટે યોગ્ય હતું.

પતિરાજની વાતનો વિરોધ કરવાથી, તે વધારે નારાજ થશે નહીં જેધખાઇ મહા મુશરફીમાં પડી. કેટલીક વારે વિચાર કરી યોલી: “ઠીક, એ મુશરને જે હું માનસિંહના પાશમાંથી છોડી લાવી આપના હોયોમાં સોંપું તો આપ પહેલાંની પેઢે તેને રતેહ મહોબ્બતથી સંભાળશો? જે મુશર તમારીજ ખાતર તેના મામાનો જન લેવાને તૈયાર થયો હતો, તેના સામેતી તમારી તમામ ઇતરાજ શું ફર થઇ શકશે?”

જેધખાઇની વાત સાંભળી, શાહનંદા સલીમ વિરમય પામી યોલ્યો: “શી અસંભવિત વાત તું કરે છે જેધા! મુશરને માનસિંહને મારવાની કોશિશ કરી હતી? શા માટે-કોની ખાતર?”

જેધખાઇ: “કેમ, શા માટે? એ પણ પ્રશ્ન પડે છે, ખાવિદ? મુશર સલતનતનો લોભી નથી. હિંદના શાપિત તખ્તનો લાલચ

નથી. તે માતૃભક્ત છોર ફકત માયા-પત્ની મહોબ્બત ચાહે છે. ફકત માયાપના માયાભર્યા કલામો ચાહે છે. મહારની મહોબ્બત તે હૃદયી જયાદા મેળવી શક્યો છે. પરંતુ તેનાં મોટા કમનસીબ કે તે બિચારો મામાના ખારથી ખેનસિખ છે! તમે હજુએ તે બોલા દિલના, લાગરજી, તમારી મહોબ્બતના તલબ-દાર કમનસીબ એટાના જીગરને સમજી શક્યા નથી, એજ મહારે મોટામાં મોટું દુ:ખ છે. કદાચ તેણે ધાર્યું હશે, કે મામાની સફાઇ ક્યાં સિવાય તમારી મહોબ્બતી ગાદમાં જગ્યા મેળવવાનો બીજો કંઈ ઇલાજ નથી, પણ મહારા માનવા પ્રમાણે એવો ખૂની ખ્યાલ મનમાં પોષવો એ પણ યુનાઈ કમીરા-માહ પાપ છે. એટાને પાપ કરવા કદમ લખાવતો જોઇ કંઈ અમ્મા તેને વાપ્યાં વિના રહી શકે? મારેજ મેં તેનો વિચાર નિષ્ફળ કરી દીધો હતો. એ નીચ ઇરાદા માટે તેનો એટલો તિરસ્કાર કર્યો હતો કે તે મામાનો સાથ છોડી પસ્તાતે દીલે તમારે શરણે આવવા તૈયાર થયો હતો.” એમ કહી શાહી મેગમ જેધખાઇએ માનસિંહ અને દુર્જય સાથે બનેલી સર્વ હકીકત પોતાના સ્વામીને જણાવી.

અંદરખાનેની હકીકત જણાવી, સલીમના હૃદયમાં પાછો મહોબ્બતનો જોશ ઉછળી આવ્યો. જેધખાઇને આલિંગન કરી તે યોલ્યો: “મુશરની હકીકત જણાવી તે તે ઠીકજી કર્યું છે. ખરું છે કે એકજ યીજ મતલબ માટે મહારી અને માનસિંહની વચ્ચે જખરદસ્ત જંગ ઉભું થયું છે. કદાચ તેમ પણ હોય કે અમે બંને ભૂલતા હોઇએ! જેમના માયા અમ્મે કોઇ કોઇ વાર એવું કામ કરી યેસીએ છીએ, કે જેથી જીંદગીભર ગમી ભોગવવી પડે. શાહી! મહારી એ આરજી એવી નથી, કે માનસિંહનો નાશ કરી, અકબરશાહેનો જમણો હાથ કાપું! મુશરને આડે રસ્તે ન દોરવે, મહારી સામે કાવતરાં ન કરે, તો માનસિંહને હું પણ કોઇ વાર અપમાનિત નહિ કરું. તેના સંકટો યુનાઈ માફ કરીશ.”

પતિરાજની આ વાતથી જેધખાઇના અંતઃકરણ ઉપરથી જાણે એક ધણો ભારી યોજી ઉતરી ગયો. સુલતાન એટલી સહેલાઈથી મુશરને મારી બહારો તે તેણે સ્વપ્નેએ ધાર્યું ન હતું. આથી તે યોલી: “સારે આપ એમને એક પત્ર શા માટે નથી લખતા? જેથી ફતેપુરથી તે આલ્યો આવે.”

સલીમ બોલ્યો: “કાલ સવારેજ હું ફત્તેપુર સીક્રી સવારે રવાના કરીશ. ફટલા દિવસોથી મેં પુશરને નથી જોયો, શાહી! ફટલા દિવસોથી હું તંને જાતીમાં ચાંપી બેટ્યો નથી! ક્યારે એ મુલાકાત થશે તે ખુદા જાણે!”

તે દિવસે વધારે વાત થઇ નહિ. પછી જ કંઇ બન્યું તે આગળ ઉપર જણાશે.

સત્તરમો પરિચ્છેદ.

ગુમચર દ્વારા કાંઇ જૂઠું રાજદ્વારી સંદેશ મળવાથી અકબરશાહ ફત્તેહપુરથી આગરા ચાલ્યો ગયો છે. એ વાત પાકક અજીજખાન અને માનસિંહની વાતચીતથી જાણી શક્યા છે. અજીજખાનના ખરા સમાચાર શા હશે, તંનેના આભાસ તંમને થયો છે. અનુમાને એમ પણ જણાયું છે કે તે કંઇક ગંભીર મોલમાલ છે. નહિ તો, શરીરની એવી હાલતમાં શહેનશાહ તંનેના પ્રિય રહેણાણુ ફત્તેપુર સીક્રી છોડીને કદાપિ આગરે જત નહિ. જતી વેળાએ શાહીમહેલના સરદારોના ભાર તે શાહનંદા પુશરની ઉપર રાખતો ગયો હતો. એ વાત પણ અજીજ જાણુતો હતો. પુશરને પોતાના પાશમાં લેવાનો-પાક પઢાવવાનો આવો સુયોગ બીજો નહિ મળે, એમ ધારી માનસિંહ બીજો દિવસે ખાનસાહેબને કહ્યું કે: “તેમ છે, તો આપણે શહેનશાહ પાસે આગરે જવાનું કંઇ પ્રયોજન નથી. તેમણે મને આની પહેલાંજ ફત્તેપુર સીક્રી જવાનો પરવાનો મોકલ્યો હતો. હું તંનેના તે હુકમજ બજાવીશ. આગરાથી તંનેના હુકમ કદી આવે, તો તે પ્રમાણે પછીથી થઇ રહેશે. હમણાં ચાલો ખાનસાહેબ સીક્રીજ નહ્યો.”

પુશરના સસરા ખાન અજીજને મહારાજની આ સૂચના જાહજ સુધટિત લાગી. સલીમની પાસે મોકલેલા તંનેના ગુમચરોએ એક એવી ખબર આપી હતી કે જે હજી માનસિંહને પણ તંણે જણાવી ન હતી.

“સાપને ત્યાં સાપ પરાણુ” જેવો ઘાટ હતો. કાચ પ્રસંગે બંનેના સ્વાધ એકજ બાજુએ ડોવાયો, બંનેના મેળ ડીક જામ્યો હતો. માનસિંહ જેમ ધારતો હતો કે પુશરને ગાદી મળતાં તંની સત્તા અત્યાધિત રહેશે; તેમ બીજી બાજુએ ખાન અજીજ ધારતો કે “આ મુખ્ય રાજપુત વીરની મદદની મને જરૂર છે. બાહુબળ, ધનમળ, રણશૂરતા

તંનામાં શાની ખોટ છે? મહારો સ્વાધ સેહી રહેતાં, રત્નામાંથી તંને સેરવી પાડવાને શી વાર લાગવાની હતી?”

ઉભયની આ બંધુતામાં બીજો અવિશ્વાસ ન હતો. ખરો, પરંતુ પોતપોતાના હેતુ તરફ બંને દાવ રમવાનું લક્ષમાં રાખતા. જે જણાવવાથી પોતાની નમુણાઇ બહાર આવે, તંને ચિત્ત રાખવામાં બંને ચતુર હતા.

સલીમ માનસિંહની મનથી પ્રશંસા કરતો. તંનાં સાહસ, શક્તિ, અને બુદ્ધિબળ માટે તંને બહુ માન હતું. પરંતુ પુશર તરફ માનસિંહનો અગાધ પ્રેમ, દિવસે દિવસે તંનેના એમ વધાર્યા જતો હતો.

ખાનસાહેબને સલીમ મનથી વિશ્વારતો, ખાનસાહેબની એક વધારે પદ્ધતીધર ઉમરાવની કન્યા સાથે પુશરનું લગ્ન કરવાને તે ઉત્સુક હતો. પરંતુ ખાનસાહેબે ખુદ બાદશાહને હાથમાં લેવાથી તંની પુત્રી પિયારાખાનુજ શાહી રંગમહેલમાં, શહેનશાહની પુત્રવધૂ રૂપે માન મેળવવા પામી હતી, પરંતુ સુક્રતાન સલીમ તંને વડેવાઇને યોગ્ય સન્માન આપતો નહિ. ઉલ્ટે ઘુલ્યા અને ઉપેક્ષાની નજરે જોતો. ઉપરાંત મહારાજ માનસિંહ સાથેની ખાનની દોસ્તી તંની આંખે બહુજ ખુશતી. ભૂતકાળના ખનાવો, અનુમાન, સિદ્ધાંત અને વિચારથી તંને ઘણી વાર લાગતું કે પોતાના જેવા શક્તિવાળા શાહનંદા સામે ઉભા રહેવામાં આ દુનીઆમાં અજીજ અને માનસિંહ વિસાવ કોઇ શક્તિમાન નથી. બંને શાહી સેનાપતિઓ હતા. માનસિંહના તાબામાંના સાત હજાર રાજપુત સૈનિકો, અને એ અજીજખાનના તાબાના પાંચ હજાર કસાયલા મોગલો એકત્રિત થતાં, કોઇ દિવસ તંની બાગ્યદેવીને પરાસ્ત કરી શકે એવો તંને હંમેશ લય રહેતો.

ખાન અજીજ યોગ્ય સમયે માનસિંહ સહિત ફત્તેપુર પહોંચ્યો. જરૂર પુરતી વિશ્રાંતી પછી તે પોતાની બેઠીની પાસે ગયો.

ખાનસાહેબે લક્ષપૂર્વક જોયું કે તે દિવસે પિયારાનું મોં મલિન હતું. જાણે કોઇ અટપટી ચિંતાએ, વર્ષાનાં કાળાં વાદળાં પેટે તંના સદૈવ સુંદર મુખને એવું મલિન બનાવી દીધું હતું, કે જેવું કદી થયું ન હતું.

લાડકવાઇ વહાલી પુત્રી પિયારાને પાસે બેસાડી, ખાનસાહેબ મોઝાખ્યતભર્યા અવાજે બોલ્યો: “હાર મોં આટલું નિસ્તેજ કેમ

પિયારાબાનુ? ત્હારી તખીયત કેમ છે બેડી? શું હમણા ત્હારે શરીરે ઠીક રહેતું નથી?”

ચારણી સાથેના મેળાપ પછી પિયારા છેક બદલાઈ ગઈ હતી. પ્રથમ વાયુથી ઊંચ ભિન્ન-થયેલી વાસી પુલ્કપાંખડીની પેઠે ત્હેના સદા ઉલ્લાસભર્યાં કંઈ ઉપરથી ઉલ્લાસ ઉડી ગયો હતો. ત્હેનું સદાય હસતું મોં નજીક કોઈ ગુસ્સાદુઃખનાં કાળાં વાદળાંથી ઘેરાઈ ગયું હોય એવું લાગતું હતું.

ખરે જોતાં પિયારા સંસારી કાર્યક્ષેત્રની સંકટમય સરહદ પર આવી પહોંચી હતી. ત્હેણે અલારસુધી પોતાના સ્વામી પાસે આરણીવાળી કંઈ પણ વાત કહાડી ન હતી. કેમકે તે વાત કહાડવાનું સાહસ થતું નહતું. અમીરાને પણ તેણે ખાસ સમજાવી દીધું હતું, કે એ સંબંધી કંઈ પણ વાત શાહનંદાને કાને ન જાય. જ્યારે પિયારાનું મલિન મુખ જોઈ ખુશરૂ શંકાવિદ્યુત થઈ પૂછતો: “ત્હારો સદાનો હસતો મુખરૂં આમ રજંભયોં કેમ પિયારા?” પિયારા તરતજ જવાબ આપતી: “ગમ અને બિમારીથી: શહેનશાહની તખીયત દહોડે દહોડે નરમ થતી જાય છે. એ આલમ પરવર શહેનશાહની હાલત હમણા ત્હારી ચિંતાનું કારણ છે. તે જતાં આપણું શું થશે શાહનંદા? ચોતરફ વેર અને વ્યંમની કઠોર વાડ બંધાઈ ગઈ છે. ચારે દિશાએ અનાદર અને તિરસ્કાર નજરે આવે છે. કોની માયા મહોબ્બતભરી છાયા તજે રહી આ દુનીઆના રંજ સહીશું શાહનંદા?”

પિયારાના આ બંધખેસતા અને યુક્તિ-પૂર્ણ ઉત્તરથી ખુશરૂને બીજો કશો શકજ રહેતો નહિ. તે પણ પિયારાના કથનમાં ટેર પુરી કહેતો: “ખરેખર તેમજ છે! ત્હારી પણ એજ ચિંતા છે પિયારા! શાહી ખાનદાનમાં જન્મેલો ત્હારા જેવો કમખખત બીજો કોણ હશે? આ દુનીઆમાં ત્હારું કોઈ નથી. આ હક વાત છે કે આપણું સાહસ, કુવ્વત, ઉમેદ, કોણ તમામ જે કંઈ કહીએ એ શહેનશાહ અકબર છે! બાબા તો ત્હને કે મ્હને મીઠી નજરે જોતા નથી. એટલુંજ નહિ પણ ત્હારા બાબાને સુદ્ધાં તે ધિકારની નજરે જુએ છે. શહેનશાહને જો કંઈ સારું માહું થાય તો આપણી શી હાલત પિયારા?”

આથી વધારે ખુશરૂ કંઈ બોલી શકતો નહિ. એટલું બોલતાં બોલતાં તો ત્હેના સખત હૃદયના બંધો તુટી જતા. ભાવિ અમંગળની

શંકાઓથી તે રડી પડતો. પિયારા ત્હનાં આંસુ લૂંટતાં કહેતી: “આપને કોનો ડર છે જગર? માણસોની નજરે આપણે ગુનેહગાર ગણાતાં હોઈએ; પરંતુ ખુદાની પાસે તો બેગુનાહજ છીએ દિલદાર! ખુદા રહેમાન દયાવંત છે! તે આપણને કદી દુઃખના દરિઆમાં ધકેલી નહિ દે.”

ખાવિદ સાથે ચારણીવાળા સંબંધ કાઢવામાં આવ્યા અંતરાયો આવતા. પિતા પાસે તે પ્રસંગ જણાવવામાં તો કંઈ અડચણ જ ન હતી. ચારણીની ભવિષ્ય વાણીની વાત સાંભળી ખુશરૂ કદાચ ત્હેની મૂખાંધ માટે પિયારાને કપકા આપત, પરંતુ પિતા પાસે તો તેટલોએ ભય ન હતો.

આથી ચોતરફથી જોઈ વિચારી ત્હેણે ખાનસાહેબ પાસે બિતાગના મઠ પાસે મળેલી ચારણીની ભવિષ્ય વાણી સંબંધી સર્વ હકીકત જાહેર કરી.

વાત સાંભળી ખાનસાહેબ ચમકી ગયો. કેટલીક વાર મૌન રહી, મનમાં તે બાબત ઉપર કેટલોક વિચાર કરતાં ત્હેણે જાણે ગાઢ અંધકારમાં એક પ્રકાશનું ઉજવણ કરીણ જોયું.

ચારણી અને દિવાનાઓની ભવિષ્ય પારખવાની શક્તિ વિશે, ખાનસાહેબનો ઘણા દિવસો આગમચર્ચીજ શુભ મત બંધાઈ ચૂક્યો હતો. ત્હેનું કારણ કે, કોઈ એક હિંદુ સામુદ્રિક જાણુનારે ત્હેના ભવિષ્યની જે ગણતરી કરી હતી તે અક્ષરે અક્ષર સત્ય નીવડી હતી. સાધારણ સો સવારી મનસબદારીથી તે પાંચ હજારી પદપર પહોંચ્યો હતો. દુનીઆમાં અતિ બળવાન, આત્મશ્રદ્ધાવાળા, ઉચ્ચ લોકોમાં આવી ભવિષ્યગણના ઉપર વિશ્વાસ મૂકવાની નખળાઈ હોય છે. માટે અજબખાને એકલાને એ માટે દોષ દઈ શકતો નથી. પાકો એ દોષના લાગીદાર તમે નથી?

ખાનસાહેબે ધાર્યું કે એક અતિ ઉજળું ભવિષ્ય ખુશરૂની માર્ગ પ્રતિક્ષા કરે છે. તે બાબત ઉપર વિચાર કરતાં, ત્હેને એ સંબંધી દૃઢ ખાતરી થઈ, કે શહેનશાહ ખુશરૂ ઉપર હૃદયી જાહે મમતાળુ છે, તેથી ઉલટું સુલતાન સલીમ ઉપર હૃદયી જાહે નારાજ છે, આ વસ્તુસ્થિતિ જોતાં એમ થતું બહુ અસંભવિત નથી. કદાચ શહેનશાહ સલીમને બાબુએ મૂકી ખુશરૂને પોતાનો ઉત્તરાધિકારી ફારવી પણ જાય! દુરાશા જેવી બીજી કોઈ ફરી ચીજ નહિ હોય. માણસના મગજને એ દુરાશા જલદી બગાડી શકે છે.

ત્હેનું પહેલું ઉદાહરણ પિયારાબાનુ, બીજું ત્હેનો પિતા ખાનસાહેબ. પિયારાએ જેમ એક

વખત ધાર્યું હતું કે “શુ” આ બનવું અશક્ય છે?” પિયારાના પિતા ખાન અછળે પણ ચારણીની ભવિષ્ય વાર્તા સાંભળી મનમાં મનમાં વિચાર્યું કે: “આ દુનીયામાં અસંભવિત શું છે? પ્રયત્નથી શું નથી થતું? આ મોગલ મહારાજ્યનો માલિક શહેનશાહ અકબર, રાજા માનસિંહ અને ત્રીજો હું, અમે ત્રણે જણ ખુશરના પક્ષમાં છીએ. જે વિધાતાના એજ અક્ષર હોય, કે આગરાના તખ્ત પર ખુશર શહેનશાહ રૂપે બિરાજે તો કોની મગદુર છે કે તેનો અટકાવ કરે?”

એક પછી એક બનતા બતાવેો સ્પષ્ટ જણાવી દે છે, કે ‘પ્રયત્ન કરો, યત્નથી શું નથી સંધાતું? રાજ્યમાં સૌથી પ્રમુખ તમેજ છો. ત્હમ્હારી મહેનતથી બધું એ યધ શકે, અસંભવિત એ સંભવિત થાય,’ ખાનસાહેબ પોતાની જાતનું બાન ભૂલી એને એ બાબતનો વિચાર કરવા લાગ્યો. વિચારમાં ને વિચારમાં એકાએક લેણે બૂમ પાડી: “પિયારાબાનુ!” પિયારાબાનુ ખાનસાહેબની બોલવાની ઢબ જોઇને તથા ફેરવાયેલા અવાજ જોઇને ચમકી ઉઠી યોલી: “શું બાબા?”

ખાનસાહેબ: “મહેનતથી શું નથી બનતું પિયારા?”

પિયારા: “શું કહેવા ધારો છો બાબા?” ખાનસાહેબ: “મને લાગે છે, કે ત્હારી સામે ઘણું ઉજળું ભવિષ્ય પડ્યું છે. મને તો ખાતરી છે કે હિંદુ ચારણીઓની ભવિષ્યવાણી કદિ અફળ થતી નથી. ત્હારી વાત સાંભળ્યા પછી મહારા મનમાં કોઇ જાણે કલા કરે છે, કે તુંજ હિંદની ભાવિ શહેનશાહબાનુ થઇશ. અતિ તજજીકના ભવિષ્યમાં આ સઘળું હિંદ ત્હારા પગેમાં પડશે. અને હું શહેનશાહના સસરા રૂપે મહારા મનમાં અધુરી આશાઓ પૂછું કરીશ.”

પિયારા વિસ્મિત ચિત્તે બાપ તરફ ફેટલીક વાર જોઇ રહી. એક લાંબો નિશ્વાસ નાખી યોલી: “શુ આપ યોલો છો બાબા? એ કેવળ ઉન્માદનો ઉભરો છે.”

ખાનસાહેબ દટતાપૂર્વક બોલ્યો: “નહિ, પિયારાબાનુ, એ ઉન્માદનો ઉભરો નથી. આજુબાજુની હાલત પર ખ્યાલ કરતાં જે મને જણાય છે, એટલુંજ નહિ પણ અતિ અફલમદ મહારાજ માનસિંહને પણ જણાય છે તે કદી ઉન્માદનો ઉભરો હોઇ શકે નહિ. ત્હે સાંભળ્યું છે કે ત્હારો સસરો સુલતાન સલીમ જલદીજ આગરા પર આક્રમણ કરવાનો છે?”

પિયારા તે ખબર સાંભળી ધ્રુજ ઉઠી. પિતાના મુખ સામે જોતાં જણાયું, કે તે કાંઇ કાંઠી નાખવા જેવી વાત ન હતી. જે વાત ખાનસાહેબે માનસિંહને જણાવવામાં ગલ્લા તલ્લા કર્યા હતા, તે વાત આમ એકાએક કોણ જાણે કયા કારણે લેણે ખેટી આગળ કહી નાખી.

પિયારા એ સાંભળી યોલી: “કેવા સત્યાનાશના સમાચાર! એમ તે બુને?”

ખાનસાહેબ બોલ્યો: “હિંદના એ શાપિત તાજેતખ્ત માટે એમ પણ બને, અકબરશાહના બિમારીથી નાતવાન થયેલા હાથેમાંથી રાજદંડ ખુશરી લેવા સુલતાન સલીમ બહુજ ઉતાવળો થઇ રહ્યો છે. અને તેથીજ બધી બળવાની હીલચાલ થઇ રહી છે. એ બળવાનું પરિણામ સલીમ માટે બચકર આવવાનું, પરંતુ ખુશરને માટે તે ખુશ કિસ્મતની નિશાની રૂપ છે.”

ચતુર રાજા માનસિંહે જે મહાયત્ને માટે સર્વ ઇર્ષ્યન સામગ્રી એકઠી કરવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો, ત્હનાં અરણી કાળેમાં ચારણી પૂર્ણિમાએ અગ્નિ લગાડ્યો, અને એ ધુધવાતા અગ્નિને ખાનસાહેબે કુદ્રી સળગાવ્યો. એટલે ભડકો થઇ ઉઠ્યો.

હાય નમીમ! હાય કમખખત ખુશર! હાય બદખખત પિયારા! આજ જે અગ્નિ ત્હમ્હારાં અંતઃકરણમાં સળગ્યો છે. તેજ ત્હમ્હારી સર્વ આશા, વિશ્વાસ, સુખસ્વપ્નનો સમુજો નાશ કરી નાખશે ત્હનો ત્હમને એક વાર પણ ખ્યાલ ન આવ્યો?

માણસ માત્ર ભાવિના પારને પામતાં નથી. અને ખાસ કરીને આંવતી આકતની કોઇનેજ ખબર પડતી નથી. જે સર્વે માણસો એ સત્ય સમજતાં હોત, તો એક માઠા બનાવો કલ્પનામાંથીજ કરમાઇ ગયા હોત.

ખાનસાહેબની વાતથી પિયારાના જનમમાં કોઇ અપૂર્વ ઉત્સાહ રેડાયો. તે યોલી: “અગર તેમજ બને, કિસ્મત મહારા શૌહરના શિરપર તખ્તોતાજ નિસાર કરે, તો ત્હના રસ્તાની સરળતા કરવામાં હું કંઇજ સંકોચ નહિં રાખું. શાહનદાના જીરમાં નવા ભાવેની ભરતી કરવી પડશે. અને તેમ કરવાં જતાં કદિ ત્હનો તિરકાર સહન કરવો પડે, તો તેએ મુજે મ્હોંએ સહન કરવા તૈયાર છું. કદિ એની ખાતર મ્હારે અજબના મ્હોંમાં સર નાખવું પડે, જોતને મલવાનું એ હોય, તોએ હું તૈયાર છું. યોલો બાબા! મ્હારે શું કરવું જોઇશે?”

ખાનસાહેબ બોલ્યા : “ત્હારે કંઈ વધારે કરવાનું નથી. તું ખુશરની સુસ્ત શક્તિઓને એવી રીતે જગાડી દે કે જેથી તે પોતાની હાલની કફોડી હાલત સમજી શકે. સલીમને તખ્ત મળ્યે, ખુશરનો છુટકારો થવો મુશ્કેલ છે. અકબરશાહની જે દિવસે આખી મોચાણી તે દિવસથીજ ખુશરની પડતીની શરૂઆત થઈ ચૂકી સમજીએ; અને તે જ દિવસથી હું અને માનસિંહ છુદ્દગીભરને માટે આગરામાં આવી શકવાના નથી. પિયારા! જો એ ભયંકર આક્રમકમાંથી ત્હારા શૌહરને બચાવવા ચાહતી હો, ગ્વાલીઅરના કિલ્લાનાં અધારા ઓરડાવાળા કેદખાનામાં, ઝેરથી થતા અકાળ મોતમાંથી ઉગારી લેવા ચાહતી હો, તો આજથી ત્હને રહમનનવવાની કોશિશ કરજે. તે ચોતરફથી આક્રમકમાં સપડાયો છે. અને એ આક્રમક પણ જેવી તેવી નથી!”

એટલું કહી ખાનસાહેબ ઉસ્કરાયલી હાલતમાં એ ઓરડામાંથી ચાલ્યા ગયા. પિયારા ત્હેના પિતાને એ સંબંધી વધારે પૂછવાને તે વખત મેળવવા પામી નહિ. તે મંત્રમુગ્ધ થઈ ત્યાંજ બેઠી બેઠી ખ્યાલોમાં મશગુલ થઈ ગઈ. ત્હેના આ ખ્યાલોના દરિયાવને કોઈ કિનારો ન હતો. અને તે મોર્ચિક ચિંતાની જવાબાવીંછીની વેદનાથીએ વધારે દુઃખદ હતી.

અરાહમો પરિચ્છેદ.

વિષયવાર્તાની અહીં જવાબાથી બળતી પિયારાખાનું ત્હેના શૌહરની શોધમાં ચાલી. ઘણા સ્થળોએ તપાસ કરતાંએ શાહનદાનો મેળાપ થયો નહિ. તેથી ત્હેણે પોતાની વિશ્વાસ બાંધી અમીરાને બોલાવી. અમીરાને ત્હેણે કહ્યું : “શાહનદાને અબ્દુલકીએ બોલાવી લાવ. કહેજ કે ખાસ કામ છે.” પરંતુ અમીરા થોડી વાર દુઢી ઉતરેલ મહેંએ પાછી ફરી.

મહેલમાં એક ગુલબાગ હતો. ત્હેમાં ખુશરએ પોતાની રૂચી પ્રમાણે, ચત્તપૂર્વક એક ચમેલીકુંજ તૈયાર કરાવ્યો હતો. ઘણી વાર વિચાર-વમળમાં પડેલા ખુશર એ કુંજમાં એકાંતે આવી બેસતો તે પિયારાથી અનબધુ ન હતું.

પિયારા, એ તરફ વળી. કુંજના પ્રવેશદ્વાર આગળ આવતાંજ પિયારાએ બોલ્યું, તો ખુશર એ ચમેલીથી મધમધતા કુંજમાં આરસપહાણના આસન ઉપર ચિંતાતુર ભાવે બેસી રહ્યો હતો. ત્હેના હાથમાં એક પત્ર હતો.

પિયારાએ બધુ કે પત્રથીજ ત્હેના સ્વામીના સરળ હૃદયમાં ચિંતાનો અગ્નિ સળગી રહ્યો હતો. પોતે નિસ્તબ્ધ અવસ્થામાં, શ્વાસને પણ રોકીને કુંજને ઓથે ઉભી રહી. ખુશર શું કહે છે, શું લવે છે? એ બધું લેવું એજ ત્હેના ઇરાદો હતો.

ખુશર સ્વતઃ બળડતો હતો : “રસ્તો બતાવ રહીમ ખુદાતાલા! ચોતરફથી ભયંકર અધિકારમાં હું ઘેરાઈ ગયો છું. કંઈ સુઝતું નથી, આશાનું ઉજેડુંએ જણાતું નથી. એક બાબતએ રહમજીગર દાદાનું દરમાન, બીજી બાબતએ ખુદ બાબાનું! કયો રસ્તો લેવો? અમ્મા કહે છે, બાબાજ મેહરત, બાબાજ દીન દુનીયાનો એક માત્ર આધાર! બાબાથી બેવકા બાળક જન્મતોના ભાગીદાર થાય છે. અહીં દાદા દરમાવી ગયા છે, “ખાસ રાજદારી કામની ખાતર હું આગરે જઈ છું.” આ સીફીના શાહી મહેલની હિફાજતનો ભાર ત્હેને સોંપું છું. મહાર ખીલું દરમાન મેળતાં સુધી કોઈપણ કારણસર આ સ્થાન છોડીશ નહિ.”

ફરી ત્હેણે તે પત્ર વાંચ્યો. વાંચ્યા પછી ત્હેના મુખપર આશાનું ઉજેડું જણાયું. તે બળડ્યો : “અલાહબાદ બાબાની પાસે જવામાં શાનો ડર? ત્યાં તો અઝીઝદીલ અમ્માનો આશરો છેજ. જે આટલા દિવસો ખુદાઈ ફિરસ્તાની પેટે રહેને સંભાળતી આવી છે, બાબાના ગુસ્સામાંથી પોતાની ગોદમાં લઈ બચાવતી આવી છે, તે જ ન્યારે ત્યાં છે, ત્યારે મ્હને કેનો ડર છે?”

એ વખતે કોઈ કુંજના ઓથા આરેથી બોલ્યું : “ના—ના શાહનદા! અલાહબાદ જતા નહિ. ત્યાં જવાથી મહાન આક્રમક ગુન્જરશે.”

ખુશર ચમકીને કુંજ બહાર આવ્યો, તો મલીન મુખે પિયારા ત્યાં ઉભી હતી.

ખુશર અઘીરાપથી બોલ્યો : “પિયારા! તું જ હમણાં બોલી હતી?”

પિયારા : “બાંદીની એ ગુસ્તાખી માફ કરો શાહનદા! આપની ચિંતા દૂર કરવાની ખાતર હુંજ એ બોલી હતી. આપના હાથમાં ખત કયાંથી આવ્યો છે? મ્હને કહેશો?”

ખુશર : “અલાહબાદથી.”

પિયારા : “વિના જેએજ હું ધાર છું કે સસરાજ તરફનો કંઈ જરૂરી પેગામ હશે.”

ખુશર : “ખરેખર તેમજ છે.”

પિયારા : “અને તેમાં આપને અલાહબાદ તેમની પાસે બોલાવ્યા હશે.”

ખુશરૂ: “તહારે અનુમાન ખરાબર છે પિયારા!”

પિયારા: “આપે શો નિશ્ચય કર્યો? જશો કે?”

ખુશરૂ: “યકીનન-જરૂર જાણશ. બાબાના પ્યારપૂર્વક થયેલા ફરમાનને માન નહિ આપવાથી કદાચ આફત આવી પડે.”

પિયારા: “નહિ, તમે જશો નહિ. આ વખતે અસલાહબાદ જવાથી કદાચ જરૂર આફતમાં આવી પડશે.”

ખુશરૂ: “શાથી જાણ્યું?”

પિયારા: “આપ મહારી હાંસીનું જવાહીર છે. આપ સિવાય પિયારા કંડોના મુખ સામે જુએ એમ છે? આ જગર વિનાનાં શાહી ખાનદાનમાં અન્ય કોઈ મહારૂં નથી! મહારૂં મન એમ કહે છે કે નક્કી કોઈ આફત આવવાની.”

ખુશરૂ: “જો, એવો મનપર બહુ ભરસો મૂકવો વાજબી નથી. ઇનસાનના દીલની આબુ-બાબુ અનેક મીશ્વા વહેમનાં ઝાળાં વિંટળાયા કરે છે, તે તું નથી જાણતી પિયારા!”

પિયારા: “ખરૂં હશે. પરંતુ જો આપ જવાનેજ ચાહતા હો, તો મહેને પણ સાથે લેતા જાઓ. વળી એ પણ ખ્યાનમાં રાખજો, કે ખુદ શહેનશાહ, અહીંજ રહેવાનું ફરમાવી ગયા છે, તો તેના ફરમાન વિના આ સ્થળ છોડવું સલાહકારક નથી. ફતેપુરથી આગરા તો કંઈ બહુ દૂર નથી. કાલ ફરજમાંજ સવાર મારફતે સર્વ ખુલાસો લખી શહેનશાહની મંજૂરી શા માટે ન મંગાવવી?”

ખુશરૂએ શાંતિપૂર્વક વિચાર કરી જોયો, તો પિયારાનું કહેવું તેને ખરહક જણાયું. એમ કંવાથી ચોતરફથી સલામતી જળવાશે એમ તેને લાગ્યું.

ખુશરૂ પિયારાને પ્યારથી ભેટી બોલ્યો: “દુશ્મનોભયાં એ શાહી મહેલમાં તહારા સિવાય મહારૂં કોણ છે પિયારા? જો બાબાના વડા બેટા તરીકે મોગલોની મસનદ પર મહારો હક થાય, તો તુંજ ખરી શહેનશાહબાનુ, તખ્તોતાજની ખરી બાગીદાર છે પિયારા! તે તહારા દરેક કામથી પુરવાર થાય છે. અને તેથીજ ખુદા મહેરબાને તેને રૂપ, ગુણ અને બુદ્ધિ આપી આ દુનીયામાં મોકલાવી છે.”

શાહનદાની વાત સાંભળી દુરાશાથી ડોલતી પિયારા કંઈક ધ્રુજ ઉઠી. ગંભીર મ્હોં કરી તે બોલી: “જો, શાહનદાની ખુદાની મહેરબા-

નીથી આપનાં એ સખુનો થોડા સમયમાં સફળ થયેલાં આપ જોશો.”

ખુશરૂ પિયારાના કહેવાનો મર્મ નહિ સમજી સ્ફુર્વાથી બોલ્યો: “તે શું કહ્યું પિયારા?”

પિયારા, હવે અનુકૂળતા મળી, એમ જાણી બોલી: “તહેમે જાણતા નથી કે? તહારા બાબા આગરા સર કરવાના છે? શહેનશાહના બુદ્ધિપાથી, અને શોકદુઃખથી કમજોર થયેલા હાથમાંથી તે રાજદાં ખુચવી લેવા ઇચ્છે છે. મહારા બાબા ભરસાદાર ટુંકાણેથી જાણી શક્યા છે, કે અસલાહબાદથી બિહાર સુધીની રાજસના તો અત્યાર આગમયથી તેના હાથમાં આવી ચુકી છે. હવે અસંખ્ય લશ્કર લઈ તે આગરાનું તોપાખાનું લુટવા આવે છે. આ ઝંખડાનો શો નતીજો નીકળશે? તે આપ જાણો છો કે?”

ખુશરૂ, પિયારાની આ વાત સાંભળી બહુજ ડહાંધ ગયો. અસ્પૃહ સ્વરે તે બોલ્યો: “વારસાના હકથી આગરાના તાજેતખતના જે માલિક છે, તે એવફાઇની એવી ભૂલ કરે શા માટે? નહિ, પિયારા! તહારા સાંભળવામાં આવેલી હકીકત તફાન ખીનપાયાદાર છે!”

પિયારા બોલી: “આપણા માથા પર જેમ આ અપાર આરમાન આવી રહેલું છે, જેવી આ ચમેલીની બહેક ફેરી રહી છે, તેના બાબમાં ભૂલ થવી સંભવિત નથી; તેમ મહારા સાંભળવામાં એ ભૂલ થવી સંભવિત નથી. હજી સાંભળે શાહનદા! જે આપે કદી કલ્પનામાંએ ધાર્યું નહિ, ધારવાનો સમય પણ નહિ હોય, એવી વાત હું આજે આપને સંભળાવવા ધારું છું. શહેનશાહ આપને બેહદ ચલાય છે, આપને જોયા વિના તેને આરામ વળતો નથી, એ માટે તહારા બાબા તહારા ઉપર ધણીજ નારાજ છે. તેઓ યુક્તિથી મનને હાથ કરવા માંગે છે. અને માટેજ તેણે બનાવટી પ્યાર દેખાડી પત્ર લખ્યો છે. શહેનશાહ પચાસ વર્ષથી રાજ ચલાવે છે, હજી કયાં સુધી ચલાવશે તેનો પણ કોઈ અંદાજ નથી. એથી તહારા બાબા હવે રાહ જોઈ જોઈ કંટાળી ગયા છે. તાજેતખત હાથ કરવાના તેના રસ્તામાં તહેમે મુખ્ય કાંટા રૂપ છે, માટે એ કાંટાને તે સર્વ પહેલાં ઉમેરી નાખવા માંગે છે. પરંતુ જો-જો હિંદનું તખ્ત આપનેજ મળશે. એમની મહેનત ખરબાદ જશે. ભુતભવિષ્યને નજરે નજર જોનાર આરણીની ભવિષ્ય વાણી કદી ખોટી પડશે નહિ!”

ખુશરૂએ આભા બની પ્રશ્ન કર્યો: “હિંદુ ચારણી? ક્યાં ત્હને ત્હનો મેળાપ થયો હતો? ત્હણે ત્હને મ્હારે માટે શું ભવિષ્ય કહ્યું છે પિયારા?”

હવે સંપૂર્ણ યોગ્ય સમય સમગ્ર પિયારાએ ચારણી સંબંધી બધી વાર્તા માંડીને ત્હને કહી.

આંખનો પલકારો પણ માર્યા વિના ધીરજથી ત્હણે પિયારાની સધળી હકીકત સાંભળી. કાંઈ શયતાની આવેશથી ઉશ્કેરાઈ ત્હની બહાલી પિયારા એ વાત કરતી હતી, એ પણ ત્હના નાણુવામાં આવ્યું. અને સાથે સાથે ત્હને લાગ્યું કે અત્યાર પહેલાં જે ઇદગળામાં તે સપડાયો હતો, ત્હનો આ એક નવો ફળગો હતો.

ખુશરૂને વિચારમાં પરોયો જોઈ પિયારા બોલી: “શું વિચારો છો બહાલા?”

ખુશરૂ બોલ્યો: “નસીબની તાસીરનો વિચાર કરું છું, ત્હારા અને મ્હારા ભવિષ્યમાં શું મંડાએલું હશે, ત્હનો કાંપડો ઉઠકું છું.”

પિયારા: “આ બધું નાપ્યા પુન્યા પછી પણ શું આપને અલ્લાહનાંદ જવાની ઇચ્છા થાય છે?”

ખુશરૂ: “તે તો હમણાં ચોક્કસ કહી શકતો નથી.”

પિયારા: “ધારો કે જો ન જઈ શકાય, તો સુલતાનના પત્રનો જવાબ તો વાળવો જોઈએ.”

ખુશરૂ: “શહેનશાહ તરફથી કંઈ ફરમાન આવ્યા પહેલાં ઉત્તર વાળવો પણ અશક્ય છે. મ્હને એટલી તો ખાતરજમાં છે કે મ્હારાં કામોથી, વતનથી, નસીબની બલીહારીથી હું ખાખાની ‘આંખનું’ કણું થઈ ચૂક્યો છું, જોરાવર પૂરમાં સપડાયલાં તણુપલાંની પેઠે કીસ્મત મ્હને દુનીયાની જન્મજામાં ખેંચી નાંચ છે. મ્હારા જેવા નખળા મનના માણુ-સમાં એ પૂરના બેઠા સામે થવાનું જોશ નથી. એ કંપટી કિસ્મત જે રસ્તે ખેંચી જવા માગે છે, તે જ રસ્તે જવાને હું પણ તૈયારજ છું. મ્હોત પણ જો રાહમાં મ્હને ભેટવા માગતું હોય, તોએ ત્હને અટકાવવાની કોઈ શક્તિ મ્હારામાં નથી.”

પિયારા કેટલીક વાર કંઈ સોચી, રાજ-હંસીની પેઠે પોતાની બકિમગ્રિવા હજાબી આવેશથી બોલી: “સારે શું મર્દાનગીતું કંઈ

મૂલ્યજ નથી? તકદીરની તાસીર શું મર્દાન-ગીની મોટાઇથી વધી જવાની? ‘તકદીર પાસે તદબીર લાયાર છે’ શાહનંદા? ‘પાણી પહેલાં પાળ’ બાંધવી જોઈએ. નહિ તો એ પાણીનું પૂર ક્યાં ધસી જશે ત્હનું કંઈ ટેકાણું નથી. આપના ખાખાના ફરમાનથી અધારી કોટડી કે જલ્લાદની છુરીને શરણ થવા કરતાં, તો મરદાનગીને સહારો. લઈ પોતાને હાથે પોતાનું બાવી ધડવું શું ખોટું છે શાહનંદા? હું આપને ખાખાને એવકશ થવાને કહેતી નથી, ખાખાને નાફરમાન થવા પ્રસલાવતી નથી, કેવળ આપની જાદગીની સલામતી ચાહું છું. વિચારો શાહનંદા! પળે પળે બનતા અવનવા બનાવોથી આપના મનમાં ચિંતાની આગ ઉઠે છે. કાણે કાણે શીકરની જીકરથી આપના લોહીનું પાણી થાય છે. ખાણમાં લેજીત નથી, નિદમાં આરામ નથી, ગાનમાં તાન નથી, કોઈ ચીજમાં આપનું દીલ બહેલતું નથી. આજ કાલ આપની આ હાલત છે શાહનંદા!”

એક બેદી નિશાસ નાખતાં ખુશરૂ બોલ્યો: “ખબર ન હતી પિયારા, કે શાહીખાનદાનમાં જન્મ હાંસલ કરવો, એ આટલું ખોટાંક હશે! ખબર ન હતી, કે મોગલતાબના વારસ થવામાં આવું દોળખી દુઃખ હશે! પળે પળે આતશી ચિંતા બાળ્યા કરે છે, શાથી તે નાચતો નથી. મ્હારાં દીલમાં શા માટે આ ગડમથલ? ત્હની મ્હને ખબર નથી. પરંતુ મ્હને લાગે છે કે આમજ શીકરની ફાળમાં કોઈ વાર મ્હારી અફલ બહેર મારી જશે. ફક્ત આતશી જલનમાં આરામ આપનારી એક તુંજ છે. પરંતુ અફસોસ! ખુદાએ ત્હારા દીલમાં ભયંકર દુરાશાની આગ પેટાવી મુકી છે. ત્હનો પહેલો પુરાવો એ! ચારણી તે કાણુ હતી? ક્યાં રહે છે? તું તેને નાપ્યા વિના ગુપ્ત રીતે ત્હનો મેળાપ કરી ત્હને જ ઝહરતું નામ ભર્યું હતું, તે વગર વિચારે મ્હારા મગજમાં ખાલી કર્યું. પિયારા! આ તે શું કર્યું?”

ખુશરૂ વધારે બોલી શક્યો નહિ. ત્હની આંખો આંસુથી ભરાઈ ગઈ.

શાહરની આંખમાં આંસુ જોઈ પિયારાના જીગરમાં પરતાવાનો અગ્નિ લગી ઉઠ્યો. ત્હની બધી દુરાશા, ભવિષ્યનાં સુખદ સ્વપ્નો સૌ એ આગની આકૃતિ થઈ ગયાં.

ખુશરૂનાં આંસુ લોહતાં આવેગથી આલિંગન કરી તે બોલી: “મોજ શોખ, એશઆરામ, માન મરતબો, તખ્તોતાજ પણ જહનનમાં જાઓ.

ચાલો આપણે આ શાહી આશરો છોડી કેાઇ નિર્જન, એકાંત, સ્વાર્થની મારામારી વિનાના આરામદાયક ઠેકાણે જઇ આશરો લઇએ. આગરા સાથેના આપણો બધો સંબંધ છોડી દઇએ. ન્યાં જરનું આટલું જોર, ન્યાં પ્યાર અને જીગરની પરવા નહિ, ન્યાં પારકાં પોતાનાની પરખ થતી પણ મૂશકેલ, ન્યાં આટલો સ્વાર્થ, હેમ, આટલો અવિશ્વાસ તે સ્થાન છોડી જવા-માંજ સલામતી છે. ન્યાં જીગરને આરામ તે જ બેહસ્ત. ચાલો એવા બેહસ્તની શોધમાં નીકળી પડીએ. ચાલો એવે સ્થળે જઇએ કે ન્યાં આપણી જેની વચ્ચે ત્રીજીની દખલ ન હોય. તેવે સ્થળે ઝૂપડીમાં વસવું એ આ મહેલ કરતાં સુખદ લાગશે. ત્યાં માત્ર હમે ને હું, બે મલી કાઇ સુખમય દુનીયાં સરજીશું. ન્યાં દુશ્મનીની આગ પેટશે નહિ. સ્વાર્થની મારામારી થશે નહિ. ત્યાં કેવળ ખુદાઇ નૂરનું તેજ અળકી રહેશે.”

“પુશર પિયારાની એ દદેબરી દલીલ સાંભળી કંઇક શાંતિ પામ્યો. મનમાં મનમાં બળડ્યો: “ખચીત એ જાદુગરણી પિયારા ધારે તો નવું બેહસ્ત પણ બનાવી શકે!”

આકાશમાં હજી ચંદ્રમા હસ્તો હતો. પુશર એ તે તેજોમય ભણી જોયું. તેને લાગ્યું કે તે જાણે તેની મશ્કરી કરતો હતો. તે એક વાર દેખા દેતો હતો. વળી વાદળાઓમાં છુપાઇ જતો હતો. એ આસ્માની મુસાફર જાણે કહેતો જતો હતો “હાય! કમખખત શાહનંદા! એ દુનીયામાં તેને શું કદી આરામ મળશે કે? સ્ત્રીની મોહક વાણીમાં લોભાઇ, મ્હોટી મ્હોટી આશાઓથી ત્હારી અત્યંત દૂરદશ થશે.” માલતીની સુગંધથી બેઝકી રહેલો પવન જાણે ગુમ રીતે તેના કાને રપશ્ કરી કહી ગયો “ત્હારી આ પિયારા તો જાદુગરણી છે. તેનાથી ભોળવાતો ના. હિંદના તખ્તની આશા ત્હારે માટે માત્ર દુઃખદ સ્વપ્ન રૂપ જ છે. માટે ફેકટ એ સ્વપ્ન જોઇ દુઃખ ભોગવતો નહિ.” વૃક્ષ અંતરાલે રહેલો એક પંથેયો તે જ વખતે પુકારી ઉઠ્યો. તે જાણે ખરા પ્રેમનો પુકારો. તેણે જાણે તેને સંભળાવતો ન હોય! તેમ આલ્યો “કાળી નાગણુ નારીની વાતોથી ભૂલતો નહિ. તેના ઉપર એટલો ભરસો મુકતો ના. જેની આંખોમાં એટલાં કામણુ, જખાનમાં એટલું વશીકરણ, કિંચમાં એટલો દગો તેના ઉરનો ભરસો આંતે બધંકર!”

પુશરએ જોયું કે જાણે સધળી કુદરત આજ તેની સામે તેને દુઃખ દેવા તૈયાર છે. પિયારા ન્યારે તેને ચારણીની ભવિષ્ય વાણી કહેતી હતી, ત્યારે તેના દીલમાં એક એવો તરંગ ઉઠ્યો હતો કે પ્રયત્ન કર્યે શું નથી થવું? પ્રયત્નથી શત્રુ મિત્ર સૌ વશ થાય છે. જે રસ્તો અત્યારે એટલો કાંટાળો છે, તે પ્રયત્ને સાફ ન થઇ શકે? પરંતુ કુદરતની એ અણબોલ વાણી સાંભળી તે મનમાં બળડ્યો. “નહિ, નહિ, તે તખ્તનું મ્હારે કામ નથી. તે મેળવવાની માયાકુટ શા માટે? જેમાં હું તે હાલતમાંજ રહું તોએ બહુ છે. જેમ સહુ હું તેમ સહીશ. અંતે છેલ્લી આરામગાહે સધળી આગ આપેજી પુગાઇ જશે. આ પિયારા ખરેખર ક્રોધતાનજી છે, ખરેખર દુગારી છે, તેણે મ્હારા દીલમાં આજ એક એવી આગ લગાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે જેને પરિણામે કાળો દાઢ અને કમોત બને મળે.” શાહનંદાને વિચારમાં ગરક થઇ ગયેલે જોઇ પિયારા વીણાના અંકાર જવા મધુર સ્વરે બોલી: “શાહનંદા! રાત ઘણી ગઇ છે. ચાલો આપણે મહેલમાં જઇએ.”

આ બોલાવાથી પુશર જાણે સ્વપ્નની યજ્ઞિમાંથી પાછો પોતાની હમેશની દુનિઆમાં ઉતરી આવ્યો. તે બધી જાગ્યો ભૂલી પિયારાને કંઈ આલિંગન કરી બોલ્યો: “ચાલ પિયારી! પણ શું મહેલમાં જવાથી પહેલાની શાંતિ પાછી મળશે?”

બંને જણાં ચમેલીકુંજ છોડી ધીમે પગલે મહેલ તરફ વળ્યાં. મહેલના પ્રવેશદારમાં આવતાંજ એક ડીંગણી તાતારીએ શાહનંદાના હાથમાં એક પત્ર આપ્યો. પુશર પત્ર લઇ પોતાના ખાસ ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો. પિયારા અનેક તરંગો કરતી કરતી પોતાના વિશ્રામભવનમાં ચાલી ગઇ.

મહેલના ઓરડાઓ પ્રકાશપૂર્ણ હતા. પુશરએ આવરતાથી એ પત્ર વાંચ્યો. તેના મામા માનસિંહે રાત્રીના બે પ્હોર વિત્યા પછી એકાંતમાં મળવાનું જણાવ્યું હતું.

શાહનંદા મનમાં મનમાં બળડ્યો: “કાણુ જાણે મ્હારાજ માનસિંહના મેળાપથી વળી શી જાગળ ભગશે? ખુદા! મહેરબાન! મને મ્હારા ખરખરવાહ-હિતસ્વીથી બચાવી લ્યો. મુકત કરી દો. તેમ ચાય તો મ્હારી ઘણી જાગળ ઓછી થઇ જશે.”

ઓગણીસમો પરિચ્છેદ.

ફતેપુર સીક્રીના શાહી મહેલાતમાં રાજ-પરોણીઓ વાસ્તે એક ખાસ મહેલ હતો. જે મુખ્ય મુખ્ય અમીર ઉમરાવો, સેનાપતિઓ, મનસખદારો, જેઓ રાજના સ્થાન રૂપ હતા, તેઓ સર્વે એ મહેલમાં આવી ઉતરી શકતા. પરંતુ મહારાજ માનસિંહને વાસ્તે એક એવાજ પ્રકારનો ધ્યાયદો મહેલ હતો. એટલુંજ નહિ પરંતુ તેના હાથ તળેના લશકરને વાસ્તે એક સેના-નિવાસ હતો. આથી મહારાજ માનસિંહના પરિજનો ગમે તેટલાં હોય તો પણ સર્વનો સમાવેશ સહેલાઈથી ત્યાં થઈ શકતો.

એ મહેલના એક શણગારેલા કિવાનખાનામાં એ પ્રહર રાત્રી યુગરતા મહારાજ માનસિંહ ઉત્ક્રિષ્ટ ચિત્તે શાહનંદા ખુશરૂની રાહ જોઈ રહ્યા હતા.

એવામાં એક જણે ધીમે પગલે તે કિવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો. તે ખુદ શાહનંદા ખુશરૂ હતો.

માનસિંહને ખાન અજીજ તરફથી ચારણી સંબંધી સઘળી હકીકત મળી હતી. અને તે કારણે પિયારાના મનની ગડબાગ જાણી પોતે મનમાં મનમાં કંઈક હસ્યો પણ ખરો. કારણ કે એ ચારણીની યોજના કરનાર તે સ્વયં હતો. વળી ખાન અજીજ પોતાની દીકરીને તે ઉપરથી મોટી આશાને હીડોળે ચડાવી આવ્યો હતો, તે પણ જણાવવાને તે ચૂક્યો ન હતો.

ખુશરૂના હાથોમાં જોમ હતું. લશકરને દોરવવાનું સામર્થ્ય પણ હતું. પરંતુ માત્ર તેમ કરવાની મહત્વકાંક્ષા તેના હૃદયમાં નહોતી. પિતાની સામે દ્રોહી થવાની દૂરાશા માત્ર તેના દીલમાં જગી ન હતી. માનસિંહ અને ખાન અજીજનો દંદ સંકલ્પ હતો, કે કોઈ પણ ઉપાયે ખુશરૂને રાજસિંહાસને ખેસાડેાજ. તેના એ સંકલ્પમાં આડે આવનાર મુખ્ય અડચણ તે ખુશરૂની પિતૃભક્તિ હતી. અને એ પિતૃભક્તિનું સિંચન કરનારી તેની માતા શાહી મેગમ અથવા જોધખાઈ પોતેજ હતી.

અજીજખાન ધારતો હતો, કે તેણે પોતાની પુત્રીના કાનોમાં જે વિષ રેડ્યું હતું, તેની અસર ખુશરૂને લાગ્યા વિના રહેતાર નથી. એ વિષજવાળાને થોડીક ધુકી આપવી જોઈએ. અને તેથી તેણે માનસિંહની જોડે મસલત કરી આજ મધ્ય રાત્રીએ શાહનંદાને મળવા ખેલાવ્યો હતો. માનસિંહ જો ધારત તો મહે-

લમાં જઈ પોતાને જે કંઈ કહેવાતું હતું તે શાહનંદાને કહી શકતે, પરંતુ તેણે ખાસ યુક્ત વિચારણા કરવાનેજ તેમ નહોતું ક્યું.

સલીમનો જે પત્ર તેણે તે દહાડે ખાન અજીજને ખતાવ્યો હતો, તે પત્રને લીધે તેના મનમાંથી સુલતાન સલીમ પરની સઘળી સારી ભાવનાઓ ચાલી ગઈ હતી. તે પત્ર ખુશરૂને ખાતર માનસિંહે યત્નપૂર્વક સંભાળી રાખ્યા હતા.

ખુશરૂ ઓરડામાં પેઠો, એવાજ માનસિંહ તેને સ્નેહપૂર્વક ભેટયો. ખબર અંતર પૂછવા પડી, તેણે ખુશરૂને કહ્યું: “હારા દાદાને આમ એકાએક આગરે જતા રહેવાનું કારણ શું શાહનંદા?”

ખુશરૂ માનસિંહના એ અણુધાર્યા પ્રશ્નથી હલકા ગયો. પરંતુ મનનો ગભરાટ દખાવી રાખી તે બોલ્યો: “શું કારણ, તે બરાબર કહી શકતો નથી. તે એટલી ઉતાવળથી ચાલ્યા ગયા કે તેના પાસેથી કંઈ ખુલાસાએ મેળવી શકાયો નહિ. માત્ર જતી વખતે એટલું મને કહેતા ગયા છે “કે આ શાહી મહેલમાં આગરાના શાહીતોપાખાનાની ચાવી રાખવામાં આવી છે. અને તેના રક્ષણની દરજ તહારી ઉપર છે. મારે જીવને જોખમે પણ તેનું રક્ષણ કરવું. મહારો બીજો હુકમ મળતાં સુધી, આ સ્થળ છોડીશ નહિ.”

માનસિંહે ખુશરૂના વાંસાપર હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં કહ્યું: “શાહનંદા! તહેને શહેનશાહના જવાનું કારણ ન જણાયું હોય તોપણ અમને જણાઈ ગયું છે. તું કદાચ નહિ જાણતો હો, કે તહારો પિતા સુલતાન સલીમ આગરા સર કરવાને લશ્કર લઈ ચઢી આવે છે. સિત્તેર હજાર લશ્કર તેના તાખામાં છે. અલાહ-ખાદને શાહીખજનો તેના હાથમાં છે. સઘળું બીહાર અને એરિસા તેને આધીન છે. સુલતાન સલીમ જો આગરા સર કરી શાહીખજનો હાથ કરી લે, તો મહાન આફત સમજવી. તે આફતના વ્હોમાં તું ક્યાં ધસડાઈ જશે તેનું કંઈ દેકાણું નથી. અને સાથે મહારા અને તહારા સસરા અજીજખાંના શા હાલ થશે, તેની કલ્પના થતાંજ જીવ કંપી ઉઠે છે.”

પોતાના ખાખાના બળવાની વાત આ પહેલાં તેણે પિયારાના મ્હોથી સાંભળી હતી. પરંતુ ચારે તેણે તેના ઉપર એટલું ખ્યાન આપ્યું ન હતું. માનસિંહના વતચિત વખતના ભાવ ઉપરથી તેની ખાત્રી થઈ હતી, કે ડર દેખા-

ડવાને જોડી કાઢેલી વાત માત્ર ન હતી. આથી ખુશરૂ ખોખરે અવાજે બોલ્યો: “તેમ તે બની શકે? હજી દુનીઆના માલિક શહેનશાહ અકબર હોવાત છે, મહારાજ!”

માનસિંહે કહ્યું: “એ ખરું, પરંતુ શહેનશાહ દુ:ખ ને શોકથી દબાઈ ગયા છે. ખરું જોતાં અકબરશાહનો તે જુસ્સો ચાલ્યો ગયો છે. હમણાં જે છે તે કેવળ તેની માત્ર હાયા છે. જે મહાનશક્તિએ ચિતોડને શ્મશાન જેવું બનાવી દીધું, માળવા અને અંગાળમાંથી પઠાણોને જડમૂળથી ઉખેડી નાખ્યા. તે શક્તિ હમણાં ક્યાં છે? ક્યાં છે એ જહેમત? ક્યાં છે એ લશ્કરી દમામ? વળી એમ પણ તહારે ધારવું કે અકબરશાહની જીંદગીના સુરજ આથમવા મેઠો છે. પુત્રની સાથે તખ્તની ખાતર તે તકરારમાં ઉતરે એ સંભવતું નથી. જે રાજપુત, ન્યાય અને ધર્મ પ્રમાણે તેનો ખરો વારસ છે, તે આ ખટપટમાં ન પડતે તોએ તેને તે મળતે. તેની સાથે તે જ વસ્તુ માટે તાણાતાણી થવાનો પ્રસંગ? લોકો શું કહેશે? આખી દુનિયા અનન્યબી પામી જંગબહાદુર શહેનશાહની સામે તાકી રહી છે, ખુશરૂ!”

ખુશરૂ દબ અવાજે બોલ્યો: “મહારા લાલની ખાતર આપને આટલી તકલીફ શી માટે મહારાજ? તુચ્છ તખ્તની ખાતર કદા હું વાલી-દની મેવફાઈ વહોરીશ નહિ. આપ મહને જીંદગી ભરને વાસ્તે વિદાય આપી દો. હું બાબાનાં કદમોમાં જન કુરબાન કરી દઈશ. આથી મહારા બળતા જીગરનો પસ્તાવો દુર થશે. વળી અમ્માને અપાયેલો કેલ પણ પળશે. આપ પણ બાબાની રહમ નજર તજે આવી પાછા ઉઠી પદવીએ ચઢી શકશો. હિંદના જે ભાવ્હી શહેનશાહ છે, જેનાં ફરમાનો ઉઠાવવાને અસંખ્ય સિપાઈઓ આરબુમંદ છે, લશ્કરી કુનેહ જેને જનમથી જ બળીતી છે, આગરા સર થતાં મોગલોનો શાહી ખજાનો જેના હાથમાં જવાનો છે, વળી હું મારા જનમસિંહ હકથી જેનો વારસ છું, તેની સાથે રાજની ખાતર દુશ્મનાઈ મહારાજ! મહને ફસાવો નહિ, બાંધો નહિ, મહને સદાને વાસ્તે છુટા કરી દો. હું બાબા પાસે જઈ, તેનાં કદમોમાં પડી મારી ચાહીશ. તેના પ્યારભર્યા જીગરમાં જગ્યા મેળવી, આ ચિંતાની આગમાંથી છુટી જઈશ. મહને સુવામાં, મેસવામાં, હરવામાં, ફરવામાં, આરામમાં કે ઉંઘમાં શાંતિ નથી. નિંદમાં મીઠું ખવાય પણ મળતું નથી.

હું શહેનશાહ અકબરનો પૌત્ર છતાં મહારા આ દશા શાથી થઈ મહારાજ?”

એ વખતે કોઈ એ ઝોરડામાં દાંખલ થઈ બોલ્યું: “બોલા જવાન? બાબાના કામોમાં જનકેસાનીનો શા અંજમ આવશે તેનો એક વાર ખ્યાલ કર્યો હતો કે? એ જનકેસાનીથી કેવળ હાંસલ થશે, જલ્લાદની તીક્ષ્ણ છુરીથી અથવા ભયંકર ઝહરથી જીંદગીનો અંત? જે એક મામુલી મહેનતથી જીંદગીના બદ અંજમમાંથી બચાવું હોય તો એમાં મોટું શું છે? શાહનદા!” એ બોલનાર ખીજો કોઈ નહિ પણ તેનો સસરો અમીરઉલ ઉમરાવ ખાન અબજી કોકા બાદશાહનો વિશ્વાસુ વઝીર અને શાણો સલાહકાર!

ખુશરૂ ખાનસાહેબના ઉરકેરાયલા મોં સામે આશ્ચર્ય પામી જોઈ રહ્યો. પછી બોલ્યો: “આપ લોકો શું આમ ધડી ધડી ઉરકેરી મને ગુસ્સવી મારવા ધારો છો? તમને ખુદાની દુહાઈ છે! જે કહેવાતું હોય તે ખુલ્લે ખુલ્લું એકી વખતે જ કહી દો. ધડી ધડી ઉરાન કરો નહિ.”

ખાનસાહેબે કહ્યું: “સાંભળો ત્યારે શાહનદા! આજ તમને બધુંએ સાફ સાફ કહું છું. મહારૂં કહેવાતું—આપના રાજનીતિકુશળ મામા અને હું એક વિચારના! થઈ જે ફેસલા પર આવ્યા છીએ, તે જણાવું છું. વીસ હજાર જંગ બહાદુર મોગલ સિપાઈઓ મહારા ફરમાનને તાબે છે; પચ્ચીસ હજાર શૂરા રાજપુતો મહારાજ માનસિંહની અંગુલીને ઇસારે જન સદેકે કરવા તૈયાર છે. મોગલ શહેનશાહતના શાહીખજાનોની ચાવી આજ મહેલના એક ઝોરડામાં છે! પછી શું જોઈએ? તમારા બાબા સુલતાન સલીમ આગરાનો શાહીખજાનો હાથ કરે તે પહેલાં, તમે કોઈ રીતે તે હાથ કરી શકો, તો સમજો કે આ સોનેરી હિંદ તહમારૂં છે? દાનાઓ હંમેશ કહેતા આવ્યા છે કે “હિંમતે મરદાં, મરદે ખુદા” ખુદાએ આપને સાહસ આપ્યું છે, શક્તિ આપી છે, અમારા જેવા પીઠબળ આપનારાઓ પણ છે. ખુલ્લું છે કે તહમારા દાદા શાહ અકબરના જીગરમાં તહમારે માટે પૂલું પ્યાર છે; વળી તહમારા બાબા તરફ તે વહેમાયા છે; એટલું જ નહિ પણ ગુસ્સે થયા છે; અને તમને એ ચરખોથી ફર કરવા ચઢાતા નથી; આ બધું જોતાં છતાં પણ સમજતા નથી શું શાહનદા? નસીબ, સમય

અને સુયોગ સધળું તહમારી તરફેણમાં છે. તહમારું લવિષ્ય અતિ ઉજળું છે.”

“ખુશરૂ હેના સસરાનું મોલવું સાંભળી, હેનો આંતરિક ધરાદો જાણી ધ્રુજ ઉઠ્યો. તે ધ્રુજતે શબ્દે બોલ્યો : “જનનામ ! ખાનસાહેબ ! શાહનદ સલીમના બેટા તરીકે જન્મવાથી તો બાદશાહના પ્યારનો ભાગીદાર બન્યો છું. હેના ફરમાન વિનાજ હેના બેટા સામે બાંહે યઝાવવાથી બાદશાહ શું ધારશે ?”

ખાનસાહેબ બોલ્યો : “અને કદાચ શહેન-શાહની તકલીફના સમયમાં તહે હાથપગ જોડી બેસી રહેશો તો તેઓ શું ધારશે ? ચિતોડ, કાશુલ અને દખ્ખણને જરૂર કરનાર શહેનશાહના હાથોમાં આજ એ જોસ નથી. હેના વિશ્વાસ સલાહકાર અને જની દોસ્ત અમુલ દખ્ખણ પણ અચારે હાજર નથી. તે ધણે દૂર દખ્ખણમાં છે. શાહી લશ્કરના ધણા સિપાહ-સાત્તાર આજ તહમારા બાબાનાં જરૂર અને નજરથી ખરીદાયલા યુવાનો છે. આટલું ચોક્કસ માનજો કે ખુદ શાહ વિના બીજા કોઈ સુલતાન સામે લડવા જશે નહિ. અને શાહ હમણું અશક્ત છે, તો લાગ્યું છે કે આપોજ અગ્રસર થવું જોઈએ. જો આપ આપના બાબાને આગરા સર કરતાં અટકાવી શકો, અને વળી શાહી ફરમાનની રાહ જોયા વિનાજ તે પાર પાડી નાખો, તો બાદશાહ દેખાવમાં તહમારા ઉપર ગુસ્સો કરશે. પરંતુ એ અણુધાર્યાં તોફાનને ખાજનાર તરીકે તહમારી કદર કર્યા વિના રહેશે નહિ.”

“તહમારા નસીબનો સિતારો યડતો છે. મોગલોની દબલતે-ખુદાદાદ -રાજ્યવદ્ધમી હસતે મહોએ તહમને બોલાવે છે. ખુશરૂ ! કાશીશ કર, ઉક, બહાદુરને છાજતા જુસ્સાથી દિવરને લાયક નામના મેળવ. જેની આતુર દીલે રાહ જોવામાં આવે છે, તે સૈનરી પણ તહારી નઝદીક છે શાહનદા ! મોગલોની હીલાલવાળી અધઃપ્રકાર પતાકા તહારા મહેલનાં શિખર ઉપર ફરકશે. રાજવંશમાં પણ જેનું તકદીર અતિ જોરાવર હોય તે જ શાહી તખ્તનો માલિક બની પોતાનો માનવ જન્મ સાર્થક કરી શકે છે. હેની ખૂલ્લી સામેતી દાદા શહેનશાહ અકબર પોતેજ છે.

“મરૂબિમાં મેહદ દુઃખો અને રંજ વચ્ચે તહેમણે જન્મ ધારણ કર્યો હતો. અકાળ મોતે એક દિવસ હેની સામે પોતાનો ભયંકર હાથ લંબાવ્યો હતો, તે જ શાહ અકબર આજ નસીબને બળે, જાત બહાદુરીથી દિલ્હી-

ના ખુદ મુખત્યાર બાદશાહ ગણાઈ હિંદુસ્તાનમાં ધરોધર પૂજ્ય છે.

“એક વાર તહમારી આંખો ખોલી જુઓ. હિમાલયથી સમુદ્ર પર્વત તમામ જમીન તહમારાં કદમોમાં નમવાને તૈયાર છે ! એ જો, શાહનદા ! મોગલોની બાદશાહત પોતાનો દામન પસારી તહે અરજ કરી રહી છે. તહે પોતાનો માલિક થવાને બોલાવે છે. આ જો સાંભળ તહારી ફતેહના રણશીંગડાના ધીમા સરોદ સાથે તમામ હિંદુસ્તાન કુલ-માળા લઈ તહે પોતાનો શહેનશાહ સ્થાપવાને ટમટમી રહ્યું છે. સુધતાઈ વંશનો પરંપરાનો રિવાજ તહારે છોડવા જોઈતો નથી. માયા, મમતા, વફાદારી તમામને દરિયામાં હુબારી, હાથમાં સમશેર લઈ મેદાને પડ, મોગલાઈ ફિલેર મદીને શોભાવ.”

ખુશરૂએ મંત્રમુગ્ધ થઈ ખાનસાહેબનું એ લાંબુ સંબોધન સાંભળ્યું. હેની નસેનસે લોહી ઉછળી રહ્યું. એ વખતે હેને પોતાની અમ્મા જોધબાઈની સલાહ સાંભરી આવી. બાળ-પણની એ મીઠી યાદ, વાલીદનું પ્યારભર્યું બોલાવવું, ખુરમને અવગણી પોતાને સુખન કરવું, એ સૌ એક પછી એક સિનેમાની ફિલ્મ પોટે હેની સામેથી સરી ગયું. હેના મનમાં વિચાર થવા લાગ્યો કે “એવા મહોબ્બતી વાલિદ સામે તખ્તની તકરારમાં ઉતરવું ? હાય ! કેવી દશા ! અકબરશાહના માયાજી રહેમ ફિલ જીગરમાં સુલતાન સલીમનો કેટલો અધિકાર છે તે મહારી જાણમાં છે. એકાદી ભૂલથી, એકાદા અવિચારથી, એકાદા ઉતાવળીયાપણથી, એકાદી નિરાધાર ઉશ્કેરણીથી બાપબેટા વચ્ચે એ અઢરી જુસ્સો ઉભો થયો છે. પરંતુ બન્યારે ખેવકુદ્દ બેટા આંસુ ભરી આંખે, પરતાતે દીલે શહેનશાહની હજુરમાં હાજર થશે, ત્યારે રહેમદિલ શહેન-શાહ હેના તમામ યુનાહો પલવારમાં ભૂલી જશે, મારી બક્ષશે. સુલતાનના સધળા યુનાહો ભૂલી જઈ હેને પોતાની ગોદમાં આરામ આપશે. અને મહારી ખેવફાઈનો કાળો ગાંધ કદી બુસારો નહિ. બાબા કાંઈ ભૂલાવામાં પડી ખેવફાઈ કરે છે તેથી હું શા માટે કાળું કલંક માથે લેવા તૈયાર થાઉં ?”

ખુશરૂને બહુ વારથી અમોલ ઉમેલો જોઈ માનસિંહ બોલ્યો : “જીગરજન ખુશરૂ ! વિચારવાનો અને દેર કરવાનો હવે વખત નથી. નકામો વખત ગાળ્યો તહારા હકમાં ગેરલાભ

થશે. ત્હારા બહાની ખાતર અમે બને એવ-
કાઇનું કાળું કલંક સુધાં વ્હારવાને તૈયાર છીએ,
એટલુંજ નહિ પરંતુ આ જીદગીનો ભોગ
આપવાનેએ તૈયાર છીએ. છતાં ત્હને શાની
શંકા થાય છે? શાનો વ્હેમ આવે છે? સાંભળ!
ત્હારી પાસેથી એક વસ્તુ અમારે હમણાંજ
જોઇએ છીએ, તે આપવાને તું તૈયાર છે કે?”

ખુશર અચંબાભર્યા પોતાના મામા સામે
જોઇ રહ્યો. “મ્હારી પાસે એવું શું છે? કે
જે આપને આપવાને યોગ્ય ગણાય? બોલો
મ્હારાજ, આપ શું ચાહો છો?”

માનસિંહ: “ત્હમ્હારી પાસે બાદશાહ આગ-
રાના શાહીખજાનાની જે ચાવી રાખી ગયા છે,
તે હમણાંજ મને આપ.”

ખુશર ચુસ્તસામરી નજરે, બ્રહ્મી ચડાવી
માનસિંહ તરફ દૃઢ અવાજે બોલ્યો: “બધું કરી
શકીશ. પરંતુ દુનીઆના માલિક શહેનશાહ
તરફ વિશ્વાસઘાતી નહિ થઇ શકીશ. દયાનત
એ હિંદના તાજને મ્હારાજ! મ્હારા
પ્યારા દાદાને એવકા થવાનું કલંક હિંદનાં
સૈકંડો સિંહાસનથી પણ ભુસાશે નહિ.
અને ખાનસાહેબ! આપને ખીજું શું કહું?
સાધારણ હાલતમાંથી આજ ત્હમે શહેનશાહના
વઝીર, વિશ્વાસુ પાસખાન, અને અમીર-ઉલ-
ઉમરાવ બન્યા છો, તે અહેસાન શું એટલા-
માંજ ભૂલી ગયા? જે મતલબની ખાતર
આપ અને મ્હારા માસુ મ્હારાજ માનસિંહ
મને એવકા, વિશ્વાસઘાતી બનાવા ઉરકરો
છો, તે સ્વાર્થ મ્હારી નજરે અતિ તુચ્છ છે!

“આપનું હથીયાર બની વિશ્વાસઘાતકતા
અને એવકાઇની ભુરાઇ ખરીદવા ખુશર તૈયાર
નથી. જા્યદાદાના કાંધદા પ્રમાણે જે રાજ એક
દહાડો મને વિના વિરોધે મળવાનું છે ત્હેની
ખાતર એ સૌ શું કરવા કરવું મ્હારાજ?
આ દુનીયામાં જે કદિ કોઇનો નિશ્ચય પ્યાર
મેળવવા પારખ્યો હોઉ, જે કોઇને પણ ખુદાથી
નીમિ ઇન્જત આપતો હોઉ તે તો શહેનશાહ
અકબર છે. પરંતુ જે ખુદ એ બાદશાહ
પોતે પણ મને ફરમાન કરે કે “મ્હારો વડો
મેટો સુલતાન સલીમ એવકા બન્યો છે,
તે મને અને તખ્તને હાથ કરવા ચાહે છે,
આ મ્હારું શાહી લશ્કર લઇ એ ત્હારા બાબા
સામે જા મેટા” તો પણ ત્હેમનું ફરમાન
ઉઠાવવાને પણ હું તૈયાર નથી. એટલુંજ નહિ
પરંતુ મ્હારી પાસેનું લશ્કર, જર દોલત જે

કંઇ છે, તે શહેનશાહની પરવાનગી ન હોય
છતાં એ બાબાના પાક કદમો પર ભેટ કરીશ.

“મ્હારાજ! આપ પણ મેટાના બાપ છો.
આપનો મેટો જે એવકા બની જાય તો આપના
દીલમાં શું થાય અખરેશ્વર? પાપને પણ કોઇ
હદ હોય છે. એવકાઇનીએ સીમા હોય છે. મને
લાગે છે કે આપ એ સૌ હદ જોળાવી મને
પણ ધસડી જવા માગો છો. ધિક્કાર છે!
આપને! તેથીએ વધારે સૈકંડો ફિટકાર છે
આપના આ દોસ્ત ખાન અજીજને? દયાનત
છે એ હલકટ સ્વાર્થને! ખુશર હવે વધારે
વાર આપ લોકાથી મોળવાઇ જવાનો નથી.
ખુદાની મહેરબાનીથી ત્હેમાં અક્કલનો ચિરાગ
રોશન થયો છે.”

ઉરકરાટમાં આટલું બોલી ખુશર માનસિંહના
ઝોરડામાંથી ચાલ્યો ગયો. અને ખાન અજીજ
તથા માનસિંહના તરંગો તુટી પડવાથી હતાશ
થઇ એક ખીજની સામું જોતા ખેસી રહ્યા.
એ જોવાનો અર્થ એવો હતો કે જાણે આપણે
બંને ખુશરને ખરા રૂપમાં અત્યાર સુધી પિછાણી
ન શક્યા. ત્હેનાં માતાપિતા તરફની અગ્ર વક્ષ-
દારી માટે ભૂલભરેલાં અનુમાન કર્યાં હતાં.

જીગરમાં હજારો વીંછીની વેદના લઇ ખુશ-
રએ પોતાના જનાનામાં પ્રવેશ કર્યો. ત્હેના
દરદની દવા, ઉકળાટની શાંતિ કેવળ પિયારા
હતી! રેતાળ રણના તરસ્મા મુસાફર પેઠે ખુશર
શાંતિ રૂપી શીતળ પાણીની આશામાં પિયારાના
ઝોરડા તરફ ગયો. પરંતુ ત્હેના દીલની જવા-
બાઓ હોલવાઇ નહિ. ઉલટો “બોલામાંથી
નીકળી ચૂલામાં પડ્યો.”

વીશઓ પરિચ્છેદ.

“મધુવર્ષી” ચાંદ! ત્હારાં અમીમય કિરણો
સધળાં મ્હારા બળતાં જીગર પર ટોળી દે.
આવ, શીતળ સુવાસમય મલયાનિલ! તું
શાંતિદાતા છે, શીતળતાનો ભંડાર છે, તો
ત્હારાં શીતળ સમીરણો મ્હારાં આતશી અંતઃ-
કરણમાં ઉતારી દે. આવ, દુઃખતાપ શમાવ-
નારી શાંતિ! મ્હારાં જલતાં જીગરની ચુક્રમાં
ત્હારું આરામદાયક આસન લગાવી દે. જાણે
કોઇ વીજળીની ચીણગારી મ્હારા જીગરને ચો-
તરફથી બાળી રહી છે, ત્હારા કોમળ સ્પર્શથી
તે અગન યુગ્મની દે, જીગરમાં આરામ આણી દે.

આવ, મ્હારા જીગરજન ફિરસ્તા, દીવારામ
શાહનંદા! હું આતુર દીલે ત્હારી રાહ
નીહાળું છું. સંજોગ જોઇ શયતાન મ્હારી

છાતી પર ચઢી બેઠો છે. ત્હારા સરખા કિર-
સ્તાની બાંદી હું શયતાનની મુરીદ શી રીતે
બની શકીશ? આવ ખ્યારા! જીગરના આરામ
આવ! મને આગની જવાબાઓમાંથી બચાવ.
દીન દુનિયાના સરજનહાર ખુદા! જોધયે, ત્હારી
બાંદીની બાંદી પિયારા બેગમ દોલત, મોજશોખ
અને મોટાઇના ખાડામાં પડી આગ કેટલી દુઃખી
છે. મહેને બચાવી લે ખુદા!

કુત્તેપુર-સીક્રીના શાહી મહેલમાંના હવા-
ખાનાના એક ઓરડામાં, શાહનગર ખુશરૂની
પ્રિયતમા બેગમ પિયારાખાતુ ઉપર પ્રમાણે
અસ્ફુટ સ્વરે ત્હના મનની વેદનાનો ઉભરો
ખાલી કરતી હતી. ઓરડો સંપૂર્ણ પ્રકાશિત
હતો.

પાસે સુનેરી હરફે લખેલું એક હાફેજ
પડ્યું હતું. થોડક છેટે સુર મેળવેલું બીન
બેદરકારીમાં જમીન ઉપર પડી રહ્યું હતું.
ઓરડામાં ચોતરફ સુવર્ણ શુભદાનમાં તરેહવાર
પુષ્પો બેઠેકી રહ્યાં હતાં. ત્હેની સુગંધથી ઓર-
ડાની ખુશબો ખીલી નીકળી હતી.

ઉપર વાદળો વગરના ખુદ્દાં આકાશમાં
સોજે કળાએ ખીલેલા ચાંદ નજી પિયારાના
દુઃખની મશ્કરી કરતો હતો. પીગળેલી ચાંદીના
રસ જવાં ચંદ્ર કિરણો, થોડે દૂર આવેલા
કુંગરોના શિખરો ઉપર તેમજ પહાડી ઝરણોના
રૂપેરી પ્રવાહપર પડી રાત્રીની શોભામાં ઓર
વધારો કરતાં હતાં. પરંતુ પિયારાના દીલમાં
ભડકતી આગ એથી હોલવાય તેમ ન હતું.

પિયારાએ જોયું કે શીતળ પવને, મધુર
સુગંધે, શુભ ચાંદનીનાં રમ્ય કિરણે કશાથીએ
ત્હના દીલની આગ હોલવાતી નથી. આથી
ત્હણે એક વાર પોતાનાં બહાલાં હાફેજને હાથમાં
લીધું. પૃષ્ઠે આમથી તેમ ફેરવી મનપસંદ
ભાગ કાઢી આગ્રહપૂર્વક વાંચવું શરૂ કર્યું.
પરંતુ ત્હેમાંએ મન ચોંટ્યું નહિ.

હાફેજને બાજુએ મૂકી ત્હણે બીન ઉપાસ્યું.
ત્હના સુરને છેડ્યા. પરંતુ ત્હેની ચંપાની કળીઓ
જેની કામળ આંગળીઓને હૃદયી જાદે તક-
લીફ આપ્યા છતાં એ બીન બેસુરે અવાજે
વાગવા લાગ્યું.

બીનને દૂર સેરવી મૂકી પિયારા અસ્ફુટ
સ્વરે મનમાં મનમાં ગળુગળવા લાગી “હાય!
શા માટે એવું કામ કર્યું? શા માટે એક હિંદુ
ચારણીની ભવિષ્ય વાણીપર ભરોસો રાખી,
દૂરાશાના ઉડા કુવામાં કુખી, શાહનગરના
દીલમાં અશાંતિની આગ પેદાવી? જેને મ્હારા

સિવાય એક ક્ષણ પણ ચાલતું નહિ, તે
શાહનગરો આજ મ્હારાથી દૂર રહેવામાંજ શાંતિ
અનુભવે છે. હાય! શા માટે એ કાળ-જીભી
ચારણીને મળવાની મતિ સુજી? તખ્ત ને તાજ
જહાનમમાં જાઓ. મને શાહનગરના શાંત દીલતું
સુખ જોધએ છે. વગર માગ્યે ખુદાએ મહેને મન-
ગમતું આપ્યું હતું. જે નહોતું આપ્યું ત્હેની
લાલચ શા માટે લાગી? લાગી તો લાગી પરંતુ
તેથી આટલું દુઃખ કાં?”

પિયારાએ થોડીવાર પછલાં ત્હેની બાંદી
અમીરાને ખુશરૂના ભાળ વાસ્તે મોકલી હતી.
પરંતુ અમીરાને સારો મહેલ હુંદતાંએ ખુશ-
રૂનો પત્તો લાગ્યો નહિ. હતું પણ તેમજ. કારણ
ખુશરૂ તે વખતે માનસિંહ અને અજીજ-
ખાંના પંજમાં હતો. પિયારાએ અમીરાને
ફરી શાહનગરની શોધમાં મોકલી. અમીરાએ
ઓરડામાંથી બહાર નીકળતાંજ જોયું તો તે જ
ઓટલાને દૂરને છેડે કોઇ એક જાણ સ્થળને
અટલી, ખુદલા આકાશ તરફ દૃષ્ટિ કરી ઉભું
છે, કંઈ વિચારે છે.

જરાક આગળ જતાં અમીરાએ અચ્ચો
પામી જોયું કે ખુદ શાહનગરો ચાંદનીમાં આકાશ
તરફ નિશ્ચય નજરે જોતો વિચારનાં વમળમાં
પડી ગયો છે.

અમીરાએ પછવાડેથી આવી કહ્યું: “શાહ-
નગરો બાંદી તસલીમ કરે છે.”

ખુશરૂની ચમક લાંબી, ત્હણે પાછળ ફરીને
જોયું તો અમીરાને દાઢી. તે એક દીધું નિશ્વાસ
નાંખી બોલ્યો: “શા ધરાદાથી આટલી રાતે
આવવું થયું અમીરા?”

અમીરા: “શાહનગરો બેગમે આપને સલામ
કહાવી છે.”

ખુશરૂ: “રાત્રી અરધી તો વીતી ગઇ છે.
હજી ત્હારી બેગમ જાગે છે શું? શા માટે?”

અમીરા: “શા માટે? તે તો આ બાંદી
જાણતી નથી. પરંતુ આપ હજી શા માટે ઉઠ્યા
નથી જનામિઆલી?”

ખુશરૂ પિયારાના ઓરડા ભણીજ આવતો
હતો. પરંતુ વરંડાની મધ્યમાં પહોંચતાં, કંઈક
વિચાર આવવાથી તે અટકી પડ્યો હતો. ત્હના
દીલમાં નજી કોઈએ અવાજ આપ્યો “જતો
ના ખુશરૂ! એ મોહિની પિયારા પાસે જતો
ના. એ પિયારાએ તો તારા શાંત દીલમાં
ચિંતાની આગ સળગાવી છે. તે હવે આગલી શાંતિ
ભરી સોનેરી પુતળી નથી. તે પોતાના ઝહ-
રથી પોતે જલે છે, ત્હનેએ જલાવશે.”

તેથી ખુશરૂ થાંભલાને ટેકે ઉભો રહી ભુત-કાળની યાદો તાજ કરી જતો હતો. અને વિચારતો કે સુખ-ખરૂં સુખ એકાંતમાં જ છે. સુખ-માણસ જાતથી દૂર રહેવામાં જ છે. સુખ-સુખપૂર્ણ કુદરતના ખોળામાં જ સાંપડે તેમ છે. સુખ-ચંદ્રની ચાંદનીમાં, પંખીનાં ગાનમાં, ઝરણાનાં કલતારનમાં, સુખ-આશા અને તૃષ્ણાને દબાવવામાં કર્તવ્યના પાલનમાં જ છે. બરાબર તે જ સમયે અમીરાએ આવી તેની વિચાર-દોરી પર કાપ મૂક્યો.

વિલસી રહેતા. તેના દીલનો ખેડાવ-ખેગમ પિયારા જે ઝોરડામાં વસતી તે ઝોરડો તેના મનથી ખેડરતથીએ ખેમૂલ હતો. છતાં હાય! આજ તે ખેડરતનું સધળું નુર સરી પડ્યું હતું. આજ આરામ-ખાગ સ્થાન જેવો સુનો હતો. ફોણ જાણે શાથી આજ સધળું ઉલટાઈ ગયું હતું.

આ બધી વાતોનો વિચાર કરતો કરતો ખુશરૂ પિયારા ખેગમના ઝોરડાના બારણા પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યારે બૂમ પાડી :

“ પિયારાખા-તુ ! ”

પિયારા સાંભળતાં જ અપાટા-બંધ આવી શાહ-નદાના પગોમાં પડી ગઈ. આંખમાં આંસુ લાવી મ્હાન મુખે બોલી : “ મ્હને માફ કરે! ખાવિંદ! હું આ-તશમાં ભુજાઈ છું! આપના ચહેરા પર હાંસી નથી. દીલમાં આ-નંદ નથી, ખોલવામાં પ્યારભરી મમતા નથી. ત્હ-મારાં ચર્મોની ચો-ગરદમ કાળાં કુંડાળાં પડી ગયાં છે. ઝાહ! આ બધું હવે મ્હારાથી સહન નથી થઈ શકતું. મને માફ કરે! પાછી જાગરમાં ભીડી લ્યો. ફરી

દર રોજ મંદિરે ભવાની સમક્ષ બેસી પ્રાર્થનામાં અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે કહેતી : “ હજુ માતા કેટલી ચંચળા બાકી છે ? ” જુઓ પૃષ્ઠ : ૬૮.

શાહનદો ચિંતાતુર મને અમીરાની પછવાડે પછવાડે જવા લાગ્યો. નદીયોનાં સંગમ સ્થળ આગળ વરસાદનાં પૂર વખતે વમળમાં સપડાયલા લાકડાંનાં ટુકડાંની જે દશા થાય, તેવીજ દશા શાહનદાના મનની અત્યારે હતી, શાહનદાને પિયારાનો ઝોરડો વસતના ખંડાર સમાન હતો. ત્યાં કેટલા સુંદર સરોવો! મધમધતી સુગંધીઓ! હાવભાવભર્યાં વિશ્વાસો

પાછા તેવાજ પ્યારભર્યા શબ્દોએ ‘મારી પિયારા’ કહી મને ભેટી લ્યો. જેનું રાજ્ય છે, જેનું તખ્ત છે, તે જ ભલે ભોગવે. તેના પર લાલસા શાની. આપજ મ્હારે સૈંકડો સહનતના તાજતખ્ત જેવા છે. આપને મેળવવા ભાગ્યશાળી થઈ છું, પછી મને શાની ગરજ છે? ચાલો આપણે બંને શહેનશાહ દાદા પાસે જઈ એક નાનકડી જમીર

માગી લઇએ. દૂર દબણ કે બંગાળમાં ચાલ્યાં જઇએ. તો કદાચ પહેલાંની શાંતિ પાછી સાંપડશે. ”

પિયારા શાહરના મ્હોં સામે જોઇ રહી પરતાતે દીવે બોલી: “ખરું કહું છું” કે ચાર-ણીને જે દિવસે મળા તે દિવસથી શયતાનના પાસમાં હું ફરી ગઇ છું. એમ મને લાગ્યા કરતું હતું. શયતાનની શક્તિ સામે દિવસોથી લડતાં આજ હું ત્હેના પાસમાંથી છુટી છું. આજ ત્હેની ઈર્દ્રનળની અસર ઓછી થઇ છે. શાહનદા! શું આ ગુનાહની મારી નહીં મળશે ? ”

પુશરએ હસીને પરતાવાના તાપથી બળતી પિયારાનું મુખ પકડી ચુંબન કરતાં કહ્યું: “લે આ ત્હારા ગુનાહની મારી પિયારી! તું મ્હારી પાસે ગુનેહગાર બને એ સંભવિત છે! મ્હેં ધણી વાર વિચારી એક ડરાવ કર્યો છે. જો તે પાર પાડી શકું તો મને લાગે છે કે માનસિંહ અને અજીજની જાળમાંથી છટકી શકું. તેમણે જાણે મને મંત્રમુગ્ધ બનાવી દીધો છે. મ્હારી ઇચ્છા છે કે આજ કે કાલ લાગ જોઇ ચાલો આપણે દાદા પાસે આગરા જતાં રહીએ. ત્યાં પહોંચ્યાં એટલે આપણને કશા ડર રહેવાનો નથી. ”

પિયારા મલકાઇને બોલી: “વાર! તેમજ કરીએ. હું પણ થોડી વાર પહેલાં એજ ડરાવ પર આવી હતી. ખુદા ખેર કરે ! ”

પુશરની આ વાતથી પિયારાના દીલપરથી નાણે એક મ્હોટા પત્થર સરી ગયો. દુનીઆં પાછી ત્હેને દીલારામ જણાવા લાગી. માનસિંહ અને ખાન અજીજ એટલી મહેનતે જે ઘડ્યું હતું તે વેળા મહેલની પેઠે પિયારાની આંગળીના ટકોરા માત્રથી બોંબ બેગું થઇ ગયું.

એકવીશમે પરિચ્છેદ.

લે આપણે નવલકથાને બાજુએ મૂકી દઇ છે ઇતિહાસની કથા કરીએ. તેમાંથી વાંચકો કેટલીક અપ્રસિદ્ધ ઐતિહાસિક ઘટનાઓથી વાકેફ થશે. અને હવે પછીની ખીના સમજવાની પણ સરળતા થશે.

શહેનશાહ અકબર બાળપણમાં કે યુદ્ધપામાં સરખી રીતે વિધાતાની લીલાને અધીન હતા. ત્હેના બાળપણનાં સંકટો કરતાં યુદ્ધપાનાં

સંકટો કંઇ ઓછાં મૂકેલ ન હતાં. તે બહુજ દુઃખદ, લાગણી ઉત્કેરનારાં અને મર્મરૂપશીં હતાં.

હિંદુશાસ્ત્ર કહે છે કે યૌવન, ધન સંપત્તિ, સત્તા અને અવિવેક એ ચાર એકઠાં થાય તો મહા ઉત્પાત મચાવે. અકબરશાહના વારસ સુલતાન સલીમને એ ચારે બાબતો સંપૂર્ણ રીતે આવી મળી હતી. પિતાનો હદથી વધારે લાડકવાયો, જીંદગીભર ભોગવિલાસ, હદ બહાર નિશા અને તે ઉપરાંત ખરાબ સામત. એ સર્વે કારણોથી ત્હેનું માયું ભમી ગયું હતું.

રાજદરબારમાંના ચાર જણને સલીમ પોતાના શત્રુ તરીકે સમજતો. ત્હેમાં એ મુખ્ય માનસિંહ અને અયુલકજલ. તે બંને પણ સલીમ તરફ બેદરકારી દાખવતા. પ્રસંગ મળ્યે તે અકબરને સમજાવવાને ચૂકતા નહિ, કે સલીમનું વર્તન હિંદના ભાવી શહેનશાહને યોગ્ય નથી. સમ્રાટ બધું સમજતો. છતાં પોતાના વ્હાલા બેટાને કોઇ પણ પ્રકારની સજા કરવાને ત્હેમનું મન માનતું નહિ.

માનસિંહે ધણીવાર બાદશાહને સજાહ આપી હતી કે “સુલતાન સલીમને ઓરીસા અને બંગાળના સુબેદારની બહુ જોખમ ભરી પદવી આપી મોકલી દેવો. જેથી અટપટી ગુચવણોમાં પડવાથી ત્હેનું મન બંધાઇ રહે અને કદાચ તે સુધરી જાય. ” કહેવાની જરૂર નથી કે માનસિંહની આ મોંઘી સલાહનો અર્થ બાદશાહે ભળતોજ કર્યો હતો. ત્હેના મનમાં કંઇ વ્હેમ પડ્યો કે માનસિંહ, અયુલકજલ અને ખાન અજીજ સુલતાન ઉપર નાખુશ છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ શાહનદા પુશર તરફ પક્ષપાતી છે. સલીમ વિરુદ્ધ કંઇપણ કહેતી વખતે તેઓ પુશરના બાહોશીનાં વખાણુજ મોટે ભાગે શહેનશાહના કાન પર નાખતા. આથી વ્હેમાયલો શહેનશાહ સલીમને એટલે દૂર બંગાળમાં મોકલવાને ઇચ્છતો ન હતો. સમય જતાં માનસિંહ અને અયુલકજલની એ વાત સુલતાન સલીમને કાને પહોંચી.

માનસિંહની મોટાઇ અકબરના આશ્રયથી હતી. તેમ અકબરની શહેનશાહત માનસિંહને આભારી હતી. માનસિંહની શક્તિ, સાહસ અને સામર્થ્ય સર્વે તેના જાણવામાં હતાં. માન-

સિંહ સુલતાન સલીમને નિકટનો સંબંધી અને રાજ્યનો એક મુખ્ય સેનાપતિ હતો. છતાં સલીમ અને માનસિંહ વચ્ચે જબરી મતફેરી હતી. તે પણ તેની જાણ બહાર ન હતું. આથી ખંગાળમાં પહોંચીને બળવો થતાં શહેનશાહ માનસિંહને જ ત્યાં મોકલાવી આપ્યો. જ્યારે પોતે દક્ષિણમાં ચઢાઈ કરી ત્યારે સલીમને અજમેરની સુબેદારી સોંપી રાજપુતાના ઉપર દબરેખતું કામ સોંપ્યું અને તેમ કરીને તેણે માનસિંહની ચતુરાઈ ધૂળમાં મેળવી.

‘માણસ માત્ર ભુલને પાત્ર’ પછી શહેનશાહ હો કે સાધારણ હો. શહેનશાહે સલીમને ખંગાળમાં નહિ મોકલતાં અજમેરની સુબેદારી આપી એક મહાન ભૂલ કરી. તેણે ધાતુ હવું કે મહારાણા પ્રતાપના ઉત્તરાધિકારી રાણા અમરસિંહને વશ કર્યેથી સલીમની રણ કુશળતા, કબ્જેસહિષ્ણુતા, કસોટીએ ચઢશે. તેમજ સમયના અભાવે વિલાસિતા પણ એકી થશે. અને વિજયથી તેની કાર્તિમાં વધારો થશે. એ રણકુશળ દુર્ગ્ય રાજપુતોને ઝેર કરવામાં જે ગૌરવ હતું, તે મેળવવાનો પુત્રને પ્રસંગ આપવાની ખાતર અકબરશાહે એ ગોઠવણ કરી હતી. પરંતુ તે તેની ભૂલબરેલી ધારણા તફન ધૂળ મળી હતી.

પિતાની આસા નહિ ઓળંગી શકવાથી કમને સલીમે અજમેરની સુબેદારી સ્વીકારી. અરવલ્લીના પ્રિય પુત્રો રણશુર રાજપુતો માટે યુદ્ધ કરવું એ અગ્નિ સાથે ખેલ કરવા સમાન હતું. એ અગ્નિ હોલવાઈ જવાનો સંભવ બહુ દૂર હતો. રાજપુતાના મિત્ર વિરહનો અંત લાવવાને લાંબા સમયની, અખુટ ધીરજની, અત્યંત ધનની, અને અસંખ્ય સૈન્યની જરૂર હતી. એમ જણાવી સલીમે બાપ પાસે બહાનાં કાઢવા માંડ્યાં. વધારે પૈસા માગવા લાગ્યો. વધારે લશ્કરની જરૂરીયાત જણાવવા લાગ્યો. શહેનશાહે તેની સર્વે માગણી પૂર્ણ કરી. આથી સલીમ ધન અને સૈન્ય બંનેથી બળવાન બન્યો. આમ સલીમને સમજવામાં અકબરે ખીજ ભૂલ કરી હતી.

ખટપટીઆ હજુરીઆઓએ આ વખતે સલીમના મનમાં બાપ સામે બળવો કરવાનાં ખીજ રોપ્યાં. તેઓએ સલીમને સમજાવ્યું કે શહેનશાહતનું મુખ્ય લશ્કર હમણા ખંગાળ અને દક્ષિણ નેટલે દૂર છે. એટલે સાધારણ મહેનતથી જ તે તેના પિતાના હાથમાંથી ઉત્તર હિંદની

અધીર સત્તા છીનવી લઈ શકે તેમ છે. તેની આ વાત સલીમના મનમાંએ ફરી. અને એ અશુભ મુદ્દતે વિષવૃક્ષનાં ખીજ રોપાયાં. સારે શહેનશાહ બહુ દૂર દબખુના યુદ્ધમાં દપટાયો હતો.

વખત નહિ યુમાવતાં સુલતાન સલીમ અજમેરથી આગરા તરફ જવા લાગ્યો. બાદશાહની ગેરહાજરીનો લાભ લઈ આગરાનો શાહી ખજાનો હાથ કરવાની તેની આંતરિક ઇચ્છા હતી. પરંતુ તેની એ ઇચ્છા સફળ થઈ નહિ. આગરાના કિલ્લાના રક્ષણ માટે પાછળ જેતપુર લશ્કર હતું. અકબરે એક યોગ્ય અધિકારીના હાથમાં શહેરને ખજાનાના રક્ષણનું કાર્ય સોંપ્યું હતું. તે જાણવા છતાં સુલતાન લશ્કર સહિત જમના નદી ઉતર્યો.

સુલતાન લશ્કર લઈ આવે છે જાણી કિલ્લેદાર કુલિજખાને કિલ્લામાંથી બહાર આવી સલીમને સનમાન આપ્યું. તેણે સુલતાનને સમજાવ્યું કે આગરાના શાહીખજાનામાં એવું કંઈ નથી કે જેની ખાતર સુલતાન પોતાના લશ્કરનો ભોગ આપે. જો શક્તિ અને જરૂર જોર મેળવવાનીજ તેની ઇચ્છા હોય તો તેણે અલાહાબાદનો કિલ્લો હાથ કરવો. વળી બિહાર અને અયોધ્યાના પ્રાંતો રક્ષણ વિનાના છે. તેથી તે પણ સહજ હસ્તગત થઈ શકશે. વળી શહેનશાહે કહાવ્યું છે કે દબખુની છત કરી અસંખ્ય લશ્કર લઈ તે પાછા આગરા તરફ ફર્યા છે. એવે વખતે દુશ્મન રૂપે આગરામાં રહેવું એ સુલતાનને માટે ભય રહિત અને બંધખેસતું થઈ પડશે નહિ.

કિલ્લેદાર કુલિજખાનને સલીમ સારી રીતે પિછાણતો હતો. તેના બાહુબળથી એ અજબરો ન હતો. વળી તે તેને મિત્ર પક્ષનો સમજતો. આથી તેની ઉપલી સલાહ યોગ્ય સમજી તેણે અલાહાબાદનો રસ્તો લીધો. અયોધ્યા અને બિહારનો ઘણો ભાગ પણ તેને હાથ આવ્યો. અલાહાબાદના કિલ્લા ઉપર તેના નામની ધ્વજપતાકા ઉડવા લાગી. અને તેણે પોતાના નામના સિક્કા પડાવી, આડી સલાહથી તે તેણે શહેનશાહને ખેટ મોકલ્યા.

આ વખતે દબખુ છતીને શહેનશાહના વિજયી લશ્કરે આગરાના રસ્તો લીધો હતો. સલીમના નામના સિક્કાઓ તેને રસ્તામાંજ હાથ આવ્યા, કે જે તેના વિશ્વાસઘાતી પુત્રની એવફાઇના ઉઘાડ પુરાવા હતા.

સમ્રાટ ગુસ્સાથી બળી ઉઠ્યા. એક હિંદમાં જે શહેનશાહો હોય શકે નહિ. એક મ્યાનમાં જે તલવારો કદી કાંઈએ બેઠા છે? બળવાખોર ખેટાને સજા કરવા બાપે લશ્કર સહિત અલાહાબાદ જવાનો વિચાર કર્યો ખરો. પરંતુ તેના જીવનમાં પાછો પુત્ર રનેહ ઉભરાય આવ્યો. તેણે પુત્રને તિરસ્કારયુક્ત પત્ર લખ્યો:

“સલીમ! તારી કેટલી શક્તિ? કે તું હિંદના માલિક તારા વાલીદ શહેનશાહ અકબરની સામે થવાને હિંમત કરે છે? તે જ ક્યું છે, તે માત્ર બાળકની બાલીશતા સિવાય કંઈ નથી. તારા મહોબ્બતી બાબાની નજરે તે મારીને લાયક છે. તારા બદ સલાહકારોને આ પત્ર વાંચી અલગ કરી દે. હજીએ તારી શુદ્ધિ યુદ્ધિને ઠેકાણે લાવ. હવે કેટલા દિવસો હું કાઢવાનો છું? સલીમ! તખ્ત તો પછી તારું જ છે. છતાં આવી કુશુદ્ધિ કેમ? હજીએ મહારૂં પ્યારભર્યું દીલ ત્હને માફ કરી બેટવાને તલસે છે. મહારૂં મ્યાનમાંની સમશેર કદી તારી સામે ખેંચાશે નહિ. જે તારાં આવાં ખેવફાઇનાં નીચ કાર્યથી ત્હને ભૂલ સમજતી હોય, તો આ પત્ર મળતાંજ આગરા ચાલ્યો આવજો.”

પિતાનો આવો પત્ર મળતાંજ સલીમ બહુજ પરતાયો. તેના મનમાં પણ ઘણી હિંમત આવી. તેણે વિચાર્યું કે ઉદાર દીલ બાપા રહમ લાવી મને માફ કરશેજ. વળી બાપા આ દુનીયામાં ક્યાં સદાએ રહેવાના છે? તેની કળ પછી તો તખ્ત મહારૂં જ છે. હું કમનસીબ છોરૂ છું. મોગલ ખાનદાનની એજ છું, નહિ તો આવા દિલાવર રહમ જીવર બાપા સામે ખેવફાઇ કરત?

સલીમના કમબખ્ત બદ સલાહકારોને કાને સલીમની વફાદારીની વાત પહોંચી. જ્યાં સુધી શાહનદો તેની બદ સલાહનું હથીયાર બની રહે ત્યાં સુધી બાદશાહી તેઓના બાપનીજ હતી. આથી તે બદ સલાહકારોએ સુલતાનને સમજવ્યું કે “એ કામ કરવા જેવું નથી હજીર! કાંઈપણ ખેવફાઇ કરનારને અકબરશાહ કદી મારી આપી નથી. આપ પણ જે તેમને મળવા જશો તો જરૂર ખંદીવાન થશો. તખ્ત આપના ખેટા ખુશરૂનેજ મળશે. તોપણ જે આપની તાબે થવાનીજ મરજ હોય તો, સાથે બળવાન લશ્કર વિના જવું સહી-સલામત નથી. અમે તો આપના યુલામના યુલામ છીએ, આપને સલાહ આપવા જેટલી

અક્ષલ અમારામાં નથી. તો પણ જાણી જાણ નિમકહારામ અમે નહિ થઈએ.”

અસ્થિર મનનો, ખુશામદ પ્રિય, ભ્રમમાં પડેલો સુલતાન સલીમ એ સલાહ પણ માની ગયો. અલાહાબાદથી સંખ્યાબંધ લશ્કર લઈ તે ઇટાવા સુધી આવી પહોંચ્યો. શહેનશાહને સમાચાર મળ્યા, કે અસંખ્ય લશ્કર લઈ સલીમ તેની ભેટ લેવા આવે છે. તેણે વખત નહિ ખોતાં સલીમને લખી જણાવ્યું કે “યુધ-તાઇ ખાનદાનનો કોઇ પણ શાહનદો હજી સુધી એટલા લશ્કર સાથે શહેનશાહની મુલાકાતે આવ્યો નથી. તો સાધારણ અગ રક્ષક અને જે ચાર હજીરીઆજ માત્ર સાથે લઈ તેણે આગરા આવવું. એ રીતે ત્હને આવતાં ગડલાંગ થતી હોય તો હમણાં અલાહાબાદ છાડી આ તરફ આવવાની કાંઈ જરૂર નથી.”

આ પત્ર વાંચી સુલતાને અતીમ સહીસલામતીનો રસ્તોજ પસંદ કર્યો અને સાથે સાથે તેની બાળકયુદ્ધિને માટે દીલગીરી દર્શાવી મારી ચાહતો પત્ર પણ લખી દીધો.

પરતાવો અને તાબેદારીના સ્વીકારનાં સુકળ ફળ્યાં, શહેનશાહે તેના ઉત્તરમાં તેને ખગાળ અને ઝોરીસાની સુખેદારીની સનદ મોકલાવી દીધી. યુનાહની મારી, અને અધારી કેટડીને બદલે બે દેશોની સુખેદારીના લાલ મેળવી સલીમે બાપાના ઉદાર દીલની ખાતી મેળવી. થોડા દિવસોને માટે પિતા પુત્ર વચ્ચે પાછો પ્યાર પ્રસરી.

પરંતુ સલીમના સલાહકારો કંઈ હાથ પગ જોડી ખેસી નહોતા રહ્યા. તેમાંનો એક અશુભ-ફજલને હાથે લયંકર સળ પામી સલીમની ડાયા તલે છુપાયા હતો. કમનસીબે તે બદ-માશની સલાહ ઉપર સલીમને સૌથી વધારે વિશ્વાસ હતો. તેણે તેને સમજવ્યું કે માનસિંહ બહુ દૂર ખગાળમાં બળવો સમાવવા ગયો છે. ને તે હમણાં પાછો ફરવાનો સંભવ નથી. વળી તે કંઈ શહેનશાહનો વિશ્વાસુ મિત્ર નથી. એ તો માત્ર તેના ફરમાનનો તાબેદાર માત્ર છે. હવે માત્ર રબો અશુભફજલ, પરંતુ એજ ખરો બાદશાહને દોરવાનારો છે. જે આ વખતે અશુભફજલનું કાસળ દુનીયામાંથી કાઢી નખાય તો આપણું અરધું કામ તો ફતેહ થયુંજ ગણાય. આપણને હમણાંજ ખબર મળી છે, કે શહેનશાહે તેને દક્ષિણમાં ખોલાવ્યો છે. કદાચ આગરાનું તખ્ત કાને આપવું

એ નિષ્ક્રિય માટેજ તેને ખેલાવ્યો હોય. ગમે તે રીતે પણ તેને ઘાટ ધડી નાખવો જોઈએ. આ વખતે રસ્તામાંજ 'તેનો ધડા લાડવો' કરી નાખ્યો હોય તો લોકો જાણશે કે કોઈ દુશ્મનોએ તે કામ કર્યું હશે.

આ સલાહ સલીમને પણ ઠીક ગમી ગઈ. તેના મનમાં પહેલેથીજ એ વિશ્વાસ જડ થઈ બેઠો હતો કે શહેનશાહનો એ માનીતો મિત્ર પોતાનો મોટો શત્રુ છે. અને 'મુશરને તખ્ત અપાવવાના કાવતરાંનો તે પણ એક પ્રધાન નેતા છે. એટલુંજ નહિ પણ મહારાજ માનસિંહના જમણા હાથ જેવો છે. માટે તેનું કાસળ કાંવાથી એક મોટી સરળતા થઈ જાય. પરંતુ અમુલકજનલ અકબરનો ખાસ મિત્ર, મુખ્ય સેનાપતિઓમાંનો એક અને પ્રસિદ્ધ ઉમરાવો પૈકીનો હતો એટલે તેનું ખૂન કરતાં ખૂબ સંભાળ લેવી જોઈએ.

શયતાને સલીમના દીલમાં રાક્ષસી શક્તિ ઉમેરી આપી. અદબ, કાયદો, ફરજ, ઇન્સાફ સર્વ કંઈ ભૂલી તેણે પોતાના ભાઈબંધ ભુદે-લરાજ વીરસિંહ મારફતે અમુલકજનલનો ઘાટ ધડાવી નાખ્યો. અને વખતસર તેનું કાપેલું સર અલાહાબાદ આવી પહોંચ્યું.

આગરના શાહીદરબારમાં અમુલકજનલના મરણના સમાચાર પહોંચ્યાંજ અગીર ઉમરાવો જડલરત જેવા બની ગયા. કોઈ મોગલ સમ્રાટને તે ખબર આપવાનું સાહસ કરી શક્યા નહિ.

મુખ્ય મુખ્ય ઉમરાવોએ બાદશાહને કાને તે વાત પહોંચાડવાને એક નવોજ રસ્તો લીધો. મોગલ ખાનદાનના કોઈ શાહનંદાના મરણ સમાચાર શહેનશાહને જણાવવાની જરૂર પડે ત્યારે મરણ પામેલાના વકીલને જમણે હાથે મણિખંધ ઉપર એક રેશમી કમાલ બાંધી તેને સમ્રાટ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવતો. આ વખતે અમુલકજનલના મરણ સમાચાર જણાવવાને પણ એજ રસ્તાનું અવલંબન કરવામાં આવ્યું. અમુલકજનલના વકીલને એ હાલતમાં હાજર થયેલો જોઈ શહેનશાહના સમજવામાં સર્વ હકીકત આવી ગઈ.

કેટલાક દિવસો સુધી પોતાના ખારા દોસ્તની ગમીમાં અકબરશાહ બહાવરો બની ગયો. શોક અને દુઃખમાં સમાન રહેનાર શહેનશાહની આંખોમાં કોઈએ કદી આસુઓ જેવાં નહતાં. આ વખતે માત્ર તે અપવાદ સૌના જેવામાં આવ્યો. જ્યારે રાજદુત અસદખાન અમુલક-

જનલનો મરણ હવાલ તેજસ્વી વાણીમાં બાદશાહને જાહેર કરતો હતો, ત્યારે અકબરશાહે એક મોટી હાથ મારતાં કહ્યું કે : "હાથ સલીમ ! તખ્તને માટે તેને આટલી બધી તલબ હતી, તો તેને મારી શા માટે ન મારી નાખ્યો ? તેમ કરત તો સહજે ત્હારો માર્ગ મોકલો થાત."

અમુલકજનલના અકાળ મોતથી બાદશાહ સલીમપર અતિશય ગુસ્સે થયો. અને ગુસ્સાના આવેશમાં કંઈ ભયંકર બનાવ બની જશે, એમ જાણી મહેલની એક અતિ માનનીય યેગમ પિતાપુત્રના કલહમાં વચ્ચે પુરાઈ. તે સુલતાના સલીમા યેગમ પોતેજ. અકબરશાહની માનીતી ખીખીઓમાંની એક સુલતાન સલીમની અંમાંના મોત પછી તેણેજ એ જગા સંભાળી લીધી હતી.

સુલતાનાની સમજાવટથી બાપ બેટા વચ્ચે પાછો મેળ થયો. અકબર પુત્ર પ્રત્યે એટલી બધી મમતાથી પાછો વરતવા લાગ્યો, કે કોઈને પણ અનુમાન સુદ્ધાં કરવાનું કારણ ન મળે કે થોડા વખત પહેલાં બાપ બેટા વચ્ચે એટલી ખટપટ નગીર હશે.

લડાઈના કામમાં રોકાયેલો રાખવાથી પુત્ર બદ સલાહકારોના ફાંસામાંથી છુટશે એમ જાણી અકબરે ફરી સલીમને ઉદેપુરના રાણા સામેની લડાઈમાં જોડાવાને ફરમાવ્યું. એશઆરામમાં પડેલા શાહનંદાએ પહેલાંની પેઠેજ આ વખતે પણ અનેક બહાની કાઢ્યાં. અકબરે કંટાળીને તેને પાછા અલાહાબાદ આવવાની છુટ આપી. સલીમ અલાહાબાદ આવી પાછો સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર બન્યો. બદ સલાહકારો પાછા તેની ચોતરફ વીંટળાઈ વળ્યા. ઉપરાંત સીરાજ અને અરીયુનો બ્યવહાર પણ હદ બહાર વધી પડ્યો. દિવસે દિવસે સલીમ બહીના ગારમાં ગળડોળ આલ્યો. તેની સઘળી ખાતમી ગુમચરો મારફત શહેનશાહને મળવા લાગી.

બુઢાપથી જર્જરીત, શોક દુઃખ પીડિત સમ્રાટે જેયું કે કેવળ ઠપકાથી સલીમની શુદ્ધ ઠેકાણે આવવાની નથી. ખારના પડતળે ગુસ્સાને દબાવી રાખવાથી તેનો વારસ વધારેજ બગડતો જાય છે. એવામાં ગુમચરે આવી કોઈ એવી ખાતમી આપી કે હવે લશ્કર લઈ એ ઉદ્ધત પુત્રને સળ કરવા સિવાય અકબરને છુટકો ન રહ્યો.

ખીજે કંઈ ઉપાય નહિ હોવાથી સમ્રાટે એવકા બેટાને સળ કરવા અલાહાબાદનો રસ્તો

લીધો. અસંખ્ય લશ્કર ક્ષણ જમના ઉતરી કેટલેક આગળ જતાં, શહેનશાહને પાછળથી સમાચાર મળ્યા કે તેની અંમા હુમીદાએગમ મરણ પથારીએ છે.

અકબરશાહ મોટે માતૃલક્ષ હતા. જેનું ધાવણ ધારીને આજ તે સત્તાધારી સંપ્રાટ બન્યો છે, તે જ માતાની અંતિમ ધરીઓ ગણાતી હતી. અકબર તરતજ અલાહાબાદ જવાનું માંડી વાળી આગરા તરફ પાછો ફર્યો. પરંતુ કોઇપણ ઉપાયે તે પોતાની અંમાને આરામ કરી શક્યો નહિ. નહાના બાળકની પેઠે આંસુ પાડતાં પાડતાં માતાના પવિત્ર શબની અવલમંજલમાં ઉઘાડે પગે, ખુલ્લે માથે તેને પોતાને પાંચે લઈ કબરસ્તાન તરફ કુચ કરી. અસંખ્ય અમીર ઉમરાવોએ એજ હાલતમાં પાછળ પાછળ જવા માંડ્યું. કીડી-ઓની હારોની પેઠે અસંખ્ય લશ્કરીઓએ આગરાના રસ્તાની બંને બાજુએ ઉભા રહી હથિયાર નમાવી મૃત શબને માન આપ્યું. પછીથી તે સઘળાએ દિલ્હીમાં હુમાયુની કબરનો રસ્તો લીધો. યોગ્ય સમયમાં સંપ્રાટ માતાના દેહની છેલ્લી અવસ્થા કરી આગરે પાછો આવ્યો. સઘળા દરબારીઓએ શોકના ચિન્હો ધારણ કર્યાં. દરરોજની દરબાર અને રાજકોજ બંધ થઈ ગયાં. શહેનશાહે સઘળા મોજશોખનાં સાધનો તરછોડી શોકમાં દિવસો ગાળવા માંડ્યા. સલીમની યેવફાઇનો ખલ્લો આપવાની વાત હમણું તો તેના દીકરાંથી વિદાય થઈ ગઈ.

તેના યેવફા પેટા સલીમે અમ્માના મોતની અને બાબાના શોકની વાત અલાહાબાદમાં સાંભળી ત્યારે તેની ઉદ્ધતાઇને બંધ તુટ્યો, અને શોકનો પ્રબળ પ્રવાહ પુર આવેલી નદીની પેઠે સઘળાને ધસડતો ધકેલતો વહેવા લાગ્યો. તેમાં શયતાનીયતની સઘળી સત્તા ઉખડીને ધસડાઇ જતા ઝાડની પેઠે ધસડાઇ ગઈ. દાદી-માના અધાગ પ્યારનું પોતે પાત્ર હતો.

નસીમે જે બનવાનું હોય તે બંને એમ ધારી સુલતાન સલીમ આગરે આવી પહોંચ્યો. બાબાને ભેટી તેના પગમાં પડી મારી ચાહી. દાદીમાના અવસાનનાં અશ્રુ ગાળી તેણે છાતી ભીંજવી દીધી. તે અશ્રુ પ્રવાહમાં શહેનશાહને સઘળો ગુસ્સો તણાઇ ગયો. એમ દૈવી ઘટનાથી ફરી પિતાપુત્ર રડી મહ્યા. ન્યારે માણુ-સોને દુઃખના દિવસો આવે છે, ત્યારે કોઇ તેનાં આંસુને અટકાવી શકતું નથી. સારા

હિંદને શહેનશાહ તો આ દુનીયાનો માત્ર રાજા હતો. તેની ઉપર સકળ બ્રહ્માંડનો રાજનોએ રાજ તો બીજો હતો. અકબરના ગૌરવના, અભિમાનનાં, આનંદના દિવસો હવે પુરા થયા હતા. માદીવારસ શાહનશાહની ઉદ્ધતાઇ, સહોદર જેવા અબુલફઝલનું અકાળ મરણ, અને ઉપર માતાનો દુઃખદ વિયોગ એ સૌ સાથે તેના વ્હાલા પેટા દાનીયાલનો મૃત્યુધંટ પણ વાગી ચૂક્યો.

પથર જેવી છાતી પણ ફાટી જાય એવા એ પ્રસંગ હતો. ચોતરફથી દુઃખદ બનાવોએ અકબરશાહનું હૃદય તુટી ગયું. મુરાદ ગયો, દાનીયાલ ગયો, રહેા માત્ર સલીમ! આથી સંપ્રાટનો સોળે સોળ આના પુત્રસ્નેહ અનાયાસે તેના પરજ દબ્યો.

આ બધા કમનસીબ બનાવો પછી એક બીજો એવો બનાવ બની ગયો કે તેનાં પરિણામે શહેનશાહ અકબર ખભળેલે દેહે, તુટેલે હૃદયે રોગની પથારી પર પડ્યો. આ શોખનાવ હતો તે હવે પછીના પરિચ્છેદમાં વાંચકો સમજશે.

બાવીશમો પરિચ્છેદ.

એક પછી એક કમનસીબીની કડીઓમાં અમળાઇ અકબરે પોતાના ચિત્તની સમાનતા ગુમાવી. આથી તેના અંતિમ દિવસોમાં તે કેટલાક ખ્યાલોને વશ થઇ ગયો હતો. એક દિવસે એવા ખ્યાલને તામે થઇ તેણે ફરમાવ્યું કે: “હાથીની સાહમારી જોવી છે. માટે તેની ગોઠવણ કરો. ફક્ત શાહનશાહના હાથીઓજ સાહમારીમાં ઉતરશે.”

હાથીની કુસ્તી, વાઘની કુસ્તી, ચીડીયાંની કુસ્તી વગેરે અકબરના આનંદનાં માનીતાં સાધનો મનાતાં.

સંજોગના બળથી એ સમયે શાહનશાહ ખુશરૂ પિયારાને લઈ આગરામાં આવી પહોંચ્યો. ખુશરૂનો એક સાહમારીનો હાથી હતો તેનું નામ હતું ‘અચળ.’ સુલતાન સલીમને પણ એક મહો બળવાન હાથી હતો તેનું નામ હતું ‘જીરામ્બર.’

અકબર પોતાના ખ્યાલને સંતોષવાનો નિર્દોષ આનંદ કરવા જતાં ઉલટી એક મહાન ભૂલ કરી પેટો. તેના ફરમાન મુજબ ખુશરૂ અને સલીમના હાથીઓની સાહમારી કરી.

હાથીની સાહમારી એ એક અતિ લયાનક રમત છે. આંકુશના મારથી વિક્કેલા મત્ત

હાથીઓ છેક ચડી ગયા પછી કોઇ આશરો રહેતો નથી. જે વધારે બળવાન તે ત્હેના હરિક્ષે મારેજ છુટકા કરે છે. એ સાહમારીના હાથીઓ ખાસ તૈયાર કરેલા કુસ્તીબાજ રણુ કુશળ હોય છે. અને તેની કિંમત પણ તેટલીજ વધારે હોય છે.

હાથીની સાહમારીનો એવો નિયમ હોય છે કે એક ત્રીજો હાથી એ યુદ્ધભૂમિ ઉપર હાજર રહે છે. જ્યારે વિજેતા હાથી પોતાના હરીફના જીવપર આવે છે ત્યારે પેલો ત્રીજો હાથી વચ્ચે પડી ત્હને છુટા પાડે છે. એ વચ્ચેના તટસ્થ હાથીને 'તખ-ન્યા' નામ આપવામાં આવે છે. એક વિશાળ યોગાન યોતરફ બી'તથી ઘેરી લીધેલું હતું. ત્હેની ઉત્તર બાજુએ કેટલાંક લાલ સંજે-મરમરનાં આસનો યેસવાને બનાવેલાં હતાં. આસનો ઉપર સૂવણું જડીત ચંદરવાઓ હતા. યોગ્ય વખતે તેમાંનાં એક ચંદરવા તળે શહેનશાહ અને ત્હેની બાજુમાં નાના શાહ-નદા ખુરમે (પાછળથી શાહનહાન) પોતાની જગા લીધી. સમ્રાટની ડાબી અને જમણી બાજુએ અમીર ઉમરાવોની યેઠકો ગોઠવાઇ હતી.

સમ્રાટનું ફરમાન થતાં લડાઇ શરૂ થઇ. સુલતાન સલીમનો 'જુરામ્પર' મહા બળવાન હાથી હતો. પહેલાં જણાવ્યા પ્રમાણે ત્હેનો હરિક્ષ હતો 'ચંચલ.' 'જુરામ્પર' જખર વેગથી 'ચંચલ' પર હુમલો કર્યો. મદોન-મત ગજરા-જેની ગજનાથી રણભૂમિ કેંપી બેઠી. કાણુ હારશે અને કાણુ જીતશે એજ વાતો સૈન મોંઝે ચાલી રહી હતી. 'ચંચળ'ની હાલત કફોડી થવાથી ખુશરૂ ઘોડો કુદાવી પોતાના હાથી પાસે જઇ પહોંચ્યો. આ વખતે શાહી 'તખ-ન્યા'ને લડાઇ અટકાવવા ખાતર વચ્ચે નાખવાનું ફરમાન છુટયું.

મહાવતની ઇશારત પ્રમાણે 'તખ-ન્યા' બને લડતા હાથીઓ વચ્ચે પેઠો. અને બનેને છુટા પાડવા બળપૂર્વક ધસ્યો. એ વખતે સલીમ તરફના માણસોએ 'તખ-ન્યા' ઉપર પત્થરો ફેંક્યા. સલીમના મનની પણ એવી ઇચ્છા ન હતી કે પોતાનો હાથી હારી જાય, અને ખુશરૂનો હાથી વિજયી થાય.

અકબરે રંગભૂમિ ઉપરથી સઘળી હીલચાલ જોઇ. ધણોજ નાખુશ થયો. સઘળી તરેહની લડાઇઓને કંઈ ને કંઈ બાધેલા નિયમો હોય છે. તેમજ આ સાહમારી માટે પણ નિયમો હતા. સલીમના માણસોએ 'તખ-

ન્યા' તરફ પત્થરો ફેંક્યા એ જરૂરિયાતેસર હતું. શહેનશાહે શાહનદા ખુરમેને કહ્યું: "તું નીચે જા. અને ત્હારા બાબાને કહો કે તે એ બેઆઇન કામ કરે છે." ખુરમે દાદાના ફરમાવ્યા પ્રમાણે મેદાનમાં આવી ઘોડેસ્વાર બાબાને જણાવ્યું કે "શહેનશાહ આ પ્રમાણે 'તખ-ન્યા' તરફ પત્થરો ફેંકવાથી બહુજ નાખુશ થયા છે." સલીમે પુત્રને કહી દીધું કે "જા ત્હારા દાદાને કહી દે કે મેં કંઈ મ્હારાં માણસોને તેમ કરવા ફરમાવ્યું ન હતું. એ તો ખુશરૂનાં માણસોએજ પત્થરો ફેંકી ગોલમાલ કરી છે."

હજુએ રણો-મત હાથીઓ લોહીથી ખરડા-યલા એક બીજાપર લય'કર રીતે આક્રમણ કરતા હતા. 'તખ-ન્યાની' મહેનત ફેકટ જવાથી ધાસ સળગાવી બને જનવરોને જુદાં પાડવાની ગોઠવણ થઇ. પરંતુ એથીએ જુદાં ન પડ્યા. 'ચંચળ' અને 'તખ-ન્યા' એ માર અને આગની બીકે રણભંગ કરી ઉતાવળે જમનામાં ઝંપલાવ્યું.

જુવાનીના જોરમાં મત ખુશરૂ પોતાના વ્હાલા હાથીની આવી હાલત જોઇ જાહેર રંગભૂમિ સમક્ષ બાબા સાથે ધણી તોછડાઇથી ચડાડી પડ્યો. ઉપરથી શહેનશાહે પોતે ખુશરૂની તોછડાઇ પોતાને કાને સાંભળી. નાખુશ દીસે પોતાની યેઠક છોડી. હાથીની સાહમારીને પરિણામે કૌટુંબિક સાહમારી જમી. આવેશની આગ લગ્ગી ઉઠી.

ત્રેવિશો પરિચ્છેદ.

વિવિધ વાર્તા પ્રવાહમાં આપણને કંઈ પૂર્ણિમા કે દુર્જય સમયેથી હકીકત જાણવાનો અવકાશ મળ્યો નથી.

રાજ માનસિંહે દુર્જયનાં કંઈખાનાનાં કબોટા ઝોછાં કરવાની સગવડ કરી આપી હતી. પરંતુ એ માસ વીતી જવા છતાં હજુ ત્હેના છુટકારાની કંઈજ સગવડ કરી ન હતી. અને તે એમજ આગરા આદ્યે ગયો હતો. પૂર્ણિમાને ફરી કંઈ વાત કહાડવાનો પ્રસંગ મળ્યો નહિ હતો.

સુખની આશા પ્રત્યાશાની રાહ જોતાં દુનીયામાં સૌ દિવસો ગણતાં કાળ વીતાડે છે. ત્હમાંથી કેટલાંની આશા પૂર્ણ થાય છે? પૂર્ણિમા દુર્જયના છુટકારાની આશામાં ને આશામાં પોતાનો દુઃખદ સમય ગણતી હતી. વચ્ચે વચ્ચે તે કારાગૃહમાં ત્હને મળી પણ આવતી હતી.

દરેરોજ સંખ્યાકાળે આરતી સમયે આન-
સિદ્ધે નવીન સ્થાપેલી કાલી મૂર્તિને મંદિરે
ભવાની “સમક્ષ યેસી પૂર્ણિમા અશ્રુપૂર્ણ” નેત્રે
આર્દ્રસ્વરે કહેતી: “હજી માતા કેટલી યંત્રણા
બાકી છે? મહારા મનની આશા પૂરો મા!
હવે આમ રડતાં દિવસો વીતતા નથી, વિચાર-
માં વખત જતો નથી, હવે વધારે ઉસાસા
નિસાસા નાખી જીવાશે નહિ. સ્ત્રી જન્મ
આપ્યો તો સ્વામી સુખથી વંચિત શા માટે
રાખી મા? તુંજ જન્મદાત્રી મા ભવાની છે,
હું તહારી દુઃખી બાલકી છું, એટલેા ઉપકાર
કર મા! મહારી યાદદાસ્તને ભુલેસી નાખ જોયી
બધી ગઇ યુજરી લુલી નહો!”

અંખર શહેરથી રતનગઢ બે કાશથી ઓછું
ન હતું. તે દરેરોજ એટલે જા આવ કરી
શકતી નહિ. વિયોગ વિધુરા અસહિષ્ણુ પૂર્ણિમા
એક દહાડો પાછલી વેળાના રતનગઢ ગઇ. ત્યાં
જઇ તેણે સાંભળ્યું કે દુર્જય કારાવાસમાંથી
નાસી ગયો છે.

પૂર્ણિમા વાત સાંભળી માથે હાથ દઇ
યેસી ગઇ. પછી કારાગૃહના દારોગાને અનેક
વિનાંતિ કરી તે ઝોરડામાં ગઇ. જોયું તો
“પાંજર ખાલી, પંખી ઉડી ગયું છે.” પરંતુ
તેના મનમાં વ્હમ પડ્યો કે દુર્જય નાસી
નય નહિ. નકકી આનસિદ્ધે તેને આ દુની-
યામાંથી દૂર કરી દીધો હશે. કારણ દુર્જય
સલીમ વિરૂદ્ધનાં સઘળાં કાવતરાં નજીતો
કરતો. આનસિદ્ધના યુધ્ધ પત્રોનો લાવ લઇજન
કરનારે તે જ હતો. યુદ્ધમાં ખુશરૂનું ખૂન કર-
વાનું ખહાનું તો માત્ર બહારનો દેખાવ હતો.

પૂર્ણિમા તે ન્હાનકડા કિલ્લામાં એક
એકાંતે સ્થાને ઉભી રહી કંઈ કંઈ તરંગો
કરવા લાગી. વાયુથી ડોલતી મંજરીની પેઠે
તેણું મન વિચારવમળમાં ઝોકાં ખાતું
હતું, તે ધડીક વિચારે, “દુર્જય લાંબો
વખત પરવરસી નહિ ભોગવી શકવાથી
નક્કી નાસી ગયો હશે. વળી વિચારે, નહિ એવી
કાવરતા તે વીર પુરૂષ કરે નહિ. આનસિદ્ધે
નક્કી તેનો ધાટ ધગવી નાખ્યો હોવો જોઇએ.

તે ધાંટો કહાડી વ્યાકુળ કંઈ ખૂમ પાડી ઉઠી:
“ક્યાં છો વ્હાલા દુર્જય? મહારા જીવન ધ્રુવ,
પ્રાણના આધાર, લોચનના વિશ્રામ ક્યાં છો?
ખરેખર શું વિપથી આપના શરીરનો અંત
આવ્યો છે? આપનો અશરીરી આત્મા શું
કોઇ ઇશ્વર દ્વારા આપના ખૂનીનું નામ નિશાન
ખતાવી ન શકે?”

એજ વખતે કોઇ તેની પછવાડેથી નજી
બોલ્યું: “અશરીરી આત્માથી ન ખતાવાય તો
નહિ, પણ આ શરીરી આત્મા જરૂર તે ત્હને
ખતાવશે, કે કોણે ત્હને માર્યો છે.”

વાધની ગળ્ગાથી ભય પામેલી હરિણી જન્મ
પાછું ફરીને જીવે તેમ પૂર્ણિમાએ મુખ ફેરવી
જોયું. તો સામે લાજપતને ઉભેલો જોયો.
વાંચક! લાજપતનું ઝોળખાણ તો રહ્યું છે ને?

એકાએક સામે કાળ સપને જોઇ ચાલનારો
જન્મ ચોંકાને પોતાનો માર્ગ બદલી નાખે,
તેમ લાજપતને સામે જોઇ પૂર્ણિમા દૂર ખસી
ગઇ. લાજપત તેનાં કમની કળે પદભ્રષ્ટ
થયો હતો. પરંતુ આનસિદ્ધના કાલાવાલા કરી
પાછી ચાકરી મેળવવા પામ્યો હતો.

પૂર્ણિમા કંટાળાપૂર્વક બોલી: “તે
શું મારી બધી વાત સાંભળી છે?”

લાજપત: “હા, મરજી વિરૂદ્ધ. હું કિલ્લા
બહાર કામ પ્રસંગે જતો હતો, સાંતને એકાંતે
જોઇ, થંભની આડે સંતાયો હતો. ત્હને
દેખા દેવાનું બીજું કંઈજ કારણ નથી, બને
તો ત્હારો કંઈ ઉપકાર કરવો એટલુંજ છે.
ત્હારા ઉપર મેં ધણું અભાચાર કર્યો છે.
ત્હારી માતાના મીથ્યા કલંકની વાત ઉઘાડી
મેં મહાપાપ કયું છે. મ્હને તે પાપનો બદલો
મળ્યો છે. પૂર્ણિમા! કોણે ત્હારા સ્વામીનો
ધાત કર્યો તે નજીવા ચાહે છે કે?”

પૂર્ણિમા લાજપતની વાત લક્ષપૂર્વક
સાંભળતી હતી. વ્હંભાયલે મને તેણે એક વાર
લાજપતના મુખ તરફ નજર નાખી તો ખરે-
ખર તે આગલી પાછલી માટે પરતાતો હોય
એમ લાગ્યું. તેની બંને આંખોમાં ઝળઝળાં આં
આંખી ગયાં હતાં.

પૂર્ણિમા બોલી: “ચાહું છું. કોણે મહારા
સ્વામીને વીખ દઇ માર્યો?”

લાજપત ચોતરફ નજર કરી બોલ્યો:
“જરાક આગળ પેલા સ્થંભને ઝોથે
ચાલ. અહીં કદાચ કોઇ આવી ચઢે.
એવી ચુત વાતો આમ જાહેરમાં ન થઇ
શકે. પરંતુ એક વાત ત્હને પૂછું પૂર્ણિમા!
કે જેની આજ્ઞાથી એ ભયંકર કામ બન્યું છે
તેની શક્તિ આગળ તું કોઇ હિસાબમાં નથી
તેનું કેમ?”

વાત સાંભળી કોઇથી પૂર્ણિમાનું મુખ લાલ-
ઝોળ થઇ ગયું. તે યુસ્તાને દેખાવી બોલી: “નવરૂં,
કોણ તે? જેણે મહારા સ્વામીનું ખૂન કયું
છે, તે સતીના જવાળામય શાપથી, વૈધવ્ય

[ચિત્રકાર:]

[રા. અનંત મ. ખાલી.

પુર્ણિમા અંગુલીને બહુવાર બેઠે રહી.

All Rights Reserved

Laksmi Art, Bombay 8

અવસ્થાના દારૂથી દુઃખની આત્મ હાથથી લેવું સત્યાનાસ વળી જશે.”

લાંબપત બોલ્યો: “કાને તું એ ભયંકર ખૂનનો ખૂની માને છે પૂર્ણિમા?”

પૂર્ણિમા ફાટી આંખે લાંબપત તરફ જોઈ બોલી: “મહારાજ માનસિંહને:”

લાંબપત: “તું ભૂલે છે; મહારાજ માનસિંહની આરાધી એ બન્યું નથી.”

પૂર્ણિમા: “ત્યારે કોણ તે?”

લાંબપત: “શાહનંદો ખુશર.”

પૂર્ણિમા: “માનસિંહના બંધીવાન ઉપર ખુશરની સત્તા શાની ચાલે?”

લાંબપત: “ખુશર માનસિંહનું સર્વસ્વ છે. તેના ચોગ્ય કે અચોગ્ય સર્વ અનુરોધ રાખવાને માનસિંહ સદાય તૈયાર રહે છે.”

પૂર્ણિમા: “જો ત્હારું કહેવું સાચું હોય તો તેનું કંઈ પ્રમાણ છે કે?”

“તું નથી જાણતી પૂર્ણિમા? મેં પહેલાં એક કિવસ દુર્જયના પગમાં પડી મારી માગી, ફરી તેને વિશ્વાસ મિત્ર બન્યો હતો. મેં બહુ વાર તેને કહ્યું હતું કે આ મહારો પહેરગીરનો પોશાક પહેરી તું નાસી જ. મેં તેને જે અન્યાય કયો છે, તેના બદલો વાળવા દે. પરંતુ ન્યારે ન્યારે મેં તેની પાસે આ માગણી કરી હતી ત્યારે ત્યારે તેણે તે ઉઘાડી દીધી હતી. મને સંકટમાં નાખી એ રીતે નાસી જવાની તેણે સાફ ના પાડી. એ તેની મહત્વતા હતી. જરા થોભ. એક વસ્તુ જે દુર્જય તેના મરણકાળે મને વિશ્વાસ-પૂર્વક સોંપી ગયો છે, તે તેને આણી આપું છું.”

લાંબપત તરતજ એક નાની વંડી કુદાવી ચોતાના ઝોરડામાં પેઠો. દુર્જયના ચોતની એ નિશાની લઈ પૂર્ણિમા જે સ્થાને અનેક તર્કવિર્તકમાં પડી ઉભી હતી લાં પાછો આવી પહોંચ્યો. ચોતરફ આડું અવળું જોઈ પૂર્ણિમાના હાથમાં એક અંગુઠી આપી બોલ્યો: “જો આ કોની અંગુઠી?”

પૂર્ણિમાએ તે અંગુઠી જોતાંજ પિંજાણી. એ તો તેના લગ્ન વખતની વીંટી. શિશોદીઆ રાજવંશના ઈષ્ટદેવતા ભગવાન એકકલિંગની મૂર્તિવાળા એ વીંટી હતી. જે તેના પિતાએ લગ્નમાં ચોતાના જમાઈને આપી હતી. દુર્જયના મનમાં એવો વિશ્વાસ હતો, કે એ અંગુઠી મંત્રેથી હતી. આથી લાડમાં જવાને સમયે

પણ તે એ અંગુઠી ઝેરી જતો. અને બધી વાર વિજય પામી પાછો ફરતો.

પૂર્ણિમા અંગુઠીને બહુ વાર તળે ઉપર ફેરવી જોઈ ભક્તિપૂર્વક ચુંબન કરી બોલી: “સ્વામી! દેવતા! ઈશ્વર! આજ આપના મરણનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો પામી. નિર્દય સંસારના હૃદયહીન લોકોના અત્યાચારથી પરાધાના સ્વાર્થના ચક્રમાં પડી જે પરલોકમાં આપ સિધાવ્યા છો, ત્યાં પહોંચવાનો રસ્તો પણ પૂર્ણિમા જાણે છે. પરંતુ હમણાં તે ધેતી નથી. મ્હારે માટે એક કામ હજી બાકી છે. જેણે આજ મ્હારાં આંસુ વહેવડાવ્યાં છે, તેની આંખમાં મોહાર આંસુ જોવા વિના મને શાંતિ મળશે નહિ.”

અનેક વિચાર કરી પૂર્ણિમા બોલી: “એ અંગુઠી હવે મ્હારી પાસે રહેવા દે. તે હવે મ્હારી ધ્યાન ધારણ-પૂજનની વસ્તુ બનશે.”

લાંબપત બોલ્યો: “દુર્જયે તે તેનેજ આપવા કહ્યું હતું. ખુશીથી તું રાખ.”

સંખ્યા થવા આવી હતી. આકાશમાં પશ્ચિમ તરફ સૂર્ય અસ્ત પામતો હતો. અને અસ્તાચલ ઉપર પૂજ્ય આવે એક કાળું વાદળું ધીમે ધીમે ઉપર ચઢતું હતું. વરસાદ આવવાનો બહુજ સંભવ હતો.

આકાશની અવસ્થા જોઈ પૂર્ણિમાને કંઈક ભય લાગ્યો. કારણ કે એ કાળાં અંધકારમાં હજી તેને એ કોણ પંથ કાપવાનો હતો. પૂર્ણિમાએ લાંબપતને કહ્યું: “ત્હારા આ ઉપકાર વાસ્તે હું ત્હારી આભારી થઈ છું. હું ત્હારાં ચુનાડોની અંતઃકરણપૂર્વક મારી આપું છું.”

લાંબપત બોલ્યો: “એ બધી વાત જવા દે. પૂર્ણિમા તું મ્હારી એક વિનંતિ માનશે?”

પૂર્ણિમા: “શું?”

લાંબપત: “આજ મ્હારે ઘેરજ રાતની રાત રૂઢી જા. ઘૈર વાદળ ચઢ્યું છે. રસ્તે વરસાદ આવશે તો તેને બહુજ અડચણ પડશે. વળી તું એકલી છે. ત્હારા જેવી જુવાન અબળાને આવી અંધારી રાત્રે એકલું જવું ઠીક નથી.”

પૂર્ણિમા: “વરસાદનો મને ભય નથી.

વળી આ રાજપુત રાજ્યમાં રાજપુત સ્ત્રીને કોનો ભય?”

પૂર્ણિમા બીજી વધારે વાત નહિ બોલતાં ઉતાવળે પગલે કિલ્લાનો દરવાજો વટાવી ગઈ. અને લાંબપત એકી નજરે પૂર્ણિમા તરફ જોઈ રહ્યો. પછી એક લાંબો નિશ્વાસ નાખી બોલ્યો: “હાં! પાપાણી! મ્હે ત્હારી ખાતર

આટલું તરકટ કયું અને તું અવગણના સહિત સધળું ધૂળ કરી ચાલી નીકળી. જા, ભલે જા! પરંતુ હું ત્રેતની પેઠે ત્હારો પીછો નહિ છોડું.”

આવિશભો પરિચ્છેદ.

રૂપવતી પૂર્ણિમા રાત્રીના ઘોર અધકારમાં રૂપાપટાબધ રસ્તો કાપે જતી હતી. રતન-ગઢથી એક રસ્તો સિધ્ધા દોર અંખર જતો હતો. અને પૂર્ણિમાને તે પુરેપુરો પરિચિત હતો, એટલે એજ રસ્તે તે જતી હતી.

આકાશમાં ગાઢ અધકાર છવાઈ રહ્યો હતો. ચોતરફથી કુદરતે કાળો ધુરખો ધારણુ કર્યો હતો. પૂર્ણિમાના અંતઃકરણમાં પણ તેવોજ ગાઢ અધકાર છવાઈ રહ્યો હતો, અને અધકારનું ભીષણ તાંડવ ચોતરફ ચાલી રહ્યું હતું. છતાં પૂર્ણિમાનું તે તરફ લક્ષ ન હતું. પૂર્ણિમા વિચારતી હતી: “ખરેખર શું દુર્ગ્ય પરલોક ગત? શાહનદો ખુશર શું ત્હોનો ધાતક? ના-ના. કોઈ નળે અંતઃકરણમાં અવાજ દે છે કે: “પૂર્ણિમા ત્હારો પ્રિયતમ મરણ પામ્યો નથી! ત્હારો સાભાગ્યનો સૂર્ય હજી આશ્વિન્યો નથી. ત્હારો જેની સતી સાધવીને અકાળ વૈધવ્ય ધરી શકેજ નહિ.”

પરંતુ વળી અંચુડી તરફ નજર જતાં તે અચ્છેદ સ્વરે બોલી: “ના-ના. મ્હારા હાથમાં આ કુદત મરણનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે! દુર્ગ્ય! પ્રાણશ્વર! ત્યારે શું ખરેખર આપ આ દુનીયાથી ગયા? હે વિધાતા! તું દયામય છે, તો તો મ્હારા તરફ આટલી નિષ્કુર કેમ બને છે? મ્હારું સર્વસ્વ શા માટે લુટી લીધું? મૃત્યુજન જે આ અને એ લોક વચ્ચેનો પૂલ હોય તે કંઈણમય મને ખતાવી દે, એજ રસ્તો મને ખતાવી દે. હવે વધારે નથી રહેવાતું, નથી રડાતું. મરણ! સખા! આવ ત્હારો સ્પર્શ કેટલો સુખદ હશે? કેટલો શાંતિમય હશે? મ્હારા જેવી બળીઝળીને વારસે એજ આશરો છે.”

અંતરાત્મામાં શોકનાં વાયરા વાતાં તે કેટલેક દૂર નીકળી આવી. એવામાં ત્હણે પોતાની પાછળ કોઈનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળ્યો. તે ખમચાઈ ઉભી. જે કે ત્યારે વરસાદ પડતો નહતો, ગર્જના થતી નહતી, વાવાઝીકું નહતું, છતાં ઘોર અધકાર ચોતરફ છવાઈ રહ્યો હતો.

ફરી પગલાં સંભળાયાં. પૂર્ણિમાએ ધાર્યું, કદાચ કોઈ નિશાયર હશે. પરંતુ ત્હોનાં પગલાં

તો આટલી સાવધતાથી પડે નહિ. ત્યારે શું કોઈએ પોતાની પુઠ પકડી છે?

પૂર્ણિમા શાંત થઈ એક આંખે આંધે ઉભી રહી. પગલાંનો અવાજ ક્રમસર નજીક આવવા લાગ્યો. તે ઘોર અધકાર ભેદ કરી એક છાયા મૂર્તિ પૂર્ણિમાની સામે આવી ઉભી રહી.

અધકારમાં પૂર્ણિમા ત્હને પિછાણી શકી નહિ. તે ભયભિત સ્વરે બોલી: “કાણુ છે?”

આવનાર પૂર્ણિમાની નજીક આવી બોલ્યો: “મ્હને નથી ઓળખી શકતી? હું લાજપત!”

પૂર્ણિમા: “મ્હારી પછવાડે શા માટે આવે છે?”

લાજપત: “આવી અધારી રાતે ત્હને એકાકી વિદાય કરી હું શાંત બેસી શક્યો નહિ, તેથી આવ્યો છું. વળી એક-એક વાત ત્હને કહીશ, એમ ધારી આવ્યો.”

પૂર્ણિમા: “ત્હારે જે કહેવાનું હતું, તે તો ત્યાંએ તું કહી શકતે. આટલી તકલીફ ઉઠાવવાની શી જરૂર?”

લાજપત: “પણ તેવો અવસર મને ક્યાં મળ્યો? ભગવાને ત્હને આટલું રૂપ બદ્યું છે. પરંતુ માણસના મનોભાવ પારખવાની શક્તિ આપી નથી. કુસુમ જેવી કામળ છતાંએ પત્થર જેવી કઠણ છે.”

પૂર્ણિમા: “શું બોલે છે લાજપત! તું રાજપુત છે? સ્ત્રીના ધર્મ સાચવવાએ દરેક રાજપુતોની પવિત્ર ફરજ છે! તું જે બોલે છે તે કેવળ અયોગ્ય અણુધટતી વાત છે.”

લાજપત: “ખરૂં, પણ મેં હમણું યોગ્યતાને વળાવી દે. ત્હારાં રૂપથી મોહ પામેલું મન અત્યારે ઉલટે રસ્તે ચાલે છે. પૂર્ણિમા! તું મ્હારી નહિ થા?”

પૂર્ણિમા આ સાંભળી અંદરખાનેથી કંપી ઉઠી. ત્હોની પાસે આત્મરક્ષણનો કંઈ ઉપાય ન હતો. આ નિર્જન સ્થાને ત્હનું રક્ષણ કરનાર પણ કોઈ ન હતું. તો પણ તે એટલું નળ્યતી હતી કે સંકટ સમયે સાહસ-ધીરજ છોડી દેવાથી ઉલટી આપતિ જલદી આવશે.

પૂર્ણિમા બોલી: “લાજપત! શા માટે રૂપનાં મોહમાં પડી ધર્મધનને તિલાંજલી આપે છે? તું શું નળ્યતો નથી કે હું એક હિંદુ વિધવા છું? મ્હારા વૈધવ્યના સમાચાર તો તેજ દીધા છે. સતીને અપમાનીત કરવામાં સાર નથી. એ સિવાય આ જગતમાં બીજા ધણા સંબધો છે. બંધન તરીકે હું સદૈવ

તહારા પર સ્નેહ રાખી શકું છું. માતા તરીકે તહારા પર સદૈવ સ્નેહ સિંચન કરી શકું છું. ધૂળ આ રૂપ! તે કેટલા દિવસ ટકવાનું છે? ક્યાં ગયું તહારે તે દેવત્વ? ક્યાં ગયું તહારે રાજપુત તરીકેનું મહત્વ? મનમાં એમ ધારતો ના કે આ એકાંત સ્થાનમાં મહારો કોઈ રક્ષક નથી. આ અધિકારથી છવાયેલા આકાશ તરફ એક વાર જો કે ચમકતા તારામાંનું ધૈર્ય સ્વરૂપ મને આશ્વાસન આપે છે કે 'તહને કંઈ ભય નથી.'"

લાજપત પૂર્ણિમાની આવી વાતોથી જરાએ દબાયો નહિ. કેમકે શયતને તહેના હૃદય પર સંપૂર્ણ સત્તા જમાવી હતી. તે યોદ્ધો: "પૂર્ણિમા! એકાદ અપૂર્વ સુખના સ્વપ્નમાં લીન થઈ આ જવાળામય જીવંતીને સુખમાં રાખી શક્યો છું. મહારે એ સુખદ સ્વપ્ન તું જ: આજ સુખવસર મલ્યો છે. કદાચ ફરી આવો અવસર આ જીવનમાં નહીં મળે. જે દુર્જયે પરણીને તહેને તરતજ તરછોડી છે, વળી તહેના મરણથી તહેની સાથેનો તહારો સંબંધ તુટ્યો છે, તો હંમેશને માટે દુ:ખ દારિદ્રમાં પડી રહી શરીરને બાળે છે શા માટે? ધણા દિવસોની અતૃપ્ત આશા આજ પુરી કરવા દે. જગતમાં કોઈ બચવાનું નથી. એકવાર મહારા આ જગતના જીવનમાં આવ. અને આ ઉછળતી આગને બુઝાવ."

પૂર્ણિમા ભય પામી બાજુએ સરી ગઈ. લાજપત સાહસ કરી આગળ ધસ્યો. પૂર્ણિમા તે અધિકારમાં પલાયન કરવાની યેષા કરે છે, પરંતુ શયતાન લાજપત તહેની ધૃત્તિ સમજી જવાથી અપાટાબધ તહેણે તહેના સાળુનો છેડો પકડ્યો.

પૂર્ણિમાનું માથું ફરતું હતું. તહેના પગ તળેથી જાણે પૃથ્વી સરી જતી હોય એમ તહેને લાગતું હતું. તે ખૂમ પાડી ઉઠી: "અરે કોઈ આવો! રક્ષણ કરો! એક અમળાનું સતીત્વ લુંટાય છે." પરંતુ કોઈ એ ખૂમ સાંભળી દાડી આવ્યું નહિ.

બળપૂર્વક લાજપતને દૂર ધકેલી દઈ, નમ્ર સ્વરે ભયથી કંપતી પૂર્ણિમા સ્તુતિ કરવા લાગી: "વિપદ વારણ ભગવાન તું ક્યાં છો? તું જો સત્યનો ખેલી હો, સતીના ધર્મનો રક્ષક હો, તો આ દુષ્ટ હાથમાંથી મહારે રક્ષણ કર."

ધૈર્ય જાણે તહેની સ્તુતિ સાંભળી હોય તેમ તહેણે તરતજ ધોડાના દાખડાનો અવાજ સાંભળ્યો!

ભયભિત પૂર્ણિમાના દિલમાં સાહસ સ્ફૂર્ત્ય. તે ફરી ખૂમ મારી યોદ્ધો: "અરે કોઈ છે! જલદી આવો. એક અમળાનું સતીત્વ લુંટાયું બચાવો."

એકાએક ક્યાંકથી ચાર ધોડેસ્વારો, જાણે ધૈર્ય મોકલેલી સહાય રૂપે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. શયતાન લાજપત તેઓને જોઈને પલાયન કરવાની પેરવીમાં હતો એવામાં તે સવારો-માંના મુખીએ સત્તાસૂચક અવાજ કહ્યું: "સમજ્યું બધું. ધનાયતઉદ્ધા! એ શયતાનને હમણાં જ બંદીવાન કર."

લાજપત તે સૈનિકોનો બંદીવાન બન્યો. જાણે લાજપતને બંદીવાન કરવાનો હુકમ ફરમાવ્યો, તેણે પેલા ઝાડ પાસે આવતાં જાયું તો તે અસહાય અમળા અત્યાચારના ભયથી મૂઝાઈગત થઈ ધરણીએ ઢળી પડી હતી.

વિધાતાના પ્રેરેલા એ વીર પુરુષે ગંભીર સ્વરે ફરમાવ્યું: "ભયથી આ ઓરતને મૂઝાઈ આવી છે. આ બંનેને ધોડા પર લઈ લ્યો. પા કલાકમાં આપણે મહેલમાં પહોંચ્યા પછી તહેમની ઘટતી ઝોલવણ કરીશું."

તીર વેગે ધોડાઓ દોડાવી તેઓએ ફૂતેપુર-સીકીના શાહી મહેલનો રસ્તો લીધો. તેઓ મહેલને બારણે પહોંચતાં જ પહેરેગીરે માનપૂર્વક ફૂનિસ કરી બારણું ખોલી આપ્યું.

પૂર્ણિમાને બચાવનાર અન્ય કોઈ નહિ, પણ ખુદ શાહજીદો ખુશર હતા. ધોર અધિકારને લીધે શાહજીદો પૂર્ણિમાને ખીલકુલ પીછાણી શક્યો ન હતો.

મહેલમાં જઈને તરતજ શાહજીદોએ એ તાતારીઓને ફરમાન કર્યું: "આ મેહોશ ઓરતને ઇસ્તાંબુલી બેગમના મહેલમાં લઈ જાઓ."

એ ઇસ્તાંબુલી વા રૂમી બેગમ બાદશાહ અકબરની માનીતી બેગમોમાંની એક હતી. તે પિમારા અને ખુશરને અતિશય પ્યાર કરતી. ધણીવાર ખુશરના પક્ષમાં રહી તે બાદશાહને એ વાતો કહેતી. તુર્કીના સ્તંભુલ શહેરમાં તહેનો જન્મ થયો હતો. તહેના જેવી રસીક અને ગાયનકળામાં પ્રવીણ બેગમ અકબરના જનાનામાં ખીજ ન હતી. શહેનશાહ તહેના પર બહુજ પ્યાર રાખતો હતો. ઇસ્તાંબુલી આગરાના ધાંધલીઆ જનાનાથી દૂર રહેવાનું પસંદ કરતી હોવાથી અહીં રહેતી હતી. અહીંયાં તહેના જનાના તરીકે એક ખાસ મહેલ રોકાયો હતો. એ મહેલનાં ખંડેરો હજુએ મોજુદ છે.

તાતારીઓને બધી હકીકત ખરાબર સમજવી ખુશરૂએ એક વયોવૃદ્ધ હકીમને તરતજ યોલાવ્યો. અને રૂમી બેગમના મહેલમાં મોકલ્યો. પછી હાજરપતને અધારખાનામાં પુરવાની આજ્ઞા કરી તે પોતાના ખાસ ઓરડામાં ગયો.

ઇસ્તાંબુલીએ પૂર્ણિમાનો પહેરવેશ બોધ નાણુ' કે મુઝાં'ગત યુવતી કોઇ હિંદુ સ્ત્રી છે. તેના ઉદાર હૃદયમાં હિંદુ-મુસલમાન એવા કોઇ ભતિભેદ હતો નહિ. તેણે પુત્રી તુલ્ય સેવા ચાકરી કરી તેને શુદ્ધિમાં આણવાના યત્નો કર્યા. વળી તેણે બોયુ' કે એ હિંદુ યુવતીનું લાવણ્ય નયન ભરીને જોવા યોગ્ય હતું.

શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી પૂર્ણિમાએ આંખો ઉઘાડી તો પોતાને એક સારી રીતે શણગારેલા ઓરડામાં સફેદ દૂધ જેવા બીજાના પર સુતેલી જણાઇ. એ બાંદીઓ તેની એ બાજુએ ખેંચી સેવા ચાકરી કરે છે. પૂર્ણિમાએ અન્યબી પામી પ્રશ્ન કર્યો: “હું ક્યાં? કોણ મને અહિં લાવ્યું?”

ઇસ્તાંબુલી વા રૂમી બેગમ તેના શરીર ભાગે ખેંચેલી હતી, તે હસી યોલી: “ભય કે અજ્ઞાન થવાનું કારણ નથી. મહાર' નામ રૂમી બેગમ. તેને રસ્તામાં બેભાન હાલતમાં પડેલી બોધ શાહનંદા ખુશરૂએ અત્રે આણી છે. ખુદાના શુકરાના માન કે તેને પાછું લાન આવ્યું છે, ત્હારી જીંદગી બચી ગઇ છે.”

ખુશરૂનું નામ સાંભળી પૂર્ણિમા બીકની મારી ચમકી ગઇ. જે તેના ભરથારને મારનાર તેને દુશ્મન તે જ તેને આ મહેલમાં લાવ્યો છે. ખચીત આ કુતેહપુરનો શાહી મહેલ હોવા બોધએ. કારણ કે એ સિવાય બીજો તો કોઇ શાહી મહેલ રૂતનગઢ નજદીક નથી.

વિચારમાં પૂર્ણિમાનું માથું ફરી ગયું. તેણે ધીમે ધીમે આંખો બંધ કરી લીધી. રૂમી બેગમે રોગીની હાલત બોધ બાંદીઓને કંઇક ઇશારત કરી. તેમણે તરતજ એક ઉતેજક ઔષધ તેના મોંમાં રેખ્યું.

રૂમી બેગમે પોતાની મુખ્ય બાંદીને ઉદ્દેશીને કહ્યું: “રોજાઆ! જે દવા આપી છે તેથી ધણું ખર્ચ દદીને સવાર થતાં સુધી નિંદા ઉઠશે નહિ. રાત્રીના એ બીજા તો વીત્યા છે. તેને કંઈ તેની હાલતમાં ફેરફાર પડતો જણાય તો તરતજ મ્હને યોલાવજે.”

બેગમ પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઇ. પૂર્ણિમા દવાના નિશામાં ધસધસાટ ઉઠતી હતી. એવામાં કોઇએ ધીમે પગલે ઓરડામાં પ્રવેશ કરી રોજાઆને ઇશારત કરી યોલાવી. તે શાહનંદા પોતે હતો.

રોજાઆ શાહનંદા પાસે આવી યોલી: “જનાબ! એને લાન આવ્યું હતું. નિંદની જરૂર જણાવાથી તેને નિશાવાળી દવા આપી ઉઘાડી દીધી છે.”

ખુશરૂ હજી જાણતો ન હતો કે તે સ્ત્રી કોણ હતી. તેના બીજાના પાસે આવતાં બોધને તે અચ્છો પાડ્યો, તેણે પૂર્ણિમાને પિંજાણી. તેનાં સફેદ વસ્ત્રો અને સફેદ વણી-પર દીવાનો પ્રકાશ પરી સૌન્દર્યમાં કંઈક અઘૌકિકતા ઉમેરાતી હતી. તેના વિખરાતા વાળ કમળની નાળ જેવા બાહુ ઉપર પથરાઇ ગયા હતા. તેની બીડાયેલી આંખો પરની ભમરો જાણે અર્ધ વિકસિત કમળપર ખેંચેલા ભમર જેવી જણાતી હતી. ધડકતી છાતી પરનું જીણું વસ્ત્ર શ્વાસની ગતિના તાલ પ્રમાણે કંપનું હતું!

સંધ્યા સાધુની પેઠે ઈંદ્રિયોનું દમન કરી ખુશરૂ તે અટલ લાલસાની વસ્તુ આગળથી વિમુખ થઇ ગયો. જતાં જતાં કહેતો ગયો: “કાલે ખબર આપજે કે તે હિંદુ બીબીને કેમ છે!”

હાથીની સાહમારીવાળી ઘટનાથી બાપ ખેટા વચ્ચે જખરદસ્ત વિરોધ ઉભો થયો હતો.

મનપર કાણુ વિનાના જીવાનીમાં મસ્ત ખુશરૂએ બોયુ' કે તેના હાથી હાર્યો છે. અને તેના બાપાએ અન્યાયપૂર્વક તેને હરાવ્યો છે, ત્યારે તે પોતાના ઉભરાને નહિ દબાવી શકવાથી સલીમ સાથે ચડલડી પડ્યો. તેમાં તેણે કેટલુંક એવું કહી નાખ્યું કે તેથી સલીમને તેનાપર અતિશય ગુસ્સો ચઢ્યો. વળી એ હકીકત બની તેના ઉપલા ભાગપર ખુદ શહેનશાહ હાજર હતો. તેણે પણ નાણુ' કે તેના લાડકવાણે પૌત્ર હદ ઉપરાંત લાડમાં ઉછરવાથી કેટલો એકેક થઇ ગયો છે.

આ હકીકત ન્યારે ખુશરૂની અમ્મા શાહી-બેગમને કાંતે પહોંચી ત્યારે તેણે પોતાના ઉદ્ધત પુત્રને ધણોજ ઠપકો આપ્યો. અમ્માનો ઠપકો ખુશરૂને બહુજ મર્માતિક લાગ્યો. તે ઉપરાંત તેના દાદા અકબરે તે દહાડે સાંજે તેને એકાંતમાં યોલાવી કહ્યું: “ખુશરૂ! હજી તું ત્હારા ક્ષાયદા-ગેરફાયદાની વાત સમજ

શકતો નથી! ત્હને ખબર નથી કે હવે હું વધારે કિવસો કાઢવાનો નથી? અજબ મ્હારી સામે તારી રહ્યું છે. જે બાપા સાથે તે આજ બપોળા કાઢ્યા તે ભવિષ્યનો શકેનશાહ છે. ત્હનો ખોદ ખેંચી લેવાથી મ્હારી જેરહાજરીમાં ત્હને કાણ બચાવશે? શું તું એમ જાણે છે કે સીકંદરના રાજમાંથી ઉઠી હું ત્હારે રક્ષણ કરવા આવીશ? મ્હારી ત્હને સલાહ છે કે થોડા કિવસ તું કુતેહપુર જતો રહે, હું એટલામાં ત્હારા બાપાનો ચુસ્તો દંડો કરવાની પેરવી કરું છું. બાદ મ્હારો પત્ર મળ્યા પછી પાછો આગરે આવજે.”

દાદાની શિખામણથી ખુશર કુતેહપુર સીકંદ્ર આવતો હતો. ત્હની સાથે ત્રણ રક્ષકો માત્ર હતા. રસ્તામાં તેણે કોઈ સ્ત્રીનો અવાજ સાંભળ્યો અને તે ઉડત જગ્યાએ આવી પહોંચ્યો. પછી શું બન્યું તે પાઠકો જાણે છેજ.

પત્નીશરો પરિચ્છેદ.

બીજે કિવસે સવારે ખુશર ત્હના આરામ ભવનમાં બેઠો હતો. એટલામાં રોજાઆએ આવી કુરનીશ કરી કહ્યું: “શાહનદા! રૂમી બેગમ આપને જોલાવે છે.”

ખુશરએ એ બાંદી પાસેથી પૂર્ણિમાના કુશળ ખબર જાણી નિશ્ચિંત મન તે રૂમી બેગમ પાસે ગયો.

રૂમી બેગમે ખુશરને પ્યાર કરી પાસે બેસાડી કહ્યું: “ખુશર! એકાએક આગરેથી તું અહીં કેમ આવ્યો? જહાંપનાહની તખીયત કેમ છે?”

ખુશર બોલ્યો: “શકેનશાહ સારી પેટે છે.” વગેરે કુશળ સમાચાર જણાવી ખુશર ચૂપ થઈ ગયો. કારણ કે પાછા આવવાનું વાસ્તવિક કારણ જણાવા જતાં, આગલી પાછલી ઉકેલવી જોઈએ.

ખુશરને આમ ચૂપચાપ જોઈ રૂમી બેગમ હેમાધને બોલી: “શી હકીકત છે શાહનદા! આમ એકાએક આવવાનું કારણ જણાવતાં આટલો ચુચવાડો કેમ?”

આ રૂમી બેગમ ખુશરને સદાય માતા જેવા પ્યાર કરતી. ત્હની પાસે ખુશર કોઈ વાત છુપાવતો નહિ. રૂમીના આમહથી ખુશરએ સર્વ અથડતિ કહ્યું.

રૂમી બેગમે થોડી વાર વિચાર કરી કહ્યું: “હાય! ખુશર, ઉતાવળીઆ થઈ તે આમ

ત્હારા બાપા જોડે વિરોધ વધાર્યો નહોત? મોટી ભૂલ કરી બેઠો છે.”

ખુશર પસ્તાતે દીધે બોલ્યો: “શું કરું દાદીબેગમ! થનાર થઈ ગયું. શું ત્હની માશી નહિ મળે? તે બાપ, હું બેઠો છું.”

રૂમીનું મુખ મંડળ પ્રકુલ્લ થયું. તે બોલી: “છે બેટા, પરંતુ માશી ચાહે માશી મળવાનો સંભવ થોડો છે. ત્હારે બદલે હું તે માશી માગીશ. સુલતાનની અમ્મા ખાસ બેગમના મોત પછી, હું અને સલીમા બેગમ સુલતાનનું અમ્મા તરીકે પાલણુ પોષણ કરતાં આવીએ છીએ. એથી એટલી સાધારણ વિનંતિ કરવાથી સુલતાન મ્હારું વચન ઉઘાંપશે નહિ. કારણ કે હજી કંઈ ત્હને તખ્ત મળી ગયું નથી. ફુનીયાના માલિક શકેનશાહ હજી હયાત છે.”

ખુશર બોલ્યો: “શકેનશાહનાં આપ માનીતાં બેગમ છો, મ્હારી ખાતર આપને એટલાં હલકાં પડી બેટા પાસે માશી ચાહવી પડશે દાદી બેગમ?”

ઇસ્તાંબુલીના મુખ પર અભિમાનનું ગૌરવ છાંધ આવ્યું. તે દહ સ્વરે બોલી: “શૌહર કે છોરની પાસે સ્ત્રી કે માતાને કોઈ પણ તરેહનો માન મરતબાનો અટકાવ ન હોવો જોઈએ. ત્હારા બાપા સુલતાન સલીમ મ્હારે પેટે નહિ જન્મવા છતાં પણ, હું શકેનશાહની મોરદાર-બીબી હોવાથી અમ્મા તરીકેનો મારો હક મેં જતો કર્યો નથી!”

ચંચળચિત્ત ખુશર કટાક્ષયુક્ત સ્વરે બોલ્યો: “પુત્ર બાપને બેવફા તે માને પણ કાં ન થાય દાદીજી?”

ઇસ્તાંબુલી ખીનધને બોલી: “ચૂપ કર ખુશર! મુખની પેટે કદી કોઈની પાસે આવા વિચારો બહાર પાડતો ના. નહિ તો હાથે કરીને તું ત્હારો વિનાશ બેઠોરી લેશે. આજ તો લાગી ચુકી છે, તે હોલવવાના પ્રયત્ન કરવાને બદલે ત્હને કુટુંબી આપવી એ આત્મઘાત કરવા સમાન છે. ગમે તેમ હો, કુતુબ વાતો કરવાથી કંઈ લાભ નથી. મીરમુન્સી મારફત આજ આગરે જવાની બધી જોડવણુ મેં કરી છે. પેલી હિંદુ બીબી અહીંજ છે. હું પાછી ન કરું ત્યાં સુધી ત્હની સંભાળ રાખજે. હું ત્યાં પ્રકોચ્યા પછી ત્હને જે સલાહ આપું તે પ્રમાણેજ તું ચાલજે.”

તે જ કિવસે બપોર પછી રૂમી બેગમ આગરે ચાલી ગઈ. કુતેહપુરથી આગરા કંઈ ધણું દૂર ન હતું.

હવિશ્વે પરિચ્છેદ.

ઇસ્તાંબુલી પૂર્ણિમાને માતાની ઘેઠ વત્સલ્ય ભાવથી રાખતી હતી. તે ગરીબ રાજપુત સ્ત્રી હતી. તેની સાધારણ સ્થિતિની હકીકત જાણ્યા છતાં રૂમીમેગમે તેની જે સંભાળ અને આદરચત્ત રાખ્યાં હતાં તેથી પૂર્ણિમા તેના તરફ ઝેડા આભારની લાગણીથી ભેતી હતી. તેમજ એ ટુંકા પરિચયમાં રે-જા સાથે સારી રીતે બંધનપણું થઇ ગયાં હતાં. રૂમીમેગમ પૂર્ણિમાને કહેતી ગઇ હતી કે : “આ મહેલમાં પુરુષ માત્રને દાખલ થવાને હક નથી. વળી આ મહેલને લગતો એક ગુલામ બાગ છે, તેમાં દીલ બહેલાવા ફરવા ફરવા ત્હારે જવું. હું લગભગ પાંચ સાત દિવસોમાં આગરેથી પાછી આવીશ. હું પાછી ન આવી પહોંચું ત્યાં સુધી તું જતી ના.”

જેના આભારથી પૂર્ણિમાની જાંઘી બચી ગઇ હતી, તેની આટલી ઇચ્છાને માન આપ્યા વિના પૂર્ણિમાને ચાલ્યું નહિ. મેગમની ગેર-હાજરીમાં રેજાના પર કામનું દબાણ વધ્યું હતું. આથી તે પૂર્ણિમાની સાથે બધી વખત રહી શકતી નહિ. પૂર્ણિમાની ભોજન વ્યવસ્થા જુદીજ કરવામાં આવી હતી. એક હિંદુ રાંધનારી અને દાસી તેને સોંપવામાં આવ્યાં હતાં. પરંતુ પૂર્ણિમા સાજી થયા પછી રાંધનારીના હાથનું ખાતી નહિ. માત્ર હાથે રાંધી એક વાર સાંજે જમતી.

હંમેશાં તે એકાદ વાર ગુલામબાગમાં ફરવા જતી. તે સુંદર બગીચામાં ચોતરફ ગુલામપુષ્પો બહેકી રહેતાં. અંદર દાખલ થતાંજ એમ લાગતું કે જાણે ચોતરફ ગુલામબગીચાના કુવારાઓ ઉડી રહ્યા છે. એ બગીચામાં આરામ લેવાને વચ્ચે એક ખુલ્લી આરસપાણીની બેઠક બનાવી હતી.

સંધ્યાકાળ વીતી ગયો હતો. આકાશને રૂપેરી રંગ ધોળતો ચંદ્ર ધીમે ધીમે ઉપર આવતો હતો. લાલ ગુલામો ઉપર સફેદ કિરણો પડી અપૂર્વ શોભા ઉત્પન્ન કરતાં હતાં. પૂર્ણિમા બહુવારથી આમ તેમ ફર્યા કરતી હતી. તેનાં કમભાગ્ય વિષે, હરામી લાજપત વિષે, રૂમી મેગમની ઉદારતા વિષે, અનેક વિચારો તેના મનમાં આવતા હતા. અતે ફરતાં અને વિચારતાં થાકીને પેલી આરસપાણીની બેઠક ઉપર તે સૂતી. કેમકે હંમણા તે બહુજ અશક્ત થઇ ગઇ હતી.

પૂર્ણિમાને સુતેલી જઇ, તેના જેવી સુંદર સ્ત્રીની સેવા કરવાનો લોભ પવન જાણે ખાલી શક્યો નહિ. તેથી તાજાં ટુટેલાં ગુલામની સુગંધની ચોરી કરી પૂર્ણિમાની નાસિકા ધ્રુવે યને મગ્ન કરવા લાગ્યો. પૂર્ણિમાના વીખરાતા વાળોની લટોને આમતેમ મંદમંદ ડોલાવવા લાગ્યો. તેના વાળોથી ઢંકાયેલા કપાળ ઉપરના પરસેવાનાં ઝિંદુઓ ઘોતાની શીતળ લહરીઓથી સુકાવી દેવા લાગ્યો. આ પરિચયને પરીણામે પૂર્ણિમા ગાઢ નિદ્રામાં પડી ગઇ.

એ વખતે દૈવની કરામતથી એક બીજી વ્યક્તિ આ બગીચામાં દાખલ થઇ. ત્યાં બીજા પુરુષોને પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર નહિ છતાં, શાહનંદાઓને માટે તેનાં દારો ખુલ્લાં હતાં. ખુશરૂના મહેલની આજુબાજુ પર પણ એવેજ બગીચો હતો. પરંતુ ત્યાં માત્ર માલતી, જીંઘ, ચંપો, બકુલ આદિનાંજ પુષ્પ છોડ-વેલીઓ હતી. ગુલામ તો બીલકુલ નહતો. તેથી ખુશરૂ કંઇક ખ્યાલને લીધે શેડાંક બસરાઇ ગુલામ ચુંટવાને રૂમીમેગમના બગીચામાં આવ્યો. આ બે મહેલોના બગીચાઓ વચ્ચે માત્ર એક સાધારણ ઉંચાણની વંડી હતી. અને તેમાં એક ન્હાનકડી ખારી હતી.

ખુશરૂ બગીચાના પછવાડેના બાગ તરફથી દાખલ થયો હતો. એથી આરસપાણીની બેઠક પર સુતેલી પૂર્ણિમા વિષે તેને કંઇજ માલમ પડ્યું હતું નહિ. એકાએક તેની નજર તે પર પડી. તેણે જરાક આગળ આવીને જોયું, તો પૂર્ણિમાને સુતેલી દીડી !

રૂપવતી પૂર્ણિમાના મુખ ઉપર ચંદ્રકિરણો ખેલતાં હતાં. જાણે કોઇ પરી બેહસ્તમાંથી ગુલામ ચુંટવાને તે બાગમાં આવી હોય, અને વિશ્રામ લેવા શયન કર્યું હોયની !

એકાંત સમયનો લાભ લઇ શયતાને આવી ખુશરૂના હૃદય પર ઘોતાની સત્તા જમાવી. ખુશરૂ શયતાનની કેળવણીથી અધિરા બની, પ્રભળ આકાંક્ષાના આવેશમાં ઘોલી ઉઠ્યો : “આવી રીતે, આટલે પાસેથી તો તેના સૌન્દર્યનું પાન કરવાનો પ્રસંગ કદિ મળ્યો નહતો. પૂર્ણિમા ! પૂર્ણિમા ! તું તો બેહસ્તની હુડી છો ! હાય પૂર્ણિમા ! મ્હારી પિયારા ત્હારા જેવી રૂપવતી હોત ?”

ખુશરૂના આ અવેશમય અમજથી પૂર્ણિમા જાગી ઉઠી. અટપટ ઉઠી ઉભી થઇ ગઇ અને કસાણે ઝેડાએ ઘોલી : “શાહનંદા ! આ થું

આપના હૃદયની મોટાઇ? મહેને અગ્રણે વિધવા બનાવી, છતાં હજુએ આપની આશા મરી નહિ? શાહનંદા ખુશર! ક્યાં ગઇ આપની પરોપકાર વૃત્તિ? કે જેને લીધે બેલાન અવસ્થામાંથી મને બચાવી લાવ્યા? એકાંતમાં ઉંઘતી સ્ત્રી સામે ઉભા રહી આવાં વચનો આપને-અકબરશાહના પૌત્રને-ચોગ્ય છે કે?”

ખુશર અંખવાણો પડતાં બોલ્યો: “કમ્બલ કરું છું, કે ત્હારી નિંદમાંની હાલતમાં મેં અહીં આવી ગેરઇ-સાફ કર્યો છે. પરંતુ તું શું બોલે છે પૂર્ણિમા? મેં ત્હને વિધવા બનાવી? કોણે ત્હને એ કહ્યું? ખુદાની દુહાઇ! આજ દિવસ સુધી આ બેગુનાહ હાથે ધન-સાનના ખૂનથી ખરડાયો નથી.”

પૂર્ણિમા: “મેં લાજપતને મોંઝેથી સાંભળ્યું છે, કે આપના ફરમાનથીજ દુર્જયને અહર આપી મારવામાં આવ્યો છે.”

ખુશર ઉરકેરાધને બોલી ઉઠ્યો: “તફન સહ-રાગાત! છેક ભૂલથાપ આપવામાં આવી છે ત્હને પૂર્ણિમા! ત્હારો ખાવિદ દુર્જય હજુ હયાતજ છે. ત્હારા ઉચ્ચતાલેનો આક્રતાબ હજુ તપે છે. પરંતુ તે કુચુલ!”

પૂર્ણિમા: “ત્હેની કંઇ સાખીતી છે શાહનંદા?”

ખુશર: “આ જો, આ યુમ પત્ર દુર્જયે લાજપતને આપ્યો હતો, ત્હને આપવા સાફ. પરંતુ શયતાન લાજપતે તે ત્હને પહોંચાડ્યો નહિ. એ મહેને ત્હેના અંગરખાના ગળવા તપાસતાં હાથ લાગ્યો હતો.”

ખુશરએ તરતજ એક ન્હાનો કાગળનો દુકડો પોતાના ગળવામાંથી બહાર કાઢ્યો, અને પૂર્ણિમાને આપ્યો. તે પત્ર વાંચી, દુર્જયના દસ્તખત ઓળખી પૂર્ણિમા સમજી કે ત્હેની ધારણા ભૂલ ભરેલી હતી. શાહનંદો ત્હેના પતિનો ખૂની ન હતો. શયતાન લાજપતે ત્હેને પોતાની બનાવવાના હેતુથીજ એ પ્રપંચ કર્યો હતો.

લાજપત તરફથી મળેલી અંશુહી ત્હેણે ખુશરને બતાવી કહ્યું: “હવે મને જીણાણ કે તે રાજપુત કુલાંગારે મને છેતરી હતી! હું પણ ત્હેની જળમાં ફસાતી બચી ગઇ. ત્હેનો ભેદ હવે મહેને સમજ્યો.”

ખુશરએ પણ આથી એક છુટકારોનો દમ ખેંચ્યો. સંજોગવશાત તે દિવસે સવારમાંજ ત્હેણે લાજપતને ત્હેના યુનાહની સળ તરીકે જીંદગીભરની કાળી કાટડીની સળ ફરમાવી

હતી. લાજપતે ત્હેની પાસે કંઇપણ યુમ નહિ રાખતાં સઘળી હકીકત ખુદલાં દીલથી કમ્બલી, છતાં અંધારખાનામાંથી ત્હેનો છુટકારો થયો નહિ.

ખુશરનો ખુલાસો જાણ્યા પછી, ત્હેના તરફ પોતે અચોગ્ય વર્તન ચલાવ્યા બદલ પૂર્ણિમાને બહુ પરતાવો થયો. તે હાથ જોડી ખુશરને કહેવા લાગી: “મહેને માફ કરો શાહનંદા!”

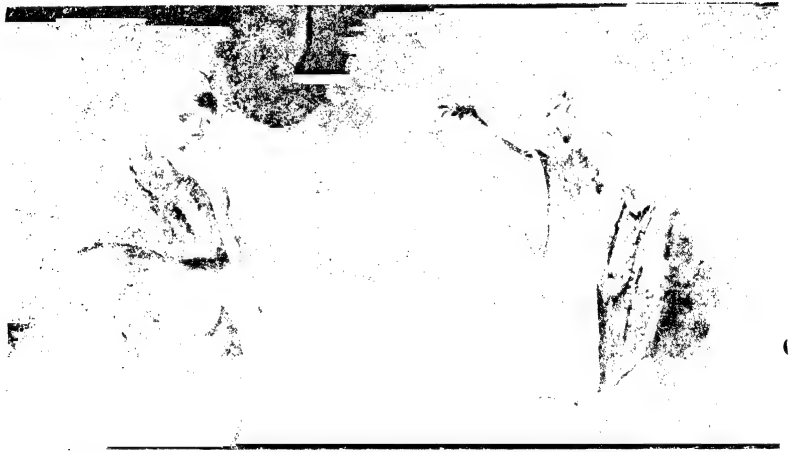
ખુશર પૂર્ણિમાની આ નમ્રતાને શુભ અવસર સમજી બોલ્યો: “ત્હને માફી આપવાને હું નાખુશ નથી. ત્હારી આરજી પૂરાતી હોય તો હું બદમાશ લાજપતનું બેતન થયેલું સર સુધાં ત્હને ભેટ કરવાને તૈયાર છું! ત્હારી ખાતર શું ન કરું પૂર્ણિમા! આજ મ્હારા જીગરના બંધ તુટ્યા છે. ત્હારા જેવી ખુબસુરતના મોહમાંથી તે દહાડે હું જટકી શક્યો હતો. પરંતુ આજે જટકી શકું તેમ નથી. દુર્જયની ધારણા હવે ફેકટ છે. સળની ખીંકે તે પાછો આવી શકે તેમ નથી. લાજપત જેવા શયતાનના પંજમાંથી મેંજ ત્હને છોડાવી છે. આથી કંઈક બદલાની મહેને આશા છે. મેં રંજ ખેંચીને ત્હને મરતી બચાવી છે. તે જીંદગી ધરપ શું મ્હારો કંઇજ હક નહિ પૂર્ણિમા! જોરાવર ઇચ્છા, બળતી આગ જેવી ત્હારી તરસને તળાએ રહીને આજ શયતાને મને હેવાન બનાવી દીધો છે. પૂર્ણિમા તું મ્હારી સાથે મ્હારા ખાસ મહેલમાં ચાલ. જે માગીશ તે મળશે. ગવ્હરો અને અવેરો જોઇતાં હોય તો તેથી હું ત્હને ઢાંકી દઇશ. શઉનશાહ-ખાનુ થવાની ઉમેદ હોય તો તે પુરવા હું બાખાને બેવફા થઇશ. ત્હારી ખાતર બાખાનું તાજ ઉતારી ત્હને પેરાવી દઇ આગરાનું શાહી તખ્ત ત્હારા કોમળ કદમથી પાક કરીશ. પહેલીજવાર ત્હારા દિદાર દેખ્યા લારથી અનેક રંજે વેરી છે. મને મારવાને બહુએ કર્યું છે. પરંતુ હવે મને જીણાય છે, કે મ્હારી દિલપરની જખમ-દસ્તી કરતાં, ત્હારી ખુબસુરતીની મોહિનીમાં વધુ તાકાત છે. કાં પૂર્ણિમા તું આટલા હુસ્ન અને રૂપ સાથે જન્મી?”

ખુશર આવેશપૂર્વક પૂર્ણિમાને આલિંગન કરવાને ધસ્યો. પૂર્ણિમા ખસી જઇ યુસ્સા ભરી આંખે તિરસ્કાર કરતી બોલી: “ખબર ન હતી કે મોગલ વંશમાં આવા અધમ પુરૂષો પાકતા હશે! તું અકબરશાહનો પૌત્ર ને ખુશર! તુઝ એ વસ્વાલકારો!

તુઝ રાજ સિંહાસન! રંકે પણ પતિવ્રતા સતીધર્મ પરાયણ રાજપુત વીરાંગનાને મનથીએ એ ઐશ્વર્ય અતિ તુઝ છે। ધિકાર છે ત્હારી એ કલકિત જીભને, કે ને વડે તું આવા બદ કલામો કહી રહ્યો છે. ધિકાર છે ત્હારી પરાંપકારી વૃત્તિને? ધિકાર હો ત્હારા ગરીબને આશ્રય આપ્યાના અભિમાનને? આ જ ત્હારા જીવનની ઉદારતા કે શાહનંદા? એકે નિરાધાર, નિઃસહાય, દુઃખી અબળા ઉપર અનાયાર કરી તું અકબરશાહના ગૌરવભર્યા નામ ઉપર ન જુસાય એવો કલંકનો ઝંઘો લગાડવા ઇચ્છે છે? મહેને જવા દે. હું ત્હને આશીર્વાદ આપી ચાલી જઈ છું.”

જેવા દસ્ત ચુખવા દે. તેથી હું મને ખુશ નસિબ ગણીશ. થોડો વખત મહેને એ બેઠસ્તની મઝા લુટવા દે. આતશના શોલામાં હું જલું છું પૂર્ણિમા।”

અધિરો ખુશરૂ વધારે ધીરજ ધારી શક્યો નહિ. તે બળાત્કારે પૂર્ણિમાનો હાથ પકડી બોલ્યો: “સંગદિલ! ત્હને આટલી આટલી અરજ કરી ત્હોએ ત્હારી ઇનાયત ન થઈ? મ્હારી તકસીર શા માટે ગણે છે? ફાકટ ફિટકાર શા માટે દે છે? ગુન્હા મ્હારી આંખોને છે કે ત્હારા આ આલમને મસ્ત કરનાર રૂપને છે?”

કહીરે પોતાની બનાવટી દાદીચુક કાઢી નાખી, પ્રણિમાને કહ્યું: “કેમ હવે આજખાણ પડે છે?”

કોઇ બીજે વખતે એ અભિમાની શાહનંદાને આવાં વચનો જો કોઇએ સંભળાવ્યાં હોત, તો તરતજ તે કેદખાનાની સળને પાત્ર ઠરત. પરંતુ ખુશરૂને ભારે શયતાને ભમાવ્યો હતો. હેના હૃદયની સ્વભાવિક મહત્તા, સંસ્કારીતા, સ્વમાન, સર્વે ત્યારે ચાલ્યાં ગયાં હતાં. રૂપના મોહમાં ફસેલો ખુશરૂ, પૂર્ણિમા તરફ જોઇ બોલ્યો: “હવે વધારે મહેને સતાવ નહિ. અરમાનનો ઉભરો આતશના બહુકાંથીએ વધારે જલાવે છે. પૂર્ણિમા! ફિત્તદાર! હું ત્હને મ્હારી બેગમ બનાવીશ. પિયારા ત્હારી બાંધી બનશે. એકવાર ત્હારા આ કમળ

પૂર્ણિમા બળપૂર્વક પોતાનો હાથ છોડવી દૂર ખસી જઇ બોલી: “સતીના સતીત્વમાં કોઇ પ્રભાવ હોય! સતીના સતીત્વમાં જો કંઈ શક્તિ હોય! દુર્જયથી જાંચલી છતાં હજી પતિ તરીકે ત્હનેજ વફાદાર હોઈ તો શાહનંદા ત્હને શાપ આપું છું કે ત્હારી આ કલકિત આંખો એકે દહાડો પુટશે. ત્હારી સત્તાનું અભિમાન એકે દહાડો ધૂળમાં મળશે. આજ મ્હારી આંખોમાં જે રીતે આંસુ વહે છે, તેમ એક દિવસે ત્હારી આંખોમાંથી પણ એમજ અશ્રુ પ્રવાહ વહેશે.”

ઉપલા શબ્દો પુરા થયા, એજ સમયે એક પ્રચંડ પુરુષ બાગમાંનાં વૃક્ષોના અંધકારતળેથી શાહનદાની પછવાડે આવ્યો. અને તેણે તેને જોયથી એક ધક્કો માર્યો. આથી શાહનદો સમતોલપણું ખોઈ એક પત્થરની શીલા ઉપર પટકાઈ ગયો. મુઝાઝ આવવાથી તે ખેલાન થઈ ગયો. પૂર્ણિમાએ જોયું તો તેને બચાવનાર એક લીલાં વસ્ત્રોવાળો મુસલમાન ફકીર સામે ઉભો હતો.

ફકીરનું મોઝા શ્વેત દાદીમુઝથી ઢંકાયલું હતું. તેની આંખોમાંથી અમ્મિ વરસતો હતો. પૂર્ણિમાને કંઈપણ પૂછવાનો પ્રસંગ નહિ આપતાં ફકીરે તેને કહ્યું: “એક પણુ હરફ બોલ્યા વિના મ્હારી સાથે ચાલ. તું જખર-દસ્ત આકતમાં સપડાઈ છે.” ફકીરના હાથમાં શાહનદાની અંગુઠી જોઈ માનપૂર્વક પેઢેરંગીરે તેને રસ્તો આપ્યો.

ફકીર આગળ અને પૂર્ણિમા પાછળ એમ અઘોર કોશ રસ્તો કપાયો.

અસાર સુધી પૂર્ણિમા એક શબ્દ પણુ બોલી ન હતી. હમણાં સાહસ કરી પૂછયું: “મહાત્મન! આ કમનસીબ ઓરતને આપનું ઓળખાણ મળશે કે?”

ફકીર ગંભીર સ્વરે બોલ્યો: “ઉતાવળી ના થા પૂર્ણિમા! હું ત્હારાથી છેક અળપ્યો નથી. આપણે જવાનું સ્થળ હવે પાસેજ છે. ત્યાં ગયા પછી બધું ત્હને જણાવીશ.”

અળપ્યા ફકીરને મોઝા પોતાનું નામ સાંભળી પૂર્ણિમાને બહુજ અન્યથા લાગી. તે વિચાર કરવા લાગી: ફકીર સંન્યાસી દેવી શક્તિવાળા મહાપુરુષો હોય છે. તો તેને નામ જણવું શું મોટી વાત છે.

આથી પૂર્ણિમા નિરૂપાયે કાંઈપણ વધારે પૂછગાછ કર્યા વિના ફકીરની પછવાડે પછવાડે જવા લાગી. મેદાન પુરું થતાંજ એક ન્હાનકડું ગામકું આવ્યું. તેમાં ન્હાનાં ન્હાનાં ઘણાં ઘરો આવેલાં હતાં. ફકીર રસ્તાનો એક વાંક વળી એક ન્હાના સરખા ઘરની સામે આવી ઉભો રહ્યો. તેણે ખૂમ પાડી: “મૃદમમયી! ઓ મૃદમમયી?”

એક નાનુકડા શરીરવાળી બીલ બાલાએ આવી બારણું ઉઘાડ્યું. ફકીરે બારણું બંધ કરતાં તે બાળોને કહ્યું: “જા સુધ જા, બહુ મોટી રાત થઈ છે.”

પૂર્ણિમા ફકીરની આ બધી હીલચાલ જોઈ બહુજ અચંપો પામી. એક દીવાના અજ-

વાળાથી આ લૌકિક ઓરડામાં જઈ ફકીરે પોતાની બનાવટી દાદીમુઝ કાઢી નાખી પૂર્ણિમાને કહ્યું: “કેમ હવે ઓળખાણ પડે છે?”

પૂર્ણિમા તેના મુખ સામે દૃષ્ટિપાત કરતાંજ આશ્ચર્ય પામી બોલી ઉઠી: “કાણુ ત્હમે? દુર્જય! પ્રાણેશ્વર! અભાગણી હું આટલીવાર આપને પીછાણી શકી નહિ. આમ છુપે વેશે રહેવામાં આપનો શો હેતુ હતો દુર્જય?”

દુર્જય: “શો હેતુ હતો તે પછી ત્હને જણાશે. પરંતુ મ્હને લાગે છે કે ત્હારું ભાગ્ય ઘણું બળવાન નહિ તો ભાગ્ય જોગ વિના હું સીકીના શાહી મહેલમાં ક્યાંથી?”

પૂર્ણિમા દુર્જયનાં ચરણોમાં પડી બોલી: “ત્હમે દેવ છો, હું કેટલી કમનસીબ કે આપ સરખા દેવની સેવા કરવા ચરણોમાં સ્થાન મળ્યું નહિ. ત્હમને શી રીતે મ્હારી બખર મળી?”

દુર્જય બોલ્યો: “તુંકામાં ત્હને બધું કહું છું. કેદખાનાના બચકર ત્રાસથી કંટાળી એક તોફાની રાતે હું નાસી છુટ્યો. લાજપતસિંહ તે વખતે જ્વલખાનાનો મદદનીશ રક્ષક હતો. તેણે પસ્તાતે દીલે એકવાર મ્હારી મારી ચાલી. તેણે મ્હને નાસી જવાને ઉત્કેર્યો. એ બહુજ તોફાનવાળી રાત્રીને લાલ લઈ જળાખાના સળીયા કાઢી હું પલાયન કરી ગયો. તે રાત્રે વરસાદ અને પવનનું મોટું તોફાન ડોવાથી મ્હને નાસી છુટવામાં કંઈ અડચણ પડી નહિ. કમનસીબે મ્હારી અંગુઠી હું તે કેદખાનાના એ ઓરડાના ગોખલામાં ભૂલી ગયો. ત્હને ખબર છે કે તે અંગુઠીને મંત્રબળવાળી સમજી હું હમેશ પહેરી રાખતો. પરંતુ તે અંગુઠી પાછી મેળવવાને કેદખાનામાં ફરી પેસવાનું સાહસ કરી શક્યો નહિ. છૂટ્યા પછી મ્હને એમ થયું કે શયતાન ખુશરૂ મ્હારા સઘળા હુખનું કારણ છે. વળી આનસિંહે અન્યાયથી મ્હને કેદમાં પૂર્યો હતો માટે તેની સઘળી કુટંગતિ હું ધૂળમાં મેળવી દઉં. મ્હારી શક્તિ જો કે એટલી ન હતી, તો પણ કાંઈપણ રીતે સુલતાન સલીમને મળી એ મ્હારા બને શત્રુઓને હું મીટીમાં મેળવવા ચાહતો હતો. કારણ કે મ્હને ખબર હતી કે કુતેપુરના શાહી મહેલમાં એક કમરામાં કેટલાક ખાસ રાજનૈતિક પત્રો છુપાવવામાં આવ્યા છે, કે જે વડે હું સુલતાન સલીમને સાખીત કરી આપી શકું કે ખુદ તેના વારસ પુત્રેજ તેનું ખૂન

વાની પેરવી કરી હતી. એટલા માટે ફરીરને
મેં મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. ખુશરૂએ
ના નામવાળી જે વીડી ત્હને આપી હતી,
તે મને આપેલી હતી. તે લારે કંઈ
ચોગી ન હતી. પરંતુ વખત આવે ઉપયોગી
પડશે, નજીક મેં સાચવી રાખી હતી.
ના બળેજ આજ શાહી મહેલમાં વિના
કચ્છે દાખલ થઈ શક્યો, અને જહાર નીકળી
કયો હતો.

“ખુશરૂ બાગમાં ફરવા ગયો છે એ ખબર
કે દાસી પાસેથી મળી. શાહનદાને મળવાની
સ જરૂર હતી એમ મહેં કહેલું હોવાથી
સી મહેને એક ઓરડામાં બેસાડી શાહનદાને
લાવા ગઈ. મેં પણ એટલો બધો દેખાવમાં
ફાર કર્યો હતો કે તે મહેને ઓળખી શકે
ન હતું.”

“વિસામો લેવા ખુશરૂનાં ઓરડામાં બેઠો.
ઠી લાગ જોઈ પેલા કાગળ પત્રો મેળવવાનો
ન કર્યો. લારે લાં કાંઈ નહતું. બહુ તપાસ
તાંએ ત્હનો કંઈ પત્રો મળ્યા કહિ. એવામાં
સાળમાં કાંઈના પંગલાનો અવાજ સાંભળી
તાવજો ઓરડામાંથી નીકળી બાગમાં સંતાઈ
ગ, જ્યાંથી મેં ત્હારી ખૂમો સાંભળી. પછી
થયું તે તું જાણે છે.”

પૂર્ણિમાએ અજયખીથી દુર્જયની વાત
ભળી. પછી પોતાનાં કપડાંમાંથી પેલી
ત્રેલી અંગુઠી કાઢી દુર્જયને આપી બોલી :
આ અંગુઠી લાજપતે મહેને મ્હારા વૈધવ્યની
શાની રૂપે આપી હતી દુર્જય! ભગવાન
ત્રી તરફ ધજોળ દયાળુ! નહિ તો, આમ
કાએક મ્હારા સૌભાગ્યના સૂર્યનો ઉદય
થી થાય? આ હ્યો આપની વીડી. ઓહ
મેં લાજપત સેતાન!”

પૂર્ણિમાએ દુર્જયને લાજપત સાથે બનેલા
સંગની સઘળી હકીકત ખુલાસાવાર કહી
ભળાવી. તેથી દુર્જયને માલમ પડ્યું કે
રા પ્રસંગને વચ્ચે થઈ પૂર્ણિમાનું સીકીના
હી મહેલમાં આવવું થયું હતું. લાજપતની
મતા નજીક દુર્જયની કોષથી મુઠીઓ વળી
ગ. પરંતુ ત્હણે મનનો ગુસ્સો મનમાંજ
રાચ્યો.

દુર્જય એક લાખો નિશ્વાસ નાંખી બોલ્યો:
સર્વશક્તિમાન ઇશ્વરને ધન્ય છે, કે જેણે
જે ત્હારા શીયળનું રક્ષણ કર્યું છે. હવે
પૂર્ણિમા તું મ્હારી સાથે આવવાને તૈયાર થા.
ત્રી ગુરૂદેવનું આશ્રમ ત્હારે માટે ખરેખર

નિર્ભયસ્થાન મને જણાય છે. લાં હમણા
થોડો વખત ત્હારે રહેવું જોઈશે. તે હમણાં
તીર્થંજના કરવા જવાના છે. હરદ્વાર અને
પંચનદ (પંજનમ) ના તીર્થો કરવાની હેમની
ધારણા છે. કાલે સવારેજ આપણે અહીંથી
નીકળીશું. આ ધર મ્હારા એક રનેહીતું છે.
ત્હને આ એક પુત્રીજ છે. એ સિવાય કાંઈ
ખીજું આ ધરમાં નથી. અહીંયાં પણ ત્હને
સંતાડી શકાતે, પરંતુ આ સ્થાન સીકીથી
ધણું નજદીક છે. કદાચ એ ખુશરૂ વળી
કંઈ નવી આફતનું કારણ થઈ પડે.”

આ સિવાય પતિપત્ની વચ્ચે ખીજ અનેક
વાતો થઈ. વખત કાંઈને માટે અટકતો નથી.
રાત્રીનો ત્રીજો પ્હોર વીતી ગયો. ઉપાના પ્રક-
શથી સુષ પ્રકૃતિ જગૃત થઈ હતી. દુર્જયના
મનમાં આગલી વાતો સાંભરી આવવાથી તે
રાત ત્હણે ખરાબ સ્વપ્નામાં ગાળી હતી. તેથી
ઉલટું પૂર્ણિમા તે રાતે સુષદ સ્વપ્નામાં લીન
હતી. સવારે એકની સામે ચિંતાનો સમુદ્ર ઉજ-
ળતો હતો, ખીજને સોનેરી સુષદ પ્રભાત
હતું, આનું નામ વિધિની વિચિત્રતા!

સત્તાવીશમો પરિચ્છેદ.

શ્યામ સલીલા જમનાને સામે કિનારે સુવ-
તાન સલીમનો એક ઉદ્યાનપ્રાસાદ હતો.
ત્હનું નામ હતું “શાહીમંજીલ.” સુલતાનની
મુખ્ય ભેગમ, શાહીભેગમના નામ ઉપરથી તે
મહેલનું નામ પડ્યું હતું.

બાબા સાથેના મેલાપ પછી કેટલોક વખત
સુલતાન આગરાના શાહી મહેલમાંજ રહ્યો.
પરંતુ રાજખટપટમાં મશગુલ શાહીમહેલમાં
નિરાધાર વધારે વખત રહેવાની ત્હને હિંમત
થઈ નહિ. વળી લાં થોડો વખત ગાળ્યા પછી
ખુશરૂ સાથે સાહમારીવાળી ખટપટ થઈ.
એ સમયે શાહીમહેલની સંભાળનું કામ
પોતાની માંદગીના કારણસર શહેનશાહે પોતાના
દૂધભાઈ ખાન અજબનેજ સોંપ્યું હતું.
પાઠક જાણે છે કે એ ખાનસાહેબ ખુશરૂનો
સસરા થતો હતો. અને રાજ ખાનસિંહનો
તે વિશ્વાસુ મિત્ર હતો. આથી જો સંજોગ
મળે તો વખતે ત્હના કાલાવાલાથી સુલતાનના
સુખસ્વપ્નો હવાઈ કિલ્લાની માફક લટકતાંજ
રહી જાય. એ વાતનો સુલતાનને ભય હતો.

પોતાના સલાહકાર ઉમરાવોની સૂચનાથી
તેમજ અનેક રીતે પોતાના હિત અહીંતનો
વિચાર કરી, જમના કિનારે શાહીમંજીલમાંજ

નિવાસ કરવો એ સલીમને થોડું જાણ્યું. આગરાના શાહીદરબારના ધણાએક ઉમરાવો તેના પક્ષમાં હતા. તેની માફક શાહીમહેલમાં ખનતા સધળા બનાવોની બરાબર માહિતી તેને મળતી હતી. તેમજ શાહીમંજીથી જમના ઉતરી દરરોજ શહેનશાહની તબીયતના સમાચાર લેવા એક વાર તે જતો જઈ આવતો હતો. તેમાં કાંઈ પણ પ્રકારની અડચણ પડે તેમ નહતું.

આ શાહીમંજીલમાં માત્ર સુલતાન અને તેની પ્રિયતમા શાહીબેગમ તથા દાસદાસીઓ સિવાય કાંઈ ન હતું. શહેનશાહની સલાહથી

જો કાંઈ હોય તો તે રાજ માન અને ખાન-અજીજ હતા.

સુલતાન સલીમને એક બીજી રાજપુત બેગમ હતી. તેનું નામ જગતબાઇ હતું. તે મારવાડના રાજા ઉદયસીંગની પુત્રી હતી. તે જગતબાઇજી હુદના બાવે શહેનશાહ શાહનદા ખુરમ (શાહનહાન)ની જનેતા હતી. પરંતુ બધી બેગમોમાં સલીમ તેની મુખ્ય બેગમ, — અંબર રાજકુમારી જોધબાઇ—અથવા શાહી-બેગમનેજ સૌથી વધારે ચાહતો હતો. કારણકે તેજ રૂપે, ગુણે, પતિપ્રેમે સૌથી ચડીઆતી

શાહીબેગમના દિલમાં વિચારનાં ઓળ વહેતા હતા. હાથ ! મારો જન્મ કાં અંબર રાજવંશમાં થયો ?

ખુશર સીંકી ચાલ્યો ગયો હતો, એ વાત તેઓ બંને જાણતાં હતાં. ખુશરના જવાથી સુલતાનને કંઈજ લાગ્યું નહતું. પરંતુ શાહી-બેગમ તેથી ધણીજ દીલગીર રહેતી હતી. તેના દુઃખનાં મુખ્ય કારણો શહેનશાહની ગંભીર માંદગી, હાથીની સાડમારી પછી બાપ બેટા વચ્ચે થયેલો અણબનાવ, — જે દૂર થવાનો કાંઈ સંભવ નહતો.

શાહીબેગમને ચેતાના બાઇ-રાજ માન ઉપર જરાએ ભરસો નહતો. તે માનતી હતી કે ખુશરના મગજને ભભેરનાર, તેના મનમાં તાજતખ્તની લાલચ ઉત્પન્ન કરનાર, ધન અને લશ્કરથી તેને સહાય કરી આડે રસ્તે દોરવાના

હતા. અકબરનો પણ તેના ઉપર પક્ષપાત હતો. તે બલિષ્ઠની શહેનશાહબાનુ હતી, પતિનો આટલો પ્રેમ હતો, સસરાજનું એટલું માન હતું, તોપણ તે મનથી સુખી ન હતી. તેના દુઃખનું કારણ—તેનો ઉદ્ભવ પુત્ર ખુશર, સ્વાર્થપરાયણ ભાઇ માનસિંહ અને કુટુંબી કુશળ વહેવાઇ ખાનસાહેબ સિવાય કાંઈ ન હતું.

આગળ જણાવી ગયા પ્રમાણે દરરોજ સુલતાન સલીમ આગરાના શાહીમહેલમાં બિમાર બાદશાહની ખબર લેવા જતો અને રાતે પાછો શાહીમંજીલમાં આવી જતો. આજ તેને પાછો આવતાં દરરોજ કરતાં વધારે વખત થઇ જવાથી શાહીબેગમ બહુજ મિત્તામાં પડી ગઇ હતી.

તે ધીરજ છોડીને ઉત્કંઠાથી ત્હેની રાહ જોઈ રહી હતી. તેના દીલમાં ખોટી શંકાઓના તરંગ ઉઠવા લાગ્યા હતા. મનમાં વિચારોનું ભયંકર ચુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું. ત્હેના સરળ હાસ્યથી છવાયેલા મુખ ઉપર અત્યારે ચિંતા અને તુફાનનાં કાળાં વાદળાં છવાઈ ગયેલાં જણાતાં હતાં. ત્હેનું મન બદલાવવાને કુશળ ગાનારીઓએ ખીન અને સારંગીના સુરોને છોડવા માંડ્યા, પરંતુ ત્હેનું દીલ ત્હેમાં પરાવાયું નહિ. તે ચંચળ મને, બળને જીગરે એક રસ્તાપર પડતી ખુદલી બારી પાસે આવી ઉભી રહી. પરંતુ ચંદ્રકિરણોથી શીતળ બનેલી રાત્રી અને જમનાનાં પાણીથી ઠંડો બનેલો પવન, ત્હેના દીલની આગને હોલવી શક્યાં નહિ.

નજર સામે તારા જડીત નોમોડળ નીલ વર્ણથી શોભી રહ્યું હતું. ચંદ્રના પ્રકાશમાં શાહીમંજીવના ગગનચુખ્ત મોનારાઓ રૂપેરી સ્તંભ જેવા શોભી રહ્યા હતા. શુદ્ધ રૂપેરી કિરણો જમનાના સ્વચ્છ પ્રવાહ ઉપર પડી કાંઈ અતુલ શોભા ઉપજ કરતાં હતાં. પ્રવાહની અસ્થિર ભ્રમિઓ ઉપર નાયતાં કિરણો ત્હેના ભાગ્યની આસ્થતાની નજી સાક્ષી આપતાં હોય, એવાં જણાતાં હતાં. ક્યે વખતે શું બનશે તે નજીયું દુધંદ હતું.

શાહીમેગમના દિલમાં વિચારનાં મોજાં વેહેતાં હતાં “હાય! મ્હારો જન્મ કાં અંધાર રાજવંશ થયો? શાને મોગલ બાદશાહનાં ખેટાની બીબી થઈ? થઈ તો આવા કુલાંગાર ખેટાની માતા થવાનું? કાં સરજ્યું? આવા કુટનીતિ પરાયણ ભાઈ પણ કેમ મળ્યો? દિલ્હી-શ્વરની પુત્રવધૂ થવામાં આ સુખ?”

સામે તીરે સેંકડો ચીરાજોથી આગરાનો શાહીમહેલ ઝમઝી રહ્યો હતો. ત્હેના સૌથી ઉંચા સ્થાનમાં શહેનશાહનું શયનગૃહ હતું. અગણિત સ્ફટીકની દીવીઓ ઉપર બળતા દીવાઓથી તે પ્રાસાદમાં સદૈવ પૂર્ણિમા જેવો પ્રકાશ થઈ રહેતો. તે અસંખ્ય દીપાવલીના પ્રતિબિંબ જમનાના પ્રવાહ પર પડી, કંપાચમાન હીરાકણ્ણિઓ સમાન અપૂર્વ શોભા આપતાં હતાં. આજ તે દીપકો આટલા ક્ષીણ કેમ જણાય છે? શું મ્હારી આશાનો રૂપ આથમ્યો છે? શું કપટીઓની કપટબળમાં આજ સુલતાન સપડાયો છે? કે મ્હારો ઉછાછો પુત્ર ખુશર, ત્હેની માતાને અકાળે વિધવા કરી ખૂનથી ખરડાએલા હાથે સિંહાસનનો

માલીક થયો છે? હાય! કમ્પાન્ત ખુશર, તું કેવી આક્રમને ખોલાવી રહ્યો છે!”

એજ વખતે તે ગોખના અંધારા ખુણામાંથી નજી શાહીમેગમના શબ્દોનો પડધો પડતો હોય તેમ કાંઈ યોલી ઉઠ્યું: “કમ્પાન્ત ખુશર! શું આખરે ત્હંજ આક્રમ આણી કે?”

શાહીએ ચમકાને ધડકતે દીલે પાણું ફરી નેધું તો પાસેનાજ એક સ્તંભને આથેથી કાંઈ ધીમે ધીમે ત્હેની તરફ આવી રહ્યું છે. શાહી વ્હેમના વમળમાં પડી ભયભિત સ્વરે યોલી: “કાણ-કાણ-એ? કાણ લાં ઉભું છે?” જરાક આગળ જઈ નેધું તો સ્વયં સુલતાન સલીમ ઉભો હતો. સુલતાને કહ્યું: “શાહી! ત્હને કંઈ ડર લાગ્યો કે?”

શાહી સુલતાનને બેટી પડતાં યોલી: “બસ હવે આરામ! આપ આવી પહોંચ્યા? ખુદા મહેરબાન! આતશી આગમાં જલતી હતી પ્યારા! ખોફનાક શયતાન મ્હને દર્દનાક ખ્યાલોમાં ગિરફતાર કરી રહ્યો હતો-કેવા ભુરાં ખ્યાલ અને વ્હેમ! મ્હારું જીગર ધડકી રહ્યું છે.”

સુલતાને કહ્યું: “કદાચ ત્હને એમ થયું હશે, કે આનસિંહ અને અજીબની ભળમાં સપડાઈ હું મહેલમાં બંદીવાન બન્યો હોઈશ! અને ત્હારા કુખનું કલક ખુશર બાબાના ખૂનથી ખરડાયેલા હાથોએ રાજદંડ ધારણ કરી ખેટો હશે?”

શાહી: “એમજ! એમજ! શાને મ્હારી આ હાલત થઈ? ખુદા! આક્રમમાંથી બચાવી લે. મ્હને આમાંથી છોડાવ.”

સુલતાન સલીમ કઠોરતાપૂર્વક મેળું મારતાં બોલ્યો: “નહિ, શાહી! ત્હારો એ ડર એમ નહિ જાય. ન્યાં સુધી મોગલાઈ તખ્તને માટે મ્હારી અને ખુશરની વચ્ચે કાંઈ પતાવટ ન થઈ જાય ત્યાં સુધી તે ભય મટવાનો નથી. ખુશરને બંદીવાન બનાવી બાલીઅર મોકલી દીધા વિના એ ભય ભાંગવાનો નથી. જોધા! બોલ જોઈએ, શહેનશાહબાનુ બનવામાં ત્હને વધારે ખુશી છે કે શહેનશાહની અમ્મા બનવામાં?”

શાહીમેગમ કંપિત સ્વરે યોલી: “ના-ના-મ્હને કાંઈ ચીજમાં ખુશી નથી. મ્હને કાંઈ થયું નથી. હું ફક્ત આપની આરામભરી જીંદગી ચાહું છું. અકબરશાહના ખેટાની વહુ રૂપે, આપની મેગમ રૂપે, જે માન, જે મરતબો, જે સુખ, અસાર સુધી ભોગવતી આવી

હું તે જ આ હાંદગીબર ભોગવતી રહું એવું હું યાદું છું. ખુદા આપને આફતોથી દૂર રાખે.”

સલીમ અનંત તારા જડીત આકાશ અને ઘેરા ગંભીર પાણીવાળી મંદમંદ વહેતી જમના તરફ જોઇ લાંબો નિસાસો નાંખતો યોદ્ધો : “નહિ, શાહી ! ખુદા ત્હને એ સુખ ભોગવવા દેવાનો નથી. તું નથી જાણતી કે એ તોછડા છોકરો સૌની સામે મ્હારું અપમાન કરી વધારે મગરૂર બન્યો છે. ત્હણે ત્હની એઅદબી વાસ્તે મારી મારી પણ ચાહી નથી. તે આજ કાલ માનસિંહ અને ખાન અજીબની સોખતે ચડ્યો છે. માનસિંહે ત્હને વચન આપ્યું છે કે તે બળવાન રાજપુત લશ્કર સહિત ત્હની બાજુએ તૈયાર છે. અને ત્હારા ખુશરૂનો લાયક સસરો-તે રસ્તાનો ભિખારી-ખાન અજીબ એક દિવસ કંગાળ હાલતમાં દીનહીન મ્હોંએ બાબાની આગળ ટુકડો રોટલી માટે રાંકાઈ કરતો હતો-તે આજ નસીબના બળે શાહી ખજાનચી બન્યો છે. તે શયતાન શહેનશાહની માંદગીનો લાભ લઈ, ખુશરૂની તરફેણમાં શાહીખજાનની ચાવી દબાવી બેઠો છે. હું આતુરતાથી રાહ જોઈ રહ્યો છું, કે એ ખુશ ધડી કયારે આવે કે બાપબેટા વચ્ચેની આ શીરજોરીના કંઈ નિકાલ થઈ જાય. પ્યારી ! મ્હારાં કરેલાં કરતુકોનો આ અંતમ મ્હારે ભોગવવો પડે છે, એ વાત ખરી. પરંતુ ખરા જીરના ફિલાવર બાબાના પગમાં પડી મેં મ્હારા ગુન્હાઓની મારી મેળવી છે. સાથે સાથે એટલું જરૂર જાણુજે શાહી ! શહેનશાહના દીલની ઉદારતા કે ફિલાવરી હું બતાવી શકું તેમ નથી.”

શાહીમેગમ શૌહરના મ્હોંથી આવી ભયંકર વાતો સાંભળી, પ્યારથી ઉભરાઈ જતા જીરે યોદ્ધો : “ત્યારે શું આપ આપના નાદાન ખેડાને મારી નહિ બક્ષી શકો ?”

સલીમ બેદી નિસાસો નાંખતો યોદ્ધો : “નહિ શાહી ! મ્હારી મરજી છતાંએ કદાચ મ્હારાથી ત્હને મારી નહિ મળે.”

કમનસીબ શાહી આ સાંભળી કંપી ઉઠી. થોડીવાર પહેલાં જે શાહી પોતાના શૌહરના ભાવિની મારી કદપનાઓથી યેજીર થઈ રહી હતી, તે હમણાં પુત્રના ભાવિ સંકટની આંખીથી અત્યંત અધીર બની ગઈ.

મગજ ઉશ્કેરાઈ જવાથી ત્હેનાં મનમાં અનેક માઠા વિચારો ઉભરી નીકળ્યા. “જાણે ત્હના

ઉદ્ધત પુત્ર ખુશરૂના તાજ મેળવવાના સધળા પ્રયત્નો ધૂળધાણી થઈ ગયા. સુલતાન સલીમ આગરાનું તખ્ત મેળવવા ભાગ્યશાળી બન્યો છે. ખુશરૂ સૌનરી સંકળોએ બંધાઈ આંસુ વરસાવતો બાબાની સામે નીચું જોઈ ઉભો છે. ધાતકી મારાઓ તીક્ષણ કુહાડાઓ લઈ ત્હને ઘેરી વળ્યા છે, અને ત્હનું શીર ધડથી જુદું કરવાને નવા શહેનશાહના હુકમની આતુરતાથી રાહ જુએ છે. પછી-પછી-ખૂનથી ખરડાયલું ‘ખુશરૂ’ શીર દિવાને ખાસના સ્વેત ચારસને લાલ લોહીથી રંગતુ જેડી વાગવાથી દડો જેમ ઉડી પડે તેમ ધડપરથી ઉડી પડ્યું. તમામ દરબારે આ જાલીમ દેખાવ જનરે નહિ જોઈ શકવાથી આંખો બંધ કરી લીધી. ઓહ ! કેવો ભયંકર દેખાવ ! ઓહ ! કેવો મગજને યુમ કરી નાખનાર ખ્યાલ !”

શાહીમેગમે ભય અને ત્રાસથી કંપી આંખો બંધ કરી લીધી. લથડતા અવાજે યોદ્ધો : “આપ માલિક છો, સર્વશક્તિમાન છો, હું કંગાળ નાચીજ ઝોરત છું, મ્હારા સુખ દુઃખના વિષાતા છો, પ્યારા, રહેમ કરી મ્હને બચાવી લ્યો. હવે નથી સહન થતું. જીમર ફાટી ન્યક છે ! મનમાં, જીમરમાં, બદનમાં ચોતરફ જાણે વિજળીની જરવાળા સળગી રહી છે. પળે પળે હું દાઝીને જીંજાઈ જાઉં છું. મ્હારા દીલના આરામ ! મ્હને બચાવો, ડર રહીત કરો.”

આંખો યોદ્ધો જોયું તો ત્યાં સુલતાન ન હતો. વિના યોદ્ધે કોણ જાણે કયારે તે સાંથી ચાલી ગયો હશે. ત્હની મેગમને ખબર ન પડી.

એક મમંબેદી નિશાસ નાંખતા જોઈબાઈ યોદ્ધો : “આપ મ્હારા તરફ સદા મહેરબાન હતા, આજ આટલા યેરહમ કેમ ? આપનો પ્યાર, મમતા ને માનને લીધે હું રાજપુત રાણીનો અહંકાર તણ મોગલ શહેનશાહના જનાનામાં દાખલ થયાનું કલંક વીસરી ગઈ હતી. સુલતાન ! આપના આશરા વિના આ જીમરની જવાબાઓ કેમ હોલવાશે ? હિંદના હાકીમ, માલીક ભલે તમે થાઓ, મોગલોના તાજ, તખ્ત, અને ખજાનો ભલે ત્હમને મળે, કરોડો હિંદવાસીઓના દંડમુડના વિષાતા ભલે ત્હમે ખમો. મ્હારે કંઈ જોઈતું નથી. હું એક ભીખ માગું છું, આ પાંદોને માત્ર એક ને એકજ આટલી ભિખ આપો. આપના એકના એક ખેટા ‘ખુશરૂની હાંદગી

ખચાવો. મહારો ખુશરૂ મહેને સોંપી દો. ત્હને કેદખાનામાં પુરશો માં, ત્હનું ધાતકી રીતે ખૂન કરશો માં. એ ઉદ્ધત, ઉછાછળા પુત્રને લઇ શિકારીથી ત્રાસવી પક્ષીણીની પેઠે ત્હને હું મહારી ગોદમાં સંતાડી એક ને એકજ લુગડે આ શાહી-મહેલ છોડી જઇશ. બીખ માગી ગુજરાન ચલાવીશ. હું કે મહારો એ અળખા-મણો ખેટો આપને દરવાજે આપની મહેરબાની માગવા ફરી નહિ આવીએ.”

શાહી વધારે આવેશ સહન નહિ કરી શકવાથી પોતાના ઓરડામાં જઇ જમીનપર પડી છુટે અવાજે રડવા લાગી. રડતાં રડતાં “અકબરશાહના ખેટાની બીબી થવામાં આ માલ ! પવિત્ર રાજપુત જાતિ તજવામાં આ ફળ ! રાજલોભી સ્વામીની સ્ત્રી થવાનો આ ફાયદો ! અભાગી, ઉદ્ધત, કમનસીબ પુત્રની માતા થવાનો આ હાલ ! નસીબ ! નસીબ ! ત્હારી બલિહારી ! !

દૂધના રીણુ જેવી સુગ્ર શય્યાપર શયન કર્યા છતાં શાહીમેગમને નીદ્રા આવી નહિ. જાણે તે ઉપર કોઇએ અંગારા પાથરી દીધા હોયની ! ત્હના ઓરડામાં એક રૂપેરી ગુલાબ-જળનો ધ્રુવારો હતો. ત્હમાંથી ગુલાબના સરવની મનને મોહિત કરનારી સુગંધ આગ્યા ઝરતી હતી. બીજે કોઇ વખતે આ દીલને પ્રમત્ત બનાવનારી સુગંધ મેગમને આરામ-દાયક થઇ પડી હોત, પણ અચાચે તે અતિ કંટાળા આપનારી થઇ પડી હતી. અંદર અંતે જહાર ભયંકર આગ લાગી રહી હતી. મેગમની હાલત જોઇ બાંદીઓ અગરના પંખાથી પવન નાખવા લાગી, પરંતુ તેથી તે અંતરના અગ્નિ હોલવાવાને બદલે ઉલટો વધવા લાગ્યો. મેગમે ગુસ્સાથી ગાળો દઇ પોતાની ફરમાંખરદાર બાંદીઓને ઓરડામાંથી હાંકી કહાડી. બાંદીઓ ગિચારી અંખ-વાણી પડી ચાલી ગઇ.

શાહીમેગમને ખબર હતી કે ત્હેનો ખાવિદ ઘેર રાત્રીને વખતે મહેલના બહારના ભાગમાં એકાંત ઓરડામાં ખેસી પોતાના પક્ષના અગીર ઉમરાવોના સાથે નાના પ્રકારની રાજખટપટમાં મશગુલ રહેતો. આથી સુલતાન સાથે અત્યારે મળવાનો કોઇ ઇલાજ ન હતો. આ કારણે તે રાતે તેની રાહ જોવાની આશા છોડીને વધારે નિરાશ બની ગઇ.

શાહીમેગમ હૃદયમાં સળગતી આગ લઇ, શાંતિ મેળવવા ખાતર એક જરૂમે આવી ઉભી

રહી. આખા આસ્માનની મુસાફરી કરી ચાંદ જાણે ચાકીને લોથ-પોથ થઇ ગયો હોય તેમ એક ખુણે અંખવાણો પડી સંતાઇ જતો જણાયો. જાણે તે જમનામાં કુખવાનો પ્રયત્ન કરતો હોયની ! જરૂખાની નીચેના ગુલાબ બાગમાંથી ગુલાબ અને ચમેલીની સુગંધ ચોરી લાવતો વાણુ તે જરૂખા વાટે ઓરડામાં પ્રવેશ કરતો હતો. છતાં રાણીને રીઝવવાના સધળા પ્રયત્નો ત્હેના ફેકડે જતા હતા. કારણ કે સ્વર્ગ નરક, સુખ દુઃખ, શાંતિ સંતાપ, એ સર્વ માણસના મનમાંજ હોય છે, માટે વિના મને તે મળતાં નથી.

શાહીના મનમાં તરંગ ઉઠતા હતા : “ચાંદ જમનાના જળમાં કુખે છે શા માટે ? શું ત્હેના મનમાંએ મહારી પેઠે આતશ જલે છે ? આ જરૂખાની નીચેજ જમનાનો શાંત, શીતળ પ્રવાહ વહે છે. કેટલો શાંત, શીતળ, સુખદ એ પ્રવાહ છે. ત્હમાં કુખે શું શાંતિ ન મળે ? શું મહારા દીલની આગ એમાં કુખી મરતાં ન હોલવાય ? મોત તો સૌનું સૌના હાથમાંજ છે. હમણાંજ જે આ શીતળ જળમાં કુખી મરે તો ચિર શાંતિ મળી જાય. ત્યારે ફેકડેની આ જલીલ આગમાં શા માટે બળ્યા કડે છું ? ”

નહિ, મહારા નસીબમાં જમનાની શીતળ ગોદમાં મરતું સરજાયું નથી. કોણ મહારા અંતરની આશાને રોકે છે ? બીજું કોઇ નહિ. માત્ર તે ખુશરૂ ! તે જાણે કાતરકંઠે બૂમ મારે છે : “અમ્મા, તું મરતી નહિ ! ત્હારા જવાથી મહારી કેવી કફેરી હાલત થશે ત્હેના વિચાર કર્યો છે કે ? ત્હારો લારીલો વહાલો ખુશરૂ કંઠાર હૃદયના બાબાના ફરમાનથી કારાગૃહવાસી થશે અથવા અહર કે છૂપા મારાનાં ધાતકી ખંજરોનો ભોગ થશે. ત્હારા પુત્રનું અતિ શોક-જનક અવસાન થશે ! તું જે જીવતી હોઇશ, તો એ ધાતકી બાબાના પગોમાં પડીને પણ મહારી જીંદગી ખચાવી લઇશ. ના, અમ્મા તું મરતી ના. હું ઉદ્ધત, હરીલો, અસંતોષી, યેવફા, રાજ્યલોભી ગમે તેવો હોઉં પરંતુ અમ્મા ! હું માતૃદોષી નથી. બધાંએ મહેન જતો કરી રાકે-એટલુંજ નહિ ખુદ ખુદ પણ મહેને ઓવારી નાંખે પરંતુ તું, તુંએ શું મહેને તરછોડી શકશે ? તું તો અમ્મા !

હવે શું મારાથી મરાય ? કોણ જાણે ક્યાંથી મહારા દીલમાં એ વિચારો આવ્યા નહિ, મરીશ તો નહિ-શા દુઃખે મરે ? અકબરશાહના ખેટાની બીબી હું, આવતી કાલના હિંદના

શહેનશાહ દંડુડના માલિકની-હું બીબી, શહેનશાહખાનુના શ્રેષ્ઠ સિંહાસને ઘેરેલી થું દુઃખે એક રસ્તાની બિખારણની પેઠે મરે? નહિ, નહિ, મરવું શા માટે? જે વડે અકબરશાહના મરણ પછી શહેનશાહખાનુ બનવાની સંધિ સાંપડે એવાજ પ્રયત્નો કરીશ. વળી સત્રાસી રૂપે, ખુશરની અમ્મા રૂપે હું ત્હેનું રક્ષણ પણ કરીશ.”

માથુ ભમાવનારા આવા વિચારો કરતી જરૂરો છોડી તે પાછી શયનગૃહમાં આવી. હવે સર્વે દુઃખ શાંત કરનારી, સંતાપ હરનારી, મધુર સ્વપ્નમયી નિદ્રાએ આવી ત્હની આંખોમાં જનકુષ અન્ન આંજી દીધું. જગતીમાં જલતી શાહી નિદ્રામાં શાંતિ ભોગવવા લાગી.

બીજા દિવસે સવારમાં ઉકતાંજ ત્હેણે ખુશરને એક પત્ર લખ્યો: “ત્હારા દાદાને ગંભીર માંદગી છે. બચશે કેમ તેની શકા છે. આ પત્ર મળતાંજ અહીં આગરે ચાલ્યો આવ. અમ્માના ફરમાનનું અપમાન કરતો નહિ. આગરામાં ત્હારા મહેલમાંજ હું ત્હને મળીશ.”

સુલતાનને જાણ્યા વિના પોતાના એક વિશ્વાસુ રાજપુત સિપાઇ મારફત ઝડપસવારે તે પત્ર ખુશરને મોકલાવી શાહી કંબક શાંત થઇ. હાયા! માતા! હાથ સ્ત્રી નતિ! હાથ ત્હારો પુત્ર રનેહ!

અઘાવીસમો પરિચ્છેદ.

ફીરવશી દુર્બલસિંહને જે બાંદી મળી હતી, તે બાંદીજ બાગમાં ખુશરને બખર આપવા ગઇ હતી. પરંતુ ખુશર ત્હના બાગમાંથી ચુલબાગમાં જઇ પહોંચ્યો હતો એટલે તે બાંદીને મળ્યો નહિ. એથી બાંદી ફેકટ આંટો ખાઇ પાછી આવી.

બીજા બાજુએ રેણુઆ, બહુ વારથી પૂર્ણિમાને નહિ જોવાથી ત્હની બાળ લેવા ચુલબાગમાં આવી. ત્યાં એકંતી બાજુમાં શાહનદાને મુઝાગત જેઇ ત્હેણે શોરબકાર મચાવી મૂક્યો. તે સાંભળી ફેટલીક બાંદીઓ દોડી આવી. અને ખુશરના ખેલાન દેહને ઉચકીને મહેલમાં લઇ ગઇ.

તે વાતને આજ ત્રણ દિવસો થઇ ગયા હતા. ખુશર હવે પાછો સ્વસ્થ બન્યો હતો. પરંતુ તે અજાણ્યો ફકિર કોણ હશે ત્હેનું કંઈ અનુમાન સુદ્ધાં નહિ થઇ શકવાથી તે મોટી મુજવણમાં પડી ગયો હતો.

ખુશરના મનની હાલત ઘણી વિચિત્ર હતી. ત્હેનું ડહોવાયણ દીલ કોઇ રીતે શાંત થતું ન હતું. ત્હના મનમાં બધો વખત પૂર્ણિમાનાજ વિચારો આવ્યા કરતા હતા. જે વસ્તુને માટે માણસોની આંકાક્ષા તીવ્ર થતી જાય તે વસ્તુ નહિ સાંપડવાથી ત્હની તે અતુભ આંકાક્ષા ધાત આધાતથી ઝોર વધી જાય છે. પૂર્ણિમાને મેળવવામાં મળેલી નિષ્ફળતાથી ખુશરની પણ તેવીજ હાલત થઇ પડી હતી. ખુશર મનમાં મનમાં વિચારતો હતો: “જલદી ત્હારે હવે આગરા જવું જોઇએ. શહેનશાહની બિમારી વધી છે, તેના જીવનનો હવે ભરોસો નથી. મહારાજ આનસિંહે પણ અતિ આગ્રહથી આગરે જવા જણાવ્યું છે. ભોગમેગે જે આગરાનું તાજ ત્હારા હાથમાં આવે તો કોઇ પણ ઉપાયે એ શયતાનગદી પૂર્ણિમાને ત્હે ત્હારે આધીન કરીશ.”

એકાંત ઝોરકામાં એસી ખુશર જ્યારે પૂર્ણિમા ઉપર વેર વાળવાના વિચારો કરતો હતો, તે વખતે શાહીમેગમ તરફનો પેલો પત્ર ત્હને મળ્યો. પત્ર વાંચી ત્હેનું મન બહુજ ચંચળ થઇ પડ્યું. કારણ મહારાજ આનસિંહ તરફથી પણ તેવાજ-આગરે જલદી આવી પહોંચવા સંબંધીનો-પત્ર મળ્યો હતો. આ ઉતાવળા આમંત્રણથી જરૂર કોઇ ભયંકર બનાવ બન્યો હોવો જોઇએ એવાં અનુમાનથી તે ઉતાવળે પચાસ સવારે સાથે આગરાને રસ્તે નીકળી પડ્યો.

ખુશર જે વખતે આગરાને રસ્તે હતો તે વખતે આગરાના શાહી મહેલમાં એક ભયંકર ઘટના ઘડવાનાં સૂચનો થવા લાગ્યાં હતાં તે ઘટના આ હતી:

શહેનશાહની માંદગીએ ભયંકર રૂપ પકડ્યું હતું. શહેનશાહના સુખ્ય હકીમ અહલી મીનને બોલાવામાં આવ્યો હતો. હજુ અકબરના શરીરમાં કીક શક્તિ હતી. તે શક્તિના બળેજ શાહનું જીવન ટકી રહેશે, એમ ધારી હકીમે કંઇ બીજું ઉત્તેજક આપ્યું ન હતું. એમજ આઠ દિવસો નીકળી ગયા. નવમે દિવસે હકીમે શહેનશાહને કહ્યું: “જહાંપનાહ જે ફરમાવે તો હું દવા આપું? કેમકે આ નાતવાન બદનની બિમારી તરફ એદરકારી રાખ્યાથી ત્હેનું જોર કદાચ વધી પણ જાય.”

શહેનશાહનું શરીર દહાડે દહાડે અશક્ત બનતું જતું હતું. તે વધારે વાર દવા આપવાનું મુલતવી રખાવી શક્યો નહિ. શાહી

હકીમની દવાથી ઝાડા બંધ થયા પછી તાવ ઉઘડ્યો ખાધો. હકીમનું મોં ઉતરી ગયું. તે મોગલ દરબારનો મુખ્ય હકીમ હતો. તે સમ્રાટના દરબારીઓમાંનો એક હતો. પરંતુ આ વખતે તેને એમ જણાવા લાગ્યું કે શહેનશાહની જીંદગી બચવી મુશ્કેલ છે. ખાસ શહેનશાહના બે ચાર વિશ્વાસુ અમીર ઉમરાવોને તેણે આ વાત જણાવી. તેમાં મુખ્ય ખાન અબ્દુલ-શાહનદા ખુશરનો સમાવેશ હતો. તેની મારફતે ખાનસિંહે તે ખાનગી વાત જણાવી. અને દૈવી ઇચ્છાને આધીન થઈ તે એક મહાન સંકટમય ઘટનામાં પડ્યો.

સમ્રાટ સુલતુ જડીત પલંગ પર સુતો હતો. સમય સંધ્યાકાળનો હતો. ઝોરડાની બારીઓ ખુલી હતી, અસ્ત પામતા સૂર્યનાં લાલ સોનેરી કિરણો મહેલનાં શિખરો ઉપર પડતાં હતાં. જમનાના ઘેરા જળ પ્રવાહ ઉપર જળે રાતાં ચંદનની અર્યા કરી હોય એવો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો, દષ્ય ધણું સોહામણું હતું. પરંતુ શહેનશાહનું દીલ ચિંતામાં હતું. તેને એનાથી આનંદ થાય તેમ ન હતું, કારણ કે તેનો પોતાનો જીવન સૂર્ય આકાશમાંના સૂર્યની પેઠે આથમવાની તૈયારીમાં હતો.

માંદગીના વખતમાં શહેનશાહને એકાંત ધણી ગમતી. તેની આગળ જવાથી તેને બહુજ કંટાળો આવતો. કોઇને સહસા અંદર આવવાનો હુકમ ન હતો. તેના બિછાના પાસે માત્ર ચાર વિશ્વાસુ બાંદીઓ જ રહેતી.

શહેનશાહ આંખો બંધ કરી વિચારમાં પડ્યો હતો; આ સમીસાંજના રંગોથી શોભિતી કુદરત જેમ રાતના અંધકારથી છવાઈ જશે, ઉજવળ દુનીયા અંધકારમાં ડુબી જશે, તેમજ આ જીંદગીનો આક્રમક એક દહાડો અજળના અંતનું અંધકારમાં ડુબી જશે. આ ધનદૌલતથી આબાદ બનેલું આગરા, આ શાહી મહેલાત, આ નાઝનીનોતી કાલાહલથી હલમલી રહેલો રંગમહાલ, દિવાન-એ-આમ અને દિવાન-એ-ખાસ બધુંએ જેમનું તેમ રહેશે. ફક્ત મહારોજ જવું પડશે. અનેક રાજનીતીજીવિની લુટ-માથી મળેલાં હીરા, માણેક અને સોનાના સિકાઓ તોષાખાનામાં પડી રહેશે તે તો સાથે આવવાનાં નથી. મહારાં કીસ્મતની તાકાત અને બાબુબળથી મેળવેલું આ હિંદનું તખ્ત, બાદશાહીનો આ માન મરતબો, “દિલીશ્વરો વા જગદીશ્વરો વા”નો પડધો પાડતી કીર્તિ, દુશ્મનનાં હાંજ ગગડાવનારાં હર-

ફોના “અલાહો અકબર” ના ફોનોના પૂકારો મહારા દીલને હવે વધારે વખત બહેલાવી શકશે નહિ. હાય મોંઠા! તારો ભયંકર સપાટો! વેરાન રણભૂમિમાં આગનાં બળતાં મોળ જેવા વાડુ પ્રવાહમાં જે દમ ભરેલું શર થયું હતું તે આજ પુણીના ગુલબરવાળા મહેલમાં આપર થશે!”

મહારા ત્રણ બેટાઓ, ત્રણ મહારી આંખોના આરામ, જીંદગીના હલાવારૂપ બહાદુરો, સાહ-સમાં સમોવડીઆ રહિત, જંગમાં અજીત, તેમાંના બે તો ગયા. માત્ર એક રહ્યો. તે ઉછાછળો છતાં મહેલખતી સલીમ સેંકડો ગુનાહોથી શરમીંદો પડી ગયો છે. મેં તેની તમામ તકરીરો માફ કરી બેગુનાહ બચ્યાં જેવા માન્યો છે. આખરી વખતે મહારી જાહે-જલાલી હિંદુસ્તાન તેનાજ હાથમાં સોંપી જઈશ. આખરી વખતે તેમાંજ મહેન થેન, આરામ અને ખુશનુદી છે.

“અને કમનસીબ ખુશર! તે મહારો લાડકવાયો પૌત્ર છે. પરંતુ તે ઉદ્ધત, બેવકા છે. સલીમનો બેટો તે મહેન સલીમથી પછી પ્યારો છે. છતાં તે તેના બાબાને બેવકા છે. મહારી હાજરીમાં, હેયાતીમાં તેણે મહારા તખ્તોતાજના વારસ સુલતાન સલીમનું અપમાન કર્યું, તે મહારું અપમાન કર્યા બરાબર છે. જે મહારા બેટાને-પોતાના બાબાને-એવી રીતે અપમાન આપે તે મહારી નજરે તુચ્છ, ધિક્કારને પાત્ર છે. મહારી ધરાદો હતો, કે મરણકાળે હું તે ખુશરને સ્વતંત્રરૂપે દખખણની સુબેદારી સોંપતો જાઉં, પરંતુ હવે તેના એ તોછડા વર્તનથી તે મહેન ખટકે છે. તેને મહારા જગમગમાં સદાનો જતો કરું છું.”

ભયંકર દુખથી પીડાતા બાદશાહના મનમાં આવ્યા તરજો ચાલી રહ્યા હતા, તે વખતે એક બાંદીએ આવી અરજ ગુનરી કે શાહ-જાદીબેગમ બેધમાઈ શહેનશાહની તેનાતમાં દાખલ થવાની રાહ જુએ છે.

શહેનશાહે તરતજ તે બાંદીને ધશારતથી તેને બોલાવી લાવવાની ફરમાશ કરી. અપૂર્વ રૂપ લાવણ્યવતી અંબર રાજકુમારી બેધમાઈ સસરાજીની આજ્ઞા મળતાં તેની તેના-તમાં હાજર થઈ. જે બે બાંદીઓ શહેનશાહની સુશ્રુષા કરવામાં રોકાયેલી હતી, તેઓ ધસારા માત્રથી ઝોરડામાંથી ચાલી ગઈ.

શાહીબેગમ સરસ્તા મુજબ અદબકાય-દાથી કુનીસ કરી બિમાર શહેનશાહના

બિજાના પાસે બેઠી. મલીન મુખે ધીમે ધીમે સ્વરે બોલી: “રહમદીલ ખુદા! દુનીયાના માલિક! શહેનશાહને જલદીથી તંદરસ્તી બક્ષો.”

અકબરશાહ પ્યારથી બોલ્યો: “તહમે આપ્યાં અમ્મા! ઠીક કર્યું. એક વાત તહમને જણાવવાને બહુજ મરજી હતી. તહમારી એ બંદગી ખુદાને કાને આ વખતે પહોંચે એમ લાગતું નથી. તે રહમદીલ ખુદાએ મહેને ધણું બધ્યું છે. પરંતુ મહે તેને કાંઈ કર્યું નથી. બહાદુરીની બઝાઈમાં, દૈવતની મોટાઈમાં, સત્તાના તોરમાં આટલા કિસ્સા હું પ્રાગલ હતો. આજે તે ભૂલ ભાંગી છે. જોધા, શાહી! તું મહેને ફરજદ જેની પ્યારી છે. હિંદુ મુસલમાનને મહોબ્બતથી બાંધવાને, હિંદની મોગલ શહેનશાહતના પાયાને મજબુત બનાવવાને, મહે તહમને મોગલોની દૈવતે-ખુદાદાદ રૂપે શાહી જનાનામાં આપ્યાં છે. અખર રાજકુમારી હિંદની શહેનશાહબાનુ થઈ શકે એજ મહારી આખરી આરજી છે. સુલતાન સલીમ ભવિષ્યના હિંદ શહેનશાહ, તહમે શહેનશાહબાનુ! એક હકીકતમાં આ મહાન ફેરફાર બની પણ કદાચ જશે.”

જોધાબાઈએ શહેનશાહના લાગણીભર્યા ઉદગારો સાંભળ્યા. આનંદને બદલે પિતા તુલ્ય સસરાજના વિયોગની શંકાથી તહેનું દીલ કંપી ઉઠ્યું. શહેનશાહના તે કાંતિવાળા શરીર ઉપર જાણે મોતની કાળી છાયા છવાઈ ગઈ હતી એમ તહેને લાગ્યું. વળી સાથે સાથે એવો પણ વિચાર આવ્યો કે સત્રાસી થવામાં મુખ મળવાનું નથી. સુલતાન સલીમની ઉદારતા એટલી નથી કે તે ખુશરૂને માફ કરે. તે તહેની આંખે બહુજ ખટકે છે. કોઈ ઉપાયે તહેને બચાવવો મુશ્કેલ છે.

જોધાનાં નીલકમળ જવાં નેત્રો આંસુથી ભરાઈ ગયાં. તે ઉન્હાં આંસુનું એક ટીપું અકબરના હાથપર પડ્યું. શહેનશાહ પડખું ફરી તહેની સામે જોઈ બોલ્યો: “તહમે રડો છો કેમ અમ્મા! તહમે હિંદના શહેનશાહબાનુ છો! તહમારી આંખોમાં પાણી! મહેને આરામમાં ગુજરવા હો. તહમને આંસુ સારતાં જોઈ મને દુનિયામાં પણ આરામ મળવાનો નથી. ચુકતાઈ વંશની તહમે શોભા છો. આ દુનીયામાં સંયોગ વિયોગ તો બન્યાજ કરે છે. નવાની જગ્યા કરવા જીનાને ખસવુંજ જોઈએ. મહારી ખાતરકિરકરેશો નહિ, ફેકટ દુઃખી થશો નહિ.

રાજપુતોના કુદરતી સ્વભાવ ધારણ કરી મનને મજબુત કરો.”

જોધાબાઈ બોલી: “બાદશાહ સલામત! આ બાંદીની એક અરજ પૂર્ણ કરશો?”

અકબર જોધાબાઈ સામે અજબખીથી જોઈ બોલ્યો: “શી અરજ છે અમ્મા! કરોડોની કીમતનાં જર જવાહીરોથી ભરપુર તોષખાનું તહમને અને સલીમને સોંપ્યું છે. જે તાજેતખતથી હું આમ સારા હિંદના કતાહતા છું તે તાજેતખત પણ તહમનેજ આપ્યું છે. હવે એવું શું બાકી રહ્યું છે કે જે તહમને મળ્યું નથી?”

જિજ્ઞાસાથી અર્ધા ઉઠી અકબરશાહે તહેના ઉશીકા તજેથી એક ન્હાનકડી ચાવી બહાર કાઢી શાહીમેગમના હાથમાં આપી બોલ્યો: “પાસેના તોષાખાનામાં એક હાથીદાંતની સન્દક છે, તહેની આ ચાવી છે. તહેને ખોલવાથી તહેમાંથી એક ન્હાની પેટી નીકળશે. તે મહારી પાસે લઈ આવો.”

શાહી જરા વારમાં તે લઈ આવી. તે પેટી બોલી અકબરશાહે એક ધણોજ પાણીદાર હીરાનો હાર અને એક સેર મોતીની માળા બહાર કાઢી શાહીના હાથમાં આપ્યાં. તે બોલ્યો: “તહમે ભવિષ્યનાં હિંદનાં રાજરાણી છો. એ હીરાનો હાર તહમારા રાજ્યાભિષેકના શુભ અવસરની બેટ! ગોવલકાન્ગની છત પછી આ કીમતી ચીજ તહમારી ખાતર તૈયાર કરાવી હતી. એ તહમારી વહુ પિયારામેગમને પહેરવા આપો. આહા! તેને મોતીની માળા કેવી ગમે છે!”

શહેનશાહી બેટ વગર ઇચ્છાએ પણ તહેને અપમાન થાય તેટલા વાસ્તે શાહીએ સ્વીકારી. પછી તે રૂંધાતા અવાજે બોલી: “તમામ હિંદુસ્તાનની સત્તાની મહેને કાંઈ જરૂર નથી. જહાંપનાહ! દુખખણ કે બંગાળ જ્યાં યોગ્ય લાગે ત્યાં એક ન્હાનકડી ભગીર મહેને આપો. હું અને ખુશરૂ ત્યાં જઈ શાંતિથી રહીશું.”

અકબરના રોગથી જીર્ણ થયેલાં મુખ ઉપર બકુટી ચઢી. શહેનશાહ મનમાં બખંચો: “શાહીમેગમ! હવે તહમારા મનની વાત સમજ્યો. લાગે છે કે તહમેએ માનસિંહની જગમાં ફસાયા છો. ખુશરૂ માનસિંહના ટેકાથી મહારા જગરથી પણ અધિક ગાદીવારસ શાહજહાનનું અપમાન કરવાની બેઅબદી બતાવી શક્યો છે, અને તે પણ મહારી હાજરીમાં ફહેવાની ઇચ્છા ન હતી, પરંતુ એ

ખનાવજ મહારી ગિમારીનું કારણ છે. ફક્ત તમારી ખાતરજ એ ગુનાહની ખુશરને કંઈ સજા નથી કરી. યાદ રાખો શાહી! હજુ હું હિંદનો માલિક અકબર છું! હજુ હું તમામ હિંદના કર્તાહર્તા તકદીર રૂપ છું. અને એ પણ ખાતરી રાખજો કે હિંદનું તખ્ત અકબરના વડાં ખેડાવું જ છે. ખુશરનું નહિ. તેમજ ખુશરની પીઠ પાછળના અખરરાજ માનસિંહનું પણ નથી.”

એજ વખતે એક પાણીદાર જુવાન તે ઓરડામાં આવી પહોંચ્યો. તે બોલ્યો: “ખરેખર તેમજ, દુનીઆના માલિક શહેનશાહ! પરંતુ આ નાચીયો ખુશર હિંદનું તખ્ત ચાહતો નથી. મોગલ રાજવંશનો વારસો ચાહતો નથી. માત્ર યાદ છે, બળીજળી રહેલી અમ્માનાં આંસુ લેવા! ત્હેના સદાય ચિંતાતુર મુખ ઉપર આનંદની ઉર્મિ જ્યાં!”

શહેનશાહે જોયું બો શાહનદો ખુશરને પોતાના બિઝના પાસે ઘુટણમંડીએ પડી એ સર્વ હકીકત બોલતો જોયો. ખુશર પોતાના કર્મોના ફળે શહેનશાહની આંખોના આરામ રૂપ હમણાં નહોતો રહ્યો. ગુસ્સાએ પ્યારને હરાવી હાંકી કાઢ્યો હતો. પ્યારની જગ્યા તિરકારે લીધી હતી. શહેનશાહ હમણાં ખુશર ઉપર ધણોજ નાખુશ હતો.

અકબરશાહ અણુગમે ખતાવતાં બોલ્યો: “કોના હુકમથી તું ફત્તેહપુરનો શાહીમહેલ છોડી અહીં આવ્યો ખુશર?”

ખુશર અભિમાનભર્યા અવાજે બોલ્યો: “આ મૂર્તિમાન ચિંતાની પુતળી જેવી અમ્મા-નેના ધાવણથી આ શરીર બધાંય છે, જેની કુખે જન્મી મોગલ શહેનશાહનો હું પૌત્ર છું, જેની સલાહથી હજુ હું શયતાનોની શિખા-મણેને તામે નથી થયો, તે ફિરરતાઇ અમ્માના ફરમાનથી અહિં આં હું આવ્યો છું, શહેનશાહ!”

અકબરશાહ ખુશરના આવા ઉદ્ધત ઉત્તરથી ગુસ્સે થઇ બોલ્યો: “યાદ રાખ! રાજનીતિ સાથે ખાનદાની સંબંધનો મેળ હોતો નથી. કોઇ ગુમ રાજદારી કારણે મેં ત્હને ફત્તેહપુર રહેવા ફરમાવ્યું હતું. અને ખાસ ફરમાવ્યું હતું કે મહારૂં બીજુ ફરમાન થતાં સુધી તે સ્થાન છોડતો નહિ, શાહી ફરમાન તોડવાની સજા શી છે, તે જાણે છે કે?”

ખુશરએ એ પહેલાં બારણાં આંદે ઉભા રહી ઓરડામાં થતી સર્વ વાત સાંભળી હતી,

તેથી ત્હેનું માથું ભમી ગયું હતું, એટલે ઉશ્કેરાયલી હાલતમાં તે બોલ્યો: “એ નાફરમાનનું ફળ કાળું કેદખાનું, અથવા મોત તે પણ હું જાણું છું. જહાંપનાહ! તેમ જાણીને તો વિના હુકમે આપના ઓરડામાં આવ્યો છું. પરંતુ આપ પણ માતૃભક્ત પુત્ર છો, આપ મહારા બાબાને અલાહાબાદમાં બંદી ખનાવવાને જતા હતા, તે પણ એક સલતનતની ભલાઇનું એક કારણ હતું! છતાં રસ્તામાં આપનાં અમ્માની ગિમારીના સમાચાર સાંભળી આપ પાછા કેમ ફરી આવ્યા? સલતનતની સખ્ત રાહ છોડી ખાનદાની મમતાની મહેબ્બતી નરમ રાહ લીધી. જહાંપનાહ! વળી આટલી ઝંઘરીમાં પણ અમ્માના મોતથી આપને એટલી દિલગીરી કેમ થઇ? આપ જોરેમંદે કરતાં હતાં, હું આપની એક રાંક રૈયત છું. રાજ આદિન અનુસાર ચુનેહગાર છું. આપની હવે મરજીમાં આવે તે સજા ફરમાવો શહેનશાહ!”

બીજા વખતે કદાચ અકબર ખુશરને મહેરે આવી યુક્તિપૂર્વક દલીલ સાંભળી ત્હેને ગોદમાં લઇ એ ગુબન કરત. પરંતુ રાગ દુઃખથી નિર્બળ મગજ ત્હેણે ધાર્યું કે આ ત્હેની બેવફાઇનું પરિણામ છે. નહિ તો વળી તે મહારી સામે ઉભો રહી આટલા અહંકારથી આમ બોલી શકે?

અકબર ગુસ્સાથી ઉઠળી ઉઠ્યો: “ખુશર તું ધણો બેઅદબ છે. ઉઠાછળો છે, ત્હારી એ તોછડાઇનું ફળ ત્હને હમણાંજ મળશે.” શહેનશાહે મોટે સાદે બ્રૂમ પાડી: “ખાન અછળ?”

રાજકાળને લીધે કોઇ વખતે કાંઇ જરૂર પડે એમ ધારી ખુશરનો સસરો ખાન અછળ શહેનશાહની મરજીથી બાબુના ઓરડામાંજ દહાડો રાત હાજર રહેતો હતો. શહેનશાહનું બોલવું સાંભળી તરતજ આવી કુનિસ કરી અનન્યબીભયે ચહેરે બોલ્યો: “હુકમ ફરમાએશ જહાંપનાહ!”

અકબરે દૃઢ અવાજે ખાનને કહ્યું: “આ શાહનદો ખુશર શાહીફરમાનને નાફરમાન થવા માટે ચુનેહગાર છે. ત્હેને ત્હેના ઓરડામાંજ શાહનદાને ઘટતા માન સાથે નજરબંધ રાખ. મહારા ફરમાન સિવાય તે જગા છોડી ક્યાંઇ નય નહિ. ખુશરનાં સંભાળની સઘળી જોખમદારી ત્હારેજ માથે સમજવી, ખાન!”

અજીબ અન્યબીમાં ડુબી જતો ખુશરને સાથે લઇ તે સ્થાન છોડી ગયો. અને શાહી-બેગમ તે હાથીદાંતની સન્દુક ચારસપહાણની મહોલાતના એક ખુણામાં ફેંટી દઇ પાગલીની પેઠે તે દેકાણેથી ઉતાવળી નીકળી ગઇ.

ઝોરડામાં એકાંત આવી રહી. અકબર એક લાંબો નિસાસો નાંખતાં મનમાં બખડ્યો : “ઠીકજ કયું છે. મોત પાસેજ છે. હમણું મહારી આંખો સામે કેવળ સલીમનુંજ હિત છે. વળી ખીજી રીતે ખુશરને ખાન અને માનસિંહના કાવાદાવાથી આ રીતે દૂર કરવામાં ઠીકજ થયું છે. શાહીબેગમ! ત્હમારી અરજ એક રીતે પૂરી કરવા, અને સલીમના ગુરસામાંથી ખુશરને બચાવી લેવા એક સહજ પેચીલી ચાલ મેં ચલાવી તે ત્હમે સમજી શક્યાં નહિ. એજ મ્હને ખટકે છે.”

સાધારણ યતાં આ બનાવ ઘણો ઉશ્કેરણી-વાળો હતો. એટલી ઉશ્કેરણીથી શહેનશાહને જોખો આવી ગયો. તેણે બાંદીને ઇશારાથી ઉત્તેજક શરખત આપવા ફરમાવ્યું.

શરખતના નિશાથી શહેનશાહ નિંદમાં પડ્યા. નિંદમાં તેણે ખવાબ જોયું : ખુશર જાણે આગરાના શાહી મહેલમાંથી નાંકો છે. માનસિંહ અને અજીબ કેકાની મદદથી અસંખ્ય લશ્કર લઇ તેને અને તેના વારસ સુલતાન સલીમને બંદીવાન બનાવવાને આવે છે.

ખવાબની ઉશ્કેરણીથી શહેનશાહ બૂમ પાડી ઉઠ્યો : “સલીમ! સલીમ!”

સલીમ તે વખતે સુતેલા શહેનશાહની પાસે બેસી તેના પગ દાખતો હતો. તરતજ તેની સામે આવી બોલ્યો : “બાબા! હું આ રહ્યો. આપે શું કાંઇ બદ ખવાબ જોયો?”

અકબરશાહ આંખો ઉઘાડી બોલ્યો : “હા, બહુ ખોટાંક ખવાબ, સલીમ! આવું બચકર ખવાબ મેં કદી જોયું નથી. એવું જોયું કે સંખ્યાબંધ લશ્કર લઇ ખુશરએ આગરા-પર હલ્લો કર્યો. મહારજ પ્યારે અકબરશાહ મીટીમાં મેળવી દીધું. ત્હને અને મ્હને દાર મારવાને જાણે શાહી મહેલ તે ઢુંડી રહ્યો છે. તેને આજ બપોરે મેં નજરબંધ રાખવાનો હુકમ ફરમાવ્યો છે. શા માટે! જાણે છે, ત્હારા હિતની ખાતરજ. જા સલીમ! એક વાર જઇ જોઇ આવ, ખુશર તેના ઝોરડામાં છે કે ખરેખર નાસી ગયો છે?”

તે કિવસે જે જે બનાવો બન્યા હતા, તેની હકીકત સુલતાને શહેનશાહની મુખ્ય બાંદી

મારફત બાણી હતી. આથી શહેનશાહના ફર-માનથી તે તપાસ કરી આવી બોલ્યો : “આપનું એ બચકર ખવાબ ખવાબજ રહ્યું છે જહાંપનાહ! ખુશર તેના બિઝાનામાં ધુમાળ છે. તેની તાકાત છે કે તે આગરાના કિલ્લામાંથી છટકી શકે?”

શહેનશાહ એક નિસાસો નાંખતાં બોલ્યો : “ઝોહ બલા ટલી! લિકન મહારી એક સલાહ માનીશ સુલતાન?”

સલીમ : “ફરમાવો શહેનશાહ!”

અકબર : “ભૂલ તો સૌ કરે છે. એવીજ ભૂલને લીધે એક દહાડો ત્હેં પણ એવફાઇ બતાવી હતી. બાળક બુદ્ધિ સમજી રહે ત્હને મારી બક્ષી હતી. તે ત્હને યાદ છે?”

સલીમ : “આપના જેવ ઉદાર બાબા દુની યામાં કોને હોય છે?”

અકબર : “તું મહારો પ્યારો બેટો છે. તો તુંએ મહારા જેવો ઉદાર કેમ ન થાય સલીમ? ત્હારા બેટા ખુશરને નજરબંદી ફર-માવતાં મહારા કલેબના દુકા ઘઇ ગયા છે. તોએ સખત પથર જેવું કેલેબું કરી, ત્હારા કાયદા વારતે મેં તેમ કયું છે. ભૂલ કરતો ના સલીમ! રાજપુતોનું ગરમ ખૂન તેની નસોમાં વહે છે. બહુ અભિમાની, કિનાબોર; બહુજ બહાદુર એ જાતે છે. સમશર બહાદુર બનવું અને લડાઇમાં જીંદગી વિતાડવી એ એ જાતિનો ધર્મ છે. તેનું તાણું પ્રમાણ આ એવાડનો રાણો છે. મરણપથારીએ પડેલો હું ફૂરનજરીથી જોઇ શકું છું, કે ત્હારા અને મહારા તરફથી મળેલું અપમાન ખુશર મુજે મ્હોએ નહિ સહન કરી લે. ત્હને તખ્ત મેળતાંજ તે નહીં એવફા, બળવાખોર બનશે. મહારી છેલ્લી એટલી ત્હને સલાહ છે કે તે સમયે તું મહારી પેઠે ઉદાર બનજે. બાબાનો પ્યાર બતાવજે. તેને એવફાઇનો બદલો આપવા ખૂની થતો ના, કાળાં કેદખા-નામાં પુરતો ના. મહારી પાસે એટલા સોગંદ લે સલીમ! હિંદના શહેનશાહ અકબરે કદી કાંઇની પાસે આજીજ કરી નથી. સંલવ છે કે જે વખતે તે બળવાખોર બનશે તે વખતે હું સીકંદરાની કબરમાં સદાના આરામમાં લેટયો હોઇશ. તે વખતે ખુશરને કાણ બચા-વશે? મહારી સામે તું કસમ લે સલીમ! ન્યાં સુધી તું એ કસમ નહિ લે ત્યાં સુધી મ્હને મરતાંએ આરામ નથી મલનાર.”

શુ' શહેનશાહનો આટલો બધો પ્યાર ખુશર પર? પોતાના મોત પછી ખુશરનું શું થશે તેની આટલી બધી કાળજી!

સલીમે બાબાના પગેમાં પડી તેની ઇચ્છા મુજબ સોગંદ લીધા. અકબર સલીમનું સુખ ચુખન કરી બોલ્યો: “સુલતાન સલીમ! જીર! ખુદાની ત્હારા પર મહેર હો. આજ નજી મહારા દીલપરને એક ભારે બોલે ઉતરી ગયો.”

બોગલુત્રીશમે પરિચ્છેદ.

“કીસ બાતે? દુનીયાકી સારી ખુશીયા ખાતમા હો ગઇ હૈ. ફિર કીસ ઉમેદ પર જાંગી બસર કરંગી? પ્યારે રખ! મુઝે આપને કદમો પર પનાહ દે. પ્યારે મોત! આઇએ રફિક! તું મેરી સારે દરદો કા મીટા કર મુઝે રાહત બક્ષ.”

શાહીમેગમની સઘળી આશાઓ તુટી પડી હતી. બાદશાહની તેની પર ખફા નજર, ખુશરની નજરખંદી, એ બંને બનાવોએ શાહીના દીલપર સખત અસર કરી હતી. તેની આશાના સઘળા તારો એથી તુટી ગયા હતા. તેની છેલ્લી આશાનું સ્થાન શહેનશાહ ખુદ હતો. ન્યારે કંઈ પણ તેની પાસે માગ્યું હતું, તે સર્વ તેને મળ્યું હતું. હાય! તે પણ નસીબ સંજોગે એરેહમ થઇ ખેડો. આ શું હિંદના શહેનશાહનો ઇન્સાફ? જેને પરિણામે મહારો પ્યારો ખુશર સાધારણ બાબતમાં નજરખંધ થયો?”

દારણ સંતાપ, અને સંપૂર્ણ નિરાશાનંત હાયમાં શાહીમેગમ આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે મોત માગતી હતી. જેના જીવનની સઘળી આશાઓ ભસ્મીભૂત થઇ હોય, સુખના દીપકા એક પછી એક હોલવાઇ ગયા હોય, સંસાર જેને ખારો અહર થઇ ગયો હોય, સુખદાયક સંસાર જેને સુતો રમશાન લાગતો હોય, શીતળ વાયુ પ્રવાહથી શાંતિને બદલે આગ ઉડતી હોય, જેના જીરમાં વીંછીની વેદનાં બનુભવ થતો હોય તે કયે સુખે જાંગીની ઇચ્છા કરે?

તે ફિવસે જોધાનાં નસીબની પેઠે કુદરતે પણ શોકમય રૂપ ધારણ કર્યું હતું. સંધ્યાકાળથીજ આકાશમાં કાળાં વાદળો ઘેરાવા લાગ્યાં હતાં. રાત્રીનો એકાદ પહેર જતાં પવનના તોફાન સાથે વરસાદ પડવા લાગ્યો હતો. અને વીજળીના ચમકારો થતા હતા. ભયંકર ગળ્-નાથી વાતાવરણમાં અસાધારણ બળભળાટ મચી રહ્યો હતો.

જોધબાઇ અસ્ફુટ સ્વરે ગણગણી: “આજ યોગ્ય અવસર છે. સુતેલી ધરા ઉપર મેઘ, વીજળી તે ગળ્-ના! ફિશાઓ અધકારથી જવાઇ ગઇ છે. મરણનો અધકાર સારી પૃથ્વી ઉપર જવાઇ રહ્યો હતો. ચાકર નકરો ઘેર ઉંઘમાં ધુમાટાં હતાં. કેવળ મરવાની ખાતર, હું એક બચું છું.”

શાહીમેગમ નિરાશ હૃદયે જરૂર આગળ આવી ઉભી. આકાશ વ્યાપી વાદળોએ ઉપર વીજળી ચમકી ઉઠી. જમનાના પ્રવાહમાંથી કાળ પુરુષ પ્રકટ થઇ કહેવા લાગ્યો: “આવ શાહીમેગમ! જે શાંતિ ચહાતી હો તો મહારા રાજ્યમાં આવ. અકબરશાહના પુત્રવધૂ થવામાં શું સુખ હાંસલ કર્યું શાહીમેગમ? જાંગી ભર સંતાપની આગમાં બળી. અમિની જવાળાઓથી સુકાતા રમશાનના વૃક્ષની પેઠે શુષ્ક જીવન જીવવામાં શે સાર? શું સુખ? સુખભોગને માટે જન્મીને આ જીવન દુઃખજ ભોગવવાં કેવાં અધરાં?”

અશરીરી કાળ પુરુષની કંઠોર વાણી સાંભળી શાહીનું દીલ ભયથી કંપી ઉઠ્યું. વળી વીજળી ચમકી. ભયભીત શાહીમેગમ હાથોથી આંખો બંધ કરી જલદીથી પોતાના ઘોરડામાં ચાલી આવી. હાય! કેવાં કમનસીબ! ધરે, મહારે કયાંએ સુખ શાંતિ નહિ!!

મેગમે અનેક બાબુના વિચારો કરી જોયા. “મોત એજ તેને માટે યોગ્ય હતું. મોત એજ જાંગીની ચિર શાંતિ! મરણ એજ નવો જન્મ. મરણ એજ જે નિશ્ચિત છે, તો મરીશ. પરંતુ મરવાના સહેલો ઉપાય કયો? કાણ મહેને બતાવશે? જમનાના જળમાં તો ડુબકા દેવાશે નહિ. એવું મોત એ એક મોટી શરમની વાત છે. જેના ઉપર સૂચનો પ્રકાશ સુદ્ધાં પડ્યો નથી, તે ભોગલ શહેનશાહના ખેટાની મેગમની લાશ સૌ ખુદ્દલી જીએ! એ તો કલંક! મરવુંજ નો છે, તો મરતી વખતે એ કાલી ડીલી કાણું ઘસારે? ભોગલ રાજવંશમાં સૌના તિરસ્કારનું કારણ કાણુ બને? ત્યારે શું ફાંસિ! ફાંસાથી મરવું એ બહુજ દુઃખદ! મહારા ગૌરવને યોગ્ય તો એ રસ્તો નથી.”

શયતાન આ વખતે યોગ્ય અવસર સમજી દીલને ભાવવા લાગ્યો: “શા માટે ઉરાન થાય છે? શાહીમેગમ અખર રાજમહેલમાંથી જે ભયંકર હલાહલ અહર સાથે લાવી છે, તે શું વીસરી ગઇ? તે તો ત્હારી પેટીમાંજ સંધ્યું

પચ્છું છે. શરખત સાથે મેલવી પી બ. આ બાદશાહી રંગમહાલયમાં આગળ અનેક મેગમે એ રીતે મરણ શરણ થઇ છે.

“સમ્રાટની માંદગી વધતી હોવાથી ત્હારો શૈહર સલીમ આજ રાતે આગરાના શાહી-મહેલમાંજ રહેવાનો છે. ત્હારી આંખોનો તારો ખુશર એજ શાહી મહેલમાં કેદ છે. ચાકર નફરો ઉધે છે. વરસાદનાં તોફાનોથી સારી દુનીયા બહેર મારી ગઇ છે. બ, હમણાજ તે હલાહલ લઇ આવ. કાલે સવારે ત્હારો શૈહર અહીં આવી જશે, કે તું હજી સંધ્યામાં સુતી છે. સુતી છે, મરતું ચેતનહીન, સ્પંદનહીન, શક્તિહીન, મહા નીકમાં ચક્ર પલ્લવ સદાને માટે બંધ કરી સુતી છે.”

શયતાનની સલાહથી જોધબાઇએ પોતાની પેટીમાંથી સુવર્ણ જડીત કટોદાન બહાર કાઢ્યું. તેમાંથી ભયંકર અહર લઇ શરખત સાથે મેળવ્યું. એ વખતે વળી મેધ ગર્જના થઇ. તેના હાથો ધ્રુજ ગયા. બીકની મારી શાહી અહરના પ્યાલાથી દૂર ખસી ગઇ. એકાએક કોઇ બારણા પાસે આવી અતિ કાતર કંઠે બોલ્યું: “અમ્મા !”

તે બંને ખુશરોજ અવાજ ! પાગલ માફક શાહીમેગમ તરતજ બારણા પાસે દોડી ગઇ. બોલનાર બંને માયાબળે અતુર્ધાન થઇ ગયો. જોધબાઇએ બીકથી આંખો બંધ કરી. બીજી પળેજ બંને તે ઓરડામાંથી કોઇએ કશું સ્વરે કહ્યું: “મા !”

મેગમે તે સ્વેત વસ્ત્રધારી ઝાયાને ઓળખી તે ખુશર ! ભયે વિસ્મયે ત્હેણે જોયું તો ખુશરનાં તે સ્વેત વસ્ત્ર ઉપર ખૂનના ગધા ! આંખો ગોખલામાં ઉડી ઉતરેલી, મ્હોનું તેજ શીકું, આંખો પલકહીન, શરીર સ્પંદનહીન, નિશ્વજ પાષાણના પુતળા પેડે તે બીંતને અકંગી ઉભો છે.

તે ઝાયા બંને અસ્ફુટ સ્વરે બોલી: “હવે શા માટે અમ્મા ! કઇ આશામાં આ દુઃખદ રાજબનવમાં રહે છે ? બંને છે કે આજ મહાર ખૂન થયું છે ? થયું છે છુપા મારાના તીક્ષ્ણ છુરાથી મહારા જગરના ટુકડે ટુકડા થઇ ગયા છે. જેની આશામાં હજી સુધી જીંદગી ધારણ કરી રહી છો, તે હંમેશને માટે ત્હારી પાસેથી રજા લેવાને સૂક્ષ્મ શરીરે ત્હારી સામે આવી ઉભો છે. ખસ મોત ! મોત કે શાંતિ ! સૈને શાંતિ આપનાર એજ છે ! પાપી કે પુણ્યવાન, રાજ કે રક, સૈનો શાંતિદાતા તેજ મરણ !

વળી એક વાત સાંભળ અમ્મા ! જે અકબર-શાહના ફરમાનથી હું કેદ થયો હતો, તે મહા-પ્રતાપી બાદશાહ પણ મરણ શરણ થયો છે. આ દુનીયામાં મોત એ એકજ અખંડ સત્ય છે. જીવન એક માયા-ભરમ. મરણનો આવો સરળ રસ્તો ત્હારી સામે છે, તો મરવાને ખંચાય છે શાને અમ્મા ? નહિ મરે તું ત્હારા ખુશરને મળી શકીશ નહિ.”

ઝાયા તરતજ તે આરસપહાણની બાંત ઉપરથી વીજળીને વેગે સરી ગઇ. ફરી વીજળી ચમકી. આકાશમાં ભયંકર ગર્જના થઇ રહી. શાહી પળનો પણ વિલંબ ન કરતાં તે શરખત મિશ્રિત અહર પાન કરી સંકેદ ચાંદની જેવાં બિજાના ઉપર સુઇ ગઇ. તે શય્યા બંને ત્હેની પ્રથમ મિલન શય્યા ? શાહીની આંખો તે ભયંકર વિપત્તિ મીચાઇ. એ તે નિદ્રા કે સદાની શાંતિ ?

સવારે પણ તેની એ ઉંઘ ઉડી નહિ. એ ઉંઘમાંથી ઉડવાની શક્તિ જગતમાં વિઘાતા વિના કોઇની પાસે નથી. સૌ પતી ગયું, દુઃખ, સંતાપ, આશા, નિરાશા, ઉત્કંઠા સૈનો અંત કે હાય ! હતભાગી મેગમ !

ત્રીશમે પરિચ્છેદ.

તે ભયંકર તોફાની રાત્ર, શાહીમંજીલમાં જે ભીષણ બનાવ બની ગયો, તે જગતમાં કોઇ જાણતું ન હતું. તે બનાવથી જોણે સર્વસ્વ યુમાવ્યું હતું, ત્હેને પણ ત્હેની ખબર ન હતી.

તે કિવસે શહેનશાહને બિમારી વધારે હોવાથી શુભેચ્છક ઉમરાવોની સલાહથી ફરજના માર્યો સુલતાન સલીમ શાહીમંજીલ તરફ આવી શક્યો ન હતો. હાય ! જો આવ્યો હોત તો આ બનાવ બનત ?

બીજે કિવસે શાહીમેગમની મુખ્ય દારીને એ બનાવની પહેલી ખબર પડી. ત્હેણે તરતજ બહાર મહેલમાં જઇ, શહેનશાહના વિશ્વાસ સરદાર સૈનાપતિ ફરિદમેગમે તે વાત જણાવી.

સંકટે ધીરજવાન, સમયસૂચક ફરિદમેગમે દારી બાંદીઓને એ વાત જાહેર નહિ કરવાની સૂચના કરી. અને પોતે તરતજ શાહીમહેલમાં જઇ સુલતાન સલીમને ખાનગીમાં બોલાવી તે વાત જણાવી. એ વાત સાંભળી સુલતાનને વીજળી પડ્યા જેવા આઘાત થયો. સારી દુનીયાં ત્હેને ફરતી જણાઇ. કેટલીક વાર સુધી

પલક પણ માર્યા વિના તે ફરિદ સામે જોઇ રહ્યો. પછી તે અસ્પૃશ્ય સ્વરે બબડ્યો: “બસ આમ જ? ખુદા મંદરબાન! કયા પાપનો આ બદલો?”

સલીમની વ્યાકુળ હાલત જોઇ ફરિદે ત્હને સાવધ બનાવતાં કહ્યું: “સુલતાન! જહાંપના-હને આજ અસારે આરામ છે. આપ હમણાંજ શાહીમંજીલમાં આવો. છાતી કઢણ કરો. આપની સામે મોટી આકૃત ડોકીઆં કરી રહી છે. જે થવાનું હતું તે તો થઇ ગયું. તેને અટકાવવાની શક્તિ તો આ દુનીયામાં કોઇની પાસે નહતી. આમ છે તો પછી આપે શા વાસ્તે ફેકટ પરતાવો કરવો? આ ખુબ જ આગરાના શાહીમંજીલમાં પહોંચી તો શી આકૃત વરસશે કંઈ કહેવાય નહિ.”

સુલતાન મોટા સંકટમાં સપડાયો હતો. દીલમાં દાવાનળ સળગી રહ્યો હતો તો પણ મુશ્કેલીથી મનોભાવ દબાવી, આવી પહેલું કાર્ય પૂર્ણ કરવાને, દબાવે દીલે ઉતરેલે મુખે તે શાહીમંજીલમાં આવ્યો. તંદાન મનની હાલત આ વખતે ઘણીજ કંફારી હતી, આખી દુનીયાં જાણે ત્હની નજરે ઉલટપાલટ થઇ ગઇ હતી. શાહીમંજીલમાં પેસતાં તો તેને કંઈ કંઈ થઇ ગયું.

સઘળી યોગમોમાં આ શાહીયોગમ તેને વધારે પ્રિય હતી. રૂપ અને શુભમાં ત્હની જોડી ન હતી. રોજપુતને જાનવું તેજ અને અભિમાન ત્હના મુખ ઉપર શોભી રહેતું. પતિપ્રેમ ત્હના મોઢીનાં દરેક ખુંદમાં ઓતપ્રોત હતો. તેની દરેક વાતમાં આત્મસમપણું હતું. પતિના વિયોગમાં વ્યાકુળતા અને સંયોગમાં સુખ તે માનતી. પતિની ખાતર તે સર્વ કાંઈને ભોગ આપવાને સદા તૈયાર રહેતી. એમ સઘળી બાબતમાં તે શ્રેષ્ઠ હતી. હાય શાહી! શો સર્વનાશ તેં કર્યો?

હૃદયમાં વીંછીની વેદના અનુભવતા સલીમે શાહીયોગમની મરણ શ્યાવાળા ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. તેનું દીલ ધડકતું હતું, શરીરે કંપારી છુટી હતી, મગજમાં તોફાન ઉઠતું હતું.

રૂપેરી પલંગ પર શ્વેત શય્યામાં અપૂર્વ પ્રભામય સુંદર શરીર જડ હાલતમાં પડ્યું હતું. તે જ દેહ, તે જ મુખ, સર્વ કોઈ અવયવો તેનાં તે હતાં. પરંતુ વાચ્યા બંધ! ના, ના, આ મરણ નહોત્ય-નિદ્રા હશે? શાહી ઘેર નિદ્રમાં પડી છે!!

સલીમ જિજ્ઞાસા પાસે ઉભો રહી વ્યાકુળ હૃદયે ગાંડાની પેઠે મોટથી બોલવા લાગ્યો: “શાહી! શાહી! હું આવ્યો છું.”

કોણ ઉત્તર આપે? કયાં શાહી છે? જે આ સંસારનાં સઘળાં બંધનો તોડી પલાયન કરી જાય તે કદી પાછું ફરવાને સંભવ છે? હાય! મરણનો એવો પ્રભાવ છે કે એકવાર જોનાપર તેની હાયા પડી તેને વ્હાલાં બોલાવે, પુત્રો રડે, કે માતા પિતા કર્ણસ્વરે કંઈપાંત કરે, કશાથી તે પાછું વળી જુએ તેમ નથી, કશાથી તે જગે તેમ નથી.

સલીમે ધીમે ધીમે જિજ્ઞાસાની બાજુમાં આવી બેઠાકળા બની કહેવા માંડ્યું: “રીસાઈ છે? કાલ મ્હારાથી નહિ અવાયું. એટલામાં બોલતી નથી માનિની! મ્હેં ત્હને જીવનભર રંજીડી છે, તેથી નિંદનું બહાનું કરી શું તેનો બદલો લે છે? તું આટલી બધી અભિમાની છે? આટલી બધી સંગદીલ છે?”

હિંદનો ભાવિ શહેનશાહ, જોધબાઇની સાચી વફાદારીને બેવફાઇનો બદલો આપનારો સલીમ, જોધાના મૃતશરીર ઉપર લાકડીની પેઠે પડી ગયો. વળી લય અને નિરાશાથી દૂર સરી ગાંડાની પેઠે ચીચચારી પાડતો બોલ્યો: “નહિ, નહિ, એ જન્મી નથી. મરી ગઇ છે. એનથી નહિ! ખુદકુશી-આપઘાત કરી શાહી આખર છેતરીને ચાલી ગઇ!

“તે પાક ખુદાએ મંદરબાની કરી એ જવાહીર મને બદલું હતું. મેં અહંમકે તે પારખ્યું નહિ! સાધારણ કાચનો ટુકડો સમજી તંદને જંદગીની રાહમાં ફેંટા દીધો. જીવતાં સુખ અને મુએ એન પણ મને મળે તેમ નથી. દે, રહેમાન ખુદા! મ્હારી જંદગીની સાથે પાછી મીલાવી દે. મને તપ્પોતાજન નથી જોઇતું, મને જરૂરહાલત નથી જોઇતાં, શાહી દોરદમામ મને હરામ છે, મ્હારી મીઠી, મધુરી, મહોબ્બત-લરી, ફીણવલી, શાહીને એક વાર મીલાવી દે. ફક્ત એ વાતો-એ દીલના ઉભરા ખાલી કરવા દે.

“જીવતા જોની પરવા નહોતી કરી, તંદની ખાતર મોત પછી રડ્યા કરું છું. થડી કબરમાં આરામગાહ બનાવ્યા પછી પણ એની યાદી જુસાય તેમ નથી, તો એક વાર થોડી પળોને માટે હૈયાતોની શમા જલાવી દે. માત્ર એકજ સવાલ-છેલ્લો કે પહેલો-એકજ પુછવા દે, કે કયે ગુનાહે તે મને સહાને છોડી ગઇ?”

સલીમે તે મરણુમલીન મુખ ઉપર સેંકડો ચુખનો ક્યાં, તોએ શાહીએ અકળામણથી ઉઠી ત્હને આલિંગન કર્યું નહિ. ઘણી યોલાવી, ઉત્તર ન મળ્યો. ફેટલી વીનવી પણ ત્હણે પાછું ફરી જોયુંએ નહિં.

એવામાં ખારણા આગળ કાઢનો પગ શબ્દ ત્હણે સાંભળ્યો. કોણ શાહી ? નહિ. એ શાહી નહિ. એ તો ત્હની બાંદી રૂખીયા.

સલીમ ચીડવાઈ બોલ્યો: “તું કોણ છો?”
તે બોલી: “હું આપની બાંદીની બાંદી રૂખીયા.”

સલીમ: “શયતાનબદી, મ્હારા દુઃખમાં મશ્કરી કરવા તું આવી છે?”

રૂખીયા: “એટલું સાહસ તો આ બાંદીમાં નથી શાહબદા?”

સલીમે ગુસ્સામાં પૂકાર્યું: “તાતારી જીમરાન?”

તરતજ એક કાળી હબસણ જેવી તાતારી કુનીસ બળવી ઉભી હતી. સલીમે ત્હને સંબોધી કહ્યું: “આ લુડી મ્હારી મશ્કરી કરવા આવી છે. ત્હને દૂર લઈ જઈ દશ તાજ્યાના લગાવી શાહીમંજીલમાંથી દૂર કરી દે.”

તાતારીએ વિસ્મય પામી ત્હની સામે જોયું કે શું સુલતાન ફિવાના તો નથી થયા? તેટલામાં બાંદી બોલી: “સુલતાનના ફરમાન પર જન પણ સદકે કરવાને બાંદી તૈયાર છે. પરંતુ હમણાં હું જનાબ મુર્તજાનખાનના ફરમાનથી અહીં આવી છું. કંઈ જરૂરના કારણસર આપના દીવાનખાનામાં તેઓ રાહ જોતા બેઠા છે.”

મુર્તજાનખાનનું નામ સાંભળતાં સલીમનો મીઠાઈ કંઈક ટેકાણે આવ્યો. તે નીચે આવ્યો ને જુએ છે તો શાહી સિપાહસાલાર, પોતાનો વ્હાલો દોસ્ત, વિચારમાં ગમગીન થઈ બેઠો છે.

મુર્તજાનનું જખવાણું મ્હોં જોઈ સુલતાનને પણ ફાળ પડી. તે બોલ્યો: “શી ખબર છે મુર્તજા?”

મુર્તજા બોલ્યો: “ઘણી માડી ખબર છે! જહાંપનાહની જિમારી વધી છે. માનસિંહ અને ખાન અજીજ ખુશરો તખ્તનશીન કરવાને કાવતરું રચે છે. આપ આગરાના શાહીમહેલમાં શેહેનશાહની ખબર લેવા જશે તેવાજ આપને બાંદીવાન બનાવશે. આથી વધારે માહા સમાચાર શા હોઈ શકે સુલતાન?”

સલીમનું મ્હોં આ સમાચારથી ગંભીર બની ગયું. તે મ્હોં મચકોડી માત્ર એટલુંજ બોલ્યો: “વાર!”

મુર્તજા: “પરંતુ આપને ત્હની એટલી બધી શીકર કરવાની જરૂર નથી. શાહીમંજીલની ઝવણીમાં આપનું નમક ખાનારા પાંચ હજાર મોગલ સીપાઈઓ બેઠા બેઠા અનાજ બગાડ્યા કરે છે. ત્હને હમણાંજ તૈયાર થવાનો હુકમ કરો. કે તેઓ દૈલતખાગને ઉભારે પાર ઉતરી આગરાથી એક કોશ ઝવણી નાખી રહે. એક બીજી વાત. શાહી બેગમના મરણ સમાચાર હજી આગરામાં પહોંચ્યા નથી. જેમ બને તેમ ગુપ્તગુપ્ત આજ રાત્રેજ બેગમને દૈલતખાગમાંજ દફનાવી દો. ગમ માટે વખત ઘણોએ પછી મળશે સુલતાન! વળી આપને એમ પણ ખાતરી રાખવી કે અમે સૌ અમારાં લશ્કરે સહિત તૈયાર છીએ.”

મુર્તજાખાન ઉતાવળે વિદાય લઈ ચાલ્યો ગયો. એક આક્રમકમાંથી છુટ્યો નહતો, ત્યાં બીજી આવી ઉભી રહી, જણે બળતામાં લી!

ચોતરફનો વિચાર કરી, મનની મનમાં રાખી, વજની છાતી કરી, આંસુને ધીરજ બાંધમાં બાંધી, સલીમે તે જ ફિવસે ઘોર રાતે દૈલતખાગમાં ત્હની વ્હાલી બીબીને દફન કરી. પરવાયા, ખાક ખાકમાં મળી ગઈ. આખરમાં, રહી ફક્ત પીગળેલા ધાતુના રસ જેવી સદા જલાવનારી ચિંતાભરી મૂર્તિ-માન યાદી!

આખી રાત સુલતાને આંસુ વર્ષાવતાં ગાળો. તે આરસજડીત મહેલ, મીનાકારીનું કામ કરેલો ઓરડો, તે સાજ સજવટ, તે પુલની સુગંધ, તે જમનાનો શીતળ સમીર, તે કાયલ બંધવાનો મધુર ટહુકો, સૌ જેવું ને તેવું હતું. માત્ર જેની ખાતર તે હતું તે નહોતી. દેહ હતો પ્રાણ નહોતો. ખાલી પાંજરું પડ્યું હતું પરંતુ પક્ષી પલાયન કરી ગયું હતું. પુલની પાંખડીઓ ખરી પડી હતી. પરંતુ સુગંધ હજી ગઈ નહોતી. જનાં સ્મરણોની જવાળા સળગી રહી હતી, તે નહોતી પરંતુ સ્મરણો હતી.

બીજા ફિવસે બપોરે ખબર આવી, કે માન-સિંહ અને ખાન અજીજનું કાવતરું માયુર ગયું છે. મહાન બળશાલી ઉમરાવ સેનાપતિ કૈયદખાન ચુકતાઈ ત્હની સામે થવાથી માન-સિંહના સકળ મનોરથ ત્હણે પૂળમાં મેળવી દીધા છે. અને શેહેનશાહે ત્હને મહેલમાં આવવાની આજ્ઞા કરી છે.

એકત્રીશમો પરિચ્છેદ.

સોનાના પતંગ ઉપર રોગથી જર્જરિત શરીરે ભારત શહેનશાહ અકબર સુતો છે. તે ઉઘે છે. નારી નમળી પડી ગઇ છે. હૃદય ધીમું ધીમું ધડકે છે. જાણે મુચ્છાં આવી ગઇ હોય તેવી હાલત છે. તેની બાજુમાં હકીમ હકીમ અલી ખેડો છે, તે એકીટશે શહેનશાહ સામું જોઇ રહ્યો છે. તે રાજપર્યાકની પાસે શહેનશાહના ખાસ માનીતા રાજ માનસિંહ, ખાન અબ્જી અને કાદરજહાન મુફતી વગેરે બેઠા છે.

સુલતાન સલીમ વિલાસી, વ્યસની, ઉદ્ધત, ઉમરાવોમાં અપમાન કરનારો, ઝોલમા અમુલ-ફજલનો ખુની વગેરે અનેક વાતો કરી ઉમરાવોને વિરૂદ્ધ ઉશ્કેરવાનો માનસિંહ અને ખાન અબ્જી પ્રયત્ન કર્યો હતો. પરંતુ અભિમાની સિયદખાન યુધતાઇએ સામે પડી મહારાજ માનસિંહની બધી ચતુરાઇ ઉઘારી પાડી નાંખી હતી.

તેણે ઉમરાવોને ઉદ્દેશીને કહ્યું હતું કે સુલતાન સલીમ મનમોજી, ઉતાવળીઓ અને ઉદ્ધત ઠરે. તોપણ તેના સિવાય અમે કોઇને શહેનશાહ તરીકે સ્વીકારીશું નહિ. ઇન્સાફી, મઝહબી, ફરજી, નીમકહલાલીથી અમે સૌ સુલતાન સલીમની બાજુએ ઉભા રહીશું. હું પોતે રાજવંશનો છું. તેમજ મુખ્ય સિપાહ-સાહારમાંનો એક છું. મહાર્ કેવું ઉઘાડી દેશે તો હું શહેનશાહને સર્વ વાત જણાવી દઇશ. આપને સૌને ખમવું પડશે. મહારાજ માનસિંહ! જનાબ અબ્જી! આપ લોકો જે એની ગેરઇન્સાફીભરી કંઇ પણ ગોઠવણ કરશે તો, હું અને મહારા સોબતી ઉમરાવો જીંદગીને જોખમે આપની મહેનત વ્યર્થ કરવા પ્રયત્ન કરીશું. શહેનશાહનો વડો પુત્રજ તાજનો માલીક છે. પુત્રની હયાતીમાં પૌત્ર કોણ ?”

સિયદખાનના કહેવાથી ડરી જઇ ધણીક ઉમરાવો તે ગુપ્ત મીજલસ છોડી ચાલ્યા ગયા હતા. માનસિંહનો પક્ષ આથી નમળો પડી ગયો હતો. તેની બધી મુશ્કેલી બર આન્યા વિનાજ બરબાદ થઇ ગઇ. સિયદખાનના ફરમાનથી રાજ રામદાસ કચ્છવાળા આગરાનો શાહી ખજાનો સાચવવાને કમુલ થયો. આ તો બધી ઇતિહાસની વાતો થઇ. હવે આપણે શહેનશાહના મરણકાળની વાત કરીએ.

શહેનશાહના હોઠ જરા હલ્યા. શાહી હકીમ તે જોઇ ખોલ્યો: “શો હુકમ ફરમાવો છો જહાંપનાહ ?”

અકબર : “અલી! મહારી છેલી ધરી આવી પહોંચી છે. ખુદા મને બોલાવે છે. સલીમ ક્યાં? હજી તે આવી પહોંચ્યો નથી? હાય! કદાચ મહાર્ છેલ્લું કામ અધુરું જ રહી જશે !”

તે જ વખતે સુલતાન સલીમ હકીમના ઇશારાથી, શહેનશાહના બિજાના પાસે ઉતરેલે મુખે, આંસુભરી આંખે આવી ખોલ્યો: “આ હું રહ્યો, શહેનશાહ! આપનો નાલાયક ફરજદા !”

શહેનશાહ મહોબતબીના અવાજે ખોલ્યો: “બાબાથી બેટાને કદી બેવફા ગણી દૂર ધકેલી કદાચ છે? જે ફક્ત ઇનસાનિયતથીએ દૂર એવાં છોકરાના પણ માબાપો ધણા યુનાહ માફ કરે છે. વધારે શું કહું સલીમ! અલ્લાહ, હિંદ અને તું, એ ત્રણની શીકર સદાય હું કરતો. આજ તને હિંદનું તખ્ત સોંપીને ખુદાની પનાહમાં આ હું ચાલ્યો. ખાન અબ્જી! મહારા ફરમાન મુજબ અમીર ઉમરાવો હાજર છે કે ?”

ખાન : “જહાંપનાહ, તે લોકો બધા હાજર છે. બાજુના ઝોરકામાં બેઠા છે.”

અકબર : “બહુત ખુબ! હિંમને અહીં બોલાવી લાવ.”

સર્વ ઉમરાવોએ આવી ફુનીસ કરી.

અકબરે સૌ તરફ નજર ફેરવી. તેના મોં ઉપર તેજ પસરી રહ્યું. શહેનશાહ ઉમરાવોને સંબોધી કહ્યું: “વધારે બોલવાની મહારામાં તાકાત નથી. જમાન હવે લથડે છે. આંખે દેખાતું નથી. તો પણ બે ચાર વાતો તમને કહેવાની છે, તે કહીશ.

“તમે સઘળા સિપાહસાહાર છો, મહારા નમકથી પોષાયા છો, અને મહારી મહેરબાનીથી આજ તમારી આ હાલત છે. તમે તમારી સમશેરો ખોલી મને છેલ્લું માન આપો. મહારા બિજાનાની આજુબાજુ બેસો.”

શહેનશાહની મરજી મુજબ ઉમરાવો શહેનશાહની આજુબાજુ વીંટાઇ બેઠા.

શહેનશાહની ચશ્મોમાં આંસુ આવ્યાં. સાદ રૂંધાઇ ગયો. જરા સંભાળી લઇ તે ખોલ્યો: “મહારાં સઘળાં ફરમાનો ખુદાઇ ફરમાનો પેઠે તમે માનતા આવ્યા છો. ન્યાં સુધી આ બદનમાં જન છે, ત્યાં સુધી હું તે જ અકબરશાહ છું.”

સાંભળો! હું મહારા વડા બેટા સલીમને મહારા તાજેતરખતે વારસ બનાવી જઈ છું. સલીમ, મહાર છેલ્લું ફરમાન, અને તમારી છેલ્લી વફાદારી એ ત્રણેને જાણવામાં એ તમારી ફરજ છે. જ્યાં સુધી તમારા બંદનમાં જન હોય ત્યાં સુધી એ ત્રણની હિફાજત કરજો. તમે સલીમના વડીલ તુલ્ય છો. સૌ મહારા મિજાનને રૂપશ કરી સોગંદ લો.”

શહેનશાહના ફરમાન મુજબ સૌએ સોગંદ લીધા. શહેનશાહના ઇશારાથી શાહીતાજ અને તલવાર લાવવામાં આવ્યાં. પેલી દુનિયાના મુસાફર અકબરે પોતાને હાથે તે સલીમને ધારણ કરાવી દીધાં.

જાહેગી રૂપી દીવામાં તેલ હવે થઈ રહ્યું છે. આંખો તેજહીન થતી જાય છે. ચોતરફ પ્રલય અંધકાર છવાતો જાય છે. શહેનશાહ મૃત્યુ પહેલાં માત્ર બબડ્યો: “સલીમ! શાહીબેગમને સંભાળજે—ખુ—સ—ર—ખુ—દા” આગળ બોલાયું નહિ. દીવો જુલ્યો. તારો ખરી પડ્યો. ધરણી કંપી. ‘દીલ્હીશ્વરે જગદીશ્વરોવા’નો ધ્વનિ હંમેશાનો લય પામ્યો. આકાશના ચંદ્રતારા ઝાંખા પડી ગયા.

અકબરના મરણ પછી સલીમ ‘અમુલ મુજફફર નુરહીન મહમદ જહાંગીર’ નામ ધારણ કરી છાદીએ ખેડો. ખુશર, માનસિંહ અને ખાનની આશા ઓગળી ગઈ. પોતાના ઓરડામાં પિડાતા શાહનદાને બબરે ન પડી કે તે સર્વ ગુમાવી ખેડો છે! માતા અને દાદા.

બત્રીશએ પરિચ્છેદ.

અકબરના મરણ પછી તમામ હિંદ અને રાજધાની આગરા ખાસ કરીને શોકનિમગ્ન થઈ ગઈ. શાહી દબદબાપૂર્વક શહેનશાહને સીકંદરાના રોજમાં દફનાવવામાં આવ્યો. તેની અવલમજલમાં શાહનદા ખુશરએ પણ ભાગ લીધો હતો.

સમયના જોવા કોઈ બીજો ચિકિત્સક (વૈદ્ય) નથી. દિવસ, સપ્તાહ, માસ ધીમે ધીમે પસાર થઈ ગયો. જહાંગીર પિતાને પગલે ચાલી રાજકાજ ચલાવવા લાગ્યો.

બીજે કોઈ હોત, તો માનસિંહ અને અજીજનાં ડોકાં ધડથી જુદાં થઈ ગયાં હોત. પરંતુ જહાંગીરે સંબંધીયોના લોહીથી પોતાના હાથ ખરડ્યા નહિ. તેણે બંનેને મારી બક્ષી એટલું જ નહિ પણ ઉચ્ચ દરજ્જે ચઢાવ્યા.

માનસિંહને બંગાળનો સુબેદાર બનાવી ત્યાંના જંગીરદારોના બળવો સમાવવા મોકલ્યો અને ખાનને પંજાબની સુબાગીરી સોંપી. અમુલ ફજલના ખુની રાજા નારસિંહને પણ ઉચ્ચ પદવીએ ચઢાવ્યો.

અકબરના મરણ પછી જહાંગીરે ખુશરને પુરેપુરી છુટ આપી હતી. ખુશરને હજી બબર ન હતી કે તેની માતા આ દુનીયામાં નથી. એવું તો જહાંગીરનું મંત્રણા ખાતું હતું. જહાંગીરે ખુશરને અલાહાબાદનો સુબા બનાવવાની ઇચ્છા પણ જણાવી હતી. જતાં તે અધિકાર તેણે સ્વીકાર્યો ન હતો. હવે તે તેના ઉપરનો સઘળો દેખ ભૂલીને પ્રેમથી રાખતો હતો.

રાજ્યાભિષેક પછી પણ પોતાની માતાને ખુશરએ શાહીમહેલમાં આવેલી ન જણી ત્યારે તે ચિંતામાં પડ્યો. તેણે એક દિવસ બાબાને કહ્યું: “મહારી અમ્મા હમણાં ક્યાં છે બાબા?” બહુ કંજણાજનક સવાલ! બાબાની આંખોમાં આંસુ, મ્હોંપર વ્યાકુળતા, ઉતરેલું મ્હોં, અને ઉત્તર આપતાં વિલંબ એ સૌથી ખુશર હતાશ થઈ ગયો. તે બોલ્યો: “જહાંગીરના હારી અમ્મા ક્યાં છે? આપ રડો છો કેમ? શું મહારી અમ્મા નથી?” જહાંગીર હવે છુપાવી શક્યો નહિ.

એ મહીના તે ભયંકર બનાવ ખુબીથી તેણે છુપાવ્યો હતો. તે હવે છુપાવી શક્યો નહિ. તેણે કહ્યું: “પ્યાર ફરજદ! તહારી અમ્મા મેહસ્તનશીન થઈ છે. ખરે જોતાં હું, તું, અને શહેનશાહ અકબર તેનાં કારણરૂપ છીએ.” જહાંગીરે માંડીને સર્વ હકીકત ખુશરને કહી.

ખુશર આ સમાચાર સાંભળી બહુ દુઃખી થયો. તે બોલ્યો: “દુનીયામાં મહારે ગણુ એવું હવે કોઈ ન રહ્યું જ.”

જહાંગીર તેનાં આંસુ હોતાં બોલ્યો: “કેમ ખુશર? હું તો છું. મહારે મન એક બાજુ સઘળી શહેનશાહત અને બીજી બાજુ એવું છે.”

ખુશર જહાંગીરના પગમાં પડી બોલ્યો: “બાબા! હું આપનો યેવફા બેટો છું. મહારી એક અરજ કમુલ કરો. આપ જો દૌલતખાગમાં થોડો વખત મને રહેવા દેશો, તો હું અમ્માની દરગાહ ઉપર આંસુ નિસાર કરી આરામ મેળવીશ.”

જહાંગીરે ખુશરની તે વાજબી માગણી સ્વીકારી. ખુશર આગરાનો શાહીમહેલ છોડી તે જ દિવસે દૌલતખાગમાં જઈ રહ્યો. શાહી

મંજુલથી દૈલનખાગ બે કોશ દૂર હતો. ખુશરની સાથે માત્ર પિયારા અને તેની બાંદીઓ સિવાય કોઇ ન હતું.

તેત્રીશમો પરિચ્છેદ.

આજકાલ ખુશર છેક ડોલે દીલ હાલતમાં હતો. બધા વખત ખ્યાલોને વશ થઇ રહેતો. કેટલાક દિવસો તેના દીલમાં શહેન-શાહતનાં સ્વપ્નાં આવ્યાં હતાં. હવે તે ઊંઘાભિન થઇ ગયાં હતાં. દારણુ દુઃખ ભૂલવાને તે હમણાં શિરાળની સેવા કરતો હતો.

બાદશાહના વડા બેટા તરીકે તે અત્યારે પાંચ હજારી મનસબદાર હતો. તેને ઘણા ઝટેલ મિત્રો હતા. પહેલાં તે કદી ખાસ પ્રસંગ વિના શરાબને અડકતો નહિ. પરંતુ તે આખરે તે જહાંગીરનોજ બેટો હતો! સ્વતંત્રતા પામીને તે શોક ભૂલવાને સર્વ પ્રકારના વિલાસો ભોગવવા લાગ્યો. પરિણામે દૈલનખાગ શયતાનની શહેનશાહત જેવો થઇ પડ્યો.

પિયારા સૌ સાંભળતી-જેતી. જે શાહનંદા એક ધડી પણ પોતાની આંખોથી તેને અળગી ન રાખતો, તેને હમણાં મળવું મુશ્કેલ થઇ પડ્યું હતું. પિયારા પ્રસંગ માટે સમજાવવાને બંનતું કરતી પરંતુ સાંભળે કોણ? ઉલટું શાહનંદે અંદર મહેલમાં આવવાનું ઓછું કરી નાખ્યું. દહાડે દહાડે ખુશર પડતો ગયો. બે માસમાં તો છેક તેની આવી હાલત થઇ પડી!

ન્યારે દીલમાં ગમનો અતિ ભરાવો થઇ આવતો ત્યારે અમ્માની મઝાર પાસે બેસી એકાંતમાં આંસુ વરસાવતો. લોખાનાદિ સુગંધી ધૂપ અને ફૂલો વગેરે ચડાવી કહેતો: “અમ્મા તું ક્યાં ગઇ? તારા પ્યારા ખુશરને આવી ખરી રાહપર ચડાવી ના. અરે આ આલમમાં કોઇ મહાર નથી. કોઇ દિલસોજીથી પેશ થતું નથી. શું જેની અમ્મા ગઇ તેનું તમામ ગયું? કેમ પિયારા તો મહારી છેજ. પરંતુ પિયારા એ પહેલાંની પિયારા ક્યાં છે? લાગે છે, કે સારી દુનીયાં એ મહારી તરફ રહેમ ખતાવવી બંધ કરી છે.”

ખુશર નિસાસો નાંખી, આંસુ લુછી સમાધી છોડી જતો.

દૈલનખાગનો બગીચો ફૂલોને માટે પ્રસિદ્ધ હતો. ચાંદનીમાં તે ખાગમાં ફરતાં ફરતાં ખુશર એ આરસની એક બેઠક પાસે કોઇને શાંત

સુતેલું બેસું. પાસે જઇ તપાસ કરતાં પિયારા-ખાતુ સુતેલી જણાઇ.

ખુશર કંઇક અવસાથી બોલ્યો: “તું અહીંયાં કેમ પિયારા?”

પિયારા બોલી. “મહારે અહીં પણ ન આવવું શાહનંદા?”

ખુશર: “તેમ નથી કહેતો. પણ એકલી હતે ડર નથી લાગતો?”

પિયારા: “મહારી બધી બીક જીવનન! આપનીજ ખાતર છે. આપ તો પહેલાં આવ્યા ન હતા. રાત દહાડો શરાબીમાં મસ્ત રહો છો. મહારી રોતાં રોતાં રાત્રી વીતી જાય છે. આપનો મેળાપ મુશ્કેલ છે. હું આપની બાંદી છું. મહાર સાંભળો, હજુ સાચી રાહપર આવી જઓ. આપની હાલતની બધી ખાતમી ખાખાને કાને પહોંચે છે. તેના જરૂરી વેચાયલી બાંદીઓ આપણી આજુબાજુ વસે છે. તે કદાચ આપ નહિ જાણતા હો. હજુ પણ સંભાળીને ચાલો તો ખુદા સૌ સાર કરશે.”

ખુશર બોલ્યો: “તારા ખાખાની શીખવ-ણીથી તે મહારા કાનોમાં જે ભયંકર ઝહર રેડ્યું હતું, તેના ફળો તો હજી હું ભોગવું છું. મહાર બધું બગાડનાર તું જ છે!”

ખુશરને ચાલી જતો જોઇ, પિયારા તેના પગમાં પડી બોલી: “શાહર! સંગદીલ થઇ પગોથી ચાંપી ચાલ્યા જશો નહિ. આપવિના માર કોણ છે?”

ખુશરને માથે ત્યારે શયતાન ચડ્યો હતો. શિરાળ પીવાની અતિશય તલબ જાગી હતી. તે શી રીતે ઉભો રહી શકે? જેને શયતાન બેસે છે, તે જહનમ તરફ જરૂરી થકેલાય છે. તેથીજ ખુશર પિયારાને ગુસ્સામાં કેહવા લાગ્યો: “રસ્તો છોડી દે. ફેકેટ સતાવતી નહિ. નહિ તો કંઇક સાંભળીશ પિયારા!”

પિયારાએ જાણ્યું કે નસીબ બદલાયું છે. નહિ તો શાહનંદા આમ કહે? પિયારા તેના પગ પકડી બોલી: “મારે માન અપમાન સર્વ કંઇ આપ છે. આપનો પ્યાર કે ગુસ્સો મહારા મનથી સરખોજ છે. આપની બાંદી આપના પગોમાં પડી છે. એજ જે ઘટવું હોય તો પગની લાત મારી ભલે ચાલ્યા જઓ!”

સંગદીલ, હૃદય વિનાના ખુશરએ પિયારાની વિનિતે સાંભળી નહિ. શયતાન ખુશર ખરેખર પુણને પગે ઠેલી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો,

આઘાતથી કામળ સુવર્ણવેલડી પિયારા ધૂળમાં રંગદોળાતી પડી રહી. આશાથી શોકને ખાંધી આંખો લુપ્ત તે બોલી: “મહેરબાન ખુદા! આજ સુધી જરના જોરમાં ખરા દીલથી કદી આપને યાદ કર્યા નથી. આજ યાદ કરું છું. મહારો ગર્વ ગળી ગયો છે. ભૂલ ભાંગી છે. અય પરવર! મહારી જાતની ખાતર મહારી કંઈ માગણી નથી, કંઈ મરજી નથી, માત્ર તું મારા રાહ ચુકેલા શૌહરને ખરે રાંધે ચડાવજે. તેની ઉપર મહેરબાની ઉતાર, તેના વિના આ દુનીયામાં મહાર કોઈ નથી. બાદશાહ જહાંગીરના બેટાની બીબી થવાનો આ બદલો ખુદા! હું કેવી કમનસીબ ?”

પિયારા આંસુ લુપ્ત મહેલમાં ચાલી ગઈ. ખુશરૂ તેના વડેલા મુસાફરો સહિત જહાનન-મના ભોગ ભોગવવામાં મસ્ત થઈ ગયો.

ચોત્રીશરો પરિચ્છેદ.

જતાં જતાં, બીજા ત્રણ માસ વીતી ગયા. ખુશરૂમાં વિધાતાએ જે જે માનવ-દુર્લભ સદૃશ્યો મુક્યા હતા તે બધા નહારી સૌખ્ય અને દારૂના વ્યસનથી લુપ્ત થઈ ગયા. બુદ્ધિ બગડેલી, મગજ તપેલું, ઉરકરાયલું, અને હલકટ દોરતોની સલાહ એ ત્રણ કારણોથી આવેલા ઉઝાળામાં ને ઉઝાળામાં ખુશરૂ ગુમ રીતે લશ્કર એકઠું કરવા લાગ્યો. ત્રણ ચાર બળવાન સેનાપતિઓનો પણ અંદર-ખાનેથી તેને ટેકા હતો. તેમાંના મુખ્ય અધ્યક્ષ અબ્દુલ રહીમ અને સેનાપતિ હુસેન-બેગ એ બે હતા.

તેઓએ ખુશરૂને બળવો કરી પંજાબ સ્વાધીન કરવાની સલાહ આપી હતી. જો પંજાબ હાથમાં આવે તો પુષ્કળ ધન, પુરતું લશ્કર તેના તાબામાં આવી જાય. વળી જો રાજા માનસિંહ અને ખાન અબ્દુલ ગુમ રીતે તેને મદદ કરે તો જરૂર તેને વિજય મળે. અને આગરાની મસનદ તેની થાય.

જહાંગીર ખુશરૂની ચાલચલણ તરફ શંકા તો રાખતો જ હતો. એવામાં દુર્જયસિંહે ભાગ જોઈને પોતાની પાસેના સઘળા પુરાવા તેને ખતાવ્યા. તેમાંના બે પત્રોથી ખુશરૂ ભયંકર રાજદ્રોહી ઠરતો હતો. એક પત્રમાં ખુશરૂએ માનસિંહને લખ્યું હતું કે: “જો આપ મહારા બાબાને નજરખંદી કે કેદ કરી શકો તો, તેને યેજન કરશો નહિ. તેની આંખો ફાડી નાખજો.”

જહાંગીરે અનેક ઉલટપાલટ તપાસ કર્યા પછી જ્યારે તે પત્રો તેને ખરા જણાયા, ત્યારે વરનો અગ્નિ તેના દીલમાં સળગી ઉઠ્યો. તે જ દિવસે તેણે ખુશરૂને પકડીને ગ્વાલિયર મોકલવાનો નિશ્ચય કર્યો. દુર્જય જહાંગીરના લશ્કરમાં સેનાપતી બન્યો. ખુશરૂ પકડાયેલ દૈહલતબાગ શાહીકરમાનથી બળવાન મોગલ ચેહેરેગીરોથી ઘેરાઈ ગયું.

પરંતુ ખુશરૂ છુપા વેશમાં પોતાના વડેલ મિત્ર સહિત એક તોફાની રાત્રે નાસી છુટ્યો. કોઈ તેને પકડી શક્યું નહિ.

બીજે દિવસે ખુશરૂના નાસી જવાના સમાચાર જહાંગીરને મળ્યા. જનસુસોથી તેણે જાણ્યું કે ખુશરૂ પંજાબમાં જઈ બળવો કરશે. બળી ખુશરૂનો એક વિશ્વાસુ માણસ પકડાઈ ગયો હતો. તેણે મારની બીકે બધી ગુમ હકોક્ત જાહેર કરી દીધી. આથી મોટું લશ્કર લઈ જહાંગીરે પંજાબ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

આ બળવામાં ખુશરૂનો પુરેપુરો અધ:પાત થયો. ખુશરૂએ લાહોરને ઘેરા લાદ્યો. લુટ-ફાટ કરી ધન અને લશ્કર મેળવવા લાગ્યો. પરંતુ તેથી કંઈ વળ્યું નહિ ગાવિંદવાળાના યુદ્ધમાં હારી ખુશરૂ પકડાઈ ગયો. જહાંગીર તેને લઈ આગરા આવ્યો. ખુશરૂ કારામઢમાં પડ્યો. કેદખાનાની શિક્ષાથીજ જો પત્યું હોત તો ખુશરૂ બચી જાત ખરો. પરંતુ તેમ બન્યું નહિ. અકબરને આપેલું વચન જહાંગીર પાળી શક્યો નહિ. ખુશરૂએ એક દિવસ પોતાને આંધળો કરવાની પેરવી માનસિંહ સાથે મળી કરી હતી. તે ભયંકર પત્ર લખી તેના હાથમાંજ હતો. ખુશરૂની શિક્ષા આથી ઘણી ભયંકર થઈ. ઇતિહાસ કહે છે કે જહાંગીરે ગુસ્સાના આવેશમાં પુત્રને આંધળો કરવાતું ફરમાવ્યું. પ્રસિદ્ધ મુસાફર અને તે જ કાળનો ઇતિહાસ લેખક ટેવનિયર પણ તેના અંધાપાની વાત પોતાના બમણા જતાંમાં લખી ગયો છે.

આંખોનાં રત્નો નષ્ટ કર્યા પછી જહાંગીરે તેને પાછી સ્વતંત્રતા બક્ષી. શાહી મહેલનો કેટલાક ભાગ તેને રહેવાને માટે આપ્યો. હાય! ખેરહમ બાપ? ક્યાં રહ્યું તે અકબર-શાહને આપેલું વચન? હારો! દોષ નથી જહાંગીર! દોષ એ હતકાગ્ય ખુશરૂના વિધિ-લેખનો? ભવિષ્યનો શહેનશાહે હિંદ, ખુશરૂ, અકબરનો પૌત્ર, શાહીમેયમની આંખોનો આરામ, મહા બળવાન રાજા માનનો લાણુજ

તેને એ અધાપો ! તેની આ હાલત ! પરંતુ એટલેથી ખુશરૂના જીવનનો અંત આવ્યો નહિ.

ખુશરૂ તેના અધાપાથી તલભારે દુઃખી નથી. પરંતુ તે પામતા શાહનંદાને ખાતરી હતી કે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત અને બાપને મેવકા થવાનો એ વાજબી બદલો હતો. તેની આ અપંગ હાલતમાં સૌએ તેને તજ્યો હતો. તેની સાથે હતી કેવળ તે અભાગણી પિયારા મેગમ ! તથા અકબરની વિધવા રૂમીમેગમ ! રૂમીના કેરૂણાજનકે આગ્રહથીજ જહાંગીર 'ખુશરૂનું' ખૂન કરતો અટક્યો હતો. 'ખુશરૂના કિવસો બહુ દયામણા વીતવા લાગ્યા. પતિપરાયણ સ્વામીના સુખ દુઃખની સાચી ભાગીયણ પિયારાજ એક માત્ર 'અધાની લાકડી' રૂપે હતી.

ખુશરૂ તેના ઓરડાના એક જરૂખામાં બેઠો છે. આકાશમાં ચંદ્રમા શોભી રહ્યો છે. તે કિવસે પૂર્ણિમા હતી. ચંદ્રનો પ્રકાશ જમનાના પ્રવાહ ઉપર પડી રૂપેરી રસની બાંતિ ઉપજાવતો હતો. 'ખુશરૂ જમના તરફ જોઈ રહ્યો છે. પાણીનો કલકલનાદ તેના કાનો પર અથડાઈ અપૂર્વ તૃપ્તિ આપી રહ્યો છે.

ખુશરૂ એકલોજ હતો. થોડીવાર પહેલાં ત્યાં પિયારા હતી. ખુશરૂની ઇચ્છાથી તે બીન લેવા પોતાના ઓરડામાં ગઈ હતી. કેમકે 'ખુશરૂ તેના અધાપામાં દુઃખી સમયમાં, પિયારાનાં ગાયનો સાંભળવામાં સુખ માનતો. પિયારા ઈશ્વરનો મહિમા બતાવતી ગળલો લલકારતી. તે સાંભળી ખુશરૂના દીલમાં શાંતિ વળતી.

ખુશરૂ ઉભો થઈ બોલ્યો : "પ્રકાશમય ! મહારી આંખોનો પ્રકાશ આપો. તેજમય !

મહારી આંખોનાં તેજ આપો ! કેટલા કિવસોથી તીલ આકાશમાં તારા જોવા નથી ! કેટલા કિવસોથી અનન્ત આકાશમાં વાદળો સાથે સંતાકુકડી રમતા ચંદ્રને જોયો નથી ! કેટલા કિવસોથી ચુલાબની લાલી જોઈ નથી. ખુદા મહેરબાની વાસનાના નાશથી, આરાના વિસર્જનથી, મનની શાન્તિ પામ્યો છું ખરો. પરંતુ હૃદયમાં ઘણીવાર હાહાકારનો ધ્વની ઉઠે છે. શયતાની પૂર્ણિમા આખરે ત્હારો શાપ ફળ્યો. જે આંખોથી ત્હારું રૂપ જોઈ રૂપનીશો ચડ્યો હતો આજ ક્યાં તે પાપની અભિસારીકા આંખો ! ખુદા મહારે કંઈ જોઈતું નથી ! પળને વારતે, ક્ષણને વારતે, ત્હારી કૃતિનો કુદરતનો સુંદર નમુનો જમુના કેવી જણાય છે તે જોવા દે."

તે વખતે છાયામૂર્તિની પેઠે કાંઈએ આવી કહ્યું : "શું જુઓ છો શાહનંદા ?"

ખુશરૂ મંદ હાંસી હસતાં પિયારાને ગળ વળગી બોલ્યો : "હજી ત્હારી ભૂલ ભાંગી નહિ પિયારા ! હવે શું મહારે નજર છે ? શું જોવાનો હતો ? મગર બહારની નજર ગઈ છે. અંતરની નજર વધી છે. આ ચોમેર પંથરાયણ આલમ મહારી નજરે દુખી ગયું છે. પરંતુ દિલમાં ખુદાનું તે હકીકી નૂર હવે પ્રકાશ્યું છે. આંખોની હવે શી પરવા ? મહારા દુઃખની સોખતણ, વ્હાલી, સેવા-પરાયણ, ન્યાં સુધી તું મહારી બાજુમાં છે ત્યાં સુધી મહારે આંખોજ છે ! !

ખુશરૂ પિયારાને ગ્રેમથી બેટ્યો, તે હૃદયનું શિલન હતું, દેહનું નહિ.

સમાપ્ત.

—

ચિત્રકાર :]

[રા. અનંત મ. માલી.

ખુશરૂ: “પૂર્ણિમા ! આખરે ત્હારો સાપ ફળ્યો. જે આંખોથી ત્હારે’ રૂપ નેહ
રૂપનો નરો ચડ્યો હતો; આજ ક્યાં તે પાપની અભિસારિકા આંખો ! !”

પિયારા: “શું જુઓ છો, રાહબંદા ?”

